

SCRINIUM ANTIQUARIUM.
S I V E
MISCELLANEA
GRONINGANA
N O V A
 AD HISTORIAM REFORMATIONIS
 ECCLESIASTICAM PRÆCIPUE
 SPECTANTIA
 I N S E R U N T U R
 TRACTATUS VARIJ GENERIS.
EPISTOLÆ. ORATIONES.
BIOGRAPHIÆ. ETSIM.
S I V E
 NUNQUAM ANTEA EDITÆ,
S I V E
 ITA FACTÆ RARIORES UT PRO
 INEDITIS HABERI
 POSSINT.
 TOMI IV. PARS I.

GRONINGÆ & BREMÆ.
 Apud CORN. BARLINKHOF } Bibliopolas
 & G. W. RUMP. }
 A. 1754.

SCRINIUM ANTIQUARIUM.
 S I V E
 MISCELLANEA
 GRONINGANA
 N O V A
 AD HISTORIAM REFORMATIONIS
 ECCLESIASTICAM PRÆCIPUE
 SPECTANTIA
 I N S E R U N T U R
 TRACTATUS VARIJ GENERIS.
 EPISTOLÆ. ORATIONES.
 BIOGRAPHIÆ. ETSIM.
 S I V E
 NUNQUAM ANTEA EDITÆ,
 S I V E
 ITA FACTÆ RARIORES UT PRO
 INEDITIS HABERI
 POSSINT.
 TOMI IV. PARS I.

GRONINGÆ & BREMÆ.
 Apud CORN. BARLINKHOF } Bibliopolas
 & G. W. RUMP. }
 A. 1754.

C O N T E N T A

H U J U S F A S C I C U L I .

- I. Petri VILLERII *Ratio ineundæ concordie inter Ecclesias Reformatas 1579.* P. 391--430
- II. Henr. BULLINGERI *Epistolæ duodecim, ex Mss. Archivi Ecclesiæ Peregrinorum Londinensis.* P. 431--446
- III. Joh. à LASCO *Epistolæ ad Henr. Bullingerum ex Mss. quod Tiguri asservatur edito* P. 446--491
- IV. Gualtheri HADDONI *Ep. Apologica ad Hieronymum Osorium pro Reformatione Anglicana.* P. 491--522
- V. Bern. ROTHMANNI *Epistolæ quædam ex Mss. Kerffenbrockiano editæ.* P. 523--543
- VI. Stanislai LUTHOMIRI *Ep. ad Jo Utenhovium A. 1560.* P. 543--547
- VII. EJUSDEM *Epistolæ tres. 1563. & 1565. scriptæ.* P. 547--555
- VIII. *Nova Litteraria.* P. 555--575
- IX. *Instructio pro Leone ALLATIO, de transportanda versus Romam Bibliotheca Palatina.* P. 575--fin.
- Num.

PETRI VILLERII

Ratio ineundæ *Concordiæ* inter
Ecclesias Reformatas

1579.

Si vel non aliam ob rationem Petri VILLERII nomen aternitati esset inscribendum, quam, quod GULIELMUS I. Princeps Araufionensis, ejus temporis Principum prudentissimus, eo est usus Amico ac Ministro, qui & Religionis pro concione causam ageret, & in rebus Politicis consilia principi subministraret, hæc sola plenissime sufficere posset.

Enimverò, cum præterea, maxima ejus in rem sacram & publicam Belgii sint merita, ut paucis ejus Memoriam repetamus, operæ erit pretium.

Nomen ejus genuinum, quo dictus fuit Petrus L'OISELEUR, jam alibi *a)* a nobis est indicatum, ubi simul, quam equestri ortus fuerit prosapia, quamque, cum lauta possideret prædia in insula Zelandorum Valacrensi, atque Dominus esset *de Villiers & Westhoven*, inde fuerit dictus Petrus VILLERIUS, observavimus.

Equidem annum ejus natalem non invenimus; Protulit eum verò *Insula Franciæ*, vulgo *Ryssel*, nobile Flandriæ nunc Gallicæ oppidum; Cum autem studiorum juveniliū cursum absolvisset, *Lutetiam parisiensium* abiit, ibique coram supremo Galliarum Senatu, Parlamentum dicto, causarum patronum egit, quod ex annotatis Mss. observavit Ger. BRANTIUS. *b)*

Ccc

In-

a) Vid. *Scrinium antiquar.* T. I. P. I. p. 120.

b) BRANT, *Hist. Reform. Belg. Lib. XV. Tom. I. 781.*

Interea verò, cum ob persecutionum in Gallia vehementiam vix ibi vitam sustinere posset incolumis, relicta Gallia semet *Genevam*, commune illud Reformatorum asylum, contulit, atque in *Theodori Beza* amicitiam familiaritatemque adinstitit, ejus ductu suasuque ad studia theologica animum appulit.

In eo cum versaretur exilio, thori fortunæque sociam duxit Nobilem Virginem *Johannam de Brichanteau*, filiam Caroli de Brichanteau, Equitis, ac Domini de S. Martin & Nigereys, qui & ipse ob religionem profugus *Genevæ* tum agebat.

At verò deinceps, cum ad sacrum Ministerium in civitate *Rothomagensi* in coetu Reformatorum obeundum vocaretur, per aliquot annos illi muneri præfuit, usque dum ferales illæ nuptiæ Parisienses, Ianienam die S. Bartholomæi A. 1572 inchoatam ad Rothomagenses quoque perferrent; Tum enim, ut furori cederet, æquum arbitratus, tutum in arce quadam duobus à civitate milliariis, quæsitit equidem, sed non invenit receptaculum, cum uxore & septem liberis infantibus; Nisi enim singulari quodam miraculo, ab occisoris manu præservatus fuisset, eum ad necem dedisset Rothomagensis persecutor. Enimverò, cum is, qui apud Rothomagenses pilearium egerat, nunc verò præfectus erat cohorti cuidam persecutrici, nostrum persequeretur, atque præsentem haberet, is è vestigio ejusmodi vel animi vel oculorum deliquium e) pallus esse dicitur, ut

e) Vid. *Martyrol. Gallic. Magn.* fol. 710 b. „ A deux lieux „ de Rouan y a un chasteau nomme la Riviere bourder, „ beau & fort de situation, ou Mr l'Oiselleur, dit de „ Villiers, l'un des Ministres de l'Eglise de Rouan, „ s'estoit retiré avec sa femme & sept petits enfans. Ce „ Vasseur avec la troupe surprenant la porte de cette maison de paix, fut tellement esbloui & retenu de la main „ de

ut Villerium, quocum colloquebatur, non cognosceret sed elabi pateretur. Interea verò diripiebantur statim omnia, atque septem liberi omnibus plane exuti, pæne nudi dimittebantur, nisi quod unicus ipsis primò relinqueretur panis, quem tamen etiam deinde ipsis surripiebant.

Fuerat is antehac in *Navarrenæ* Regia concionatus, atque etiam apud Franciæ Admiralium *Columium* ecclesiasticos non semel habuerat sermones.

Anno quingentesimo septuagesimo quinto, Princeps *Condens*, de ejus sinceritate, fide, prudentia ac experientia persuasus, eum legatum milit in *Angliam*, qui Regiæ opem atque auxilium Reformatis in Gallia præstandum imploraret; dicitur tum Prælectiones habuisse Theologicas, quibus & sibi & familiæ collatitiam acquireret stipem, quæ res à CAMDENO a) certe non debuisset exagitari.

Brevi post Arausionensis eum sibi consiliarium & concionatorem aulicum elegit, atque ad gravissima quævis munera evexit. Tum verò *Antverpia* sæpenumero conciones habuisse refertur; Et, quanquam, cum dubii hærent Belgæ ab Hispano alieni, quò se verterent, VILLERIUS noster ita Gallo semper esset addictus, ut omnem navaret operam, quo Anglam à Belgis plane summo-
moveret, idque ageret, ne Arausionensis Anglos respiceret; Tamen, cum Alençonium apud Antverpienses res novas moliri perfentisceret, is omnium primus fuisse dicitur, qui rem Arausionensi aperiret, atque

Ccc 2

Alen-

„ de Dieu, qu'il laissa échapper le Ministre qui parloit
„ à lui: mais au lieu de cela il pilla & ravage toute la
„ maison, & pour la fin butine tellement ces sept petis
„ enfans, que n'ayans outre leurs chemises si non un
„ pain, ce volcur coupa les cordons de leurs chemises &
„ leur osta ce pain.

a) Vid. CAMDEN. Annal. rer. anglic. p. m. 266.

Alenconii consilia perditissima Magistratui Antverpiensi patefaceret.

Post Arausionensis cædem, *Navarrus*, idem qui postea sub *Henrici IV.* nomine Gallis imperavit, eum ad se allicere, atque datis ad eum literis sibi vindicare studebat, sed incassum, siquidem MAURITIUS Gulielmi filius, eundem quem tantopere rebus suis proficuum iudicabat, à se dimittere renuebat. Et, quo pacto is Leicestrianæ factioni fuerit adversus, ex rerum Belgicarum Annalibus addiscitur, unde & Angli, A. 1587. qui tum Vlis-singensem tenebant civitatem, Villerium nostrum, qui tum Westhoviæ commorabatur *b)*, atque Medioburgum tendebat, eum, nisi ipse conamina ipsorum elusisset, captivum duxissent; Habuit verò annum emortualem 1593. quando Westhoviæ in insula Valacrensi diem obiit supremum.

Quidquid sit, eundem minus præsidii ab Anglis quam à Gallis expectari posse, semper erat persuasissimus.

Neque erant Galli hujus in ipsos animi propensioris ignari, quippe qui & deinde, cum Leicestrius imperium in Belgas ejurare coactus esset, ac brevi post mortem obivisset, cum Villerio egisse videntur, de summo imperio ad Navarrum deferendo. *c)* Erat enim illi subactum in rebus agendis iudicium, & maximi æstimabatur, cumprimis à Navarro atque à Mornæo, cujus hæc ad Legatum Buzanvallium A. 1588. scripta sunt verba: *Vous faites bien de tenir correspondance étroite avec M. de Villiers. Vous sçavez si j'ay toujours loué, & quidem non parcé, les dons qu'il a de Dieu. Et il m'est aisé d'aimer ceux que j'estime.* Deinde stilo utebatur eleganti: atque nervoso, quod vel ex scriptis ejus multifariis col-

b) Vid. REYDAN. annal. rerum belg. ad Ann. 1587. fol.

136 a

c) Vid. Epist. MORNÆI de Plessis ad Buzanvallium A. 1588. in supplem. ad Memorias Plessianas pag. 132.

CONCORDIÆ INTER ECCL. REFORM 395
colligitur, quæ quantivis esse pretii, nemo non fatebitur:

Præter enim libellum illum *Apologeticum*, quo se Aruonionensis adversus Hispani proscriptionem apud Ordines Belgicos & Christianos principes defendit, quique Petrum Villerium *d)* primarium habet auctorem, atque *Apologiam* illam *Ecclesiarum in Belgio Reformatarum e)* ad & contra auctores Libri Bergensis dicti Concordiæ, quoque Dissertationem conscripsisse dicitur, *De Jure Principum f)*; quæ tamen haud facile reperiunda est. Ne jam de Literis ejus ad *Adrianum van der Mylen g)* Curiae Hollandiæ Præsidentem atque alios datis, atque multa cum prudentia conscriptis, dicamus;

Nam & quod is *hunc* consignaverit *Libellum*, quem præ manibus habemus, est certissimum, quanquam enim nomen suum minimè præfixerit, sed literas tantum significatorias C. Q. D. A. tamen exinde nomen ejus elicere pronum erit, modo observemus *h)* C. esse positum pro *Cephas*, id est *Petrus*. Q. pro C. vel K. (more antiquo) prima litera vocabuli *Kardior* quod *vellus* significat, D. A. pro *Doctor Aulicus*.

Cum igitur is ad manus nostras pervenerit, variaque contineat cum observata tum monita præstantissima, ne illo careres, B. L. eundem huic Scrinio nostro inferendo, efficere, bona tua cum pace volumus. D. G.

Can-

d) Vid. GROT. Annal. lib. III. pag. 71. HOOFD. Histor. Belg. lib. XVII. fol. 744. conf. P. de LA RUE Zeland. literat. pag. 139.

e) Vid. *Scrin. nost. antiquar.* T. I. p. I. pag. 121. sq.

f) BRANT Hist. Ref. Belg. p. 783.

g) Vid. *Epist. viror. Illust.* à Dan. HEINSIO edit. Cent. II n. 59 & 86.

h) BRANT l. c. p. 783. in notus.

Candido Lectori S.

Author hujus scripti (benevole Lector) primum tristissimas calamitates quibus Respub. Christiana evertitur, deplorat: Luculenteque ostendit, hac mala ex contentionibus, qua sunt inter Theologos, qui Reformatam Religionem profitentur, maxime proficisci. II. Reverenter & obnixè Reges, Principes & Potentatus Evangelicos orat atque hortatur, ut rectè & integrè controversiarum causas qua sunt in Religione cognoscant, quò certius faciliusque ea qua ad salutem necessaria sunt, ab iis qua non sunt necessaria, discernere queant. Nam manifestè ostendit has inter Theologos controversias esse præcipuè, de rebus ad salutem non necessariis. III. Proponit media facilia & usitata quibus res controversa componi possint. IV. Perspicue demonstrat, aliquot Theologos hæcenus convitiis, calumniis, detractionibus, mendaciis & similibus superborum, ambitiosorum & contentiosorum virorum insanis affectibus Remp. perturbasse, & veræ Religionis progressum impedivisse. Nunc vero quosdam summa cura in id incumbere, ut Reges & Principes Evangelicos inter se committant, pacatasque Ecclesias prætextu pacis constituendæ perturbent: ut hisce dissensionibus & contentionibus distracti & divisi, eò facilius omnes ab hostibus opprimantur atque funditus evertantur. At quoniam hæc atrocia horrendaque consilia & actiones, mira arte & singulari artificio instituta sunt & promoventur; maximis precibus à Regibus, Principibus & Potentatibus Evangelicis contendit, ut iis idoneè perspectis, si Rempub. salvam esse, si libertatem Evangelii retinere, seque ab execranda Pontificia servitute liberare, puramque conscientiam retinere velint, ea mature avertant, qua ipsis imminet certoque sunt eventura, nisi ipsis tempestivè occurratur. Deus optimus illorum mentes illuminet cordaque moveat, ut insidiis adversariorum vere cognitis, ea diligenter & sincere præstent, qua ad gloriam Christi promovendam, eorumque salutem & Rempub. confirmandam pertinent. Amen.

Bre-

Brevis & dilucida declaratio, qua ratione controversiæ quæ nunc sunt inter Ecclesias reformatæ religionis, componi & finiri possint. C. Q. D. A. nobili viro authore.

Quoniam Christianos omnes decet, omnibus mentis ingeniique viribus in id incumbere, ut Christiana Religio (quæ Christi est gloria) promoveatur: eaque maturè tollantur, quæ ejus progressus & incrementum remorantur: ego ea media, quibus hæ controversiæ, quæ nunc inter Ecclesias Reformatæ Religionis sunt, à multis prudentibus summiq; judicii viris facile componi posse intellexi, paucis complectar & referam: ea spe adductus, si illa non sunt profutura, quod tamen aliqui, hoc pio meo conatu incitabuntur, ad commodiora proponenda: ut eorum salutaribus consiliis, Regum, Principum & Rerump. Protestantium animi, eò facilius ad pacem Ecclesiis Evangelicis afflictissimis & perturbatissimis restituendam, impellantur. Quis enim clades quæ ob has contentiones evenerunt referre? Quis myriades piissimorum hominum, qui crudelissimè nefarieque occisi sunt recensere? Quis tot civitatum everisiones, totque amplissimarum Provinciarum expilationes, vastationesque idoneè commemorare possit? Quisvè tam duro tyrannicoque animo est, qui hæc sine lachrimis ingentique dolore esset auditurus? Verum si quis præsentem Reipub. Christianæ statum penitus intueatur, facile judicabit, multo adhuc graviora metuenda esse, nisi iis tempestivè occurratur. Nam certum est Pontificios fideliter ac diligenter inter se consilia communicare, opes conferre, nullisque sumtibus nec laboribus parcere, ut disjunctos Protestantes (data ea occasione quam cupidissimè expectant) funditus evertant.

At quoniam quidam censent sœdera ineunda esse, &
de

de mediis conveniendum quibus Protestantes hostium viribus resistere, eorumque conatus infringere queant: ego mihi ignosci peto, si dixerò frustra hunc laborem fuscipi hæcque consilia agitari, priusquam à Protestantibus pax in Religione restaurata sit. Nam multis exemplis inferri atque probari potest, fœdera sæpe magis nocuisse, quàm profuisse: & certè inter prudentes Principes illa non sunt admodum necessaria: cum illi satis norint, quid ex usu Reip. & è re ipsorum sit. Nam si quis amore Reipub. vel studio, sese resque suas conservandi, ad id præstandum, quod ab ipso petitur non impellatur, nomine fœderis parum movebitur. Deus igitur merito à piis omnibus, assiduis precibus orandus est, ut Regum & Principum Protestantium corda moveat, eorumque mentes suo Spiritu illustret, ut illi tandem serio de mediis cogitent, quibus, sublatis harum controversiarum causis, pax certa, aut saltem tolerabilis & moderata concordia inter ipsos constituatur. Nam reconciliatis partium animis, paceque æquissimis mediis restituta, sperandum est Principes Evangelicos, sibi invicem (ut christiana charitas requirit) ultro lubenterque subventuros esse: si vis alicui inferatur, aut injuria manifeste afficiatur.

Inter Ecclesias Evangelicas præcipuæ controversiæ hæ sunt:

De Cœna Domini. De Prædestinatione seu Providentia Dei. Et de Persona Christi.

I. **D**e Coena Domini duæ sunt præcipuæ inter Theologos factiones. Altera eorum quos Lutheranos vocant, altera quos Calvinistas. Lutherani in hoc capite errorem illum quem tribuunt Zuinglio Calvinistis obijciunt: videlicet, quod verum corpus Christi in sacra Cœna à piis vere comedi, & ejus sanguinem vere bibi negent. Hi verò respondent impudentem esse calum-

lumniam. Calvinistæ vicissim vocant Lutheranos Cyclopes & Capernaitas, quod Christi corpus in pane latere, ore accipi & (ut quidam loquuntur) labiis tangi, dentibus teri, & in ventriculum descendere asserebant. Lutherani vero hæc sua verba ab illis maligne inverti & in alienum sensum torqueri conqueruntur. Hinc inter aliquot Theologos virulenta illa convicia, injuriæ, detractiones, calumniæ, calumniarumque absterfiones promanarunt, ac nova inauditaque maledicendi verba excogitata.

Hæc vero cum manifesta sint, quis miratur si Pontificii Religionem ipsis à suis majoribus tot seculis inviolate traditam constanter retineant: & serio de mediis cogitent, quibus, oppressis adversariis, eorum Religio sola prædicetur. Vos Reges & Principes qui de luce Evangelii tantopere gloriamini, & has perniciosissimas contentiones otiose intuemini & fertis, existimatisne Deum innoxium Christianorum sanguinem qui vestra culpa effunditur, à vobis vestrisque non esse aliquando repetiturum? nec tam manifestum sui Verbi contemptum severe ulturum? Sed media proponamus, quibus Reip. consuli possit. Verum priusquam illa explicemus, notandum est, inter partes in hoc capite nullam esse de vera & salutari manducatione corporis Christi in sacra Cœna controversiam, sed tantum de modo præsentia Sacramentalis & manducatione corporis Christi: quæ hæc ratione non incommode finiri posse multis videtur.

PRIMUM. Ut communi Principum Germaniæ Evangelicorum consensu Synodus generalis (ut quidam Germaniæ Principes, & multi doctissimi Theologi sæpe aliis Principibus proposuere, & ut maxime necessariam magna contentione urfere) instituitur: in qua ipsi præsent: vel eorum nomine, viri politici & sapientes qui rei magnitudinem intelligant, & sua autoritate pios & moderatos Theologos tueantur & conservent, am-

D d d

bitio-

biriosos autem contentiosos & superbos in officio contineant: Nam si hæc controversiæ solis Theologis considerandæ & transigendæ committantur, certum est tam acerbum & inveteratum odium esse, ut illi hæc negotia sint implicaturi & perturbaturi potius, quam pie & christiane composituri. Serenissima Angliæ Regina, Germaniæ Principibus Protestantibus amanter significavit, se lubenter ad Synodum illam suos commissarios missuram esse, si de loco & tempore tempestive admoveatur: sperandum est, multos quoque alios Protestantes Principes & Potentatus, suos una ablegaturos esse, ut communi omnium consensu & autoritate, concordia facilius ineatur & inita certior sit atque diuturnior.

Pendant nunc Evangelici Principes an moris non fuerit in veteri Ecclesia, ut is Imperator, Rex aut Princeps, ei Synodo quam instituebat, aut concilio generali quod indicebat, præset: vel ii qui ab ipso eligebantur constituebanturque viri politici, prudentes & summi judicii, ut eo munere fungerentur. Quod si mos ille à tot potentissimis Imperatoribus, tot Regibus & Principibus prudentissimis, à tot quoque piissimis & doctissimis Theologis utilis & maxime ad finiendas controversias, necessarius hæcenus agnitus, receptus & probatus sit, cur hoc tempore perturbatissimo rejiceretur? si alia expeditiora non proponantur media.

II. Petant Præsides illi à colloquutoribus, ut à nominibus illis seditiosis, factiosis & odiosis, vel plus æquo (ut Pauli verbis utar) carnalibus *Lutheranorum* & *Calvinistarum* abstineant. Et aliis (eo saltem dum colloquuntur tempore) utantur. Nam in regnis Galliæ, Angliæ, Scotiæ, Belgio & inter Helvetios ultra quingenta sunt (Deo laus) virorum millia, qui diligentius & majori Dei metu majori etiam fructu, sacra Biblia legunt, quam ii Theologi à quibus temere condemnantur: & qui ea sunt sapientia, tantumque judicio valent,

ut

ut ex Scriptura Sacra & communi Patrum consensu, quid ipsis ad salutem credendum sit, facile dignoscere queant: nec tam dementes, ut propter Lutherum vel Calvinum, de omnibus fortune suis, de vita & salute æterna periclitari velint: fatentur quidem utrumque virum doctum, & de Ecclesiis Christi benemeritum esse, sed non ignorant utriusque scripta esse hujuscemodi, ut in multis explicatione egeant: & ob id cum summo judicio legenda. Eam ob causam multis consultum videtur, ut errores quos aliqui Luthero & Calvino tribuunt, notentur, & in Synodo considerentur, communique omnium consilio dijudicentur. Deinde ut iis, quæ dubia in eorum scriptis, vel obscurius dicta reperientur, commoda adhibeatur explicatio: idemque sit de aliorum Theologorum scriptis judicium. Nam condemnatis erroribus, si qui sunt, & quæ in scriptis Lutheri & Calvini obscure dicta sunt, perspicue declaratis, tunc scripta utriusque in summa erunt autoritate, ab omnibus piis probabuntur, & maximo cum fructu, ac sine ullius offensione legentur. Hacque ratione Ecclesiæ certa diuturna que pace fruuntur. Et certe æquissimum est, ut opiniones hominum, & controversiæ omnes in religione Christiana, ex Prophetarum, Apostolorum & Patrum scriptis probentur & finiantur: ad quæ horum Theologorum scripta referenda sunt, & ex iis dijudicanda. Ut Lutherus ipse de suis scriptis multis in locis statuit.

Nam si hodie Lutherus & Calvinus viverent, & in Concilio generali libero (quod tantopere ab omnibus expectitur) eas opiniones de quibus nunc est controversia, tueri ac defendere ex suis scriptis vellent, nonne illi tanquam stolidi & prorsus dementes ab omnibus deriderentur rejicerenturque: quod illi de iis quæ ad salutem Christianorum pertinent, ex suo sensu statuere & decernere auderent? Hæc vero libertas vel authori-

tas, si Luthero & Calvino viventibus non concederetur, cur mortuis permitteretur? quod neuter unquam sibi arrogavit. At manifestum est controversias in Religione de quibus nunc contenditur, propter scripta Lutheri & Calvini præcipue esse: quæ à partibus tanta pervicacia defenduntur, ut Propheticiis & Apostolicis, maximo totius Reipub. malo à quibusdam male sanis præferantur, vel illis certe æquantur.

III. Condemnentur manifesti errores ut in hoc capite hoc modo. Quicumque negaverit verum corpus Christi in sacra Cœna ab omnibus piis & fidelibus vere comedi, & ejus sanguinem bibi. Anathema sit.

IV. Separentur res ad salutem necessariae, à non necessariis. Certum enim est acerrimas has contentiones, de modo præsentiae sacramentalis & manducationis corporis Christi in sacra Cœna (quem tamen omnes inexplicabilem esse fatentur) originem & fontem esse multarum aliarum perniciosarum rixarum. Videlicet De persona Christi. De ejus ascensione in Cœlos. De ipsius ad dexteram Patris sessione, & quibusdam aliis, quibus præcipui nostræ fidei articuli labefactantur. At cum mysteria nostræ Religionis simpliciter credenda sint, & non acute ac subtiliter scrutanda. Si Reges & Principes Evangelici suam pro dirimendis hisce contentionibus non interponant authoritatem, dubium non est, quin Ecclesiæ Christi multis hæresibus inficiantur, & tandem maxima earum vastitas subsequatur, ut in Asia, Africa, & Græcia propter similes causas evenisse videmus. At si res ad salutem necessariae, à non necessariis discernantur, facile hæ contentiones à piis & doctis Theologis finientur.

V. QUINTO. Proponatur aliqua confessio quæ ab omnibus piis probari queat, & omni eam credenti sit ad salutem satis. Exempli causa. Ego quando ad sacram Cœnam ex ipsius ordinatione institutam, in timore Dei,

Dei, & fide accedo, Credo & confiteor, cum accipio & manduco panem mihi à ministro verbi exhibitum, quod corpus illud verum quod pro me in cruce pendit, quod pro me passum & mortuum est, vere comedam eoque vere pascar. Et quando vinum ex poculo mihi porrectum bibo, quod sanguinem ipsum qui pro me in cruce effusus est, vere bibam, & quod per hunc cibum & potum, fiam os de ossibus, & caro de carne Christi: quo modo vero id fiat, non sum admodum sollicitus: satis enim mihi est credere, Christum Deum omnipotentem & veracem, id in me virtute atque efficacia Spiritus Sancti perficere, certoque adimplere, quod omnibus fidelibus promittit. Hæc est mea de Cœna Domini fides & confessio, quam spero pios omnes facile probaturos esse. Vel proponatur aliqua alia simplex & dilucida confessio, ad salutem necessaria & sufficiens. Hæc Eusebii Emisleni opinio de Cœna Domini, à multis piis & doctis laudatur. „ Cum „ ad reverendum altare ibis, spiritualibus sacrandus ac- „ cedis, Sacrum Dei tui corpus fide respice, mente con- „ tinge, cordis manu suscipe, & totum interioris ho- „ minis haustu assume.

Postquam Ecclesiæ Gallicæ, Anglicæ, & cœteræ idem in Religione sentientes, errorem supradictum condemnaverint (quod certo sunt facturæ) & confessionem aliquam planam & perspicuam de Cœna Domini ad salutem sufficientem approbaverint (de quo minime dubitandum est) hæc tantum (ut supra dixi) controversia consideranda & componenda restabit, videlicet modus præsentis Sacramentalis & manducationis corporis Christi in Sacra Cœna. Eam ob causam Præsides à Lutheranis petent, ut verbis clavis & perspicuis declarent, quo modo corpus Christi in pane lateat & manducetur, atque etiam ore accipiat. Ab aliis quoque petent, ut aperte & luculente, quomodo corpus Christi sit in

Cæna & manducetur explicent: ita ut nullis aliis commentariis aut explicationibus ad illorum opinionem intelligendam opus sit. Quod si quis dixerit, ipsis deesse verba propria quibus commode mysteria Christianæ Religionis tam aperte & dilucide declarari possint, Respondeo: quod ob id utriusque partis Theologos decebit, eo citius de phrasi, vel modo aliquo loquendi inter se convenire, per quem pax & concordia in Religione constituitur: nisi pro perditissimis nebulonibus & sceleratissimis Reipub. perturbatoribus ab omnibus haberi velint.

De Prædestinatione seu Providentia Dei.

PRÆSIDES publice pronuntiabunt se neminem in illo conventu ad colloquium admissuros esse, qui subsequenter articulis non subscripserit.

I. Quod Deus non sit author peccati vel ullius mali.

II. Quod fatum Stoicum seu fatalem necessitatem non propositurus nec defensurus sit.

III. Quod Deum causis secundis non alligabit, sed in omnibus liberum esse agens fatebitur. Præterea si qui sint alii errores condemnandi, addantur.

IV. Proponantur res in hoc articulo controversæ. Ego vero hanc præcipuam in hoc capite esse inter partes controversiam puto. *Deus cor Pharaonis induravit.* Ob hujusce phrasis interpretationem & similium quæ in sacra scriptura sæpe occurrunt, exorta est hæc controversia. Nam quidam dicunt, id Deo volente, alii, Deo permittente accidisse: Hinc manifeste constat hanc contentionem, non in re, sed in verbis tantum consistere, ut ex colloquio facile apparebit.

Quantum ad me attinet. Credo Deum omnes sub peccato comprehendisse ut omnium misereretur. Credo quoque Christi Dei omnipotentis verba verissima esse, qui ait, *Qui crediderit & baptizatus fuerit salva-*
bi-

bitur, Qui vero non crediderit condemnabitur. In has promissiones respiciens, illis credens, persuasum habeo me ex electorum esse numero juxta dictum Pauli, Vos ipsos tentate an non sitis in fide, vos ipsos probate an non agnoscitis vosmet ipsos Jesum Christum in vobis esse, nisi reprobi estis: hac ego regula de mea & omnium fidelium prædestinatione judico, hac contentus sum: Nam scrutari myſteria Dei, temeritas est, credere vero, vita æterna.

De Persona Christi.

Utraque pars fatetur Christum filium Dei ubique esse, atque etiam Dominum omnium quæ supra cœlos, in cœlis & sub cœlis, imo omnium quæ ipsius Dei Patris sunt. Quod si quis hæc negaverit, Anathema sit. De iis vero controversiis, quæ sunt in hoc capite cogitare non possum quin totus exhorrescam. Nam de naturis Christi in abstracto id affirmare quod aliqui docent, quid est aliud quam Christum dividere, atque Arrii, Nestorii, & Eutychetis hæreses in Ecclesias Dei invenire? Nihilominus Reges & Principes Evangelici hæc sine ulla offensione audiunt & patiuntur. Sed viderint ipsi ne Christum filium Dei severum tam execrandarum blasphemiarum vindicem sentiant. Meminerint etiam Theologi, eos qui scrutantur Majestatem, à gloria obrui, discantque in multis modum tenere.

Quoniam inter Theologos tota vis controversiæ de Cœna Domini sit (ut sæpe dictum est) de modo præsentiae sacramentalis, & manducationis corporis Christi: de iis ego plenius & uberius quam antea disseram.

I. Convenit inter partes, quod hæc sacra Cœna à Christo filio Dei instituta sit.

II. Quod vere Christus det in hac sua Cœna omnibus fidelibus verum corpus suum ad manducandum & sanguinem ad bibendum.

III.

III. Quod nullus fructus proveniat ex hac manducatione & potu, quam per fidem.

IV. Quod corpus Christi sit cibus mentis non ventris, & quod nec venter nec dentes sint ad hunc cibum manducandum parandi.

V. Quod corpus Christi in cælo sit.

VI. Quod nulla sit ascensio nec descensio corporis Christi in Cœna.

VII. Quod hoc mysterium seu Sacramentum sacrae Cœnae, constet re invisibili seu interna, scilicet, corpore & sanguine Christi, & visibili seu externa, scilicet pane & vino.

VIII. Omnes etiam consentunt & credunt verum corpus Christi in sacra Cœna ab omnibus fidelibus vere comedi, & ejus fideles sanguinem bibere, osque de ossibus, & carnem de carne Christi fieri. Qui vero hæc non confitebitur & crediderit (cum sint omnibus fidelibus necessario ad salutem credenda) Anathema sit. Sed iis hæc addunt Lutherani, quod corpus Christi lateat in pane & ore accipiat, atque inter eos sunt multi qui corpus Christi ubique esse contendunt: Nunc scire merito oportet, an hic modus manducationis corporis Christi, sit necessario ad salutem credendus. Nam si illi necessario credendum esse statuerint (ut statuere videntur) nonne nostræ religionis dignitas & certitudo requirunt, ut hanc suam de re tanta opinionem ex scriptis Prophetarum, Apostolorum, & communi consensu Patrum idoneè probent & confirment? Nam dicere, modum illum esse imperscrutabilem, & rationi humanæ inexplicabilem, & nihilominus statuere suam hac de re opinionem, necessario ad salutem credendam esse, nulla alia probatione addita, quam quod illi sic sint à suis præceptoribus instituti, illa certe ratio docendi Ecclesias Christi nova & inusitata est minimeque recipienda. Nam unicuique hac ratione liceret in religione

CONCORDIÆ INTER ECCL. REFORM. 407

articulos fidei, pro arbitrio suo constituere: Præterea id esset Pontificios in eorum erroribus & idololatria confirmare: qui multa evidenciora, plausibilia & gratiosiora argumenta sunt proposituri. Videlicet: Quod ipsi tot seculis sine ulla contradictione ab innumeris piissimis Episcopis & doctissimis Theologis ita sint (ut sentiunt) instituti & edocti, Quod hæc eorum doctrina à plurimis Synodis provincialibus, à multis etiam Conciliis generalibus unanimi consensu recepta, approbata & confirmata sit: à qua discedere tenerarium levissimumque esset, propter unius aut alterius hominis opinionem, quæ nullis manifestis scripturæ sacræ testimoniis probetur confirmeturque. Verum, si vos pii Germaniæ Theologi hanc vestram perniciosam de hac sacramentali & orali manducatione corporis Christi sententiam (de quibus tanta pervicacia contenditur), aperte & dilucide declaraveritis (quod certe vestri est officii) & res ad salutem necessarias, à non necessariis separaveritis, facilis vobis erit, cum aliis moderatis Theologis, & piis Ecclesiis reconciliatio & concordia: qua constituta, desinent Pontificii, Germanis obicere atque exprobrare, tot esse in eorum religione opiniones, quot Ecclesiæ.

Vos igitur pios Theologos oro, & per nomen Christi obtestor, ne diutius patiamini, ea quæ vestri sunt muneris, à tot afflictissimis & periclitantibus Ecclesiis desiderari: nam in hac declaratione, pax & tranquillitas Reipub. aut Ecclesiarum everio, consistit.

Quod autem ad impios attinet, fatentur omnes Theologi Evangelici corpus & sanguinem Christi in Cæna cibum esse mentis non ventris, animæ non corporis, & quod piæ animæ hoc sancto cibo & potu, spiritus Sancti efficacia, vere alantur & foveantur. At quod impia & execranda anima eodem cibo & potu spiritus Sancti virtute nutriatur, ego omnes pios oro, ut mihi

E e e

igno-

ignoscant, si ingenuè fatear me id credere non posse; priusquam ex scriptura sacra plenius & apertius de iis edocear. Nam finis hujusce sacrae Cœnæ est, ut omnes communicantes unum corpus fiant, cujus Christus caput est, & ut per hanc communicationem pius ab impio separetur. Præterea hæc verba Christi plana & perspicua sunt. *Quicumque carnem meam edit & sanguinem meum bibit, habet vitam æternam.* Orandi igitur diligenter sunt Theologi, ut suam quoque opinionem in hoc capite aperte declarent. Videlicet: Quo modo impia anima corpus Christi manducet, & an necessario ad salutem credendum sit, impias animas verum corpus Christi manducare, cum omnes fateantur eas manducare judicium, serique reas corporis Christi, quoniam eum Deum esse & Servatorem non agnoscant nec credant.

Ut autem concludam, multis (ut supra dixi) consultum videtur ad hæc controversias tuto & facile componendas.

I. Ut in Germania Synodus communi Principum Evangelicorum consensu constituatur: Nam res graves magnique momenti, quæ multos concernunt, vix tranligi per paucos possunt, sine aliorum offensione. At veluti Pontifices Romani nulla re magis terrentur, quam Concilii nomine, sic qui nunc in Germania omnium volunt haberi censores, à nulla re magis quam à generali synodo abhorrrere videntur. Sed tantum est prudentiæ & pietatj Principum Evangelicorum tribuendum, ut potius per generalem synodum sint laboranti Reipub. & Ecclesiæ consulturi subventurique, quam paucorum quorundam Theologorum superbiæ, odiis & vanis affectibus patrocinentur.

II. Ut in tali synodo errores condemnentur.

III. Ut Præsidum prudentia & Theologorum consiliis consensuque, ea quæ sunt ad salutem necessario credenda, ab iis quæ necessario credenda non sunt, discernantur:

ne

ne ob res non necessarias Respub. diutius perturbetur. His enim mediis & rationibus concordia facile inter Ecclesias constituetur.

Nunc in medium consulendum est. Credo me in sacra Cœna vere, verum corpus Christi comedere & ejus sanguinem bibere. Credo etiam per hanc manducationem & hunc potum, animam meam vere ali & nutriri, corpore & sanguine Christi, meque os de ossibus & carnem de carne Christi fieri. Quo modo? Per fidem, quam habeo verbis Christi Dei omnipotentis & veracis, & virtute atque efficacia Spiritus Sancti: quid in me operatur, cui soli hoc mysterium perspectum esse credo. At de modo istius communicationis, pium & christianum Ecclesiarum Christi consensum & judicium pacato tranquilloque animo expecto. Interim tamen fateor me non credere quod corpus Christi in pane, vere, realiter & substantialiter lateat.

Præterea non credo impias animas Spiritum Sanctum recipere, nec sancto corpore Christi foveri & nutriri, sed reas fieri corporis & sanguinis Christi, quoniam leges à Paulo omnibus ad sacram Cœnam accedentibus præscriptas & aperte declaratas, maligne violant. Nunc considerandum decernendumque est, an ego propterea sim blasphemus, hæreticus, Sacramentarius & Turcis deterior? An etiam à piis Ecclesiis non sim pro membro Christi agnoscendus, & pro fratre habendus? Nam in iis duobus capitibus tota vis controversiarum consistit.

Quod si quis vicissim petierit, an is qui condemnandos errores condemnat, & fatetur spiritualem manducationem corporis Christi, quæ per fidem fit ad solos pios pertinere: Qui etiam Capernaiticam illam manducationem & crudas atque horridas phrasas de præsentia & manducatione corporis Christi (quas multi docti & pii Theologi rejicere solent) rejicit, credit tamen ad

majorem suæ fidei confirmationem corpus Christi, modo inexplicabili in pane esse, & ore accipi, & quod impij corpus Christi in condemnationem manducant, non etiam sit ab alijs Ecclesijs quæ aliter sentiunt pro membro Christi & Ecclesiæ agnoscendus & pro fratre habendus? Quæ sit aliorum hac de re sententia ignoro. Ego certe illum pro fratre lubens sum agniturus. Nam mysteria nostræ religionis admodum considerate, pie & cum timore Dei tractanda & explicanda sunt. Ac utinam res controversæ eo perducantur, ut hac de re sit tantum contestatio: nam certo mihi persuadeo, quod Præsides & pii omnes Theologi, qui in Synodo sunt interfuturi, sint hoc medium unanimi consensu (concordiæ & tranquillitatis causa) facile probaturi ac confirmaturi. Præterea non dubito, quin Serenissima Angliæ Regina, pro sua singulari benignitate & incredibili studio pacis publicæ constituendæ, tale decretum (ut maxime necessarium) non solum sit approbatura, sed etiam promissura, si quis in suo imperio illud scripto vel publice aut privatim, vel ullo modo violaverit, quod in eum tanquam pacis publicæ perturbatorem sit severe animadvertenda. Quod si idem alij Reges, Principes & Magistratus Evangelici præstiterint, facile pax retinebitur & conservabitur. Sperandumque est, (ubi fervor iste contentionis nonnihil refederit) quod paulo post, divino auxilio, Principum prudentia & autoritate, atque salutaribus piorum Theologorum consiliis, generalis, firma, certa, & inviolabilis pax Ecclesijs Christi reddetur:

Hoc est LUTHERI consilium & judicium pro pace refarcienda & conservanda, ut ex ea Epistola *) manifeste

* Est hæc Epistola Lutheri lingua Germanica conscripta ad Magistratus Helveticos, reperiunda in Opp. German. Jenensib. Volum. VI. fol. 506 &sq. breve ejus excerptum

CONCORDIÆ INTER ECCL. REFORM. 413

festè constat, quam *Ecclesiis Helveticis* scripsit die prima Decembris 1537. Eam ob rem ego me operæ pretium facturum putavi, si illam huic scripto adjicerem.

Responsum Domini Doctoris Martini Lutheri, ad Declarationem, Concordiæ causa, à civitatibus Helvetiorum Evangelicis, ipsi transmissam.

Præstantibus & prudentibus viris, Dominis Consulibus, Scabinis, Majoribus, Senatoribus, atque in universum omnibus civibus confœderatarum civitatum, Tiguri, Bernæ, Basileæ, Schaffhusiæ, Sancti Galli & Bielæ, singularibus meis Dominis fautoribus & amicis optimis.

Gratiam & pacem, in Christo Redemptore nostro. Reverendi & Prudentes viri, Domini & Amici Carissimi, Quod nimis (plus quam) tarde, vestris ad me Smalcaldia datis litteris respondeo, lubenter me excusarem, si excusatione opus esse existimarem, præsertim quum V. P. manifestum sit, quantæ mihi, jam senis & invalido, incumbant molestiæ quotidianæ; usque adeo ut à negociis & hominibus omnibus me penitus abdu-

E e e 3

cere

tum nobis communicavit Illustris SECKENDORFIUS in Historia Lutheranismi Lib. III. Sect. 16. §. LXI. fol. 168. ubi simul observat, quod Helvetii ad eam d. 4 Maji anni sequentis dederint responsum, non minori quidem comitate, sed ita conceptum, ut confessionem suam Basileensem, & declarationem Luthero à se missam allegent, dicantque, se non nuda signa in sacra Cœna statuere, sed quod corpus & sanguis Domini accipiatur, mente nempe fidei. Quibus paucis respondit Lutherus d. 27 Junii, repetens, *vere accipi corpus & sanguinem Domini*, iterumque ad *Bucerum & Capitonem* provocat, quibus sententia sua nota sit, suadetque, *ut cum plebe placidè agatur*, sperans fore ut si qui restent scrupuli, sensim tollantur.

quam efficere valuissent. Atque imprimis vos hoc admodum submitte rogatos volo, velitis vobis de me persuadere, ut de eo, qui vere toto corde sentiat, ita ut quantum omnino mihi possibile erit, nihil in me desideretur, quod faciet ad profectum Concordiæ. Novit id Deus, quem testem in animam meam appello. Nam neque mihi, neque ulli cuiquam profuit, immo verius, pluribus obfuit discordia, usque adeo ut nihil quidquam boni aut commodi hætenus ex ea speratum, neque etiam in posterum sperandum sit.

Ut autem ad articulos vestros veniam, nihil quidquam reprehensione dignum, in primo illo, de Verbo vocali, reperio. Neque enim nos aliter docemus, quam quod operetur interne in corde auditorum Spiritus sanctus, quodque externum Verbum solum nihil efficiat. Alioquin, si penes externum solummodo Verbum confisteret, universi qui hoc audirent, evaderent credentes, quod omnino non fit, quemadmodum testatur experientia. Et D. Paulus ait Rom. 10. *Sed, an non audierunt?* verum non omnes auscultaunt Evangelio. Nihilominus tamen, hoc ipsum vocale *Evangelium*, dicendum Verbum Dei, *potentiam Dei ad salutem omni credenti* Rom. 1, ita quod per illud, Deus vocet atque trahat, quos velit, per Spiritum suum sanctum. Si quid porro est in hoc articulo, à nobis utrinque scriptis mandatum, de quo ita clare & expresse nos inter nos intelligere non possumus (nam eadem methodo & phrasi pariter uti nequimus) in eo D. *Capito & Martinus Bucerus* noverint commode mediatores se præstare, ut perspicue & expresse & quam optime explicentur singula. Quemadmodum ego prorsus de ipsis confido, facere id eos summa fide & diligentia, & porro etiam facturos, sicuti ne hætenus quidem secus de ipsis quidquam licuit cognoscere.

Ad eundem modum, quod ad secundum articulum,
de

de Baptismo, spectat, nullam invenio discrepantiam. Nam, veluti de Verbo vocali jam dictum est, ita etiam tenemus, quod solummodo Aqua & Verbum (quod in Baptismo præcipuum est) absque Spiritus Sancti operatione interna nihil exterius efficiant; existente tamen ejusmodi Baptismo, externo Dei signo, immo medio & instrumento, per quod Deus in nobis operetur, ne omnino vacuum aut inane hominis reputetur signum aut symbolum.

Quod tertium articulum, de Sacramento corporis & sanguinis Domini, attinet; neque hætenus aut docuimus aut etiamnum docemus, Christum de cælo seu dextra Dei descendere aut ascendere, sive visibiliter, sive invisibiliter. Permanentes hoc pacto firmiter apud articulum fidei; *Ascendit ad celos, sedet ad Dextram Dei, inde venturus est &c.* Dei omnipotentiae relinquimus, quomodo nobis ipsius corpus & sanguis detur in Cæna, ubi ex illius mandato convenitur & ejus institutio celebratur. Nullam cogitamus hic fieri aut descensionem aut ascensionem, sed manemus simpliciter & candide apud ipsius verba: *Hoc est corpus meum; Hic est sanguis meus.*

Quod si quemadmodum supra attigi, hac etiam in parte, non ita perfecte nos invicem intelligeremus, nihil hac vice consultius, quam ut amice in nos mutuo affecti, perpetuam vicissim à nobis tantisper expectemus Benevolentiam; usque dum turbida ista aqua quasi defacetur; atque tunc D. Capito & Martinus Bucerus facile quod ex usu erit, poterunt consulere, tum in his tum in cæteris omnibus; modo ipsi corda componamus, & similitates missas faciamus, quo detur locus Spiritui Sancto,

Porro ad stabiliendam charitatem atque concordiam amicam, quatenus nostram partem, præcipue vero meam personam concernit, libenter omnem offensam to-

to

CONCORDIÆ INTER ECCL. REFORM. 415

to corde depono, vobiscum acturus sincera fide atque benevolentia. Nam ut maxime nos, qui serio huic negotio incumbimus, omnem, quantum in nobis est, movemus lapidem, nihilominus peculiari Dei indigemus consilio & opera. Præsertim quum Sathan, nobis pariter & concordiaë inimicus, nullo negotio suos reperire valeat, qui saxa atque arbores in viam coniciant, ne nobis opus sit, nos invicem similitudinibus & suspicionibus gravare. Quin potius igitur corda atque manus mutuo porrigimus, combinamus atque firmiter connexa retinemus, ne deteriori in loco sint res nostræ, quam erant hætenus unquam.

De Excommunicatione & Clavibus, recordari non possum, an unquam inter nos ulla dissensio extiterit & controversia. Fortassis etiam hac in parte apud vos explicativius aliquid extat comprehensum, ita, ut (si alioquin cætera omnia rite se habeant) in hoc concordia, nullum, Deo volente, patietur impedimentum aut remoram. Amen.

Hæc habui, quæ hac vice, quam brevissimis responderem V. P. scripto, rogans velitis ista ita boni consulere. Meum enim animum occupant indies multa negotia, graves curæ, adeo ut non possim tam commode uni rei vacare, quasi unius solum atque alterius generis distraherer molestia. His V. P. & omnes pariter vos atque vestros, commendo Patri omnis misericordiaë & consolationis. Is utrinque nos donet Spiritu suo sancto, qui corda nostra tanquam conflata uniat in vera dilectione, & expurget omnem scoriæ atque rubiginem humanæ similitudinis atque Diabolicæ malitiæ & pravitatis, in gloriam & laudem sancti nominis ipsius & salutem multarum Animarum, in despectum Sathanæ & Papæ atque adeo omnium sectatorum ejus. Amen.
I. Decemb. Anno 1537.

V. P. *benevole addiſſus Martinus Lutherus.*

Fff

Con-

Considerent nunc Reges, Principes & docti moderatique Theologi, quam utile necessariumque sit, ut Confessio aliqua, simplex & perspicua & ad salutem sufficiens, de sacra Cœna Domini proponatur: Deinde, ut modus præsentiae sacramentalis & manducationis corporis Christi plane & perspicue declaretur: Vel, si id commode effici non possit, ut inter Theologos de phrasi seu formula aliqua loquendi conveniat, quo perniciosissimæ contentiones hanc ob causam excitatæ, finiantur: Quod certe doctissimis & piis Theologis erit facillimum, & merito ab ipsis expectandum est. Nam ipsis notissimum est, quosdam Theologos ut probarent corpus Christi latere in Sacra Cœna, & ab impiis commedi, multas paradoxas opiniones de persona Christi, de ejus ascensione, & sessione ad dexteram Dei Patris. proposuisse: quibus fundamenta nostræ religionis convelluntur, præcipui articuli in dubium vocantur, multæ hæreses in Ecclesias Christi invehuntur, & Respub. in extremum discrimen adducitur, & quod minime prætermittendum est, Papismus confirmatur, & plana ad Mahometismum & Atheismum paratur via. Quod si Theologi res ad salutem necessarias, à non necessariis, (ut eos decuit) distinxissent, & de iis certi aliquid statuissent, jam dudum pax firma & generalis inter Principes omnes Christianos, constituta esset. Ut igitur communi consilio, consensu & autoritate Regum, Principum & Theologorum reformatæ religionis, perniciosissimæ illæ de præcipuis nostræ religionis capitibus contentiones dirimantur, & prorsus tollantur (gravi poena iis indicta, qui ob has causas sunt Rempub. perturbaturi) Synodus generalis ab omnibus tranquillitatis publicæ studiosis, ardentissimis votis merito expetenda & diligenter procuranda est. Hæc media mihi videntur usitata, facilia & commoda ad pacem (sublati non necessariis contentionibus) Ecclesiis Christi restituendam.

Hic

CONCORDIÆ INTER ECCL. REFORM. 417

Hic prætermittere non possum quin vos Theologos omnes coram iustum Dei tribunal vocem: Ut pro ea fide quam Christo Filio Dei, & vestris magistratibus debetis, his magistratibus vestris vere aperte & sincere declaretis, an multæ quæ nunc agitantur contentiones inter aliquot Theologos de Persona Christi, de ejus ascensione in cœlos, & sessione ad dexteram Patris (quoniam hæc sancti Patres Christiane, luculente, & sufficienter tractarint atque explicuerint) sint ad salutem necessariæ vel non necessariæ, an sint probandæ vel improbandæ? imo, an non sint pleræque tanquam perniciosæ & impiæ, execrandæ, rejiciendæ, & ab omnibus condemnandæ? At, cum hic de Ecclesiarum Christi & totius Reipub. conservatione agatur, nonne vos Theologos decet (si Christum Deum esse creditis) ut in re tanti momenti & ad gloriam Dei maxime pertinente, vestro officio probe atque integre satisficiatis? Præter hæc, cum restet tantum controversia de modo præsentiae Sacramentalis & manducationis corporis Christi in Sacra Cœna, transigenda & finienda, si media à me pio animo proposita improbentur, nonne æquisimum est ut commodiora proponatis? Ut sublatis perniciosis contentionibus, pax Ecclesiis Christi & Reip. restituatur. De iis vero cum nihil certi decerni nec constitui nisi per generalem Synodum possit, certo mihi persuadeo, vos hanc sincere, diligenter & summa fide procuraturos esse.

Nunc ad Censores illos Theologos & Ecclesiarum Judices convertenda est oratio, & ipsis luculente demonstrandum, quanta & quam perniciosa illi in Rempub. invexerint mala: quæ indies invalescunt augenturque: Ut vere sincereque admoniti, ea præstent quæ probos & pios Theologos decet. Nam graviter illos in Ecclesiam Dei peccasse evidenter probabo. At si quæ illi ignorantia, aut scientes & volentes commiserunt,

non correxerint emendarintque, sentient certe Deum atrocita scelera, atrocibus pœnis punire.

I. Primum. Ex eorum libris publice editis unicuique constat, illos, Ecclesias *Anglicas, Gallicas, Belgicas, Scoticas, Helveticas* & multas alias idem in religione sentientes inauditas & audiri maxime cupientes, tanquam hæreticas & impie de religione Christi sentientes, condemnasse, martyres Diaboli (dum in summis periculis versarentur, atque undique premerentur) vocasse, minusque Scythis ac Turcis ferendos esse, statuisse. Ac certum est, dum illi *Anglicas & Gallicas* tanquam hæreticas condemnant, quod idem crimen Serenissimæ Angliæ Reginæ, Serenissimo Regi Navarrae, & plurimis aliis Principibus attribuant imputentque.

Censores illi ignari non sunt Pontificem Romanum & Ducem Albanum Serenissimæ Angliæ Reginæ, periculosas insidias sæpe præparasse: quas illa singulari Dei gratia & auxilio evasit. Judicent nunc viri prudentes, an aliis evidentioribus gravioribusque argumentis, Romanus Pontifex impelli possit, ad piissimam illam Reginam proscribendam & novos motus in ipsius Serenitatis Regno excitandos, quo facilius (ejus Regno perturbato) illa vi vel insidiis opprimatur, quam hujusmodi condemnationibus vel potius execrationibus.

Perpendant etiam omnes tranquillitatis publicæ studiosi, an quis expeditiora & commodiora iis media excogitare potuerit, ad Serenissimum Galliæ Regem movendum, eique persuadendum, ut pacem cum suis subditis sancte sancitam, & solenniter juratam violet? Considerent quoque Reges, Principes & Potentatus Evangelici, qua commodiore ratione Serenissimus Hispaniarum Rex averti possit, ne suis in Belgio subditis Evangelicis, exercitium veræ religionis permittat.

II. Multi ministri verbi Dei, tum in aulis quorundam Principum, tum in plurimis Civitatibus & pagis Germaniæ

maniarum horum Censorum Theologorum Judiciis confirmati, scriptis publice editis instructi, & multis literis privatis missis impulsu incitatieque nullas fere conciones habent, quin in dictas innocentes Ecclesias invehant, illis aperte detrahant & tanquam execrandas devoveant diris. Sic horum Judicum arte & industria, sancta Christi membra lacerantur distrahunturque & gravissimæ contentiones inter Ecclesias Christi excitantur, ut tandem miserrime omnes obruantur & pereant.

III. Unicuique considerandum relinquo, an ulli unquam Scytharum aut Turcarum tam iniqui fuerint, an ulla unquam tam inhumana atque essera gens extiterit: quæ vicinos sibi Reges, Principes vel Respub. inauditas, & ut audirentur obnixè petentes, condemnarint, & tam turpiter ipsis detraxerint, quam Judices illi tot optimorum Principum de Repub. bene meritum, totque piissimarum & innocentium Ecclesiarum (quæ summa fide & incredibili constantia gloriam Christi promonent, & ipsius sincerum & purum verbum sanguinis sui profusione tuentur & conservant) famam & nomen impudenter publice & falso lacerarunt? An quis etiam fuerit, qui arte & industria acutiore perniciosioreque usus sit, ad hostes suos ulciscendos, quam ii Judices, ad innocentes piosque Reges & Principes, innumerasque Christi Ecclesias circumveniendas opprimendasque?

Hic ego me omnium proborum hominum judicio lubens submitto, an ii non sint effectus & vires actionum & consiliorum horum Censorum & Judicum? An hæc etiam ipsis vere objici atque exprobari non possint, meritoque debeant? Quæ à me expressè referuntur, ut illi hac vehementi & tam vera admonitione discant sapere, & cum profundissima tot Ecclesiis intulerint vulnera, mature commoda adhibeant remedia, quibus illa sanari possint & Respub. conservari.

At cum illi tot Reges & Principes, totque Ecclesias publice condemnarint, & ex iis condemnationibus maximi & periculosi motus in Repub. excitati sint, perniciosioresque metuendi: certe leges divinæ & humanæ requirunt & ipsa natura dicitur, ut pars condemnata audiat, cum id obnixè petat: ut iuste an iniuste condemnata sit, cognoscatur. Ut autem hæc certo ordine & legitime agantur, tractentur & decernantur, duo media proponam. *Prius* ut Synodus in Germania instituat, ad quam Serenissima Angliæ Regina suos commissarios certe se missuram esse promisit: in qua, partibus legitime auditis jureque omnium probe diligenterque considerato, sententia de hisce controversiis pronuncietur, ut in veteri Ecclesia receptum atque usitatum fuit.

Censores illi negare nec diffiteri possunt, quin aliquot Germaniæ Principes Evangelici, plurimique doctissimi Theologi ab aliis Evangelicis Principibus petierint, ut Synodus communi consensu in Germania indiceretur: Fatentur etiam aperte censores ipsi, hæc prudentissima & utilissima Principum & Theologorum consilia, sibi ab aliis Principibus (pro eo Zelo quo in Rempub. Christianam feruntur) esse communicata: ut media quibus concordia facile constitui posset, ab ipsis cognoscerent & de iis edocerentur. Declarent igitur censores illi, quæ ratio facilius certiorque iniri potuerit, ad has controversias dirimendas finiendasque quam per liberam & generalem Synodum in Germania. Præterea causas referant, cur tot Germaniæ Principum, sapientissima & salutaria consilia, & tantopere ab omnibus piis expetita rejecerint, eaque tanto artificio hætenus impederint, impedianque. Scio quidem, omnibus ex horum censorum scriptis publice editis constare, eos prætexere, nihil à tali Synodo boni expectandum, priusquam eorum dogmata à Principibus & Rebus pub.

pub. Germaniæ probata & recepta essent. At quænam sunt illorum dogmata? Ut omnes credant corpus Christi esse in lignis, lapidibus & etiam in locis, quæ sine pudore nominari non possunt. Ut etiam multæ veteres hæreses renoventur, hisque Ecclesiæ Christi corrumpantur, ut luculente & sufficienter à quibusdam Germaniæ Theologis demonstratum est. Sed iis relictis, declarent illi, quibus legibus, quorum exemplo, quâ autoritate sibi tantum tribuant, ut soli de rebus ad gloriam Dei & totius Reipublicæ Christianæ salutem pertinentibus, decernere & dijudicare audeant? probent etiam, sibi licere Reges & Principes inauditos & audiri cupientes, condemnare, cum id sit veterem & usitatum Ecclesiarum morem rejicere, & leges divinas ac humanas pervertere. Præterea, cum Censores isti de felici suorum hac in re consiliorum successu minime dubitarent, illi suum *Concordiæ librum* ad multos Principes & Respub. Protestantes miserunt, petieruntque ut ei subscriberent. Nec iis contenti, præcipuos illorum Principum consiliarios & ministros, tum per literas, tum per suæ factionis selectos viros diligenter sollicitarunt, magnisque precibus ab ipsis contenderunt, apud suos Principes efficerent, ut in eos qui ipsorum impiissimis decretis adversarentur, severissime animadverterent, nec in ipsorum ditionibus ferrent. Hæc vero cum verissima sint, quis non videt eos non media pacis ineundæ proposuisse (ut ipsis à piis Principibus injunctum est) sed potius accurate in id elaborasse, ut omni spe pacis restaurandæ adempta, Principes amicos inter se committerent? & pacatas Ecclesias, pietatis prætextu perturbarent? atque etiam Hispanicam inquisitionem in Germaniam inveherent?

Hic ab omnibus piis Lectoribus reverenter peto, ut perpendant, jure nè an injuria hæc illis censoribus objiciantur? imo an non deceat omnes pios & publicæ tran-

tranquillitatis studiosos illos execrari, donec causas declararint, cur ipsi tot prudentissimorum Principum & doctissimorum Theologorum Germaniæ, commoda & usitata media pacis constituendæ, tanto artificio impediverint impedianque? Cur etiam tot Reges & Principes innocentes inauditos condemnarint? nec audiri patiantur? Nam Serenissima Angliæ Regina ultro promisit se dignos legatos ad illam Synodum missuram esse. Idemque à Serenissimo Rege Navarræ, earum ditionum nomine, in quibus merum habet & absolutum imperium, tum omnium Gallicarum nomine (si id Serenissimus Gallorum Rex ei concesserit) & à multis aliis Principibus & Magistratibus est expectandum.

Alterum medium hoc est, quod si justo Dei Judicio ob peccata nostra Synodus hæc in Germania tantopere à piis desiderata, tamque necessaria horum censorum malignitate & industria impediatur, æquum tamen est, ut illi aliquos ad Serenissimam Angliæ Reginam mittant, qui ipsius Serenitati illas hæreses & eos errores quos ipsius Regni Ecclesiis imputant, coram explicant: & de iis cum ipsius Serenitate Principe clementissima & doctissima conferant: illa certe ea est clementia & benignitate, ut eos de rebus tanti momenti sit lubenter auditura: Et cum ipsis de rebus controversis benigne & patienter communicatura. Ex hujus vero colloquii actis, unicuique facile constabit, quas ipsius Serenitas & Anglicæ Ecclesiæ hæreses tuentur: Vel aut piè & Christiane de omnibus articulis nostræ religionis sentiant. Quod si Anglicæ Ecclesiæ, alicujus manifesti erroris convincantur, licebit jure optimo istis censoribus, ubi idoneè eas errare probaverint, condemnare. Si vero illas piè & sincere de religione sentire intellexerint, nonne æquissimum est, si qua pietas, si qua Christiana charitas, si ullus concordiæ amor, si quis denique Dei metus in cordibus ipsorum sit, ut se igno-

norantia peccasse confiteantur & agnoscant. Deinde ut publice Deo gratias agant, quod illæ Ecclesiæ quas hæreticas esse exultimabant, pie & christiane de religione sentiant.

Præterea cum quidam Principes & civitates Germaniæ horum censorum judiciis & scriptis publice editis, de tot Principibus & Ecclesiis pessime sentiant, certe legibus christianis sancitum est, & mutua christianorum charitas requirit, ut isti censores vicissim publice dictarum Ecclesiarum innocentiam & integritatem testentur: Ut Ecclesiæ ab ipsis censoribus male informatæ & institutæ, aliarum Ecclesiarum innocentia & religionis puritate perspecta, ipsis detrahare desinant, & sublaris detractionum causis, inter Ecclesias vera & fraterna fiat reconciliatio, mutuaque benevolentia (ut membra Christi decet) sese amplectantur. At cum istis summis Pontificibus omnia decere & facere impune liceat, vereor ne illi piis admonitionibus parum moveantur. Verum, si illi Rempub. perturbare & suæ factionis concionatores in Germania hortari, ut aliis Regibus & Principibus innocentibusque Ecclesiis detrahare non desinant, Ego certe spero quod tandem Reges & Principes impudenter falsoque accusati, eos manifesti mendacii convincent, & detractores, calumniatoresque impudentissimos ac pacis publicæ perturbatores sceleratissimos esse probabunt, ab eorumque magistratibus petent, ut de ipsis tanquam de reis & manifeste convictis criminis læsæ Majestatis divinæ & humanæ supplicium sumant: nec diutius patiantur has perniciosissimas & contagiosas pestes in Repub. versari.

At quoniam multi existimant Ubiquitarios istos sua consilia cum Pontifice Romano & suæ factionis primoribus communicare: ad Papismum in veterem dignitatem restituendum, & Christi Ecclesias funditus evertendas: Ego me Reipub. plurimum profuturum spero, si

G g g

tam

tam perniciosas conspirationes aperte declaravero. Ut Evangelici Principes iis tempestive occurrant, eaque pericula mature avertant, quæ ipsis imminere certum est.

Demonstratum prius est quosdam Germaniæ Principes pro ea cura quam pro Repub. gerunt, quorundam aliorum Principum Evangelicorum consilia de hisce contentionibus componendis, aliquibus Theologis, (sed summis Ubiquitatis defensoribus, & ut dicitur authoribus) proposuisse, ut eorum consiliis ad pacem facilius Ecclesiis dissidentibus restituendam, juvantur. At Ubiquitarii isti eam sibi hac ratione occasionem datam esse rati, qua de Pontifice Romano, & suis defensoribus (quorum auxiliis & favore suas actiones dirigunt & promovent) optime mereri possent, quosdam alios Doctores Theologos sibi adjunxerunt, viros quidem doctissimos, sed faciliores & negotiorum civilium magis ignaros, quam res quæ tractabantur requirebant. Hinc istius *libri Concordæ* initium. At quoniam satis norant illi, graves & vehementes fuisse & esse inter quarundam civitatum Germaniæ concionatores, & Calvinum Calvinistasque contentiones, cum iis primum consilia sua communicant, à quibus facile probata sunt, & communi consilio decretum, omnes Calvinistas hæreticos esse toto imperio depellendos. Cum igitur illi aliquot Germaniæ civitates illorum concinatorum industria sibi faventes, eorumque actiones comprobantes haberent, existimarunt eadem facilitate, parique successu Principes Germaniæ Evangelicos *librum* illum *concordiæ* recepturos & confirmaturos esse. Verum singulari Dei gratia accidit, ut quidam Germaniæ Principes, quorsum horum Ubiquitatorum consilia tenderent, & quis eorum esset finis, præviderint, & se iis aperte opposuerint. Nam si Principes & civitates Germaniæ Evangelicæ unanimi consensu decrevisent sanc-

cis.

cissentque, ex suis ditionibus omnes Calvinistas expellendos esse (ut Ubiquitarii illi tam sollicitè procurarunt & adhuc procurant) dubium non est quin Pontifici in publico Ordinum imperii conventu ab Evangelicis petissent, cur diutius Calvinistas in suis ditionibus, nec ferrent, nec esse paterentur. Ego sane mihi persuadeo, Principes Evangelicos fuisse responsuros, id se maturo deliberatoque consilio fecisse: ut universo orbi constaret eam religionem quam profitentur, puram & vere christianam esse, omnique labe carere. Hic omnes pios lectores & pacis tranquillitatisque publicæ studiosos oro ut diligenter perpendant, quanta lætitia & animi alacritate, hoc Evangelicorum decretum ab omnibus Pontificiis receptum comprobatumque fuisset. Ex iis vero manifeste sequitur, quod tum communi omnium Ordinum imperii consensu & autoritate decretum constitutumque fuisset, omnes Calvinistas toto imperio pellendos esse, minimeque ferendos. Hæc vero si decreta & ab omnibus ordinibus recepta comprobataque fuissent, certo inferri potest, quod hac ratione bellum Anglicis & Gallicis Ecclesiis omnibusque aliis, quæ eandem religionem profitentur, non obscure indiceretur. Insuper, si quis ex Evangelicis in Imperio illi *libro concordie* non subscripsisset, ille publice proscriptus fuisset eique aqua & igne interdictum: more in Germania usitato. Judicent nunc omnes prudentes & politici viri, an si non sint veri effectus actionum & consiliorum illorum Ubiquitariorum? Cogitent præterea omnes sapientes, quid excogitari potuit acutius, vel hisce mediis commodius, ad odium irreconciliabile inter Ecclesias Germaniæ & alias inter quas est de religione controversia, excitandum? Nam si ab omnibus Ordinibus imperii tam Evangelicis quam Catholicis, Ecclesiæ Anglicæ, Gallicæ, Belgicæ, multæque aliæ quæ sunt ejusdem religionis sub nomine Calvinistarum, hærese-

os condemnatæ fuissent, & sceleratiores Scythis & Turcis declaratæ, minimeque in ditionibus imperii ferendæ, quæ postea ratio reconciliationis inter dictas Ecclesias institui aut proponi potuisset? Quid vero hîc condemnationibus & execrationibus commodius expeditiusque ad omnes Ecclesias Evangelicas opprimendas prorsusque evertendas? Hic haud dubie mihi objiciet aliquis, Reges & Principes Protestantes prudentiores esse, quam qui permisissent horum Theologorum consilia, hîc artibus ad tales effectus pervenire. At si morbus tantas & tam profundas radices egisset, quibus remediis postea curari potuisset? Nam, quam parum abfuerit quin illorum Ubiquitariorum consilia, ad eum finem quem cupiebant perducta sint, effectus ipsi aperte demonstrant, ut plenius & evidentius declarabo.

Nam ego pro certo affirmare possum, Serenissimum Gallorum Regem *Henricum*, cum in Polonia esset, constituisse, se pacem in Regno Galliarum sincere servaturum esse, nec passurum, ut bellis civilibus rursus implicaretur: Certum etiam est, cum ille in Italiam venisset, Pontificios nullis argumentis nec rationibus vehementioribus nec urgentioribus usos esse, ad eum impellendum ut bellum Evangelicis sui Regni inferret, quam quod Protestantes Germaniæ eos hæreseos condemnarent, minusque Turcis & Scythis ferendos esse publice declararent: quos si ille (qui Christianissimi nomen haberet) tueretur & defenderet, eum universum orbem in se concitaturum esse; Rex vero ille hîc machinis & tormentis adortus, & tandem victus, bellum suis subditis Evangelicis intulit, illorūque in eas angustias redegit, ut nec terra, nec mari ullas haberent copias, quas Regiis exercitibus opponere possent: At cum omnes Evangelici de sua salute desperarent, tum Deus afflictarum Ecclesiarum misertus, Regis illius animum movit, flexitque ita ut pacem tolerabilem ipsis con-

conceſſerit, eamque inviolatam hætenus conſervavit: idque Pontifice Romano & ſuæ ſactionis Principibus invitis ac indigne admodumque ægre ſerentibus: Hæc veriora ſunt & manifeſtiora, quam quæ teſtimonio aut alia probatione indigeant

Notum etiam omnibus eſt, Ser^{am}. Angliæ Reginam aperte Euangelicos Regni Galliæ juviſſe, liberaliterque ipsis ſubveniſſe. At cum ſapientis ſit prævidere futura, nec tantum conſiderare quid eveniret, ſed etiam quid accidere poſſit, ut quæ nocitura ſunt, mature ſua prudentia impediatur & avertatur. Perpendant Reges & Principes Euangelici, Gallicis Eccleſiis oppreſſis atque everſis, ſi Catholici totis viribus Ser^{am}. Angliæ Reginam adorti fuiſſent, in quo periculo illa verſata fuiſſet? à quibus auxilia expectaſſet, cum Euangelici Germaniæ illam hæreticam eſſe pronuntiaſſent? Vos Reges & Principes Proteſtantes, vos Germaniæ Principes Evangelici, ubinam eſt illa veſtra antiqua animi magnitudo, juſtitia, integritas, & æquitas, cæteræque aliæ virtutes, quæ vos hætenus toti orbi commendarunt? Vobis manifeſte conſtat Deum ſingulari miſericordia afflictaſ Eccleſias ex præſentibus & certis periculis liberare, & veſtri Ubiquitarii illas aperte oppugnant & evertere conantur.

Sereniſſima Angliæ Regina ab his Ubiquitariis, multique alii Reges & Principes hæreſeos publice condemnati ſunt. Qui à vobis amanter & quaſi ſupplices petunt ut audiantur: ubi? In Germania. Coram quibus? coram illis Principibus, qui tantopere de Sanctitate ſuæ religionis gloriantur. Et id tamen ab illis impetrari non poteſt. Quid ſi Turcæ & Scythæ à vobis condemnati eſſent, orarentque ut audirentur, qua æquitate, quibus legibus id ipsis denegaretur? Et nos de noſtra religione gloriabimur?

Vos pii & æquiſſimi cenſores Theologi, quid unquam

Ggg 3

quam aliud Lutherus, Bucerus, Melanthon, & alii doctissimi Germaniæ Theologi ardentioribus votis à Deo maximo petierunt? quid magis urserunt quam ut ipsis cum adversariis de articulis controversis in religione publice conferre liceret? Vos scitis Carolum V. Imperatorem & alios etiam Imperatores id ipsis non gravate concessisse. Vos vero Sancti Patres cur tam accurate impeditis, ne Serenissima Angliæ Regina ab Evangelicis Germaniæ Principibus idque in Germania audiatur? Vos certe (si vera dixeritis) ita respondebitis. Nos Serenissimæ Angliæ Reginæ, & multis aliis Regibus & Principibus Evangelicis expresse impudentissime detraximus, eosque gravissimis injuriis affecimus imo hæreseos condemnavimus, ut tot tamque acerbis criminibus commori, idem de Principibus Germaniæ statuerent, & tandem ea libertate, suum honorem, & piissimarum Ecclesiarum ipsis à Deo commissarum innocentiam tuerentur, qua nos turpiter & inaligne eorum famam laceravimus. Ut irritatis Principum utrinque animis, omnique spe reconciliationis sublata, facilius omnes ab hostibus circumvenirentur, opprimerenturque. Papisimus vero in integrum restitueretur:

Si sunt vestræ institutæ concordie fructus, sancti Patres, is est laudatissimus vestrorum consiliorum finis. O justa & admiranda judicia tua Domine. O Principum Evangelicorum cæcitas & negligentia in tantis Reip, periculis & perturbationibus. O immoderata talium Theologorum libertas, autoritas, & intoleranda superbia. Vos Reges & Principes Evangelici, rursus per nomen Sanctum Dei oro, ut magnitudine imminentium periculorum perspecta, serio de vera inter Ecclesias Christi reconciliatione cogitetis, quod certe erit facillimum si controversiarum causas recte atque integre intellexeritis: & res ad salutem necessarias, à non necessariis destinxeritis. Theologos vero in officio continueritis.

Nam

Nam in iis Reipub. & Ecclesiarum Evangelicarum salus consistit: Deus Pater Jesu Christi suo spiritu Sancto, mentes Regum & Principum Evangelicorum illuminet, eorumque corda moveat, ut sublati contentionum causis, pax & tranquillitas Christi Ecclesis communibus omnium consiliis, consensu & autoritate restituantur. Amen. F I N I S.

Num. II.

EPISTOLARUM

HENRICI BULLINGERI

Fasciculus.

Ex Autographe in volumine Ms. Archivi ecclesie Gallo Belgicæ Londinensis. Sub litera. L.

a fol. 3--24. incl.

descriptus.

A.

Ad Johannem UTENHOVIUM,
Gandavum, jam in Angliā degentem, Cantabrigiæ.

S. D. **M**agna cum voluptate legi literas tuas, vir præstantissime, Argentina 7 Julii datas. Bucer scripta, quoniam satis multa sunt, non potui involuta, tanto itineri committere. Scis tabelliones abhorrere à libellis, & sarcinulis literarum. Si nancisci posses editionem ejus in IV. Evangelistas, editam anno dñi 1530 invenires ipse totam quam cupis descriptam dissertationem a). Si vero non dabitur copia libri, ali-

a) Intelligit *dissertationem Bernæ A. 1528 habitam*, quam Mart. BUCERUS in Ep. dedic. ad Magistratus & Evangelii Ministros *Bernenses* præmissa Comm. in Evang. Johannis enarravit, quamque interuimus *Hist. nostr. Reformat.* Tom. II. pag: 353—360.

alias curabo, ut descriptam habeas; jam profecto non potui à tabellione impetrare. Addebat, se cum periculo vitæ, hujus generis libellos portaturum. Burcherus nihil à me postulavit. Nam operam meam illi non negabo, ulla in re. Consensionem meam & D. Calvini in re sacramentaria ^{a)} in certam formam conscriptam, misi D. Hoopero, at ea conditione, ut & tibi communicet. Bernenses nondum responderunt certo, quid facturi sint. Nos fortassis vulgabimus. Nam non putamus, vel Bernenses, vel alios viros bonos, quicquam in veritate tam clara damnaturos. Ac plurimi referet, etiam alias nationes novisse, nobis convenire per omnia. Nos hic pergitur nostro more in ecclesia & repub. sicuti progredientes videbas, cum hic apud nos esses. Deus gratiam suam nobis concedat, ut in vero & bono perseveremus, in finem usque. Tigurini & Bernates perseverant in suo proposito: Basilienses, Schaffhusiani & Rhæti amplexi sunt foedus illud Gallicum, una cum aliis quibusdam. Ego meliora illis opto, quam recepturi videantur. Ora Dominum pro nobis ut semper nos dirigat Spiritu suo. Plura ad D. Hooperum, quem scio tibi nihil negaturum. Vale, iterum atque iterum vir præstantissime, & æternum in Domino colende frater, Tiguri ultima Augusti 1549. Salutant te D. Gualtherus, Bibliander etc.

Non relegi, ita
festinavi.

H. Bullingerus
tuus ex animo.

B.

^{a)} Vid. HOSPIN. Hist. Sacram. II. 210. b. 19. Conf. BEZÆ. Op. P. II Apol. I. adv. Claud. itemque LAVAT. Hist. Sacram. 98 19. SIML. vit. Bulling. p. 24. HOTTING. Histor. Reform. Helvet. T. III. p. 784. 785.

B.

ad EUNDEM Londini.

S. D. Ex tuis 9 Aprilis & 14 Augusti scriptis literis, & una missis, acceptis autem sub finem Septembris, nullo negotio, intelligere potui, meas periisse in itinere, neque hactenus tibi esse redditas. Piger me laborum, ac dolet sic refrixisse charitatem, ut nulla sit amplius, apud plerosque, vel gentilitia æquitas. Libenter tuas legi, sed non sine dolore, ea, quæ commemoras de H. nostro. Recte autem judicare videris, qui arbitraris, hoc ei non sine singulari Dei providentia accidisse. Lapsu suo humiliatus Petrus didicit minus sibi ipsi fidere, & ardentius Deum revereri. Atque hic finis spero erit & apud D. Hop. ^{a)} quem audio in officio suo laboriosum, indefessum, & mirifice diligentem esse. Faxit Deus, ut sic pergat, & multis annis fidelis sit ecclesiæ Dei. Jubeo autem te securum esse. Nihil apud ipsum unde hæc acceperim effutiam. Scio, quam referat tenacem esse silentii. Placet autem, & gratias ago Domino Deo nostro maximas, quod ita pulchre ædificatur & increfcit ecclesia Christi, peregrinorum. Dominus sic provehat Regnum filii sui dilecti ad Gloriam ipsius, & multarum animarum salutem. Vestrum fuerit omnia dirigere ad ædificationem, gratias subinde agere Domino, eundemque orare pro incremento & confirmatione veræ pietatis. Furit enim in orbe Sathanas: commiscet omnes potestates, & ipsos fideles per tyrannidem principum, variis affectos tormentis interficit. Oramus pro confratribus nostris. Concilium Tridentinum

H h h

tinum

^{a)} De JOH. HOOPERO Episcopo Glocestriensi tria verba fecimus in *Hist. Reform. Anglicæ*. Tom. IV. p. 374. quibus cum conferri debent quæ à SALIGIO sunt annotata in *Hist. Aug. Conf. T. II.* p. 444. & 491. sq.

tinum adhuc cohæret, & consultat de patrocinio Antichristianismi. Ac Cæsar nuper Augusti relicta profectus est Oenipontem, quo & proximior sit beatis patribus, sibi non parum in istis turbis metuentibus. Savit enim bellum in Italia, in Pedemonte & Hungaria. Id quod debemus tyrannidi & avaritiæ procerum, Cæsaris inprimis. Orate pro nobis Dominum, ne ex vicino malo contrahamus ingens malum. Cupio commendari Clariss. Viro *Joanni a Lasco* Baroni Polono, ad quem cum nundinis proximis dederim paulo copiosiores, ejus expecto responsum. Vivat & valeat diu benedictus a Domino. Salutabis eum humanissime meo nomine, & admone illum, me ejus magno expectare desiderio epistolam. De liba non habeo quod scribam, quam quod libenter omnem meam operam tibi, vel in majoribus impenderem, si modo scirem cujus generis libam velis. Vereor enim ne gustaris Augustanam, qualem huc secum tulit D. Musculus, sed tales hic non habemus. Inquiram tamen ex D. Burchero, qualem tibi dederit. Interim vale & me ama. Commendo me tuis & omnium piorum precibus. Tiguri. 8 Novembr. 1551.

H. Bullingerus tuus.

C.

Ad E U N D E M.

Ecclesiæ peregrinorum apud Embdam
Erisiorum seniore.

S. D. **H**eri demum tuas, Vir colendissime & frater in Christo charissime, una cum literis D. a Lasco accepi, & has quidem exoptatissimas, ideoque longe gratissimas. Domino Deo vestro sit laus & gratiarum actio, qui liberavit vos ex manibus persequentium, & posuit in locum commodum. Is vos tueatur, servet, &

& protegat in perpetuum. De rebus omnibus scripsi ad D. à Lasco dominum & fratrem venerabilem, & charissimum, qui cum tecum omnia communicet, non putavi necessarium in multis & variis meis negotiis idem repetere. Roitochii, ad mare Balthicum proutetur quidam, D. *David Chytraeus*, vir pius & doctus, de quo mihi majorem polliceor humanitatem, quam de reliquis Lutheranis. Scribitote ad illum, & *tentate, num & ipse vos aspernari* velit. Scio utique in illis partibus esse viros bonos, sed timidos, ut qui propter ferociam Lutheranorum, & insolentiam ipsorum nimiam, sibi metuant. Non ita pridem quorundam bonorum consilio & precibus acquievi, atque libros meos, de gratia Dei justificante nos propter Christum per solam fidem absque operibus &c. Regi Serenissimo Danorum dedicavi, eique mihi opus. Forte efficient Lutherani, ne accipiat librum à Schwermero. Hoc enim honesto, imo vafano vocabulo nos insigniunt. Deus ignoscat illis, & concedat spiritum sobrietatis humanitatisque. Expecto à te & à Martino nostro (scil. *Micronio*) frequentes literas, quas si Argentinae miseris, in aedes D. Burcheri Angli, facile is per Basileam illas ad me mittet. Commode fortassis perferentur Francofordiam primum ad Mœnum. Sed invenietis ipsi viam. Salutabis D. Martinum Micronium. Gratulor utrique, quod ex hoc naufragio ^{a)} incolumibus rebus enavigaveritis. Deus liberet nos omnes à malo. Vale cum piis omnibus. Tiguri 17 Maji Anno 1554.

Inprimis vero salutabis mihi veterem Amicum & fratrem D. *Gerhardum Thomæ Kampe*.

H. Bullingerus tuus.

H h h 2

D. Ad

- a) Difficilem illam innotuit peregrinationem, quam in *Hiz. Ref. Belg.* 5. LXVIII. p. 235 sq. descripsimus, & quam ipse *Utenhovius* singulari edito libello enarravit.

D.

Ad EUNDEM in Polonia agentem.

S D. Immortales tibi, optime frater Utenhovi, gratias agimus, pro copiosa, accurata, & diligentissima scriptione tua; imprimis autem gratias agimus, quas debemus, Domino Deo nostro, qui clarissimo Viro D. *Joan. à Lasco* a) tantam dedit gratiam apud Sereniss. Majest. Regiam. Oramus eundem Dominum Deum nostrum, ut quod per vos cœpit feliciter perficiat. *Palatino Vilnensi* b) scripsi, cujus quidem scripti copiam his tuis inserui. Cuperemus hic modis omnibus, Regem moliri reformationem, & quidem per D. à Lasco. Videtur is nobis integer, purus, & simplex esse in religione vera. Si plures ex aliis advocaverit locis, scis, quanta sit in ingeniis diversitas, & quod plerique suas res quærunt, suas, nescio quales, opiniones habent, ac ceremoniis nimis fere addicti sunt. Si commoda se offerret occasio dedicandi librum aliquem illustr. Principi Vilnensi, occasionem non negligeremus, idque in ædificationem ecclesiæ. Quod commemorabas Basilianos monachos venisse ex Moschovia, & auditos puram reddidisse fidei confessionem, ejus nos dicti admonuit in evangelio: & *predicabitur evangelium regni in toto mundo, deinde veniet consummatio*. Pergite vos fideles esse Christo Domino. Cavete à compositionibus religionum diversarum. Unam, solam, veram, synceram evangelicam, pure tradite. A reliquis omnibus abstinete. Scimus venisse ad vos quendam c), qui magis labora-

a) de Joh. à Lasco in *Poloniam* adventu v. *Scrin. nostr. antiq. T. II. pag. 736* sq.

b) de *Palatino Vilnensi*, Illustrissimo RADIVILO v. huj; Tom. part. superior. pag. 300 sq.

c) Inquit procul dubio P. P. *Vergerium*.

raverit, pro recipienda Confessione Augustana, quam pro evangelio Christi. Video Confessionem illam adeo impedire sinceram evangelii prædicationem, ut nullam æque aliam rem. Fortassis venturus est alius quis illo doctior & eloquentior, qui & maxime suas opiniones obtrudere volet. Rediturum se propediem sperat ille, qui antea apud vos fuit. Vos autem non poteritis melius vel commodius illos & a vobis & a grege vestro avertere, quam si præteritis omnibus hujusmodi opinionibus hominum confessionibusque, inhæseritis symbolo Apostolorum, Niceno, similibusque, & apertæ Scripturæ Canonicæ. Deus concedat vobis vires per Spiritum suum. Salutant te fratres, & symmystæ omnes. Salutant te generi mei inprimis. Pro Novo Testamento Germanico, quod his demum nundinis Francoford. mihi redditum est, ingentes ago gratias. Hac ætate edidi centum Conciones in Apocalypsin Johannis Apostoli, Duas orationes de fine seculi, & de periculis postremi seculi, quæ omnia Basileæ excudit Joan. Oporinus. Mitissem exemplum, nisi vectura fuisset incommoda, & iter satis longinquum. Attamen, ut aliquid haberes nostri laboris, mitto 26. in Jeremiam conciones. Bene vale, & me ama, perpetuo tui amantissimum. Tiguri 6 Novemb. anno 1557.

Bullingerus tuus.

E.

Ad EUNDEM, ibidem.

S, D. Brevior sum duas ob causas, Vir humanissime. Principio quod de rebus communibus fusius scripserim ad Clariss. Virum D. Joann. à Lasco e), quem

H h h 3

pro

e) Hanc Epistolam Centuriæ Epp. à Reformatis Scriptarum inseruit Cl. FUESSLINUS num. LXXXIX. p. 411-418, incl.

pro sua humanitate fat scio communicaturum illa tibi, dein quod in præfenti habes vivam epistolam, rerum nostrarum scientissimum D. *Lælium Socinum* Senensem Italum. De quo plura dedi ad D. a Lasco. Lælium hunc tibi peramanter & diligentissime commendo. Dignus est, cui faveant, & benefaciant omnes pii. D. Joan. *Burcherus* Anglus, qui apud nos fuit, & de privilegio in arte seraria impetrando egit, orat te, ut una cum, D. à Lasco digneris fideliter laborare, quo ipse privilegium accipiat. Anxie hoc expectat. Idem mihi dixit, quod & ex literis tuis intellexi, maximopere te cupere scire, quid in epistola illa tua prima, ex Polonia ad nos scripta, de D. Vergerio *b)* dederis. En ergo transcribo de verbo ad verbum: „Fuit hic, ais, „ non ita pridem, quidam vobis non prorsus ignotus, „ qui conatus est hæc ecclesias clanculum turbare, qui „ & parum honorifica etiamnum spargit passim in Germania, de D. à Lasco, bene alias de ipso merito: quem, „ admodum & in majore Polonia nuper fecit, quoties „ fenestella aliqua ei aperiretur, apud eos nimirum, quos „ non prorsus nobiscum sentire sciret in re sacramentaria, ut animos quorundam hic nobilium ad accipiendam „ Confessionem Augustanam præpararet: cum tamen dum „ hic apud nos esset, se nobis conformaret, seque nobiscum prorsus sentire diceret ac dissimularet: adeo ut „ D. Lismanninum præter alios plurimos in eam persuasivonem de eo attraxerit, qui ea occasione vobis isthic non

b) De VERGERIO luculenter egit SALIG. in *Histor. August. Confess. lib. VII, cap. IV.* Quznam ipsi cum *Joh. à LASCO* simultas fuerit, fere non constat, nisi quod *BERTRAMUS* in *Vita Joh. à Lasco* P. III. pag. 406. referat, eos circa ritus administrandi S. Cœnam dissensisse, si quidem *LASCUS* (quod & ex ej. Ep. XLIII. v. *Scrin.* hoc *antiq.* T. II. P. II. p. 659. sq. patet) publicum Ecclesiæ confesum in S. Cœnæ administratione exoptabat, à quo alienior erat *VERGERIUS*.

„ non inhonorificum testimonium de homine præbuisse
 „ fertur. Hæc ego pro mea in ecclesiam Christi fide vo-
 „ bis indicanda esse existimavi, ne vos ejusmodi delatio-
 „ nibus forte decipiamini, quin potius ipsius calumniis
 „ ac hypocrisi ad Dei gloriam occurratis. “ Hæc sunt illa
 optime Utenhovi, quæ tuis ad nos literis dedisti. Nol-
 lem ego vos committi, & scripta profundere mutua,
 quibus invicem conspurcetur. Quamquam, si ille prior
 te laceggerit ejusmodi scripto, quod responsonem re-
 quirere videatur necessario, author tibi esse nolim ta-
 cendi.

Mallem tamen moderate ei scripto obviam eas, quam
 affectate. Spero tamen illum nihil scripturum, Certe
 si hæc ita gesta sunt, ut dicis, non video, cur tibi pos-
 sit irasci, si ea dicas, quæ ille dixit & fecit. Dominus
 auferat ex medio hujusmodi scandala. Vive & vale &
 commenda me viris bonis. Tiguri 24 Junii 1558. Sa-
 lutant te fratres.

H. Bullingerus tuus.

F.

ad EUNDEM. Ibidem.

S. D. Cum hi viri boni, *D. Burcherus* tibi notissi-
 mus, & nobilis vir *D. Gualtherus* ab Ulma ad vos
 proficiscerentur, non putavi, multis tibi Domino meo
 colendissimo & fratri carissimo scribendum esse. Omnia
 enim nostra, tibi poterunt referre, & esse loco vivæ
 epistolæ. Hos potius tibi commendare volui. Non
 quod quicquam addubitem de tua humanitate, sed quod
 ipsi ita voluerunt. *Burcherus* certe maximam & *D. à*
Lasco, & tuam humanitatem ipsi exhibitam, dum prius
 apud vos esset, nunquam satis deprædicare potuit. Ago
 ergo utrique vestrum maximas gratias, ac oro ut per-
 gatis

gatis de illis bene mereri, donec & nobis licuerit de vobis quam optime mereri. Brevior item sum, quod paulo copiosius, scripserim ad clariss. Virum D. *Joan. à LASCO*, quem novi omnia tecum habere communia. Vive & vale æternum. Salutant te fratres & Symmystæ omnes. Tiguri. 12 Septembr. Anno 1558. D. *Felicem Crucigerem*, & alios viros bonos amicisime salutabis.

Bullingerus tuus.

Libenter misissem tibi Conciones posteriores meas in Jeremiæ aliquot capita à 7. usque ad 14. Item sermones meos ecclesiasticos de Christi domini feriis, dictos illustrissimo Palatino Vilnensi. Quos hac æstate conscripsi & edidi; sed scis itineris obistere incommoditatem.

Darum nbemend recht den Willen für das Werk.

G.

Ad EUNDEM. Ibidem.

S. D. Gratias ago tibi, optime Utenhovi, pro illa tua perpetua fide & diligentia erga nos, qui semper diligenter de rebus vestris scribas. Perge ita, ut vos decertantes juvemus literis & precibus. Et nunc quidem viris illis principibus scripsi, ut jussisti, D. *Ostrog*, D. *Bonero*, D. *Martiano*, (quos omnes hortor ad pietatem quibus & D. à Lasco commendo). Scripsi mense Julio & Septembre de rebus nostris omnibus, per D. *Latium Soccitum*, & D. *Burcherum* Anglum, quibus nunc nihil possum addere.

Quæ scribenda erant referet D. *Sebastianus a)* vester. Intelliges ex aliorum quoque literis. Te rogo per nostram amicitiam, ut boni consulas breviculam hanc, &

a) SEBAST. ille est *Sebastianus Pechius*, de quo in Ep. seq:

& pessime scriptam epistolam. Ægrotavi aliquandiu necdum convalui. Dominus Jesus servet te. Tiguri 28 Octob. 1558.

Bullingerus tuus totus.

Saluta D. Lælium, à quo nullas accepi literas ex quo Tubinga discessit. Saluta D. Lismaninum, quibus, & si libenter scripisssem, scribere tamen non potui. Excusatum ergo me habeant oro.

H.

Ad EUNDEM, adhuc in Polonia.

S. D. Quæ postulabas, ut scilicet scribatur Magnatibus apud vos quibusdam, qua fide & diligentia potui præstiti. Per D. *Sebast Pechium*, quibusdam scribebam, nunc etiam Comiti TARNOVIO *a)*, idque fratrum nomine. Recitavi illis epistolam, ac approbarunt, communique omnium nomine mitti voluerunt. Habes hic ejus epistolæ exemplum, quod D. *Joan. à Lasco*, viro clariss. dominoque colendiss. ac tibi describi curavi, ut quid scripisssem, intelligeretis. Scripsi illi meo nomine privatim, ac dono misi libellum meum in quo ostendo, Ecclesias evangelicas neque hæreticas esse, neque schismaticas &c. Commendo me illi, inque ejus insinuo amicitiam. Nil præterea habemus, quod non possit referre hic tabellio. Hoc unum admonere volui. Apud nos magistratum non pendere decimas monachis & sacrificis, in suo habitantibus dominio. Sed erogare in usus scholarum, ecclesiæ & pauperum. Interim alit is monachos & sacrificos, qui contra reformationem non insurgunt, & obedientes se exhibent.

I i i

No-

a) Et hæc Epistola ad *Johannem* Comitem à *Tarnovia*, inferra legitur collectioni Epistolarum Reformatorum. quam procuravit cl. FUESSLINUS num. XCI. p. 422. &sq.

Nolunt enim domini nostri, quemquam jure queri, facultatibus suis se esse spoliatum & ejectum. Unde & monachis & sacrificis extra ipsorum ditionem habitantibus, in ipsorum autem ditione decimas & redditus habentibus suos, illos perfolvere jubent, & ni faciant, puniunt. Nolunt enim adversariis nostris occasionem præbere, inferendi belli, propter debita illa externa &c. Sed de omnibus copiose ad vos scripsit D. Petr. MARTYR. Obsecramus, ut mature ad nos de rebus vestris perscribatis. Valete in Christo. Salutant vos symmystæ & fratres omnes. Commenda me clariss. viro D. Joan. à Lasco. Saluta Lalium, Lysmaninum, & omnes amicos. Tiguri 28. Nov. 1558. Orate pro nobis. Ocyssime.

Bullingerus vester.

I.

Ad EUNDEM in Polonia.

S. D. Accepimus literas tuas, optime frater, diligenter scriptas, de rebus vestris omnibus, & agimus: tuæ fidei & diligentiae maximas gratias. De rebus nostris nihil scribere possumus, cum per Dei gratiam idem semper sit noster Status. Concedit Deus pacem per suam misericordiam, & in ea quantum possumus singuli laboramus. Succedunt ordine conciones sacræ & lectiones, docemus, & discimus, & scribimus. Ego jam respondeo, Quæstionibus quibusdam Germanica lingua editis in Bavaria ab inquisitoribus, ac ita compositis, ut habeant argumenta pro erroribus confirmandis. Statueram scribere etiam, si Deus gratiam & otium concederet, de concordia evangelicorum, & discordia Papistarum. Vidisti haud dubie, quæ hujus argumenti contra nos vulgavit *Staphylus*, & alius quidam:

dam D. D. *Guilelmus Lindanus*. Ajunt, Deus est author concordiae, ergo non est author doctrinae evangelicae, vel Lutheranae. Nam in mille sectas scinditur. Est autem author doctrinae, (quam odiose nuncupant) papistica: quia ecclesia sub papa semper consensit & consentit, inveniuntque homines apud hanc concordem & sanam doctrinam. Negotia tamen mea & publica & privata sic increscunt, decedunt item vires & morbi crebriores esse solent, ut metuam ne quid praestare possim. Sed Domini est potentia: ejus voluntas fiat. Nunc quidem ad Serenissimum Regem scribere non licuit, cum propter temporis angustiam, tum propter varias literas alioqui scribendas ad vos. Neque facile alii in se hoc oneris recipere voluerunt, deterriti Regia majestate, & quod ei non vulgariter scribendum sit, neque nos in eo genere scribendi exercitati. Feci tamen ego, quod potui, & scripsi illustriss. Principi *Vilnensi*, quem hortor ad vires exerendas pro restituenda pietate in his comitiis. Commendo ei pietatem & eruditionem clariss. viri D. *Joan. à Lasco*. Commendo ei Te, quin & D. *Burckerum*. Quibus praeterea scribi postulas, scripsimus dudum, ac speramus eas literas vobis jam esse redditas. Venit enim ad nos mense Octobri D. *Sebast. Pechius*, qui discedebat 29 Octobr. Dedi ei literas ad D. à *Lasco*, ad te, ad D. *Stanislaum Ostrorogum*, ad D. *Joan. Bonerum*, ad D. *Martianum Chelmski*. Postea venit D. *Joan. Lufenski*, missus à nobili Matrona *Agnete Stupka*, ei literas dedimus varias, D. *Martyr* & ego scribebamus ad D. *Jacobum Uchanski* a) episcopum Vladislavensem. Scribebam copiosas nomine omnium fratrum & Symmystrarum illustri viro, D. *Joann. à Tarnovia*, cui privatas meas cum libello munusculo

I i i 2

con-

a) Et hanc Epistolam nobis conservavit industria Cl. FUESSLINI, in Collectione Epistolarum à Reformatoribus conscriptarum num. XCII, pag. 434 & lq.

conjunxi. Dedimus & alias. Discessit is 22 Novembris. Speramus itaque pro ratione vestrorum negotiorum non parcos fuisse in scribendo, & hætenus vobis esse satisfactum. Interim offerimus adhuc nostram operam, libenter facturi, quod pro commodo ecclesiarum facere putaveritis. Pergite Vos nobis diligenter significare quomodo res vestræ habeant, & quomodo res succedant. Dominus benedicat vobis omnibus, & protegat ab omni malo. Vale! Salutant te fratres & symmylæ ordine omnes. Tiguri 7 Januar. 1559.

Bullingerus tuus totus.

Saluta meo nomine quæso D. *Sebastianum Pechium*, & D. *Joan. Luzenski*, & D. *Cheluski*.

K.

ad EUNDEM. Ibidem.

S. D. **E**piscopi subinde facere pergunt, quod ipsos decet, organa nimirum Sathanæ. Vos vicissim agite, quod ministros decet Christi. Instate oro opportune & importune. Satis nobis impetrasse videmini, qui liberati sitis a jurisdictione episcoporum, ac liceat Nobilibus reformare secundum scripta Prophetarum & Apostolorum. Licet vero Episcopi abjuraverint, aut juramentum Papæ præstitum rejecerint, & se Regiæ Majestati subdiderint, latere tamen in herba anguem inde colligere poteritis, si Pontifex Rom. eos non percusserit anathemate. Nisi enim ex ipsius consensu hypocritice renuntiarent, revera autem fidem ei servare velint, excommunicabit eos. Si non excommunicarit eos, ex composito, & dolo malo fiunt omnia. Nam hæreticis nullam fidem servandam docent, perfidi isti homines & principum proditores, regnorumque conculatōres.

Vi-

Vigilent ergo Principes, vigilate & Vos, & orate. Hoc genus dæmoniorum non ejicitur, nisi jejunio & oratione. Si quid operæ pretium ab illustriss. principe *Vilnensi* actum est, priusquam discesserit, aut fiat adhuc, aut spes sit futurum aliquid, quod singulariter sinceram religionem promoveat, oro scribas ad nos diligenter per hunc nostrum Sebastianum. Albertum propter vestram commendationem in mensam suam recepit D. D. *Martyr*, ut isti non potuerit prospici melius. D. *Joan. à Lasco*, virum Clariss. Dominum colendiss. & fratrem chariss. salutabis omnium nostrum nomine quam humanissime. Cui omnes precamur vicissim à Domino omnia felicia & salutaria. Nam hunc præ cæteris amicis nostris veneramur atque diligimus. Reliqua addet Sebastianus noster. Vigilate serio, & cavete ne Ariani & Serverani inficiant ecclesias vestras. Blandum est genus hominum, quod se mirifice potest insinuare in animos principum & doctorem. Sunt qui gloriantur in Polonia se habituros fixam & tutam sedem a). Serverani hi sunt, qui ita loquuntur. Cur hoc sperent, facile non dixerò. Vos interim hortor ut vigiletis. Bene vero habet, quod tam *Martyri*, quam mihi unas scribis. Nihil enim habeo, quod illi non communicem, neque ille habet, quod mihi non communicet. Vale una cum bonis omnibus, quos meo nomine salutabis, imprimis vero eos, quibus antea scripsi, D. *Lyfianino*, D. *Crucigero*, *Vitrellio*. &c. Salutant te nostri omnes. Tiguri 30 Mart. Anno 1559.

Bullingerus tuus.

l i i 3

L:

- a) Et sanè tristissimus edocuit eventus, quam non vanus fuerit vates BULLINGERUS noster, quippe cum *Unitarii* ita dicti, non solum omnem fere in Polonia Reformationem extinxerint, sed & stabilem suæ religioni sedem in ea fixerint, atque longe lateque se diffuderint, unde *xxi* *§ 229* Fratrum Polonorum nomen de iis usurpatum cf. MOSHEM, Institut. H. E. recent. p. 312, 19.

L.

Ad EUNDEM, Francofurti ad Moenum.

S. D. Literas tuas 13 Junii Francofurti ad Moenum scriptas, satis mature accepi. Ad eas modo respondeo. Nescio an D. *Petrus* (scil. *Martyr*) aliquid ad te scribat. Testimoniales literas acceptas à fratribus nostris Polonis, hic habes meis inclusas. Literas ad Reginam (scil. Angliæ *Elisabetham*) vero nullas mitto, ita ut postulabas. Causam dicam paucis. Erubui scribere ad Reginam, quippe qui semel, (forte satis imprudenter) scripsi, ac dubitem, quam gratum hoc ejus regiæ Majestati fuerit. Non itaque sine causa desino scribere. Ne tamen fraudarem spem tuam, qui modis omnibus, quantus quantus sum, tibi fratri meo singulari inservire paratus sum: en, inclusi his tuis, literas ad Concionatorem Reginæ scriptas, quibus et tuam causam commendo, ut ipsam agat coram Regina. De statu *ecclesiarum Polonicarum* multa nobis dixit D. *Lelius*, qui medio demum Augusto mense ad nos rediit. Expectamus jam an futura sint regni Comitia & quid in eis decernendum. Gaudemus interim, quod cursus evangelii non impeditur. Speramus autem sic regnum Christi ædificandum, quemadmodum olim Apostolorum Seculo. Video etiam in Anglia non modicas oborituras turbas, si, quod quidam (rem indignissimam multis modis) postulant, recipiatur *Augustana Confessio*. Vexat hæc omnes ecclesias sinceriores, & cupit suo fermento inficere omnes. Deus coerceat homines satis alioqui piis & pietati puriori molestos &c. tu scis quid factum sit in Polonia. Cave & juva ne recipiatur. Satisfacit piis *Eduardi Reformatio*. Melior hæc est multum *Confess. August.* De qua re jam nolo plura. Status noster idem ipse est, qui fuit his annis
per

per Dei gratiam. Orate pro nobis Dominum & am-
nos. Scribe obsecro diligenter de rebus Anglicis &
Scoticis. Dominus Jesus propaget regnum suum quam
latissime. Is sit benedictus in secula. Vale! Scripsi has
festinantissime. Salutant te fratres. Tiguri 24 Augusti
1559.

Bullingerus tuus.

Num. III.

JOHANNIS à LASCO

Epp. ad Henr. BULLINGERUM.
ex Mss.

Quæ hoc fasce collecta tibi legenda porrigimus, be-
nevole Lector, Epistolarum Johannis à LASCO
Κεϊμηλια, non unquam hætenus edita, humanitati pariter
atque liberalitati Viri plur. Rev. atque Doctissimi
Johannis Jacobi SIMLERI, Theologi Tigurini & collegii
alumnorum apud Tigurinos Inspectoris, accepta ferimus.
Is enim, quæ est humanitate atque in literarum
studia benevolentia, à Celeb. BREITINGERO, sum-
mi nominis ac summorum meritorum Theologo ac
Polyhistore Tigurino, excitatus, has Epistolas Lascianas
ex autographo, quod in Archivis Ecclesiæ Tigurinæ
servatur, Epistolar. Tom. III. p. 277. cistul. c. pro-
pria manu descripsit, easque mihi ante paucos menses,
benevolenter admodum transmisit, quò eas Tuis usibus
consecrare possem, atque instar Supplementi cujusdam,
ceteris, quas in superioribus Scrinii nostri loculis edidi-
mus, subnectere, quod bona tua cum gratia quin fiat,
nullus equidem dubito: Præmissi commodioris intelli-
gentiæ ergo, *Epistolarum argumenta*, atque quædam iis
elucidandis observata subjunxi, quæ ut æqui bonique
con-

consulas oro. Cæterum quale quantumque, Henrici BULLINGERI, inter Tigurinos Viri summi, nomen fuerit, ignorare nemo potest, nisi qui planè in Historia Reformationis cum primis Helveticæ, hospes est; Conscripsit ejus Biographiam Vir Cl. *Bullingeri* gener, Josias SIMLERUS, Tigurinus Tig. 1575. 4. Et, cum ei maximum fuerit cum omnibus ferè Reformatoribus commercium literarium, benè se habet, quod Rev. SIMLERUS, quem modo laudabam, optimum cepit consilium, ejus Epistolas omnes publicandi, cui consilio, uti faustam merito apprecamur Lucinam, ita quoque Symbolam ut qualemcunque nostram conferremus, eas ipsas BULLINGERI Epistolas ex Archivo Londinensi depromtas, huic *Scrinio Antiquario* inserere volumus, quis Numero superiori exhibuimus. D. G.

No. LXVI.

Ad Henr. BULLINGERUM

1544.

In amicitiam Bullingeri semet insinuat. Occasionem ad eum scribendi indicat. In Doctrina sacra simplex & verum colaudat, ejusque salutiferos fructus commemorat. Singularia quædam circa doctrinam de hominis lapsu ejusque restitutione se fovere innuit, de quibus commercium expetit Epistolicum. Ad Erasmi amicitiam provocat, quæ sibi ansam dederit veritatem penitus indagandi. Suam conversionem depradicat, atque munus quod Embdæ obibat ecclesiasticum.

S. **I**ta suos ubique conjungit Dominus per Spiritum suum, vir Doctissime, ut etiamsi longissimis ab invicem intervallis absint, neque alii norint alios, in mutuum tamen amorem, nescio quo pacto invicem rapiantur. Id sane tibi ego de me testari nunc vere possum, qui, cum prop-

propter insignes alias dotes tuas, tum vero, ob singularem inprimis doctrinæ tuæ simplicitatem, quam in plerisque aliis non ita possum agnoscere, ita te jam pridem amare cepi, ut & occasionem ineundæ tecum amicitiae, dudum quaesierim, & nunc facere demum non potuerim, quin ad te scriberem, praesertim cum *Hermannus a)*, frater & collega noster hoc mihi negotii dedisset, ut suas hasce literas ad te transmittendas curarem.

Mirum autem tibi videri non debet, quod te propter doctrinæ potissimum tuæ simplicitatem ita amem. Equidem hanc unam maxime nunc, si unquam alias, necessariam Ecclesiis esse puto, sub hac opinionum ac judiciorum varietate: quam si omnes observarent, minus haud dubie dissidiorum nunc in Ecclesiis haberemus. Audimus expeti ab omnibus, ut claram ac dilucidam doctrinam de omnibus habeamus: At vero, optandum esset, ut id quisque pro sua virili ubique praestaret: nunc plerumque videmus, qui, ne in eo, quod sibi tuendum semet susceperunt, errasse quoquo modo videri possint, quam multa sibi permittant in Scripturae interpretatione: eamque ita tractent, ut implicent magis quam explicent lectorum animos. Videmus item alios, qui figuratas adhuc locutiones tueantur, sive è Scripturis, sive è Patribus desumptas: quasi non multo clariorem doctrinam habituri essemus, si, servata interim scripturae dignitate, simplici ac dilucida oratione exponerentur, quæ sine troporum praesidio recte explicari non possunt. Atque ego quidem non elevo cujusquam vel eruditionem vel autoritatem: sed cum omnes fateantur,

K k k

opor-

a) Is erat Hermannus BRASSIUS Ecclesiastes inde ab Anno 1543 Emdanus, de quo EMMIUS Lib. LIX. p. 916. testatur, quod *etate quidem fuerit juvenis, sed loco illo planè dignus, sive eruditionem spectes, sive dicendi docendique facultatem, sive pietatis zelum.* conf. Histor. nostr. Reform. Belg. § LXXVII. p. 268.

oportere in Ecclesia claram de omnibus doctrinam extare: non possum non plurimi facere eos, qui pure ac simpliciter docent, quicquid docendum susceperunt. Quare cum te quoque ita affectum esse videam, ut quam simplicissime tractare coneris omnia, quæ tibi explicanda desumisti, non possum tuum hoc studium non vehementer probare, atque adeo te ipsum non magnopere etiam hoc nomine amare.

Eum porro animum erga te meum declarare tibi volui per literas hæc meas, ut mihi aditum quendam pararem, liberius tecum agendi deinceps, de omnibus, quæ se forte offerrent, si id tibi gratum fore intelligerem, pro humanitate tua, proque caritate Christiana. Habeo enim quædam, in quibus mihi quidem ipse satisfacio, quod ad meam conscientiam attinet, (ut fere nobis facile in nostris satisfacimus ipsi) sed non scio, an aliis perinde sum satisfactorius etiam, si ea involgarem.

Sunt enim non nihil diversa a recepta passim doctrina populari, sed quæ nos tamen ad penitiolem, & Divini beneficii, & nostri ipsorum cognitionem, nisi ego prorsus fallor, adducunt.

Verfantur autem circa lapsi ac restituti rursus hominis considerationem, sed non alio spectant tamen, quam ad illustrandam magis adhuc meriti Christi gloriam ac virtutem, cui soli debemus omnem nostram restitutionem. Sed te nunc obruere istis nolo. Satis est, meum erga te animum hac epistola declarasse, quod te vehementer amem, & proinde cupiam etiam tibi probari mea omnia, etiamsi te non norim. Jam si scire cupias, quisnam sim, facile id ex ERASMI Roterodami scriptis cognosces. Extant enim aliquot illius ad me epistolæ, qui etiam mihi autor fuit, ut animum ad sacra adjicerem, imo vero, ille primus me in vera religione instituere cepit. Breviter, ut apud te quoque prædicem Chri-

Chri-

Christi Domini in me beneficium ac virtutem : Eram pridem inlignis Phariseus, multis ornatus titulis, multis & opulentis sacerdotiis a puero adhuc pulchre suffarcinatus, nunc autem, relictis ultro, per Dei gratiam, hisce omnibus, relictis item patria atque amicis, inter quos me Christiane vivere non posse videbam, nudus sum inter externos nudi Christi Domini pro me crucifixi servus, constitutus nuper hic Ecclesiarum minister in Evangelicæ doctrinæ annuntiatione, juxta voluntatem illius, qui me e caulis Phariseorum ad ovile suum, per suam misericordiam evocavit. Habes meas rationes : tuum erit jam, ut me recipias in tuam amicitiam, & pro fratre deinceps habeas. a) Vale. Aemdaë xiv. Martii 1544.

Tuus ex animo,
JOANNES à LASCO.
manu propria

- a) His literis BULLINGERUS adscripsit : „ JOANNES à „ LASCO nobilissimus Poloniæ Baro, quondam Gnesen- „ sis præpositus, singularis D. ERASMI Rot. amicus, „ Regis Poloniæ legatus. Cujus patruus & ipse JOAN- „ NES à LASCO dictus, fuit Archiepiscopus Gnesensis „ in Sarmatia.

No. LXVII.
Ad E U N D E M. a)

1544.

De Bullingeri amicitia sibi gratulatur, Ejus sinceritatem laudat, & de iis qui discidia quarunt propter res levissimas, conqueritur, atque eorum quosdam pungit. Bullingeri librum adversus Cochlaeum exhibet, sibi que utilem profitetur. De rerum Oostfriscarum reformatione itemque de Abbate Aduardienfi quædam Epitomen Doctrinæ suæ ad

K k k 2

Bu-

- a) Est hæc responsoria ad eam, quam 24 Junii scripserat Bullingerus quamque habet GABBEMA num. XLIX. p. 98. sq.

Bucerum misse Bullingeri judicio submittit. De Hominis lapsu & restitutione suam explicat mentem. Eam tamen se propalare nolle refert, priusquam à Tigurinis doctoribus fueris approbata. De Zwinglii consensu quædam. De rebus suis profert singularia, ac cumprimis de sua in Evangelica doctrina constantia, atque studio singulari reformandi. Adversariorum quorundam meminit, à quibus tamen Deus eum liberaverit.

Gratiam & pacem Vere est nobis laudandus Opt. Max. Deus, Vir Doctissime, qui nos miseros aliquin prorsusque deploratos homines in unigenito filio suo Christo Jesu; Domino, Rege, ac Pontifice nostro ad vitam æternam regenuit. Quique Spiritum Sanctum suum tanti hujus beneficii testem juxta copiosam suam misericordiam in nos ita effudit, ut non intra nos ipsi modo singillatim per illum clamemus Abba Pater, sed & omnium ubivis præterea societatem, quicunque hoc ipsum Dei beneficium vere agnoscunt, ardentissimis etiam votis expetamus, de hac nobis gratulemur mutuo, in hac studia nostra omnia unanimiter ad ornandam ipsius gloriam conferamus. Ita ego tuam, mi frater, amicitiam expetivi, deque illa mihi nunc majorem sane in modum gratulor: ita & receptum me abs te vicissim in amicitiam tuam certo mihi persuadeo. Oremus igitur Dominum, ut ita demum conjuncti, ipsius potissimum gloriæ, pro nostra tenuitate, serviamus. Simplicitatem tuam amavi semper, quod hæc sub ea sectarum nunc & judiciorum varietate ad tuendam sanæ doctrinæ puritatem maxime necessaria esse videatur. Ceterum, non minus mihi placuit etiam *πρὸς τὴν ἀδελφείαν* tua, dum non solum non offenderis quorundam de vobis istic judiciis, ne dicam præjudiciis, qui vestram simplicitatem agnoscere aut non possunt, aut non volunt: sed honorifice te de illis sentire etiam passim non obscure testaris. Est.

Est sane dolendum, hoc sibi permittere nonnullos, pios alioqui & doctos viros, & qui non immerito seculi nostri lumina vocari possint, ut propter res non adeo usque graves, & sine quibus constare haud dubie potest nostræ salutis ratio, non dubitent interim scindere Ecclesiarum societatem quasi ea non pluris multo constiterit summo Pontifici nostro, Christo, quo aperiente nemo claudere potest, quam ut tam facile a nobis scindi vel debeat vel possit. Sed vincendi sunt omnino placiditate vestra, a) & pro fratribus habendi dum Christum docent, etiam si parum æquos vobis illos habeatis. Nihil in vobis damnari ab illis video, nisi quod in Elementorum observatione ab eis dissentiat. Id cum levius sit, quam ut violare debeat legem caritatis Christianæ, recte facitis, dum vobis a regerendis conviciis abstinendum prorsus esse putatis. Expectanda sunt æquissima illorum judicia, ubi suam impotentiam viderint vestra modestia infamari. Certe ubi doctrinæ suæ fundamenta diligentius paulo introspicere volent, intelligent setelam hanc suam, neque suo loco neque suo tempore ortos esse: & proinde diu prosequi etiam non posse.

Libellus tuus adversus *Cochlæi* nœnias, est mihi multo gratissimus, sed vereor, ne nihil fructus apud hominem illum faciat. Pluris enim fere facere genus hoc hominum solet existimationem suam apud iuratos sibi doctrinæ suæ socios, quam ut illam vera Dei cognitione permutare velit. Mihi sane magno erit usui, ut qui nondum satis restitutas Ecclesias hic habeam: de quarum reformatione non pauca commemorasti.

Apud Abbatem item *Advardiensem* b) metuo ne nihil

K k k 3

a) Ex hisce atque similibus, lenis ac mansuetus LASCI animus colligi potest, conf. quæ de eo annotavimus in *Histor. Ref. Belg.* p. 155. 156.

b) Conf. quæ de eodem observata sunt in *Scriniis* hoc. *ant.* T. II. P. II. pag. 517.

hil egeris. Est sane vir minime malus, & longe quam pro Monacho melior: Sed vix præstare aliquid poterit, etiamsi maxime velit, hoc potissimum tempore: Et haud scio, an non infimior sit, quam ut sibi periculum aliquod religionis nomine accersere velit. Id potius monendus esset, ut rejecta larva Pharisaica Christi Ecclesiis sese jungat. Mihi nihil de tuo consilio significavit, significaturus haud dubie, si quid homini persuasisse, præsertim cum me familiariter etiam norit.

Epitomen doctrinæ hic nostræ ad Doctorem *Albertum a)* nostrum Argentinam transmissi, ut eam Bucerus videret, hanc ad te transmissurus est etiam Albertus, ubi illam *Bucerus* legerit, Ego, quicquid hujus est, pro Pastoribus hic nostris collegi, nondum tamen exemplum cuiquam dedi, neque dare statui, nisi audito Doctorum judicio. Neque enim ullius Dogmatis auctor esse vellem, quod consensum Ecclesiarum quoquomodo perturbaret. Nam & si variare in multis scio Ecclesiarum judicia, tamen libenter me admoneri *b)* ab omnibus, atque adeo reprehendi etiam patiar, sicubi lapsus sim, & quantum maxime possum dissidia vitabo, meoque mihi officio functus videbor, si doctrinam meam Ecclesiis primum excutiendam proponam, quæ aliis demum tradenda esset. Ibi videtis etiam nostram sententiam *de hominis lapsu & restitutione*, quam interim tibi hic paucis etiam adumbrabo.

Sentio, vim promissionis divinæ non minus efficacem fuisse in nobis, quam fuerit efficax Adæ parentis nostri transgressio; cum adhuc in lumbis ipsius essemus. Jam, si Adæ transgressio ita efficax fuit ad nostrum omnium interitum, etiam, qui non peccavimus in similitudinem trans-

a) *Alb. HARDENBERGIUM* innuit, qui tum apud Argentinenses versabatur conf. *Scrip. antiq.* l. 1. c. p. 530.

b) Idem fere tum scribebat ad Pellicanum, vid. *Ej. Epist.* num. XVI. in *Scrip. antiq.* l. 1. c. p. 530.

transgressionis Adæ: Sane & serpentis caput coeptum jam tum conteri etiam in nobis in lumbis Adæ existentibus, post patefactam promissione Dei in nos *Εὐδοκίαν*, ut quemadmodum natura mortis & iræ filii nascimur, quantum in nobis est, quatenus Adæ transgressoris filii sumus: ita vicissim, imputatione divinæ benevolentiae Adamo per promissionem patefactæ, pro fidelibus reputemur, posteaquam illi Adam credidit, quicumque ex fidei Adamo progignimur, tantisper dum Dei beneficium non contemnimus, etiam si sub peccatum conclusi & nascamur & vivamus. Statuo enim, vim ac meritum mortis & Pontificii Christi, ab origine mundi juxta Patris Dei providentiam passi, efficax jam tum fuisse in Ada & universo ejus semine, ad conterendum in illo serpentis veneficæ caput: æque atque Adæ transgressio efficax erat ad propagandum in nobis, id, ut natura nostra mortis atque iræ filii nascamur: modo ne nos ipsi a tante Christi Domini beneficio, voluntaria ingratitude nostra, destinatoque contemptu nostro excludamus; Tum enim, tam nihil ad nos pertinent omnes divinæ promissiones, quam nos nihil ad Christum Dominum pertinemus: in quem omnes alioqui promissiones intuentur: &, qui infirmitates quidem nostras portavit & expiavit omnes ab ipso usque mundi exordio: sed contemptum voluntarium sui adeo non portavit, ut illius Auctori Diabolo, & omnibus, qui in ejus similitudinem ita transferunt, ut illius Angeli videri possint, gehennam poenam constitutam esse restetur. Ita arbitror Dei *Εὐδοκίαν* per promissionem Adamo patefactam efficacem prorsus jam tum fuisse in condonanda Adamo & ejus semini universa plane illius infirmitate, posteaquam Adamus oblatæ promissioni credidisset (contemptum semper excipio,) ut fidelis Adam fidele etiam semen gigneret, non tamen re ipsa sed imputatione, idque propter Christum sibi æque atque se

femini suo promissum, quemadmodum idem ipse Adam, quatenus transgressor, mortem atque iram in nos, re ipsa, sive natura sua propagavit: ut in nobis quidem iræ & mortis filii, in Christo vero olim promissio, nunc exhibitio, filii Dei & nascamur ab ipso mundi exordio, & vivamus: modo ne, ut dixi, hoc Christi beneficium contemnamus.

Hac doctrina simplicissime proponi puto, & mali contagium ab Adamo in nos propagatum, & efficaciam Pontificii Christi in Adamo & ejus semine servando. Nec dubito, quin tota Scriptura huic doctrinæ consentiat, si justa locorum collatio fiat: certe Christi gloriam ante omnia illustrat, & amputat plurimas difficultates & dubitationes, quas nunc in Ecclesia extare videmus. Et tamen, invulgari illa nolim, priusquam Doctorum Sententias Ecclesiarumque judicium de illa audiam: ne quid ejusmodi aliis tradam, quod ipse non satis excussissem. Quare te rogo, Vir integerrime, ut quid hic sentias cum Symmystis tuis, mihi significare velis: potissimum autem, ubi, quæ ad Albertum misi, legeris. Neque gravaberis indicare, si quid doctrinæ huic opponi posse putes. Videtur mihi in eandem sententiam propendisse & ZWINGLIUS olim, nisi quod obscurius id subindicare maluit fortassis, quam verbis disertis profiteri. Sed & vestras nunc Ecclesias non prorsus a me hic dissentire puto: Malim tamen, certo id scire, quam putare. Proinde literas tuas ea de re magno desiderio expectabo. Interim nollein, ut quisquam præter Symmystas vestros hæc legat.

De rebus meis sic accipe: Fratrem habebam majorem natu, hominem pium & mei amantissimum: is ubi intellexisset, me vitæ meæ genus mutasse, & deserto Pharisaismo conjugium amplexum esse, nolebat dum viveret, ut me cuiquam addicerem: quod speraret me a meis vocatum iri adhuc, meisque servire posse. Ita factum est, ut, vivo fratre, nulli me addixerim; A

mor-

morte illius deferebam nihilominus meis operam meam. Sed ubi fucum Pharifæorum noſtrorum deprehendiſſem, de rationibus vitæ meæ demum cogitare cœpi: delata interim Regi meo Polonia opera mea, ſi quando me ad Evangelii Miniſterium vocare veller. Ibi mox mihi deſertur a noſtra hic Principe Vidua, ſcœmina pientiffima, Miniſterium iſtarum Eccleſiarum.

Suſcepi; ſed ea lege, ut mihi ponere illud rurfum liceat, ſi me a Rege meo vocari contingat: vel, ſi item in illo non videam quæri ex animo gloriam Dei. Poſt ſuſceptum Miniſterium, rem omnem ad meos in patriam perſcripſi: volui, ut Regi exponerent, me poſſe nihilominus in Patriam redire ſemper, ſi ab illo vocarer. etiamſi hic publicum miniſterium ſuſcepiſſem. Amici vero mei in Patria, putantes fore ut redeam, quocunque tandem modo a Rege vocarer, literas a Rege impetrant, quibus revocor in patriam, non quidem ad ullum miſterium Eccleſiæ, ſed ad vetus illud vitæ meæ genus, nempe Pharifaicum. Si quæ ſemel evomui, denuo velim lingere. Addunt & ſpem magni cujuſdam Episcopatus, ſi redirem. Sed his jam reſpondi, me nolle eſſe neque cornutum, neque cucullatum Apoſtolum, neque eſſe quod cogitent amplius de meo in patriam reditu, præterquam ſi legitimam aliquam mei illic vocationem viderem. Ita illos abſolvi, quos rarius ad me alioqui jam ſcripturos puto. Hic vero, ſimul atque ea quæ mei erant officii aggreſſus eſſem, & quæ perturbata reperi reſtituere, quæque probare non poteram reprehendere coepiſſem, ſubito exorti ſunt, qui mea calumniarentur omnia, ineque in varias ſuſpiciones vocarent. Mox eram Anabaptiſta, mox Sacramentarius. Adverſus hos cum meam innocentiam Princeps ipſa tueretur: aliam rurfus viam repererunt me proſcindendi. Objece-
 runt mihi Monachos. His cum ſilentium Principis auctoritate impoſitum eſſet: majora ſibi nomina

appellanda demum esse putarunt. Accusatus sum apud Aulam Brabanticam periurii, & nescio cujus turbulentiae. Mox huc ad Principem adferuntur mandata ab Aula Brabantica, ut ne me amplius tamquam turbatorem & periurum hominem in ditione sua ferat. Audis fulmina: sed adversus hæc quoque me tutata est Divina bonitas. Ostendi meam innocentiam, sic ut & Principi & omnibus patriæ hujus ordinibus satisfecerim: illique responderint, se nolle me carere. Nunc quid in me per istos sit molituros Satan, certum adhuc non habeo, sed scio non cessaturos, donec me hinc propellant. Si harum lacrimarum causam quæris; Alia nulla est, quam quod qui sine legibus ullis licere sibi hætenus putabant, quicquid libebat, non patiuntur se a nobis reprehendi, cogique in ordinem, id quod mihi tamen est faciendum, si ministerio meo satisfacere velim. Disciplinae nomen ne ferunt quidem, quam ego tamen nunc Principis auctoritate instituere conor. Ita hic luctor, mi frater, ab altera parte imperor a sectariis, neque desunt falsi fratres, qui societatem simulent, & interim turbent omnia. Sed ego hæc omnia procertissimis argumentis habeo me esse ministrum Christi: quem tot machinis mundus & Satan oppugnet. Et ago gratias Patri Deo per Christum Jesum Liberatorem meum, quod me ita exerceat. Ac precor, ut mihi addat virtutem ad illustrandam suam gloriam, sive per vitam, sive per mortem. Qua in re vestris quoque precibus juvari postulo. Si tamen luctæ hujus meæ nullum hic fructum videam, de deponendo ministerio hoc meo cogitabo. Expectanda sunt mihi rursus nova fortassis fulmina ab Aula Brabantica: Sed potentior est Deus. Huic semel credidi, huic & nunc me totum permitto. Vale. Deus Opt. Max. confirmet nos Spiritu Sancto suo, ut Christi Domini beneficium in ejus Ecclesiam una,

ad HENR. BULLINGERUM. 457
unanimiter infraſtoque animo profiteamur. *Æmdæ*,
ultima Auguſti Anno 1544.
Salvere jubeo ſymmyſtas tuos Vere tuus
omnes, meque iſtis in Chriſti-
ana caritate omnibus com- JOANNES à LASCO.
mendo. manu propria.

No. LXVIII.
Ad PELLICANUM, BULLINGERUM
& Gerardum tom CAMP.

1545.
Wormatienſe ac Colonienſe ſuum iter commemorat. Fri-
ſicarum Eccleſiarum curam ſe denuò ſuſcepturum reſert.
Conſtantiam ſuam in doctrina teſtatur. Wormatienſia
Comitia Evangelio non multum profutura preſagis.

S. Cogor nunc per meas occupationes unis ad vos
omnes literis ſcribere, Viri fratres in Chriſto
Domino dilectiſſimi, idque paucis, nam tempus multa
non permittit. Literas veſtras forte fortuna dum huc
proſiliſcerer, in itinere accepi, mihi multo gratiſſimas,
in quibus ſuſpicari mihi videmini, me de deferendis
Phriſiæ Eccleſiis aliquid cogitare. Ego vero nihil hu-
jus cogito, ſed aliis quoque operam meam ad tempus
aliquod denegare non poſſum, idque permittente id
mihi mea Eccleſia.

Sic primo vere adfui Principi Colonienſi ab illo vo-
catus: Sic & nunc huc veni, libenter ad vos uſque per-
recturus, quos ex animo videre cupio, ſi quoquo modo
licuiſſet. Sed neque Argenſinam proficiſci potui, ut
Bucerum viderem. Et jam cogor ruruſum reditum ad
meos adornare: jamque cras hinc ſolvo ad Principem
Colonienſem, illac ad meos rediturus.

De mea conſtantia in eo doctrinæ genere, quod
vobis perſpectum eſſe puto, non eſt, quod quic-
quam

458 JOHANNIS à LASCO Epist.

quam dubitatis. Ego extra certum aliquod verbi Divini testimonium, cœcus plane, quod ad Divina attrinet, esse volo, neque tantum tribuo ulli humanæ prudentiæ ullive industriæ, ut illi sine verbo niti velim. Scio me judicandum esse olim non ab hominibus, quantumlibet prudentibus ac ingeniosis: sed a puro æternoque Verbo Dei, nobis a Christo Domino per suos Apostolos tradito. Huic itaque soli me totum pro mea infirmitate subjicio. Et Dominum precor, ut vere Regio sceptro hoc suo me regere dignetur ad gloriam sui nominis, & Ecclesiæ suæ ædificationem. Hic causâ religionis negligenter tractatur, & fortassis in alia Comitâ rursus differetur. Piura non possum, opro vos omnes in Domino recte valere. Raptim. Wormatiæ IX Junii 1545.

Vester ex animo quantus est,
JOANNES à LASCO.

No. LXIX.
Ad BULLINGERUM.

1545.

Tigurinorum literas per Gerh. tom Camp missas se nondum accepisse testatur. Suas per Pellicanum filium transferendas scribit. De turbatoribus ecclesiarum queritur. De veritatis incremento gaudet, sibi que tranquilliora tempora spondet, nisi quod Brabantii cum Frisia expellere conentur; de Groninganorum & Frisiorum ad Evangelium concursu quadam monet. Principem Gubernatricem Frisix laudat. De Responhone Helvetica ad Lutheri confessionem parvam scribit, quod ea in Lutherum nimio pere inzebatur, quod factum nollet. Colloquium mutuum in re sacramentaria componenda suadet.

S. **T**ampridem magno desiderio expecto literas & tuas: & tuorum symmystarum, Vir doctissime, quas.
Ger-

Gerardus noster, qui vobis istuc adfuit, Daventriæ cum sarcinulis forte suis reliquit; putans fore, quoniam ipse in Brabantiam iter instituerat, illæ prius quam ipsemet huc pervenirent. Has porro cum nondum acceperim, respondere tibi ad tua nondum possum. Et tamen facere nolui, ut D. Pellicani nostri filium sine meis ad te literis dimitterem: qui jam iter suum diserre amplius non potuit propter nundinas Francfordienses. Vidit is incompositam adhuc Ecclesiarum nostrarum faciem. Et quorundam intemperias audivit, qui doctrinæ nostræ consensum perturbare adhuc conantur. Ego cogito in hoc nobis admixtos esse, ut nos exerceant, atque ad tuendam doctrinam veram magis sollicitos faciant. Vincimus illos, quantum possumus mansuetudine & patientia. Et precamur illis mentem meliorem.

Interim tamen indies plurimi ad nostræ doctrinæ consensum accedunt. Sed rursus Magistratus negligentia non pauci a nobis ad sectas deliciunt. Ego rursus paulo minus hinc propellebar instigatione aulæ Burgundicæ, ubi ex Germania superiore rediissem: sed jam iterum conquieverunt omnia. Vehementer male habet Theologos Brabanticos, quod multi indies ad nos se illinc conferant, nomenque meum consilio huic suo prætexant. Agunt itaque modis omnibus, ut hinc propellar, metuunt enim ne *Groningana* ditio, & *Frisia occidua*, mea hic præsentia in hæresim nostram pertrahantur. Optimi enim quique pastores utriusque hujus ditionis, relicta sua idololatria ad me confugiunt, & mea opera hic nostris Ecclesiis præficiuntur. aliosque secum non paucos adducunt. Et assiduis præterea literis, Ecclesiis, quas reliquerunt, deregunt idololatriæ & impietatis magnitudinem, quam illos deserere oportebat. Ita, ego reus sum omnium. Et me propulso omnia hæc cellatura esse putant. Sed Princeps nostra

est forti constantique in hac parte animo, etiamsi sit foemina. Itaque postremam hanc quoque tempestatem in me concitatum jam compescuit. Interim tamen indies affluunt fratres profugi, quos recipimus, & pro virili nostra sublevamus.

Confessionem vestram percurri potius, quam legi, lecturus adhuc diligentius, simul atque libellus compingetur. Sed in cursu illo lectionis deprehendi quædam acerbius paulo dicta in Lutherum, quam re vera voluissém. Toties enim illi adscribitur effrenis dicendi libido, impudentia, arrogantia, vanitas, ut non in hac solum sacramentaria controversia, sed in tota prope modum illius doctrina fides hominis in dubium vocetur. Non nego, nimium sibi in jaciendis in vos nominatum convitiis indulgisse Lutherum, atque fines Christianæ charitatis longo intervallo transiluisse. Sed hoc illi propter præclara alioqui illius in Christi Ecclesiam merita condonandum erat. Et cavendum, ne ad eundem lapidem, qui id in Luthero reprehendimus, ipsimet impingeremus. Ut enim leviter impingere nobis videamur; culpa tamen non caremus, si etiam leviter impingamus. Præstabat errata indicasse, quod quidem pulchre mihi præstitisse videmini: sed citra contumeliam, qua nihil aliud efficimus revera, quam quod & doctrinam ipsam & ministerium item Evangelii in nostris Ecclesiis apud adversarios infamamus. Satis erat dixisse, mea sententia, Hic fallitur Lutherus: hic præter meritum nostrum invehitur, & id genus multa, quæ nostram tueri innocentiam possunt, si approbentur, interim tamen non labefactant cujusquam salterius nomen atque existimationem. Dabis autem veniam, Vir Christianissime, quod hæc pro mea libertate ita ad te scribam. Afficio ita erga vestram Ecclesiam, ut erga nullam fere aliam magis. Et proinde cuperem, nihil haberi posse; quod in vobis quis-

quisquam jure aliquo desideret. Vicistis Lutherum modestia, fateor, sed tamen illius quoque fines supergressi mihi nonnihil videmini. Neque hoc meum est tantummodo judicium: sed & plurium aliorum, qui interrim doctrinam vestram sequuntur, & vobis alioqui optime volunt. Novi ex viris Principibus quosdam, qui & vobis & causæ vestræ bene volunt, & videntur hoc esse curaturi, ut ad institutum doctorum (ut sciris, opinor) colloquium, vestri quoque advocentur. Id si fiat, vellem ne recusaretis aut venire aut mittere. Scio quid sit humana consilia de rebus Divinis instituere, sed posteaquam instituuntur, præstat illis quam plurimos pios adesse, ne tyrannis tyrannide, quod multum metuo, commutetur. Vale vir integerrime, & fratres nostros communes verbis meis saluta. Raptim. Einbdæ xxv. Augusti 1545. Ex Bibliandro cognoscēs plura. Iterum vale

Tuus ex animo.
JOANNES à LASCO
manu propria.

No. LXX.

Ad BULLINGERUM
& C. PELLICANUM.

1546.

Se Superintendentis munus deposuisse refert, quod disciplinam ecclesiasticam uti par erat exercere non poterat. Pastoris tamen munus se retinuisse scribit. Aulam Burgundicam sibi adversam conqueritur. Bucerum laudat, ac ejus colloquium sibi expetit. De re Sacramentaria monet, atque oblationis vocabulum urget; Lutheri etiam mortui laudes decinit, infirmitatem vero dolet, ac Tigurinos ad pacem horiatur. Vadianum salutare jubet. Tota Epistola est aurea ac mansuetudinis Christiana plena.

Sa-

Salutem & pacem in Christo, fratres observandissimi. Cogor & nunc una epistola utrique vestrum respondere, nam obrutus occupationibus ad singulos scribere jam non possum. Feci tandem invitus, quod tanto tempore facere nolebam, & Episcopi ministerio me propter Magistratus nostri & falsorum quorundam fratrum impietatem renunciavi. Magistratus volebat, ut nomen Inspectoris retinerem, & nullum mihi Ecclesiasticæ disciplinæ usum permittebat, in publice impios ac blasphemos Ecclesiarum depastores, ne dicam pastores. Quare ego auctoritatem Christi Domini in meo ministerio contemptui publico amplius exponendam non esse putavi, & ministerium, quo legitime defungi non potui, mea sponte deposui. Pastoris tamen ministerium in oppido hoc nostro non deposui, neque deponebam, nisi propellar, quo mihi tamen res propemodum spectare videtur. Ego vero me totum hic permitto Deo, neque sum cessurus, per Dei gratiam, Satanae & mundi furiis. Aula Burgundica nihil non agit, ut hinc propellar. Et, cum me Anabaptismi suspicionem depulisse videt, Sacramentarium me esse contendit.

Bucerum, cum Heidelbergæ essem, non vidi. Et mihi dolet, quod illum non viderim. Experit ille colloquium meum, & ego vicissim suum. Egit mecum de causâ Sacramentaria per literas suas semel atque iterum. Et ego illi vicissim respondi, nec multum est inter nos discriminis. Ego intra obsignationis fines Sacramenta omnia concludo: ille addit exhibitionem, sed ita ut, quod in Sacramentis coeleste est, fide in coelum subvecta, a piis duntaxat percipiatur. Assentior hic ego, & fateor, in Coena sublati in coelum animis nostris, fide, per Spiritum Sanctum, veram nos illic corporis & sanguinis Christi communionem percipere, juxta Sacramenti rationem, hoc est, per modum obsignationis. Atque hætenus progressi su-

sumus. Nec dubito, quin & in reliquis res bene sit
 successura, præsertim postquam LUTHERUS in fata con-
 cessit. Mirum est, virum illum sanctissimum, & æter-
 nis prorsus laudibus in Christi Ecclesia dignum, ita
 interim in hac signorum causa hallucinatum esse.
 Videlicet, ea res nobis documento est, nos omnes esse
 homines, hoc est, mendaces, quod in nobis quidem
 est, ut ne ullius omnino in terris hominis autoritate
 nitamur, sed sciamus interim, *ligna, fœnum, ac sti-
 pulas* humani erroris nostri, absumendas quidem esse
 igne verbi Divini: sed *nos* tamen haud dubie *salvos*
 fore, tantisper dum *fundamento* nostro nitimur, cui
 equidem nîsum esse Lutherum toto corde suo, nemo
 negare potest. Ut interim *aurum, gemmas & argen-
 tum* in doctrina sua taceam; certe causam justificatio-
 nis nostræ per Christum, ille primus nostro seculo mira
 felicitate illustravit, arcana iniquitatis Antichristi ita
 detexit, ut pueris quoque nota sint, quæ antea tan-
 tum non perinde atque Deus ipse, toto fere orbe,
 adorabantur; Ecclesias infinitas juxta traditum sibi do-
 num restituit, adversariis Evangelii Christi tanto Spiritu
 tantaque constantia ad mortem usque restitit. ut non
 immerito hanc laudem omnibus aliis præripuisse videri
 possit, sed in iis nihilominus omnibus homo erat,
 quod quidem de nobis & nos, illius exemplo admoniti,
 perpetuo cogitare debemus. An in Vos aliquid denuo
 adornarit, nescio, nihil enim hujus audiui, sed, etsi
 quid ejusmodi esset, premetur fortassis, ne exeat. In-
 terim siue prematur, siue exeat ejusmodi aliquid, vel-
 lem ut laudatiuncula aliqua tanti viri, vestrum erga
 illum candorem atque amorem Christianum, cum cau-
 sæ hujus Sacramentariæ modesta quapiam exceptione;
 contestaremini. Obturaretis singulari hoc modestiæ
 vestræ exemplo, ora multorum adversariorum Evangelii:
 apud pios vero omnes, magnam procul dubio gratiam

M m m

ini.

iniretis: & quod præcipuum est, non vulgare integritatis vestræ testimonium universæ Christi Ecclesiæ daretis. Imo id quoque efficeretis fortassis, ut ratio aliqua conciliandæ hujus controversiæ Sacramentariæ, majore quam antea unquam studio, quæreretur; quæ quidem sola res sufficere deberet, ad animos vestros huc excitandos. Quid enim optarius accidere posset, quam ut hæc controversia componeretur? Ad quod si animos vestros propensos viderem, præsertim una cum *vestra Magistratu*, laborarem sane modis omnibus, vel apud *Lantgravium Hessiæ*, vel apud *Comitem Palatinum Electorem*, quorum utrique notus sum, vel apud Principem meum *Electorem Colonensem*, ut Colloquium doctorum aliquod institueretur, ad quod vos quoque vocaremini. Id tamen non prius mihi faciendum esse puto, quam de animo vestro certior fiam. Quod si eo estis animo, non abs re esset, ut aliquam (ut dixi) Lutheri laudatiunculam, cum exceptione causiæ Sacramentariæ, ederetis, in qua tamen concordiam vos optare testaremini, neque detestare super ea re amicam, liberam, & christianam colloquium. Horum vos paucis admonere volui, fratres in Domino dilectissimi, posteaquam nobis bene agendæ hujus rei occasionem oblatam quodammodo esse videmus. Plura nunc non possum. Tantum vos rogo, ut *Vadianum* nostrum verbis meis, per vestras literas, diligentissime & officiosissime salutetis. Non potui nunc ad illum scribere, sed scribam brevi, & faciam, quod a me petit, si Dominus volet. Salutetis & reliquos fratres omnes.

Et Deus pacis regat nos una omnes per Spiritum suum, ut quæ illa digna sunt & faciamus, & loquamur. Amen.
Æmæ xxiii. Martii 1546.

Vester ex animo quantus est.
JOANNES à LASCO.
manu propria.

No. LXXI.

Ad. Mart. BUCERUM. 1546. a)

De colloquio in causa Sacramentaria ineundo scribit. Casum quendam Bucero solvendum proponit, de iis qui S. Coenam in locis idololatricis celebrari non debere arguebant. Civem quendam Emdanum commendat.

Post scriptas literas venit mihi in mentem, Vir Doctissime, ut te admonerem de instituendo aliquo Colloquio, si quomodo jam fieri posset, ut hæc Sacramentaria controversia tandem aliquando componeretur. Principem nostrum Coloniensem ab ea re video non abhorrire. Et Landgravius facile forte induci ad id posset, neque forte abnueret & Comes Palatinus Elector, si modo ad id per te aut tui similes excitarentur. Per te, inquam, mi Bucere, quandoquidem tu in concilianda hac controversia plurimum laboris hactenus insumpisti. Non dubitare profecto, rem bene cessuram esse, si tentaretur. Et quid optatius posset accidere, quam si hæc controversia componeretur? Certe sine magno fructu colloquium tale institui non posset. Sed essent eo quoque vocandæ omnes Helveticæ Ecclesiæ, unaque & Gallicæ, hoc est, Allobrogicæ, quas Calvinus instituit. Si scirem tuum in hac parte animum, essem tibi ea in re adjutor, scriberemque & ipse, cum ad nostrum Coloniensem, tum ad Palatinum & Landgravium, certoque mihi persuadeo, non vanos fore conatus nostros hic, si id una uterque apud istos Principes contenderemus.

Suasi per literas Tigurensis, ut posteaquam Dominus nobis Lutherum sustulit, illi laudationem tanti viri aliquam ederent, cum sui erga illum amoris christiani restitutione, etiamsi hæc inter illos dissensio intercessisset,

M m m 2

fi

a) Ex *Serinio* hoc *Antiq.* Tom. II. P. II. p. 629. liquet hanc Ep. ad hunc annum referri debere.

simulque testarentur, se non detrectare amicum & christianum quodcumque colloquium, si quo modo hæc controverſia componi queat. An hoc ſint facturi, nescio. Sed faciant, aut non faciant: ſuam ipſi doctrinam gravarent, ſi vocati ad tale Colloquium non venirent. Et interim aliæ Eccleſiæ conciliari poſſent. Expectabo igitur abs te, ut me de tuo in has partes animo, facias certiozem.

Eſt præterea & aliud, in quo tuum conſilium & tuorum iſtic fratrum requiro. Sunt quidam hic Miniſtri, qui non putant ſibi licere Cœnam Domini eo loco. peragere, ubi idola, jam olim ſub Papatu in cultum erecta, a ſuperſtitioſis quibusdam adhuc publice per Magiſtratus negligentiam adorantur, neque Magiſtratus metu aulæ Burgundicæ, tolli illa patitur. Utuntur autem hoc argumento inter alia multa. Non licet in lupanaribus cœnam inſtituere propter loci turpitudinem. Loca ubi idola proſtant & adorantur, hætenus lupanaria ſunt, quatenus idololatria fornicatio in Scripturis vocatur. Igitur in talibus locis non eſſe adminiſtrandam Cœnam, ſed in alium potius locum transferendam. Alii negant, morem publicum propter talem idololatriam mutandum eſſe, aut alium quærendum locum, ubi Cœna peragi debeat. Charitatem hæc ferre omnia, & hujus generis multa. Itaque te rogo, Vir doctiſſime, ut tuæ nobis Eccleſiæ ſententiam perſcribere ipſe aut ab aliis ſcriptam curare velis. Poſtremo, eſt aliud quoque quod te velim. Hic, qui has perfert, eſt civis noſter, probus, pius ac integer: ſed artibus Anabaptiſtarum in ſectam ipſorum pertractus; Hunc conati ſumus revocare, quantum potuimus, neque contempſit noſtras admonitiones, ſed te quoque noſtro hortatu, & tuam Eccleſiam, ea de re audire voluit. Hoc igitur animo ad vos proficiſcitur. Rogo, ut illum benigne accipiat, & implora-

Ep. ad HENR. BULLINGERUM. 467

ta Deigratia, doctrinam illi vestram, aut nostram potius, in omni lenitate & mansuetudine approbetis. Multos hic lucrificeremus, si hunc lucri facere possemus. Quare illum tibi de meliore nota commendo. Iterum vale & de me hoc tibi persuadeas, quod de tui amantissimo studiosissimoque fratre & amico.

JOANNES à LASCO
manu propria.

No. LXXII.

Ad H. BULLINGERUM 1551.

Non Bullingero solum sed & ceteris Theologis scribit. Laudat Deum de profectu Evangelii & cumprimis de consensu Tigurinorum cum Calvino in causa sacramentaria. De Ecclesia Gallica & Belgica peregrinorum Londinensium quaedam tradit. Confessionem ejus ecclesie mittit. Italos quoque ecclesiam Londini habere docet. De Gualthero Deleno & Mart. Micronio, itemque de Fr. Riverio & Richardo ministris Ecclesie peregrinorum, eorumque studio in veritatem ac concordiam laudabili.

S. **I**am ter ad te scribere volui, ex quo huc veni, vir sanctissime & frater in Domino observandissime, sed nunquam literas absolvere prius potui, quam illi jam abirent, qui eas perferre debebant, nunc vero committere amplius nolui, ut qui nunc se mihi obtulit nuntius, sine meis ad te literis hinc abiret. Est enim vir pius, & vestri studiosissimus. quales hic non paucos haberis. Multa autem mihi ad vos scribenda essent: sed neque est tutum, neque tempus patitur scribere omnia. Illud autem imprimis a vobis istic omnibus peto, ut, quæ ad te scribo, ea ad vos pariter omnes scripta esse putetis, qui simul in eodem ministerio collegæ estis, nam revera non potui ad singulos scribere.

M m m 3

Pri.

Primum igitur, ago gratias Domino Deo nostro, quod Regnum Filii sui per vestrum ministerium istuc provehat atque illustret, gratulorque ex animo vestris Ecclesiis, de inducta confessione illa doctrinæ inter vos & D. Calvinum in re sacramentaria, & spero plures in dies illi subscripturos etiam esse. Nos hic eandem doctrinam sequimur: etiamsi aliis quandoque verbis illam exprimamus, & brevi, si Dominus volet, nostram omnes confessionem unanimiter edemus. Quin & de Saxonicis quibusdam Ecclesiis optima quæque nobis, hac in parte, per Dei gratiam pollicemur. Nos hic, Dei & Regis nostri beneficio, instituimus *Germanicam* & *Gallicam* Ecclesiam, publicumque verbi ministerium duobus locis Germanica & Gallica lingua habemus. Nunc de puro, quoad ejus fieri potest, Sacramentorum & disciplinæ usu tractatur, quem nos brevi habituros, per Dei gratiam, esse speramus. Ecclesiam porro ita colligimus, ut qui in illa censerit velit, editæ per nos confessioni nostræ subscribat, ut totius Ecclesiæ nostræ nomina in catalogo habeamus. Ejus porro confessionis nostræ aliquot exemplaria ad te transmittō, ut nostræ doctrinæ rationes cognitæ habeatis. Vellem autem, & D. Calvino unum a vobis transmitti, cui nostra omnia alioqui probari cupimus, atque illius ad Dominum precibus ministerium hic nostrum commendari. Jam vero & *Itali* suam habebunt Ecclesiam, quibus & templum jam & Minister peculiaris ordinatus est, vir & pius, & doctus, & singulari dicendi gratia præditus: proque Christi gloria plurima passus. *Germanorum* ministri sunt, *Gualtherus Delanus* Regis demortui olim biblioscopus: & *Martinus* Flandrus, inter vos aliquandiu cum D. *Hoopero*, ni fallor, versatus, de quo nobis omnes majorem in modum gratulamur, propter hominis candorem, simplicitatem, eruditionem & pietatem. *Galli* habent *Franciscum Riverium*,

rum, & *Richardum*, bene doctum utrumque & eloquentem Breviter, est. quod Divinæ benignitati omnes unanimiter gratias agamus pro tanto illius beneficio, gratitudinemque nostram nostra respicientia, & mutuis caritatis officiis attestemur & oremus diligenter, ut, quod ita hic orsus est Dominus, pro inestimabili sua misericordia, hisce potissimum afflictissimis temporibus, id ut provehat ad finem usque, addatque nobis Spiritum suum Sanctum, qui nos nostraque consilia omnia in nostro ministerio regat, moderetur ac prosperet: ut Regnum Filii sui dilecti, per nos propagari illustriusque reddi possit, ad gloriam nominis ipsius, salutem nostram, & Ecclesiæ suæ ædificationem, Amen.

Sensimus jam conatus Sathanæ undiquaque nostrum institutum perturbare conantis, adeo ut res ad scissionem Ecclesiarum propemodum spectaret. Sed Dominus jam furias illius compefcuit utcunque: & posthac speramus meliora. Jam finem cogor facere propter obruentia me negotia. Opto itaque cum nostris omnibus, vos istic omnes observandissimos nobis præceptores & fratres, recte in Domino agere, & optime valere. una cum tota Ecclesia vestra, cujus nos precibus officiosis sine commendamus. Londini vii Januarii 1551.

Tuæ pietati ex animo addictissimus,
JOANNES à LASCO.

Num. LXXIII.

Ad EUNDEM.

1551.

De Hooperi *Episcopi Gloucestriensis liberatione*, de Stephani *Vintoniensis incarceratione*, in cujus locum successum tradit Jo. Ponetum antea *Rossensem episcopum de morte Bucer*. De viris doctis Musculo, Bibliandro, Castellione in Angliam vocandis scribit. Bullingeri libellus de

de sacramentis Londini sub prelo erat. Bucer de Eucharistia sententia. De Musculo & Bibliandro mittendis iterum monet.

S. **E**x literis, quas nuper ad *Martinum Micronium* collegam nostrum scripsisti, vir sanctissime, accepi non sine magna animi voluptate, vestra adhuc omnia istic bono loco esse, quo sane nomine Deo nostro gratias agimus immortales, oramusque votis ardentissimis, ut vos istic Deus cum vestris Ecclesiis fervet & gubernet. Apud nos nihil propemodum novi habemus. De D. *Hoperi* liberatione puto vos jam audisse. Est jam in suo Episcopatu, docetque populum sibi commissum. *Stephanus Vintoniensis* Episcopus, suo tandem Episcopatu exutus est a): adhucque in carcere detinetur; suffectus est in ipsius locum vir doctus & pietati favens *Joannes Ponctus*, pridem *Rossen* Episcopus. Non multo vero post D. *Martinus Bucerus* e vivis excessit. Quo mortuo communicavit mecum D. *Cantuariensis* consilium, de advocandis huc aliquot viris doctis. Proposui itaque *Musculum*, *Bibliandrum* vestrum, & *Castalionem*. Ipse vero addebat & *Brentium*. Sed, cum illum in causa sacramentaria non consentire nobiscum dicerem, respondit, illum de hac re jam admonitum esse. Ego porro vehementer optarim, vir sanctissime, nos hic e vestris aliquos habere. Musculum enim inter vestros jam numero. Et Bibliandrum symmystam vestrum esse jam olim scio. Datumque est jam negotium per D. *Cantuariensem* viro optimo *Joanni Halefo*, ut Musculo & Bibliandro, si venire velint, de viatico prospiceret. Quod si fieri posse putas, ut Castalioni persuadeatur, ut huc se conferat, quaeso te, ut id sciscitari, mihi que demum indicare velis. Libellus tuus de sacramentis ante triennium ad me missus jam tandem sub prelo est. Ubi ad me cum reli-

a) Conf. *Hist. Reform.* T. IV. pag. 381.

reliqua Bibliothecæ meæ parte nuper advectus esset, exhibui illum *D. Cantuariensi*. Is vero ubi audisset, nondum esse editum, voluit, ut ederetur, etiamsi eum non legisset, hoc addens, Tua nulla egere inspectione. Itaque propediem exhibit. Dicabo illum forori Regiæ, virginis & doctissimæ & pientissimæ, *Elisabethæ*. Missilem tibi aliquot exemplaria, si absolutus fuisset sed hac hebdomade futura absolvetur. *D. Bucerus* orsus erat tractationem de Sacramentis paulo antequam moreretur: sed eam non absolvit. Ceperat & mihi, ut audio, ad mea respondere: sed nihil eorum vidi, optarim tamen vidisse. Quantum vero intelligo, in sua perstabat sententia, de pacti præsentia, & reali cum signis, vel in signis, aut per signa, corporis & sanguinis Christi exhibitione. Mittam ad te brevi, quæ ad me ille miserat: & quæ illi ego vicissim respondi. Nunc quod restat, me & nostram hic Ecclesiam precibus istis vestris diligenter commendo, & fratres omnes collegas tuos salvere officiosissime jubeo, inprimis vero patrem nostrum *D. Pellicanum*. Oro te, vir integerrime, da operam, ut Musculum hic & Bibliandrum habere possimus, aut si Bibliandrum habere non possumus omnino: ut aliquem e vestris illius loco habeamus. Viaticum illis non deerit: neque conditio honesta, modo ut venire non graventur. Raptim Londini x Aprilis 1551.

Tuus ex animo quantus omnino est

JOANNES à LASCO.

No. LXXIV.

Ad E U N D E M. 1551.

Bullingeri librum de Sacramentis Londini editum mittit Las-
cus. Consensum suæ ecclesiæ testatur. Communio in quan-
tum possit esse privata docetur. De Floriano quodam im-

N n n

po-

postore scribit. De Bucerì circa Eucharistiam sententia. Castalionem & Curionem sibi exoptat, ut in Angliam mittantur.

S. Scripsi non ita pridem ad te per Doctorem Brunonem, qui se literas Argentinam ad te transmissurum esse pollicebatur. Deinde & libellum ad te tuum de Sacramentis, quem ante triennium ad me miseris, & nunc demum quintæ decadi tuæ inferuisti, per manus Domini a Bredam, fratris Domini Falefii, a) ad te misi, hic, me autore, sed valde incorrecte excusum; Non putaram enim, te istic illum editurum esse, cum tanto tempore apud me, præter meam interim voluntatem, delituisse. Adjeci illi unam e meis epistolis, eadem de re ante sex annos scriptam: ut doctrinæ consensum attestarer, neque dubito, tibi hæc omnia reddita esse. Quod ad domesticum Cœnæ dominicæ usum attinet, nos hic a vobis, ut puto, non dissentimus, sed docemus vobiscum in cœnæ usu, publicum cœtum, & publicam Ecclesiæ convocationem requiri, siquidem id fieri possit. Sed, cum aut non licet, aut non est ex usu publico Ecclesiæ publice in unum convenire toti Ecclesiæ ad cœnæ usum, non negamus Cœnæ usum aliquot fratribus illum postulanti- bus, & privatim convenientibus, exemplo Apostolorum, panem per domos frangentium, modo ne ulla adhibeatur superstitio: & privatus ille ejusmodi usus, non remoretur, neque obscuret, publicum illius usum illum, in publico totius Ecclesiæ cœtu. Alioqui Paulum hic protinus & nos audimus.

mos

a) Quis ille fuerit *Falefius*, sive, D. de *Falais*, haud melius cognosci potest, quam ex Jo. CALVINI Epistolis Gallicis ad *Jacobum de Burgundia* Dominum de *Falais* &c. quas ex MSS. edidit Amstelod. A. 1741. 8. J. Wetstenius Conf. Th. BEZA ad F. Claudium de Xaintes. Apolog. alt. Operum Theolog. Tom. II. fol. 352.

mos ad edendum. Absitque ut nos, quod Dominicum est, ut inquit Chrysostomus, privatum facere velimus.

Quod ad *Florianum* illum attinet, vehementer doleo, te quoque in eorum numero esse, quos ille, pios & sanctos viros, hypocrisi sua fefellit. Facilius fero, quod me fefellit, sed quod ad fallendos alios meo sit abusus nomine, denique & mea manu, id mihi magis dolet, quam ut dicere possim. Quod vero te quoque circumvenerit, omnium maxime, ut verum fatear, doleo.

Ego vero jam a biennio & amplius nihil ab illo accepi, neque ubi sit, scire possum. Aliudque non suspicor, quam quod se alicubi in antrum forte monasticum destruxit, tamen si neque hujus quidquam scio. Ex mea patria nemo quidquam de illo ad me scribit: ut illic eum esse, plane non putem, sed, etsi ubi ille sit prorsus nesciam, neque quidquam ab illo, aut mihi, aut tibi, aut aliis etiam, expectandum esse credam. Ego tamen, posteaquam in nominis mei gratiam tantum in illum beneficium contulisti, magnam tibi habeo gratiam: & in me id totum abs te pro tua virtute collatum esse putabo, daboque operam, ut sub nundinas Francofordienses tibi, vir sanctissime, satisfiat. Nolo enim, ut tibi fraudi sit, etiam fucus ipse mei nominis, tibi, inquam, quem ego non alio, quam Parisi loco, amo, veneror & colo. Quintam tuam Decadem non licuit hactenus revera totam perlegere: sed quæ legi, omnia placent: Et pro donis in te collatis, gratias ago Domino Deo nostro.

Quæ *Bucerus* ante mortem de re Sacramentaria mecum egerit, egoque illi responderim, nunc non habeo: sunt enim apud D. Cantuariensem, qui nunc hinc abest. Ubi rursus habuero, descripta ad te transmittam. Miraberis, sat scio, ubi perlegeris. Scripsi ad te nuper de Musculo, Bibliandro, & Castellione: si quomodo

474 JOHANNIS à LASCO Epist.

induci possint, ut huc veniant; Idem vero & nunc optarim: sed audio, neque Musculo, neque Bibliandro nostro licere, ut hoc faciant. Ego sane optarim illos adesse, sed, si id fieri non potest, saltem da operam, quod in te est, ut Castellionem, & Coelium Curionem hic habere possimus. Si de illorum animo hac in parte certior essem, curarem, ut & viaticum illis daretur, & honestam demum hic conditionem haberent. Cuperem nos plurimos esse, qui idem in Domino sentiremus & doceremus. Domino a Bredam a) fratri D. Fallefii dedi quædam in mandatis ad te, & ad D. Calvinum: credes igitur aut alteri illorum, aut utrique. Vale frater in Domino dilectissime, et me quæso apud fratres, quod non singulis scribam, imprius vero apud patrem nostrum D. Pellicanum excusato. Deus Opt. Max. servet & gubernet vestras Ecclesias, vestramque istam mutuam consensionem per Spiritum suum, provehat & corroboret, ad nominis sui Divini gloriam Amen. Dominus noster Hoperus strenue suo munere fungitur. Nostra etiam Ecclesia, gratia Deo, multiplicatur, non tamen sine magna Pharisaicorum reluctatione. Iterum vale. Londini vii. Junii 1551.

Tuus quantus est
JOANNES à LASCO

No. LXXV.

Ad E U N D E M 1553:

Consensus suæ ecclesiæ cum Tigurina testatur. De suis afflictionibus & uxoris obitu luet, seque secundas nuptias contraxisse testatur. Circa disciplinam ecclesiasticam turbas motas refert, quin imò etiam, circa doctrinam Lasci de præ-

- a) Ex hac Epistola non obscure colligitur Domino de Falls, fuisse Fratrem, Dominum Bredanum, quamquam & ipse Fallefius eo facit gavisus titulo v. Epist. cit.

prædestinatione. Contentiones cujusdam privatas adversus Lasci collegam commemorat. Circa baptismum ejusque & S. Coenæ administrationem nova dissidia exorta conqueritur. Mart. Micronium laudat, de Rege Poloniae Reformationis studioso, & de Eduardo Angliæ quadam monst, seque Tigurinorum commendat precibus.

S. **D**abitis mihi veniam omnes illuc, in primis vero tu, Vir sanctissime, quod tanto jam tempore nihil ad quenquam vestrum scripserim. Nihil sane decessit de mea erga vos & vestram Ecclesiam observantia: & per omnia vobiscum in Domino idem sentimus, nosque mutua vobiscum consensione majorem in modum consolamur. Sed caulæ mei tanti silentii fuerunt graves quædam meæ perturbationes & curæ: quas mihi Dominus pro bona sua Divina voluntate immisit: meque nonnihil, illi sit gloria, exercuit. Deinde etiam turbæ quædam, quas Satan adversus me, & nostras hic Ecclesias, concitavit, & etiamnum concitare non cessât.

Quodque ad perturbationes meas attinet. Scio te non latere, Dominum mihi ante annum fere admissæ prioris vite meæ sociam, uxorem meam, inquam, cujus memoria apud me intermori nunquam potest, cum propter pietatem ac probitatem illius, tum propter susceptas ex illa proles, quæ ob oculos meos assidue versantur. Quam mihi grave igitur fuerit vulnus hoc, juxta carnem, adeoque & nunc sit, tecum ipse facile cogitare potes. Ut de cura rei domesticæ taceam: quæ in illam rejecta tota fuerat, & in me unum, illi alioqui insuetum, adeoque & natura prorsus mea ab illa alienum, a morte ipse recubuerat. De valetudine nihil dico: quæ ita jam alioqui est attrita, ut, cum optime mihi valere videor, nunquam tamen recte valeam, & agendis rebus seriis, non nisi matutinas fere horas, sine valetudinis incommodis, impendere possim. Quæ res mihi

etiam in causa fuit, ut, cum sustinendæ curæ domesticæ parem me esse non posse viderem, ad secundas nuptias animum adiecerim. Nunquam enim & curæ domesticæ, & meo ministerio, in mea ista valetudine sufficere potuissem. Quin & nunc ægre sufficere possum novis subinde turbis exorientibus: adversus quas perpetuo est decertandum. Sed quemadmodum me Deus morte prioris meæ uxoris probare voluit, ita rursum animi mei dolorem data mihi altera uxore, pro sua Divina benignitate, levavit. Dedit enim rursum & piam, & fidelem, quod spero, vitæ sociam: in qua nihil officiorum hæcenus desiderare possum: sic ut mihi jam melius multo liceat invigilare meo ministerio, per gratiam Dei: si modo valetudo ipsa non obstat.

De turbis hic nostris, longum esset omnia recensere: sed nihil non tentat in nos Sathan, propter restitutum ut cunque in nostris Ecclesiis disciplinæ usum, nimirum hinc sentit, locum præripi hypocritæ suæ inter nos: quæ, observato disciplinæ usu, ipsamet sese prodit, neque diu consistere omnino potest. Volunt enim sancti videri hypocritæ omnes, & laudari, quam redargui malunt. Cumque usus disciplinæ aliud in se nihil habeat, quam reprehensiones, per quas simulata illa ipsorum sanctitas oppugnatur, corruptelaque naturæ nostræ omnium accusatur, fieri sane non potest, quin hypocritæ simulatam sanctitatem illam suam oppugnari, cujus nomine alioqui in pretio haberi volunt, gravissime ferant, sursumque ac deorsum misceant omnia, si quo modo usum disciplinæ invisum reddere omnibus, hypocritisimque suam adversus illum tueri possint. Atque hic non dormit Sathan, sed artes omnes suas expedit, ad impediendum disciplinæ usum.

Mira est autem hic hypocritarum nostrorum vafrities. Nolunt videri contra usum disciplinæ quidquam agere. Sed

Sed dum se per usum disciplinæ pudefactos vident, severius secum, quam cum aliis agi clamant, cupiuntque secum omnes eodem carbone notari, ut ajunt. Et in hoc tori sunt, ut in quamplurimos novas semper accusationes comminiscantur. Quod si illis non obsequimur? protinus clamoribus implent omnia, & nos personarum acceptores esse vociferantur, etiamsi accusationes, quas proferunt, comprobare non possunt. Ita hic quidam nobis molestus est, qui e publico verbi ministerio propter flagitium quoddam Magistratus mandato submotus, conquiescere non potest, donec focium pudefactionis suæ aliquem sibi inveniat.

Et quia in vita ac conversatione omnium utriusque nostræ Ecclesiæ ministrorum, nihil quod merito traducat, reperire, gratia Deo, potest: rimas quærit ferendi dissidia in doctrina, & multa adfingit, quo magis invisum reddat nostrum ministerium. Sumit autem occasionem traducendi nostrum ministerium à prædestinationis controversia, quam mire exaggerat. Et ut paucis rem totam tibi perstringam: Docui ego, eos non recte de prædestinatione disserere: qui per illius doctrinam, meritum ac dignitatem mortis ac sacerdotii Christi extenuare, elevareque conantur, idque ideo potissimum fieri, quod vis ac condemnatio peccati nostri in Ada, non satis diligenter a plerisque explicetur. Et proinde, nos non assentiri iis, qui loca quædam scripturæ de prædestinatione ita urgent, ut negent omnino, Christum pro omnibus mortuum esse. a) Hinc bonus ille vir occasiones omnes quærit commitrendi nos cum D. *Calvino*, qui plerisque nimium dure de prædestinatione scripsisse videtur. Et nos accusat passim, quasi nomen ac doctrinam *Calvini* damnaremus. Quia vero ex me nihil unquam audivit, neque ipse, neque alius quisquam, quod ad traducendum

Cal.

a) Conf. *Hist. nostr. Ref. Belg.* §. XLVII. p. 155.

Calvini nomen, quem ego alioqui ut virum Dei veneror, atque amo, detorqueri possit: alium reperit, unum e nostris collegis, quem multis nominibus accusare cepit, si quo modo efficere queat, ut quemadmodum ipse propter suum flagitium, & ministerio suo submotus, & ad publicam pœnitentium agendam adactus erat, ita hunc eodem adigere etiam possit. Solatium est scilicet socios habere pœnarum. Protulit autem tria accusationis capita.

Primum, quod collega noster quidam dixisset, Peccatum Adæ non esse sufficiens ad generis humani condemnationem. *Alterum*, quod aliquis servari possit, etiam sine ulla Christi Domini cognitione. *Tertium*, quod in doctrina prædestinationis diversum a Calvinio docuisset, & nomen Calvini traduxisset. Hæc tamen accusationis capita, nullis testimoniis approbare potuit. Sed ad suam duntaxat accusationem, collegam nostrum adigi per nos cupit, ad publicam pœnitentiam, ac ministerio suo submoveri. Ego vero, & si in eo ipso collega nostro quædam desidero, quorum est jam semel atque iterum admonitus in coetu seniorum omnium, culpam tamen eorum, quorum nomine accusatur, agnoscere in illo non possum. Nam *priora duo* capita accusationis nullo modo agnoscit, & accusator illa nullis testimoniis approbare potest. *Tertium* vero ita agnoscit, ut se a Calvinio dissentire fateatur, sed tamen non ideo, aut nomen, aut scripta Calvini, ullo modo traducat. Habes unius controversiæ exemplum, Vir doctissime, paucis adumbratum: cujus alioqui nondum finem habemus.

Sed est & aliud multo adhuc gravius, si circumstantias spectemus. Unus e verbi ministris in nostra Germanorum Ecclesia, non tamen *Martinus* noster *Micronius*, de tribus nobis capitibus tragoediam in Ecclesia movit, idque non modo inconsultis nobis omnibus, sed studia etiam hac
in

in parte vitatis, eo quod suspicaretur, nos sibi reclamatorios esse. *Primum*, testes Baptismi puerorum in Ecclesia non esse admittendos docuit, quos vulgo susceptores vocamus. *Deinde* omnes Ecclesias, quæ confessu publico in cœnæ usu non uterentur, idololatriæ & violationis Dominicæ institutionis palam in concione damnavit. Et quicumque genuflexionem in cœna quocunque tandem modo ferendam esse dicerent: omnes chirurgos Antichristi esse pronuntiavit. *Postremo*, articulum in symbolo, de descensu Christi ad inferos, plantationem a Domino non plantatam & proinde eradicandam esse docuit. Admonitus horum omnium per nos & seniores utriusque Ecclesiæ omnes: post longam tergiversationem culpam tandem suam in coetu seniorum agnovit: non tantum quod nova ista dogmata apud populum sparsisset, quæ Verbo Dei impugnari alioqui non possent: sed quod etiam concepta de nobis omnibus mala suspicione nobiscum de his prius noluerit communicare. At vero illum jam agnitæ culpæ hujus suæ pœnitet: & queritur, se in agnoscenda culpa sua, humanis rationibus potius, quam Verbi Divini autoritate persuasum fuisse, cum tamen manu ipse sua testatus sit, *se nostræ doctrinæ assensum esse, in Christo juxta verbum Dei, & ex animo.*

Hicce enim verbis doctrinæ nostræ omnium manu sua subscripsit. Atque ore ipsemet suo Deo Patri nostro per Christum Jesum, in coetu seniorum omnium gratias egit non ita multo post, quod ei errorem suum, in hac sua nobiscum controversia, per Spiritum Sanctum suum revelasset. Et tamen nihil nunc sunt apud illum hæc omnia: & quæ se prius, in Christo, juxta verbum Dei, & Spiritu Sancto autore, egisse ipsemet fatebatur: nunc se rursus Spiritu Sancto autore improbare dicit, nosque ea suspicione omnes gravat, quasi nos præter Verbum Dei & ipsi doceamus

O o o

hæc

hæc omnia in hominum gratiam, & alios nobiscum eadem docere nostra autoritate cogamus. Habes & aliam turbam nostram, frater in Domino observandissime, per quam parum abfuit, quin utraque nostra Ecclesia, nisi Deus mirabiliter succurrisset, in extremum hic plane discrimen veniret. Neque prorsus adhuc extra periculum sumus, ut sunt hic multorum ingenia: sed Domino confidimus, in cujus conspectu, quod ad eam rem attinet, bene conscius sumus. Ad quintum ab hinc diem expectamus, ut nobis ultimum mentem suam collega ille exponat. Faxit Dominus, ut bonum exitum hujus causæ videre possimus. Jam & inter has turbas, semper oboriuntur alia etiam, quæ me plane obruunt, sed non ita tamen graviter afficiunt. Ut de aulicis negotiis taceam, a quibus me totum explicare non possum.

Sed quorsum hæc querela, inquires? primum, ut in vestris precibus nostri Ecclesiarumque nostrarum meminisse velitis. Deinde, ut intelligatis, non semper mihi licere ad vos scribere, cum volo. Habeo nunc præ manibus ceremonias nostræ Ecclesiæ, omnemque illius, in nostro ministerio, gubernationem. Prohibet, spero, sub hyemen. Scribo autem non sine Thesæo, nostro, inquam, Micronio: quem nostræ hic Ecclesiæ valde gratulor. Erit justum opusculum, neque inutile, ut arbitror. Rex meus Poloniæ dicitur adornare novas nuptias. Putant plerique, illum non nihil cogitare de restituenda, apud suos religione: foreque ut & ego ab illo vocer. Sed ego nihil mihi certi adhuc de meis polliceri possum. Rex noster Angliæ Serenissimus jam pridem languit: sed rursus jam (sit Domino Deo nostro gratia) revalescit. Libenter scirem, quid ad Hoperum de prædestinatione scripseris. Mihi propter hominis absentiam videre non licuit: tamen si pluries promiserit, se literas tuas ad me transmissurum esse. Vale, vir integerrime: & me collegis tuis omnibus,
in-

inprimis vero D. Pellicano Patri, Bibliandro, Gualthero, Gesnero, diligentissime, quaeso, commenda. Raptim. Londini vii Junii 1553.

Non licuit relegere. Parces igitur, sicubi male quid est scriptum. Tuus vere & ex animo quantus est

JOANNES à LASCO

manu propria.

D. *Calvino*, si quando tibi commodum fuerit, nos commenda, & nostras illi hic tragædias exponas, oresque illum verbis meis, ne quid tenere de nobis credat, si quid apud illum de nobis spargatur, donec a me causam omnem cognoscat.

No. LXXVI.

Ad BULLING. & Theologos TIGURINOS

1554.

De Ecclesie peregrinorum Londinensis dissipatione, item de itinere Danico quadam tradit. Micronium adhuc Wismaria versari scribit, alios Lubecæ, alios Hamburgi esse: de Joach. Westphalo & ejus libro in Reformatos conqueritur. Suum cum Tigurinis consensum urget.

S. **N**ihil dubito, fratres in Domino observandissimi, quin magno jampridem desiderio teneamini audiendi de nobis aliquid, posteaquam Angliam, dissipatis illic nostris Ecclesiis, reliquilemus. Sed & vos credere vicissim potestis, non minus etiam nobis fuisse toto hoc interea tempore ad vos scribendi desiderium, si id facere ullo modo potuissemus, non solum ut vestram pro nobis sollicitudinem levaremus, quam equidem summam esse, pro vestra pietate, non dubitamus: sed ut vestras preces etiam, vestraque suspiria cum tanto ardentius conjuncta habere, denique & instrui a vobis & confirmari præterea in æumnis ac certaminibus nostris potuissemus, quibus nos Dominus Deus noster, ad Filii sui, quod spero, gloriam probare

O o o 2

non.

nonnihil exercereque voluit, illi sit gloria in seculum. Amen. Quia vero nobis id hætenus non licuit: & nunc se nobis offerret, qui nostras ad vos literas Argentinam usque perferre posset: neque dubitaremus, facile illinc demum etiam perventuras ad vos esse, facere plane non potui, quin vos pariter istic omnes per meas hæc literas, tumultuarie quidem, ut tempus tulit, sed interim ex animo diligenter atque officiose, ut fratres dilectissimos, salutarem; simulque etiam vos de totius nostri *Danici itineris* succellu ac rationibus omnibus facerem certiores, ut pariter nobiscum jam demum etiam gratias Domino Deo nostro agatis, pro Divina ipsius in nos benignitate & misericordia, qui neque in ærumnis, neque in certaminibus nostris nobis defuit unquam, sed nobis potenter astitit, virtutemque suam Divinam in nostra tenuitate illustravit. Mitto autem vobis silvam itineris nostri, usque dum a Rege Danicæ dimitteremur, ne dicam propelleremur, in qua videbitis, ad quem modum nobiscum egerint Antagonistæ nostri in doctrina de Sacramentis. Et facile intelligetis, quod sit ipsorum ingenium, quæ integritas, & quid ab illis sit piis omnibus expectandum? Dominus illis ignoscat, & largiatur per suam gratiam, ut semel aliquando respiciant. Reliquum nostri itineris nondum absolvi, neque absolvere possum, donec qui adhuc alibi sunt dispersi, ad nos veniant. *Martinus Micronius* noster cum bonæ Ecclesiæ nostræ dissipatæ parte est *Wismaria*, in Ducatu Megapolitano. Alii sunt *Lubeca*. Alii *Hamburgi*, sed brevi huc venturi omnes. Ego autem non constitui, an hic manere velim, sed expectabo, donec nostri omnes conveniant, qui forte hic meo amplius ministerio non egebunt. Adjungent enim sese huic Ecclesiæ: quæ sues alioqui ministros habet, ita ut me liberum fore sperem. *Hamburgi* pastor quidam

dam *Joachimus Westphalus* in nos omnes in genere scripsit libellum mendaciis & maledictis refertum, in quo interim nihil habetur, quod non ab aliis dictum sit prius, & quidem felicius etiam. Eum vobis quoque mitto, si forte vestrum aliquis istic ei respondere velit: nam mihi nunc re vera non vacat. Vellem tamen illi, non tam propter ipsum, quam propter alios, qui ab ipso pendent, responderi. Emisit præterea etiam farraginem interpretationum super verbis cœnæ collectam ex scriptis *Carlostadii*, *Zuinglii*, *Oecolampadii*, *Petri Martyris*, *Buceri*, Vestræ confessionis adversus *Lutherum*, *Bullingeri*, *Calvini*, & ex meo quoque ad extremum libello, sed huic ego cogito respondere, si Dominus gratiam dederit. Quid? quod & hic post meum abitum admisceri quædam etiam ceperunt, per quosdam, quæ tamen facile, spero, corrigentur. Urgent Buceranam exhibitionem, quæ ne ab ipso quidem Bucero intelligi potuit, nedum ut solidis ullis vel testimoniis vel rationibus comprobari possit, sed de hoc postea plura. Tantæ est molis videlicet, tollere prodigiosam illam omnisque Papisticæ idololatriæ parentem, imaginationem præsentiae corporis Christi in cerimonia ipsa, & elementis Cœnæ. Spero tamen brevi futurum, ut ex animis piorum omnium tollatur omnino. Sunt rursum, qui me a vobis dissentire putant: eo quod panem & vinum in cœna, signa cœnæ esse negem, quæ vos symbola esse docetis corporis & sanguinis Christi. Quasi vero non aliud sit cœna ipsa, aliud vero corpus & sanguis Christi, ut etsi panis & vinum cœnæ signa non sint, symbola tamen corporis & sanguinis Christi esse nihilominus possint.

Imo vero, cum ego doceo, distributionem ipsam ac participationem panis in cœna, esse signum cœnæ, simul quoque doceo, panem & vinum in cœna esse symbola corporis & sanguinis Christi. Alioqui distri-

484 JOHANNIS à LASCO Epist.

butio ipsa panis ac poculi in cœna signum esse non posset communionis nostræ cum Christo in corpore & sanguine ipsius: si panis & vinum symbola non essent corporis & sanguinis Christi: Sed amant venari ac ferere dissidia, ubi nulla sunt, cum ipsi sibi nusquam consent.

Plura jam non possum. Commendo me & dissipatam meam Ecclesiam vestris precibus, & Vos pariter omnes opto in Domino recte & feliciter valere.

Æmœ Frisiorum vi. Martii 1554.

Vester ex animo quantus est JOANNES à LASCO
manu propria.

No. LXXVII.

Ad H. BULLINGERUM. 1554.

De Morbo suo scribit & semet excusat quod ad Pellicanum jam non scribat, de libro suo adversus Westphalum monet. Se confessionem brevem doctrinæ suæ edidisse refert. Rationem gubernandi ecclesiam suorum in Anglia imprimendam curat. Micronium iter Danicum conscribere testatur.

S. **I**ncommodè accidit, vir sanctissime, ut per quos me ad singulos vestrum istic copiose scribere possè putabam, per eos jam vix tria verba scribere queam, attritis alioqui e morbo gravi adhuc viribus; ut neque oculi, neque manus suum officium facere possint. Laboravi nunquam mihi antea cognita colica passione. Huic dum calida fomenta adhibeo: bilem circa jecur commoveo, ut in ventriculum regurgitet. Inde lèterus sequitur, toto diffusus corpore, cum febre ardentissima, quæ me jam quidem reliquit, sed ita viribus destitutum ut memet ipsum admirem. Quare dabit
ve-

veniam *Pellicanus*, pater meus dilectissimus, & reliqui collegæ veltri, si nunc ad illos non scribam. Imo vero tu quoque ignosces, vir integerrime, quod brevis esse cogor. Ceperam in *Westphalum* adornare quædam: sed me domestica hic tempestas quædam interea excepit, præter omnem meam expectationem: qua de re nunc multa non possum. Edidi tamen brevem Confessiunculam doctrinæ meæ, quæ calumniis impetebatur, cujus exemplar tibi mitto. Hæc rursus a nonnullis oppugnari cœpta, in coetu demum publico ministrorum hujus patriæ a me defensa est. Collecta habeo, quæ acta sunt omnia: sed non videntur digna luce publica. Me tamen ita sunt remorata, ut in *Westphalum* nihil agere adhuc potuerim. Ita adhuc exerceamur, vir sanctissime, sit Domino gratia, non tamen sine fructu, & meo, & multorum. Nam hac velitatione doctrina nostra, multo hic nunc est magis confirmata, quam unquam antea: & pudefacti, qui illi reclaimare conabantur. Nunc sub proelo est *Ratio gubernandi nostram in Anglia Ecclesiam*, cum ejus ritibus ac ceremoniis.

Iter nostrum *Danicum* exhibit lingua Germanicâ auctore *Micronio* nostro. Plura nunc plane non possum. Itaque vale, & me tuorum omnium precibus diligenter commenda, eosque omnes verbis meis salvere jubeas velim. Raptim. Embdæ v. Octobris 1554.

Tuus, quantus est,

JOANNES à LASCO:

LXXVIII.

Ad EUNDEM & BIBLIANDRUM. 1555.

Se Emda relicta *Francosfurtum* migrasse tradit, atque *Tigurinorum* literas se *Colonia* accepisse scribit. Abitus sui

rationes pandit, ac eò lites à parte Saxon'icorum in Frisia suscitatas refert. De Catechismo Emdensi singularia quædam tradit, itemque de edita sua confessiuncula Aulicos sibi in-visos conqueritur, sequè adeo ipsorum moliminibus cessasse, sed Ecclesiam Emdanam secum facere, & cum Tigurinis sentire profitetur.

S. Quum relicta Frisia iter huc meum instituissẽm, fratres in Domino observandissimi, fuit mihi forte fortuna Colonia in itinere meo obviu Jacobus, qui cum vestris ad me literis Aemdam veniebat. Ig-
itur literas vestras mihi reddidit, ast libellos, quos mit-
tebatis, reddere non potuit, nam in navi quadam re-
positi jam fuerant cum aliis sarcinis Aemdam devehen-
di, priusquam me Jacobus convenisset, unde postea
non facile eximi poterant. Itaque illos non vidi, sed
Micronio nostro & Gerardo Campio tradi jussi. Li-
teras autem vestras magna cum voluptate legi, nisi
quod me ea, quæ tu, mi Bullingere, scribis, de Fœ-
deratorum vestrorum consiliis, Papæque conatibus, &
tua valetudine, non leviter perturbarunt. Cogor au-
tem nunc utrique vestrum unis atque iisdem literis re-
spondere, imo vero non tam respondere, quam po-
tius vos de rebus meis facere certiores. Ita vero rem
paucis accipite. Moliti hoc sunt jampridem quidam
in mea Frisia, priusquam eo ex Anglia venissem, ut
doctrinam Saxonicam sub mea absentia reducerent. Id
vero aperte professi non sunt, sed viam se quærere
simularunt componendæ controversiæ Sacramentariæ.
Quia vero prætextui huic occasio nulla dabatur, eo
quod maxima ministrorum totius patriæ pars doctrinæ
nostræ unanimiter subscripsisset, neque ab ea vel la-
tum unguem discedere veller: quæsitæ est ratio vocan-
di me in suspicionem, quasi ego doctrinæ meæ genus
de re Sacramentaria in Anglia mutassem. Et sunt re-
perti

perti quidam, & quidem Symmystæ mei, qui id paulatim auribus plurium instillarent, me interim ne verbo quidem admonito, quem tamen pro pastore agnoscebant. Mox erant, qui nescio quam *Philippi Melancthonis* moderationem proferrent, ut ea Ecclesiis proponeretur. Alii ex *Petri Martyris* tractatione in suam sententiam detorserant verba quædam, quædam item ex *Vestra* cum *Calvino* consensione, qua de re ad *Calvinum* etiam scripsit. Et, quoniam ego aliis quibusdam verbis utor, etiamsi eodem spectent, quemadmodum Vos quoque recte judicatis, spargere cæperunt, me & a *Petro Martyre*, & a Vobis omnibus dislentire; qui prius me vobiscum consentire profitebar. Et, eo res tandem, me nihil quidquam vel sciente, vel etiam suspicante, est deducta, ut doctrina Sacramentaria, cui omnes alioqui Symmystæ mei subscripserant, corrigi cæperit. Ac, ne ea sola corrigi videretur, totius Catechismi recognitio instituta est. Hæc vero mihi demum in Anglia versanti indicata est, sed non facta ulla mutandæ ullo modo doctrinæ significatione: de qua alioqui nullus e Symmystis, uno aut altero excepto, cogitabat. Itaque nec ego recusabam, quo minus Catechismus recognosceretur. Eo porro recognito, suboluit plerisque fucus. Atque ita unanimi, Symmystarum omnium, in cœtu publico, consilio constituebatur, ne recognitus ille Catechismus invulgaretur, priusquam ad me mitteretur, meaque de illo sententia haberetur. Ibi vero recognitor ille morasnectere, quo minus ad me mitteretur. Et paulo post rursus, moram nimium longam accusare, si mea sententia expectanda esset. Breviter, editum volebat recognitum Catechismum ^{a)} illum non expectata mea

P p p fen-

^{a)} Intelligit GELLII Fabri catechismum de quo ipse ad Hardenbergium vid. Scrin. nostr. T. II. P. II pag. 696 699. conf. MEINERS Hist. Ref. Fris. Tom. I. pag. 333-336.

sententia: denique jam curaverat, ut typis mandaretur. Atque aulam hic sibi faventem habebat, quæ aliud nihil quam doctrinæ mutationem meditabatur. Interea vero ego ex Anglia venio, omnium istorum plane ignarus. Et priusquam in Frisiam pervenissem, admoner de sparsa de me suspicione, quasi doctrinam meam mutassem. Ea re plerosque offensos esse, neque ita jam, ut antea, erga meam doctrinam esse affectos, imo vero, novum Catechismum sub prelo esse, qui diversam doctrinam a mea contineret. Ingressus Frisiam, sciscitor a quibusdam fratribus, ut se ea res haberet. Intellego latere quiddam. Posco a recognitore Catechismum, cujus pars jam excudi ceperat. Adnoto, quæ mihi non probabantur. Postea convocatis collegis, de mutata doctrina cum recognitore exoptulo: moneo, ne in editione pergat: alioqui me contra scripturum esse. Protuli, quæ me offendeabant, & volebam ut ad ea mihi responderet, & editionem interea differret. Placuit id reliquis collegis: recognitor Catechismi defensionem in se recepit, suppresso Catechismo. Ego defensionem refutavi, ut amplius respondere noller, & conventum est, ut se omnes intra voces vestræ consensionis deinceps cum justa earum explicatione continerent.

Ita conquievit tragoedia. Ego vero postea confessionunculam meam edidi, ut sparsæ de me suspitioni occurrerem, in qua mihi minime hærendum, multo minus autem illam silentio meo approbandam esse putavi. Ibi rursus recognitor ille novas in me turbas movere protinus cepit. Confessionem meam in ipsius contumeliam editam esse: & nescio quæ. Respondi, me non ipsius causa, eam edidisse; sed ut sparsam falso de me suspicionem apud pios omnes a me depellerem. Quod si ipse ejus suspitionis autor non esset, confessionem meam ad ipsum nihil pertinere. Si

ve-

vero autor esset: tum sane adversum ipsum, & omnes qui idem agnoscerent, scriptam esse: Quod si aut ipsum, aut alium quempiam ulla in parte offenderet, me illam approbaturum esse. Postulabat demum ille, ut in cœtu publico Pastorum excuteretur. Excussaque & approbata est. Interim ille tamen articulos quosdam suos protulit, volebatque ut ad illos responderem. Respondi scripto, ut nihil demum contradiceret, & plane etiam conquiesceret. Hæc porro res aulicos illos vehementer offendebat. Mox editus est Catechismus, consensu omnium, rejectis prioribus illis recognitionibus. Quo Aulici multo adhuc magis sunt offensi. Et cum viderent, me illic præsentem, non posse sine magno totius patriæ motu, mutationem doctrinæ ullam induci: consilium de me illinc propellendo inierunt. „ Me videlicet ita invisum esse aulæ „ Burgundiæ, ut sine patriæ periculo ferri illic amplius non possem. Cessi itaque furiis illorum, a) hortatu totius Ecclesiæ: quæ me interim tota, unanimiter, pro suo adhuc pastore agnoscit, neque alium quemquam vult petere aut agnoscere. Et tantis me est officiis prosecuta, atque etiamnum prosequitur, ut illius erga me amorem ac fidem satis prædicare non possum. Volumen esse oporteret, si omnia prosequi vellem. Sed neque tempus id jam patitur, neque mea etiam nunc valetudo permittit. Alias igitur plura. Tantum hoc addam, ita me illic & ministros Ecclesiarum fere omnium, & universam meam Ecclesiam, ad hæc & proceres Patriæ omnes in doctrina nostra confirmatos planeque consentientes reliquisse, ut nunquam antea tanta omnium simul animorum conjunctio sit illic conspecta, sit gratia Domino Deo nostro, nisi quod aulicus Magistratus plane impius est. Et ipsa

P p p 2

Prin-

b) Ex hisce suppleri possunt quæ à doct. MEINERS l. c. p. 343. 344. sunt tradita.

490 JOHANNIS à LASCO Epist.

Princeps vidua in studio religionis plane refrixiste videtur. Ad reliqua vestra nunc nihil respondeo, nam re vera non possum.

Salvere jubeo Patrem nostrum communem D. *Pellikanum*, & Symmystas omnes. Dominus adsit Vobis Spiritu suo Amen. Raptim. Francoforti VIIII. Junii 1555.

Vester quantus est
JOANNES à LASCO.
manu propria.

No. LXXIX.

Ad H. BULLINGERUM. 1555.

Brevitatem Epistolæ excusat. Ad Martyrem se scripturum pollicetur. Libellum suum adv. Westphalum mittit, & de Westphali in Calvinum scripto monet, de Bullingeri filio Henrico ad Melancthonem misso tradit. Witebergensium in Reformatos animum auiorem spondet. Peregrinos, nutu Magistratus Francofurtani ecclesiam impetrasse nunciat.

S. **T**antis nunc obruor occupationibus, Vir sanctissime, ut quæ maxime vellem tibi cognita esse, ea jam perscribere ad te non possum: sed intra dies aliquos ad *Martyrem* scribam, & tum quoque ad te plura. Libellum a me nunc prium editum tibi mitto ut legas & iudices. *Westphalus* in *Calvinum* scripsit virulentissime, partem libelli percurri, partem nondum vacavit perlegere, sed putant quidam, qui legerunt, & *Calvino* favent, necesse esse, ut *Calvinus* calumnias illius per aliquam occasionem refutet, non quidem ut libello peculiari aliquo respondeat: sed ut aliud agens, obiter *Westphali* calumnias sine nomine convellat, præsertim ubi *Calvini* ipsius verbis *Calvinum* preinere conatur:

Filius tuus *Henricus* nobis adfuit, cum *Ph. Melancthonis* generapud me esset. Huic illum igitur adjunxi, suntque una jam *Witebergam* profecti. cum mea ad *Philippum* commendatione. Magnæ sunt & inter *Saxones* ipsos turbæ, quod ad do-

doctrinam attinet. Quæ res forte faciet, ut *Witebergenses* nobis aliquanto æquiores habituri simus.

Nos hic jam, Divino beneficio, *Flandricam* quoque *Ecclesiam* impetravimus: ad quam instituendam *Micronius* noster huc ad me ex *Frisia* venit, rediturus tamen rursus in *Frisiam*, post institutum *Ecclesiæ* ministerium, ad quem modum in *Anglia* institutum habebamus. Estque revera ingens Dei beneficium, quod hic tam nobis faventem Magistratum habeamus. Plura jam non possum per temporis inopiam. Commendo me precibus vestris diligentissime, & fratres istic omnes officiosissime salvere jubeo. Raptim *Francfordiæ* xix. Septembris 1555.

Micronius multam vobis istic omnibus salutem adscribi voluit.

JOANNES à LASCO.
manu propria.

Num. IV.

GUALTHERI HADDONI

pro *Reformatione Anglicana*

Epistola Apologetica ad

Hier. Osorium, *Lusitanum*.

1562.

Scripserat, *Hieronymus* OSORIUS *Lusitanus*, Episcopus *Algarbientis*, Vir longè doctissimus atque eloquentissimus, quique elegantia styli ac sermone omnes fere sui seculi scriptores excellebat, ac *Cicero Lusitanus* dicebatur, Epistolam ad ELISABETHAM *Angliæ* Reginam, quâ eam à Reformanda *Ecclesia Anglicana* abducere, atque ut Pontificis cum auctoritatum potestati semet denuò submitteret, illi persuadere conabatur.

Ppp 3

tur.

tur. Hanc Epistolam publici juris factam *Gualtherus* HADDONUS Anglus, Jureconsultus, & Reginae Elisabethae à supplicum libellis, sibi resellendam sumebat, atque, cum ipse non minori eloquentiae laude floreret ac *Oforius*, adeo feliciter illi rescribebat, Apologiam pro Reformatione Anglicana concinnando, ut uter eloquentiae palmam retulerit, fere sit dubium, nisi quod causae gravitas ac argumentorum pro veritate pondus, victoriam minimè dubiam adsignaverit Haddono; Adversus quem, non ita multo post, OSORIOUS tamen *tres* edendo *libros* luculenter ostendit, quam difficile sit, à praejudiciis, ubi radicem egerint, immunem reddi, ac, in controversiis Theologicis se intra debitos continere terminos, quod demum est sapere in loco.

Ceterum, hanc HADDONI Apologiam A. 1562. scriptam, brevem quidem, sed rebus gravem ac pietate fulgidam, ut Tibi, B. L. tanquam eximium quoddam ad Anglicanam sub Elisabetha Reformationem spectans Documentum, quod nec BURNETUS, nec STRYPIUS, nec alii, commemorant, communicarem, operæ pretium judicabam.

Decerpſi eam ex Libro rarissimo, quem mea servat bibliotheca, sub titulo G. HADDONI *Lucubrationes passim collectae & editae studio & labore Thoma Hatcheri Cantabrigiensis*. Londini apud Gulielmum Seresium 1567. 4. ubi inde à pag. 210—268. ea typis exscripta legitur ad hunc modum.

* * *
* *

G. HADDONUS Hieronymo OSORIO.

S. D.

Legi, *Hieronyme*, tuam Epistolam, quæ licet excellentissimæ sit Angliæ Reginae separatim inscripta,
ta-

tamen scripta videtur ad omnes : quoniam typis propagata , publice per hominum oculos pervagatur. Magnus es tu quidem verborum ac sententiarum architectus , & in eo tibi multum sumpsiſti , quod vir privatus , terra , marique diſjunctus , noſtrarumque rerum inſolens , regalem Majeſtatem tam ſidenter aſſatus ſis , quod legum dignitatem minueris , quod generationi nationem noſtram , impiæ cujuſdam , & invidioſæ novitatis ream feceris. Itaque mihi abs te ignoſci æquum eſt , ſi vir Anglus , regalis Majeſtatis alumnus , & Anglicorum inſtitutorum intelligens , tibi respondeam , & paulo tecum agam liberius , nulla offenſione animi , nulla diſſenſionis acerbitate : ſed ut errorem de Angliæ ſtatu tuum , falſis rumorum inſuſurrectionibus collectum corrigam , & aliorum opiniones emendem , quas tuum forte ſcriptum depravavit. Ut autem planè cognofcas iracundia me non eſſe ferri , ſed officio commoveri , genus ſcribendi tuum magna mihi commendatione dignum videtur , & tibi gratias ago , quod , cum hac facultate ſis , quæ es , regalem Majeſtatem laudibus extuleris , cujus licet excellentiæ perfectio ſit omni tuo ſermone ſuperior : tamen exornatum eloquentia , ſane glorioſum eſt externum teſtimonium. De Monarchia philoſopharis non inſcienter , & de præſtantia religionis accurate concionaris , ſed unum eſt tuum in utroque nonnullum peccatum , quod nota per ſe ſatis nimium inculcas , & in rebus non dubiis orationem adhibes minime neceſſariam. Hanc oratio tua quali viam ſibi præmuniens , ſenſim ad id delabitur , quod præcipue tibi fuit inſtitutum , ut religionem pervellas , quam a nobis receptam eſſe credis. Atque hic , in ipſo introitu , vel callide diſſimulas , vel ignoracione conſue-
dinis noſtræ ruis , cum publica decreta conformata religionis , ad multitudinem incertorum hominum ſe-
veas , & regalem majeſtatem ab hac tractatione nomina-
tim

tim excludis. Est enim hoc in more nostro positum, ut nulla jura ferantur, quibus universa respublica teneri potest, nisi plebe primum suffragante, deinde nobilitate consentiente, proceribus etiam ecclesiæ conspirantibus, & ad extremum jubente principe. Quapropter si quicquam est tibi secus in'ulurratum, authoris fuit mendacii culpa, credulitatis tua. Quod si fingis ipse ex te, jus ut nostrum infames, quali truncum sit, & mutilatum multitudinis inventum, minime facis ingenue, quod in ipso ingressu tuæ disceptationis tam dedecorosa legibus nostris labem inurere voluisti. Sequitur tua gravis, & inprimis vehemens obtestatio, qua regalem majestatem adoriris, ut si ratione planum facias, & probationum evidentia demonstras, quid in religione syncerum, incorruptumque sit, tum, ne duram se tibi nimium, & difficilem regalis Majestas præbeat, sed manus det, veritatem agnoscat, & ab errore se patiatur abduci. Recte tu quidem. Et ego vicissim hanc ad te petitionem non minus æquam assero, tuam ut accusationem cum ostendam criminationis habere nimium, argumenti nihil, stomacho profectam esse, non veritatis studio, calumnia niti, non ratione, convitium esse maledictis conflatum, non disputationem in religione fundatam, hæc inquam omnia cum pervicero, tum ut mihi de te pronunciare liceat, nimium in aliena te republica curiosum esse, & temere ingressum ad earum rerum reprehensionem, à quarum adhuc scientia longissime abesse videris. Ordiris ab atrocissima querela verbis exquisitissimis exaggerata, multitudes hominum, nescio quas, à veritate religionis apostolica se abalienavisse, novamque similiter, nobis ignotam, voluptatis, & libertatis ostentatricem invenisse, sed eam esse longe pestilentissimam, & fluminibus inundare malorum innumerabilium. Deinde in authores impetum facis, contra quos tam spissis, & hor-

horribilibus convitiis flammis fulminas, ut nihil illis in terris cogitari possit detestabilius. Ubi sunt hæc portenta religionis? quæ sunt? quandiu fuerunt, & quemadmodum de illis constare potest? ubi reperiuntur hæc hominum monstra? quid moluntur, & quemadmodum? & undè tibi de illis compertum est? Designa res, nota personas, appone tempora, circumstantias adhibe, certi tandem ut habeatur aliquid in quo consisti possit, atque adeo tibi resisti. Vociferaris contra religionem, pugnas contra religionis authores, in utroque magnam sermonis acerbicatem adhibes, neutrum quid sit, aut ubi sit, explicas. Miserabilis hæc quidem tua est accusatio. quam si verbo refellam, omnino eam statim necesse est obmutescere. Clamas, ino profecto exclamas, & valde sane lamentabiliter, „ esse recens „ susceptam religionem execrandam, averfandam, ab- „ ominandam, esse ejus authores scelestos, sicarios, „ veneficos, everfores rerumpublicarum, hostes humani „ generis. Ego contra, nihil istorum esse contendo, tibi non credo, doceri postulo. Quid asfers? quid probas? inclamas quantum potes, omnia flagitiorum vocabula cumulans, quæ videris ad hanc ipsam rem seposuisse, cominentitiam ut religionem tuam illis deformares, & personas confoderes, quas præter te novit nemo. Certe quidem nobilissimam christianæ ditionis Insulam, ac tibi minime notam, ex fictis, vel malevolorum nostrorum, vel assentatorum vestrorum rumusculis, in aurbus regalis Majestatis tot contumeliis divexare, nullum statuentem certum criminis aut personæ nomen, hominis est parum considerati, suoque otio ad aliorum infamiam nimium abutentis. Sed plura complectamur. „ Popularem esse dicis hanc, quam accusas, sectam, & „ hominum ab illis vitia non castigari, sed incitari cupiditates, & furores inflammari, multis exemplis de „ beneficiis illorum & conspirationibus contra princi-

Q q q

„ pum

„ pum salutem constare. “ Terribilis sane criminatio, terribilissimumque genus hominum, si ullum hujusmodi spirat in terris. Sed si nullum est, magnum est, & temerarium criminatoris vitium in rebus bene constitutis tam diras excitare tragœdias. Tamen ut ingenue confitear, illata venenorum & bellorum mentione, ad superiorem majorum nostrorum memoriam respiciens, incipio recordari de *Henrico quarto* a) quodam imperatore, quod stupenda quadam, ac sacrilega crudelitate monachus illi venenum in *Eucharistia* fustulderit, quo paulo post interierit, & cujus in eo consilium intervenerit, ex historia cognosci potest. Et annales nostri, flagitio simili personæ non dissimilis, *Juannemb*) *Angliæ* regem absumptum attestantur. Sed hæc ad te particulatim allegare minime sane opus est, qui, cum multo sis his maleficiis propior, quam ego sum, melius ex propinquorum tuorum libris scire potes, quam frequenter pocula venenorum inter ecclesiæ Romanæ principes, & patronos commeaverint, deinde bellorum semina quemadmodum, & à quibus per universas Christianæ ditionis respub. perspersa fuerint. Verum, accusatorie non agam, sicut tu facis, nec suspicionibus pugnabo, sed immortalī Deo manus supplex tendam, gratias agens maximas, quod illas superiorum temporum profundissimas caligines, Evangelii sole palam inter

a) Pro *Henrico quarto*, legi debet *Henrico septimo*. Hunc enim Imperatorem, Romæ cardinalibus Sacramentum præstare renuentem à Bernhardo Politiano, Monacho Dominicano, Confessore suo venenatæ hostiæ subsidio necatum, A. 1313. testantur Scriptores Pontificii, quos longo ordine recensuit, Mart. DIFENBACHIIUS Mœno-Francofurtanus in *Traçtatu de vero mortis genere, ex quo Henricus VII. Imp. obiit*. Francot. 1685. 4.

b) De morte *Johannis Angliæ regis*, A. 1216. quanquam incerta sit relatio, conf. *Polyd. VERGIL.* in *Hist. Angl.* p. 370.

ter nos exorto, dispulerit, cujus ignoratione prius, & superstitionis fiducia, scelorum in sentina secure volutabamur, plumbo diplomatum credentes expiatum, & precum demurmuratione non intellectarum, quicquid admitti poterat improbitatis in vita. Sed intonuit in auribus nostris sacrarum Scripturarum auctoritas, & ita conscientias perterrefecit, ut in sola Dei misericordia gratuita, positis, & abjectis hominum inventis, perfugium habeamus, illud pariter accurrantes, quod à Prophetis præcipitur, ut morum nostrorum innocentiam ad sanctitatem & justitiam conformemus. Quæ cum ita sint, miror, cur tam longa tibi fluxerit ad regalem Majestatem oratio, qua providendum omnibus principibus, & vigilantissime præcavendum esse scribis, ne per novam hanc tuam, adhuc ignotam sectam, loco moveantur. Equidem regalis Majestas omni prosperitate floret, ac suos amans, amatur à suis, & ne minimam quidem horum tumultuum, de quibus tu vaticinaris, auram perferiscit. Reliquas ego respublicas jamdiu tranquillas fuisse, & adhuc esse spero. Certe contra nihil intelligo, nisi forte Gallicam tempestatem objicias, quæ & ipsa nunc placata est, & unde primum flare cœperit, facillimum explicatu est. Sed quoniam tu nihil nominas, ego præteribo. Sequitur in Epistola tua, communis & tritus omnium scriptis sermo, de fragilitate præsentis vitæ, quam contemni vis, & aditum ad cælos fieri, projiciendum esse quicquid est humanarum rerum, ut sempiternum ad felicitatis statum pervehamur. Deinde mirare, novis nos ad hanc rem magistris uti velle, cum tua quidem sententia veteribus contenti esse possimus: tamen addubitari „ confiteris, & commemorari de professione quadam „ doctorum recens ingressorum, qui falsam novitatis „ infamiam deprecantur, & hoc suscipiunt, ut eccle- „ siam omni sæce scholasticorum errorum resecta per-

Q q q 2

pur-

„ purgent , & ad Apostolicorum institutorum sinceritatem revocent , ut veritatem in Evangelio Jesu Christi fundatam , jamdiu quæstu & ambitione oppressam , orbi Christiano repræsentent , ut obscuratam hominum somniis Dei gloriam , clara sacrarum scripturarum & aperta luce perfundant , ut superstitionum servitute nos exsolvant , denique purum Dei cultum , & antiquam priscorum temperum disciplinam restituant. Horum tu quidem professionem ita laudas , ut conatum irrideas , hos tota reliqua criminatione tua vexas , & veritas arbitrato tuo , partim ludendo , partim stomachando , partim declamando , partim etiam exclamando. Benè est. Quænam sit tua nova secta tandem intelligo , contra quam tantopere tuam eloquentiam exacuisti. Tandem adversarios video , quos , tanquam regni pestes , à regali Majestate desecari vis , & foras ejici. Mihi contra videtur , hos Evangelii Professores , Dei servos esse , divinitus ad nos dimissos , ut ignaviam nostram in his periculosissimis senescentis jam mundi temporibus expergefiant , tarditatem incitent , errorem refellant , impietatem coarguant. Itaque conquirendos à regali Majestate , magnificiendos in universa republica. Vides quantum inter tuam interfit , & meam opinionem. Pergendum igitur est , & ponderandum , quid tu , magnus scilicet ille principum magister , contra venerandos Dei servos , aut veri proferre potes , aut falsi comminisci. Quanquam aliorum , uti reor , ista fingendi crimen fuit , tuum est sanè duplex vitium , in assentiendi temeritate primum , & alterum in scribendi confidentia. Nec omnes tuæ criminationis angulos excutiam , quæ maxima ex parte sonos inanes fundit , verborum splendore decoratos : sed per capita præcipua breviter decurram , & ipsa , si possum , accusationis tuæ cornua commovebo. *Primum* ad personas animadvertendum esse dicis , quoni-

niam magnifice promittunt, & explorandum, quid in illis sit facultatis, & nervorum, quantum habeant virtutis, & sanctimonæ? Deinde quæris, an perfectiores in omni laude pietatis sint, quam *Athanasius*, *Basilus*, *Ambrosius*, *Hieronymus*, *Augustinus* fuerunt? Equidem multi sunt ex illis eximia doctrina, moribus integerrimis: nec tu quicquam affers, cur non pares vetustis patribus esse possint. Sed ut ab his invidiosis te comparationibus abducam, nego id hoc in loco quæri debere. Nostros enim doctores cum illis venerandis Patribus conspirare defendo, viam eandem ingressos, summam religionis eandem tradere. Quod si ita est, frustra est inter concordēs comparatio. Si non est, tu dissentire doce. Queritur *Augustinus*, in suis temporibus flumina ceremoniarum sic inundavisse, deterior ut prope conditio Christianorum fuerit, quam olim fuisset Judæorum. *Hieronymus* sacras Scripturas, ab Ecclesia vestra penitus abstrusas & abditas, etiam à pueris, & mulierculis memoriter optat edisci. *Basilus* otium suum sanctissimo theologiæ negotio transmisit, & discendæ, & docendæ. Quod si Basilicis institutis monachi vixissent nostrorum temporum, ne digito quidem illos quisquam attigisset. *Athanasii* symbolum justam habet venerationem, nec ulla inter illum, & nostros est quæstio. Sed mihi satis est reverendos Patres nostros dicere, donec tu, non esse, planum feceris. Verum ex antiquis hisce patribus, quoniam præter nuda nomina nihil ad institutum tuum allegare potes, ad nostrorum transis reprehensionem, & orsus à LUTHERO, manes ejus maledictis dilaceras, audacem increpans, & popularem, &, si diis placet, furiosum etiam. Ille Vir Dei, quem tu furere calumniaris, in publico confesso, coram Imperatore *Carolo*, sobriam & sanam fidei suæ rationem reddidit. Ille furiosus contra sapientissimos Ecclesiæ vestræ patronos salvus

annos triginta constitit, illis adversus ejus salutem quantumvis infamentibus. *Erasmus* huic furioso lingulare dat innocentiae testimonium istis ipsis verbis: *Lutheri Doctrinam improbant nonnulli, vitam uno ore predicant omnes.* Sed, *popularem fuisse Lutherum*, addis. Quemadmodum hoc interpretare? Si popularis est, qui respicit ad populi salutem, nemo magis. Si popularis levitatis concitatore intelligis, revolve scriptum, quo populares Germaniae tumultus exagitat, & mitte contumelias. Sed, ne videaris in solo *Luthero* peccare, reliquos annumeras: quasi tantum in affirmatione tua pondus sit, ut possit ex optimis viris pessimos efficere. Duos nominatim citabo praecipuos evangelii professores, *Martinum BUCERUM*, & *Petrum MARTYREM*, ad hanc insulam summo Dei beneficio delatos. Conferant omnes inimici capita, videamus quid in istorum vita reverendissimorum patrum ipsa possit invidia desiderare. O aureum par fenum felicissimae memoriae, quorum doctrinae testes libri sunt ab illis confecti, morum tot habuerunt approbatores, quot unquam convictores invenire potuerunt. Tu vero, si sapias, linguam posthac, & stylum cohibe, etiam atque etiam vide quo irruas, noli confidentes, & audaces, & elatos omnes appellare, cum magna sit illorum multitudo, qua nihil mansuetius possit, aut modestius, aut consideratius reperiri. Duos proferebam, liceret eodem modo de gregibus nostrorum hominum affirmare. Sed satis est duorum eximia modestia reprehensionem unius, nimis ipsam audacem, & confidentem refutare. Transilis rursus ad nostrorum doctrinam, & improbas in ea, „ quod solas urgent sacras Scripturas, solum „ ad consilium adhibent spiritum Sanctum, rejectis, & „ repudiatis autoribus humanis. Equidem hoc si ita esset, sequerentur in eo Domini nostri Jesu Christi morem, sequerentur Apostolorum consuetudinem, &

ve-

veterum Patrum in primis Ecclesiæ temporibus. Sed secus est. Assumunt enim probatorum interpretum sententias omnis memoriæ, quemadmodum illorum libri testificantur, qui tuam hanc calumniam apertissime convincant. Suaviter tu quidem ludis, & etiam, ut tibi videris, nervose disputas contra nostram, quam ostentant in vita, perfectionem, & tamen hanc ipsam dicis illorum quotidianis flagitiis coargui. Falsum est, illos supra sortem humanam sibi quicquam arrogare, contumeliosum est, eorum mores infamare, quorum ne minimum quidem erratum proferre vis. Ostende, si potes, quicquid est, quod tam vehementem habet offensionem. Si non potes, desine contra personarum gravissimarum exultimationem tam perniciosè nugari. Demonstrari postulas „qua in re nostri meliorem fecerint Ecclesiæ conditionem, quam antea fuerit? “ Non opus est repetere nos, tu ipse commemoras, sed interpretatione differimus. „Tu virginum, & „monachorum cœtus ad celebrandam Dei gloriam, & „tuendam corporum castitatem inclusos, a nostris ad „libidines, & omnem vitæ licentiam emissos criminaris, ædes illorum quæstu publicatas, leges latas, ne „religio libidinem impediret. “ O nimis procacem, & licentiosam omnia pervertendi libidinem. Fatemur, & quidem perlibenter, sanctissimis nostrorum monitis illas corruisse scelerum caverias, in quas teneræ virgunculæ detrudebantur, & miselli pueri, tanto morum terrimento, quantum verecundia mea non potest explicare. Nihil propemodum habebant illæ nequitiarum officinæ, præter Pharisaicam ignota lingua precationum assiduitatem, reliqua poterant interiora cum illis priscis Romæ bacchanalibus comparari. Quare Deus nostrorum mentes excitavit, ut tam numerosæ cohortes
in

a) Conf. *Hist. Reform. Anglic. in Hist. nostr. Ref. Toin.* IV. §. LXXXII. LXXXIII. pag. 254-259.

in corruptissimis angulis delitescentes, illorum piis cohortationibus ab otio ad negotium, à vitiis ad virtutem, ab infandis congressibus ad honestissimum conjugium evocarentur. Nec tamen ullam in matrimonii necessitatem facimus, sed humanum jugum conscientis detrahentes, Evangelii libertatem restitui-
mus, in qua Domini nostri Jesu Christi manifesta verborum autoritas nos collocavit. *Ædes* vero, pios ad usus scholarum, Academiarum & xenodochiorum distributæ sunt, legibus provisum, ne rursus sues in cœno tam inquinato se volutarent. Magnum hoc, & summum Dei beneficium, quo plus per nostros diaboli tenebricoso regno detractum est, quam omnibus in unum collectis Ecclesiæ vestræ constitutiunculis. Deploras imaginum, & tabularum amolitionem, & demptis hujusmodi monumentis, nihil reliqui superesse contendis, quo mens ad divinarum rerum meditationem suscitari possit. Nostri vero cœcitatem recentium temporum recordantes, idololatriæ deliria perhorrescunt, contra quam expressum Dei præceptum est, & Evangelium à simulacris præcaveri jubet. Hoc autem metu sublato, tamen doctrina Domini nostri Jesu Christi summam debet inter Christianos viros autoritatem habere, qua pronuntiatur, Deum, & ipsum esse spiritum, & illorum esse rectum precandi morem, qui spiritu illum, & veritate colunt, & tales etiam à Deo Patre precatores perquiri solere. Salutaris hæc est in primis supplicandi formula, si ponderemus, unde perfecta sit, & quo referri debeat, nec his eget externarum rerum adminiculis, quibus ad solium Dei Patris ascendat. Imo vero noster externus homo, dum in his sacrorum adumbrationibus nimium occupatur, vis mentis interior refrigescit, & vitiosum hunc fucatæ religionis succum colligens, verum cœlestis meditationis fructum amittit. Apponamus exempla. Vetus apo-

apostolorum, & martyrum ecclesia nihil habuit istorum monumentorum, & tamen erat illorum spiritus amore divini numinis inflammatissimus. In despectu sinceræ religionis, picturæ sensum irreperunt, & elanguit ille prior in animis effervescens religionis ardor. Tandem invexit se degener, & superstitione deformata scholasticorum Theologia. Statim omnia conferta picturis, & imaginibus, quorum externa veneratio cum omnibus in locis increbuit, verus, & internus Dei cultus recidit. Itaque philosophare quantum libet de sensuum imbecillitate, quantum potes horum signorum præstantiam exorna, tamen illud in sacrarum scripturarum autoritate manebit, Deum in scripturis perfectissime cognosci, & in spiritu sincerissime coli, vestrasque picturas vel præsentem spiritum non desiderari, vel eo absente non prodesse. Sed nimium tibi videtur ista per partes tractare, quapropter summam ponis, „ sacra, ceremonias, & sacramenta omnia funditus à nostris everti. “ Quid ego audio? Vivit ullum in orbe Christiano theologorum genus, quod sacra, ceremonias, & omnia sacramenta funditus evertit? Aut, id ita esse necesse est, aut, tuam oportet esse, sicut profecto est, nimis impudentem hyperbolen. De reliquis ecclesiis affirmare non possum, sed præclare de illis existimo. Nostrorum autem in divino cultu rituum hoc ipso in loco, paucissimis tibi rationem reddam, nec te diutius aut ipsum errare patiar, aut alios in errorem adducere. Primum, quoniam fides ex auditu existit, sacrarum scripturarum doctores ad universas nostræ regionis oras dimittimus, ut plebem in omnibus pietatis officiis erudiant, & ad verum Dei cultum informant. Deinde publicam habemus ex sacris scripturis coagmentatam precationum formulam, autoritate Parlamenti (sic enim consensum trium nostræ reipub. ordinum vocamus) corroboratam, à qua recedi non

R r r

pa-

patimur , prospicientes in utroque . quantum potuimus ut præcepto spiritus sancti pareatur , edicentis , *ut qui loquitur in ecclesia , divinas in ea voces usurpet* , Deinde , communis ut omnium , & concors sit sententia : Sacramenta vero propinquissime curamus ad præscriptum administrari sacrarum scripturarum , & ad exemplum ecclesiæ veteris , in qua dominus noster Jesus Christus ea primum ipse cum apostolis instituit . Hæc autem omnia lingua nostrate proponuntur , quoniam magna est amentia coram Deo , quod nescias , effutire , pugnatque manifeste cum saluberrima Pauli doctrina , cum omnibus priscis apostolicarum ecclesiarum exemplis . Impositionem manuum , conjugii celebrationem , puerperarum ad ecclesiam inductionem , ægrorum visitationem , & funerum humationem , solennibus , & publicis officiis ad Evangelii veritatem compositis exequimur . Tantum autem ad hæc ceremoniarum infundimus , ut omnia convenienter in ecclesiis & ordine gerantur , sicut in evangelio nos admoneri cognoscimus . Temporum , locorum , dierum , & reliquarum circumstantiarum apud nos prope nulla est facta mutatio , nec in universa religione quicquam est nostra novum , quod non aut evidentem absurditatem , aut expressam impietatem habuit . Expofui ritus ecclesiæ nostræ , quam vides , nec sacris , nec sacramentis , nec ceremoniis denudatam esse , sed in omni genere tantum esse reservatum , ut nimium nos injuriose sit tractaturus , qui nihil eorum apud nos remansisse calumnietur , cum nihil eorum absit , quibus ad verum Dei cultum opus sit . Jugum summi pontificis à nobis excussum dicis . Recte tu quidem . Gravius enim erat , quam aut nos , aut patres nostri diutius sustinere poterant , nec ullum agnoscimus summum Pontificem , nisi dominum nostrum Jesum Christum , cui sacræ scripturæ peculiarem hunc honorem assignant , Nec in eo ,

eo *Christi tunicam* discindimus, ut tu conjectas, sed *episcopi Romani pallium* fortasse vellicamus, nec viam, ut tu vis, ad seditiones aperimus, sed iter occcludimus, quod ejus licentioso plumbo maximam ad morum perversitatem descendebat. Multas unitates colligis, & ex illis argumentare, summam unius potestatem intervenire debere. Non ita est necesse. Nam in optimis ecclesiæ temporibus unus Deus, una fides, &c. tamen suam Petrus habebat provinciam, Paulus suam, Jacobus suam, alias alii, nec tamen personarum distractio, fidei disjungebat unitatem. Succedentibus sæculis multi fuerunt episcopi Romani martyres, & à prophanis principibus immolabantur, sed coronas, nisi martyriorum, habebant nullas, papalem hunc extraordinarium principatum ignorabant, Gregorius etiam abominabatur. Quare, si præstantissimus ecclesiæ status expertus fuit hujus monarchiæ, nos etiam illa facillime carere possumus. imo vero debemus, non solum evangelio palam interdiciente, sed etiam suffragante ratione. Nec enim caput à membris tam longe convenienter dissidere potest, præsertim cum hæc unica potestas, pro qua tantopere laboras, domi nobis in Anglia præsto sit, ut minime sit opus eam foras querere. Regalis enim Majestatis absolutam habemus auctoritatem, qua reipub. nostræ principatus integre, & explete continetur. Sed nimirum hoc tibi ferendum non videtur, & hoc in loco sic incalescis, ut sacrilegii crimen principibus intentes, quod in legibus ecclesiasticis præesse velint, quod temere res sacras contrectent. Noli, Hieronyme, nimium conturbari, non decet tanta virum philosophum iracundia, respira paulisper, & ad te redi, recte omnia videbis expediri. Regalis Majestas omnibus dominatur Angliæ personis. Quidni? Similiter Gallus Gallis, Scotus Scotis. Sed, ad res facras manum apponit. Minime. Res enim politicas ci-

R r r 2

vilis

vilis magistratus exerceat, ecclesiasticas administrant episcopi, si quid in rebus ecclesiasticis publice constituendum sit, decernunt theologi, decretum regalis Majestas teneri jubet. Quid accusas? Reges Israel proprium, & peculiarem Dei populum his olim institutis gubernabant. Succedens Evangelium, & potestates distinguens, primam collocat auctoritatem regalem, & subter eam reliquas subjicit, auctoribus Petro, & Paulo, quorum vos nominibus ad Romanæ sedis regnum abutimini. Verum, tu non solum pro secepto papali pugnas, sed etiam pro sacrosanctis decretorum sanctionibus, ut tibi videntur, contendis, quorum interitu Dei metum ex animis hominum evanuisse judicas. Certe, Deum ut timeremus, credebam divinis literis effici, non episcoporum Romanorum decretis, & canonibus audiavi locupletatos sane quamplurimos, sed eruditos in vero Dei timore, non multos. Verum ut hoc tibi largiar, multos ex antiquis canonibus salubrem & præclaram habere morum disciplinam, sicut habent profecto, mea quidem sententia, quid assequeris? Nos & decretis utimur, & decretalibus epistolis forum ecclesiasticum exercemus, & in neutro genere quicquam rejicimus, præter authorem, & ne illum quidem ut episcopum Romanum, sed ut Papam, & ecclesiæ nostræ caput. Nullam agnoscimus supremam potestatem in Anglia, nisi regalem Majestatem: sed in externis aliorum monumentis si quid ad pietatem, aut virtutem amplificet, aspicimus undecunque sit. Hujus tu nostræ consuetudinis ignoratione, decretorum ruinas desles, quæ quidem omnia, quatenus sacris scripturis non adversantur, apud nos vivunt, & vigent. Accusas doctores nostros, tanquam eifrænis cujusdam, & immoderate libertatis authores, & adjungis Dei metum illos omnem auferre, & dissolutionem eis, ac nequiores orationem assignis, quam unquam aut Epicuri sue-

fuerit, aut Diagoræ. Deinde, cum hanc ipsam nostris hominibus commentitiam personam imposueris, longo sermone ludis, & illudis, ut libet. Tu vero memineris, quid summus ille tuus eloquentiæ magister olim sapientissime scripserit, *impium esse contra Deos iocandi consuetudinem, seu serio, seu simulate fiat.* Id si natura prospicere doctrina gentilis potuit, tibi Christum professio, contra Christum ipsum facetiis exultare, cuiusmodi sit, etiam atque etiam vide. Nunc ad rem venio. Cum Paulo confitemur *in illa libertate consistentem, in qua Christus nos collocavit.* Sed hanc spiritus libertatem ita modificamus, ut in carnis licentiam non erumpat, quemadmodum ille idem Paulus edixit. Evangelio credimus, *nullum in illis exitii sempiterni periculum esse, qui in Jesu Christo sunt insiti:* sed assumimus & illud, quod in eodem contextu est, *qui non iuxta carnem versantur, sed secundum spiritum.* Nolo enim longe ab ipsis sacrarum scripturarum verbis abire, ne quicquam insincere videar tractare velle. Paulus post longam & seriam disputationem concludit, arbitrari *se fide nos sine legis operibus justificari.* Consentiendum est (nec enim evangelio derogare possumus) sed illud ex eodem pariter asciscendum, *fides per charitatem operans.* Hanc igitur istarum rerum conjunctionem si tenemus, uti profecto facimus, tu disjungere non debes, & errorem impugnare, qui præter te ipsum autorem habet neminem. *lucivile est,* ut verba Juris civilis usurpem, *arripere legis particulam, & totam ex ea causam judicare.* Noli præscindere de nostrorum doctrina, sed integram repete. Quod si feceris, & iustam invenies ab illis habitam operum rationem, & eorum reperies ad prænitentiam gravissimas cohortationes, & te hoc in loco minime sapienter sine adversario tam diu litigavisse judicabis. Nec tamen tua dicacitas ullum sibi modum statuit. „ Etenim admirabili quodam stupore nostro-

„ rum hominum, & amentia, rationem alligatam vo-
 „ ciferaris, libertatem arbitrii detractam, totum genus
 „ humanum adeo spoliatum & excœcatum, nihil ut
 „ interlit inter hominem, & lapidem, Deum ab illis
 „ induci peccatorum authorem, omnia sine discrimine
 „ confundi, & commisceri, denique Deum etiam il-
 „ los injuste punire, quos ipse prius perverterit. Equi-
 „ dem iracundia non facile soleo commoveri, tamen
 me diutius tenere non possum. Non solum hebes, &
 imperita, sed etiam blasphemata jam hæc est tua calum-
 nia, quam ne lapides quidem ipsi, de quibus conme-
 moras, si loqui possent, contra nostros intorquerent.
 Sed animadverte paulisper ad sacras scripturas, & re-
 sipisce. *Deus pater in Christo nos elegit, antequam jaceren-*
tur fundamenta mundi, ut essemus sancti, & irreprehensibiles
coram ipso. Divinam electionem audis ex evangelio,
 quam tuus sermo tantopere detestatur, & tempus au-
 dis, nec id affert hæc electionis necessitas, ut in omnes
 libidines, & nequitas effundamur. quemadmodum tu
 quidem impie jocularis, sed ut sancti simus, & irrepre-
 hensibiles coram Deo per charitatem, ut in expressis
 evangelii verbis positum est. *Deus est, qui in nobis ope-*
ratur, & velle & perficere. Paulus istis verbis & vo-
 luntatem alligavit, & astringit facultatem. Quid igitur?
 Nihil inter nos & lapides interest? Obtusior sit lapi-
 de, qui sic colligat. Idem enim ipse Paulus nos *Dei*
cooperarios appellat, & in timore jubet, ac tremore *propri-*
am salutem operari. Quemadmodum, inquis, cum ad
 Deum omnia referantur? Ex Paulo tribus verbis co-
 gnoscēs. *Omnia possum in Christo, qui me corroborat.* Et
 Augustinus eandem sententiam aliis verbis elegantissi-
 me conclusit: *Deus in nobis ipse sua coronat opera.* Quid
 est? An non undique communis cernis auctoritate
 sacrarum scripturarum sacrosanctam Dei providentiam?
 Et tamen intelligis eandem non esse peccati matrem, sed
 alum-

alumnam omnis officii. Sed, fontes ipsos adeamus, ex quibus cum mella dulcissima manent, tua tamen corruptissima mens, pestilentissimum ex illis venenum exfuxit, & ut contra te certius procedatur, ex Evangelio verba reperemus. *Nondum natis pueris, cum neque boni quippiam fecissent, neque mali, ut secundum electionem Dei propositum maneret, non ex operibus, sed ex vocante, dictum est illi, major serviet minori, sicut scriptum est, Jacob dilexi, Esau autem odio habui. Quid ais, optime vir? Ecce tibi rursus electionem, & eam quidem secundum Dei propositum. Ecce tempus electionis, nimirum pueris non adhuc natis. Quid igitur dicemus? Num iniustitia est apud Deum? Paulus abominatur, Hieronymus Ostorius affirmare non dubitat. Dei vox est ad Moysen: *Miserebor, cuiuscunque misereor, & commiserabor, quemcunque commiseror.* Subjicit Paulus, *neque volentis esse, neque currentis, sed miserentis Dei.* Pharaonis exemplum allumit, & cum illo concludit, *Deum cui vult misereri, quem autem vult indurare.* Quid nos ad hac? Certe sempiternam divini numinis providentiam in istis sacrarum scripturarum verbis tam manifeste collocatam agnoscimus, & veneramur, & Pauli monitis utentes, nos creaturas esse meminimus, nec cum creatore disceptamus, in vocatione permanemus, officio fungimur, demississime & assidue spiritus sancti gratiam imploramus, reliquum infinitæ Dei misericordiæ permittimus, nec in arcanis ejus mysteriis plus sapere volumus, quam oportet. Quid Hieronymus Ostorius? Profecto si ligetur humana ratio, si consilii libertas eripiat, si voluntas sempiternis vinculis impediatur, ex eo scilicet consequi, totum hominem judicio, & sensibus orbari, nihil inter ipsum & lapidem interesse, Deum etiam malorum authorem constitui, nec id ullam habere rationem, ut pro illo scelere plectimur, quod sponte nostra non suscepimus. Num ideo quicquam? Num*

ERUTO?

muto? Num proprias voces tuas recognoscis, partim falsas, partim impias? Nimirum tu ille ipse superbus responsator es, cujus fastum acerrime Paulus objurgat. Tu, cum vas testaceum sis, ex luto, & argilla factum, à figulo scire vis, quem ad usum te temperaverit? Sed in tempore, si sapis, hanc arrogantiam sedita, spiritus istos minue, Dei te creaturam esse memineris. quomodo sumus omnes, dedisce tuum arbitrium, & ad Dei arbitrium te supplicissime, tuæque omnia refer, aut, si ullam habes extraordinariam facultatem propriam, à qua prorsus divelli non vis, illam tibi separatim habe, nos sine miseros, & perditos peccatores omnibus humanis praesidiis, & operibus abjectis ex Dei sanctissima providentia totos, & ejus gratuita misericordia pendere Tandem satis perbacchatus, aliquid incipis concludere, summam eorum faciens, quæ nostros quereris esse demolitos, & interrogas, quid in illorum locum successerit? Equidem utrumque per partes ante demonstravi: tamen verbo repetam. Pro superstitioso delitescentium hypocritarum otio, necessarium Christianæ professionis negotium, pro vagis libidinibus, honoratissima conjugia, pro somniis humanorum inventorum, sacras Dei Patris, & Domini nostri Jesu Christi scripturas, & in illis omnes thesauros Christianæ perfectionis. Utinam hic tuam abruptiles contumeliosissimam epistolam. Etenim te fortasse conviti-
orum non piget sine causa coacervatorum, me profecto tædet illa recensere Quorsum enim attinet, sine argumento, sine sale, sine ulla verisimilitudine, tuos te tam procaces. tam absurdos errores in auribus regalis Majestatis, atque adeo universi orbis Christiani toties repetere? Verum illud ex magistro Cicerone sumpsisti, cum semel verecundiæ fines transilieris, ut graviter impudens esse velis. Hoc tibi cum plane constitutum sit, tuis ego te vestigiis sequar, & quoniam quidem
semel

semel sum ingressus accusationem tuam, ad extremum usque mea defensione persequar. Oratio tua novo impetu in mores nostrorum incurrit, sed peccatis veteribus pugnat. Falsum illorum reprehendis, & impudentiam, deinde latrocinia, venena, conspirationes, & omnia genera flagitiorum intexis, nunquam ut plura tuus præceptor olim contra Verrem congesserit. Tandem argumentaris nostrorum dissoluta vita doctrinæ vitium coargui. Nam salutari disciplina mores humanos solere corrigi: quod quoniam absit nostris temporibus, rejici debere fructus expertem theologiam. Falsum est, quod de perversitate nostrorum assumis, & id si verum esset, ex eo, quod tu colligis, nunquam efficeretur. Semper zizania fuerunt in messem inspersa, semper ex vario genere semina fuerunt, partim spinis suffocata, partim æstu solis inarescentia. Prophetis opponebant se pseudoprophetae, dominus noster Jesus Christus Caiphas invenit, apostoli Neronēs, & Decios qui sequuti sunt martyres. Sed hæc obsoletiora. Domum te deducam. In ecclesia vestra non publice peccatur? Non aperte delinquitur? Annuis. Tuum igitur argumentum projice, quod aut omnino non valet, aut contra te primum, tuamque valere debet ecclesiam. Igitur, si perfectionem absolutam urges, & innocentiam illibatam, frustra quæris in hac vita sine carne spiritum. Quod si vel nostros homines cum vestris, vel cum vestra nostrorum doctrinam comparari postulas: præsto sumus, confer quantum libet. Interim istum intermitte petulantissimum convitiandi morem, qui probrorum plenus est, argumentorum inanis, qui nihil promittit ex sacris scripturis, nihil olet ex patribus, flumen tantum habet verborum sane perbonorum, sententiarum subtilitatem perexiguam. In hoc genere tua, quæ sequitur, antithesis est tibi tam vehementer elaborata. Nam ex al-

tera parte constituis apostolos, & illorum, ut par est, eximiam virtutem, & doctrinam maximis verborum, & sententiarum luminibus expinxisti. Nostros autem ex altera collocas, & eorum teterrimam improbitatem infra omnes inferos demersisti. Tu vero, si recte rem instituis, ad aliquod aliud tempus hos eloquentiæ tuæ tam magnificos apparatus seposuisses. Nec enim hic tibi quicquam prodesse possunt. Quanquam autem verissime licet defendere, nostrorum eandem esse doctrinam, quæ fuerit olim apostolorum, ab eodem scilicet evangelio derivatam, & etiam sacris scripturis devinci possit, ab ipsis apostolis in vita sæpe titubatum esse: tamen illorum singularem in utroque præstantiam ultra communem humanæ conditionis fragilitatem evolavisse constebimus. Magistri fuerunt selectissimi, victorem in terris habuerunt Dominum nostrum Jesum Christum, primitias spiritus sancti gustaverunt. Itaque nomen illorum officiosissima veneratione colimus. Ad recentiora tempora descende. Vestram exhibe nobis ecclesiam; & hoc inter nos certamen sit, utra sit Apostolis ecclesia propinquior, & sinceritate morum, & veritate doctrinarum. Hanc si causam recipis, statim tecum litem contestabimur, ac etiam hoc tibi amplius indulgebimus, ut anthitheses ad hunc statum adhibeas, quantum voles amplificatas. Sed nihil proficio, nec à te quicquam æqui aut boni impetrare possum. Rursus ad virus convitiolorum revolveris, aperte contra nostrorum exclamans evangelium, & in eorum expromens universam maledicentiam. Tu vero tumultuare quantum potes, & vociferare quantum fauces ferent: tamen hac importunitate tua nunquam efficies, quin verum, & antiquum, & purum à nostris evangelium omnibus annuncietur: & hoc ecclesia vestra, nisi resipuerit, olim cum certissima clade sua sentiet, cum ad tremendum Christi judicis tribunal sistetur,

mur, & rationem fidei nostræ reddemus, non ex decretis, & decretalibus, quæ tu tam vehementer amplexaris, non ex Juliis, & Bonifaciis, in quorum auctoritate vestri conquiescunt: sed ex hoc ipso Evangelio, quod tu tam procaciter irrides, quod à vestris tandiu sepultum, divinitus interveniente nostrorum opera, publice restitutum est. Verum quid tibi fiet misero, qui non solum nostros violas, sed etiam Hieremiæ sanctissimo Dei Prophetæ vim assers, ac illum quantumvis invitum, ac repugnantem contra nos testimonium dicere cogis. Audiamus quem citavisti divinitimum virum, & ex ejus vaticinatione quid verum sit, dijudicemus. *Nolite, inquit, verba Prophetarum audire, quibus jucunda prænunciant, & decipiunt vos, visionem cordis sui loquuntur, & non de ore Domini. Sic enim loquuntur his, qui me probis afficiunt: Pax erit vobis. Et iis, qui ambulant in pravitate cordis sui dixerunt: Non eveniet vobis malum.* Hic plane triumphas, & nostros manifeste deprehensos affirmas. Ego contra, Prophetam contendo, vestram ad Ecclesiam iis verbis digitum intendisse, nec id cur ita sit, cuiquam, qui scire velit, obscurum esse patiar. In vestris igitur Ecclesiis, hæc tranquilla pax regnat, in vestris, inquam, Ecclesiis viger & exultat hæc amœnissima malorum requies, qua sic alios consopivistis, & ipsi estis cum illis consепulti, nihil ut vel ipsi malorum impendere provideatis, vel alii, ut præcaveant, denunciare possitis. Publicas conciones, quas evangelium tantopere flagitat, ad fraterculos, nescio quos, delegatis, & ii etiam certis temporibus more suo declamitant, in reliquis obmutescunt. Et fere tam prolixis utuntur, & tritis hortationum formulis, ut vigilantes citius ad somnum invitent, quam dormitantes excitent. In sacris, & sacramentis suavissimum otium. Nam & populi loco submoventur, & sacerdotes per se totum negotium ignota

lingua conficiunt. Quemadmodum igitur plebs ad bellum se præparabit, cum tuba quis insularit, non intelligat, ut Pauli hac ipsa in re voces usurpem? Intremus ad missas, in quibus religionis medullam perfundi vultis. Sacerdotum est vestrorum occupatio propria, plebs nullas habet nisi contemplandi partes. Nec interim evangelium unquam interturbat, & omnes ex eo cohortationes omnino conticescunt. Semel fortassis ad domini mensam singulis annis acceditur, magis solenni cerimonia, quam afflicta conscientia. Nec enim id adhibetur, quod institutio domini nostri Jesu Christi requirit, ut ejus in eo mors annuncietur, donec ipse veniat. Quantuncunque vestros homines scelerum contaminet, nullam admoveris publicam animorum medicinam, privatim transigunt in sacerdotum auriculas immurmurantes, aut, si quid sit immanioris flagitii, plumbo redimitur. Jam ceremoniarum tam varius, tam multiplex, tam immensus apparatus: ut externa sensuum voluptas major vix cogitari possit, interna mentis emendatio, vel nulla sit, vel perexilis. Vestrum morem exposui. Nunc ad nostrum si placeat, attende. Primum ex Evangelio conciones assiduæ, quarum autoritas aut legis terroribus peccatorum contumaciam frangit, aut magnitudine promissorum ad virtutem allicit. Quod si negligunt, aut non curant aliqui, tamen magistratus illos ad sacra trahit, in quibus non hominum interpretationes auscultant, sed Deum patrem, & Jesum Christum palam percipiunt, aliquando contra vitiorum turpitudinem fulminantes, nonnunquam misericordiæ thesauros offerentes. Hæ publicæ recitationes, & tantam habent psalmodiarum, hymnorum, & utriusque legis omnium librorum varietatem, ut plane sit infœlicissimus, qui circumsonantibus undique sermonibus divinis, nihil ad se privati fructus sevocare possit. Sequitur sacrosancta domini mensa, quæ

quæ perpetuum in festis diebus usum habet. Evocat Dei minister omnes publice, qui quidem ad epulum tam divinum convenienter se praparaverint. Certi prodeunt, suppliciter in genua subsidunt, soli, & in medio templo destituti, cum tempus est, palam in oculis, & auribus omnium, improbitatem morum pariter dereflantur, & communi voce Dei misericordiam exposcunt. Minister selectissimis illos affatur sacris scripturis, partim minas contra vitiorum labes vibrans, partim uberes divinæ clementiæ fontes referans, ut qui mensæ participes futuri sunt, sæpe tremant animis, & postea rursus, spe veniæ quasi recreati, reviviscant. Quorum autem vel contumelia periculosum habet exemplum, vel improbitas sceleris indignitatem, eos anathemate ferimus, ut pudor illos, & destitutio rursus ad officium revocare possit. Hic exemplo tuo liceret antithesin instruere, nec mihi verba deessent, quibus si velim eandem perpolire queam. Deinde ex te sciscitaret utra factorum formula plus habeat contra malefacta stimulorum, & aculeorum? Ubi pax illa prophetæ sit in peccatis? ubi silentium? Et ex altera parte, quænam sit inquinatarum conscientiarum crux? quibus verbis gravissime vulnerentur? & quæ tandem illos maxime cruentet oratio? Sed nihil horum faciam, rem in medio posui, dijudicet, qui velit. Hoc ad extremum apponam, plus in una, quam nostri frequentant sacrosancta domini mensa, gemituum, & suspiriorum cerni posse, quam in sexcentis vestrorum solennibus missis. Quapropter minime fuit opus, ut iterum ex propheta repeteres, *Neminem domini consilii interfuisse, nec ejus sermones quenquam aut vidisse, aut audisse.* Nimirum tuus ille fastus est, ut ante tuo loco declarabam, qui plane Dei consiliarius videri laborabas. Sed vestri sinceram sacrarum scripturarum sententiam, an nostri teneant, si quærat, cum nostris

verisimilius est veritatem facere, qui sacris in scripturis eam continenter pervestigant. Nam vestri diversis in opinionibus interpretum, tanquam in lubrico solo vacillantes, devium iter suscipiunt, & in magno versantur erroris periculo. Rursum Hieremiæ molestiam exhibes, nec venerandum prophetam respirare permittis. Ejus hæc verba profers: *Si stetissent in consilio meo, & nota fecissent verba mea populo meo, avertissent eum profectu à via sua mala, & cogitationibus suis pessimis.* Bene est. Ordiamur ab ipso Hieremia, qui fuit egregius propheta, dici secus non potest. An ille Judæos universos à vitiis deterruit? Inspice totam vaticinationis seriem, & lamentationum considera sane lugubres querelas, Dei quidem populum, Dei vir facile conciliavit. Nam *oves meæ vocem meam audiunt*, ut est in evangelio, reliqui prorsus obduraverunt. An non idem Paulus in Corinthiis, & Romanis expertus est? Petrus in Asiaticis ecclesiis? Dominus noster Jesus Christus in magnis sæpe catervis Judæorum, nominatim in Capernaitis? Quapropter dimitte Hieremiam, & nugari desine. *Paulus plantat. Apollo rigat, Deus dat incrementum*, & testificante Paulo, stabit hoc semper inconcussum decretum. *Novit Deus qui sint sui.* Nobis quidem summa diligentia collaborandum est. Sed quicquid futurum est boni, sursum est, & ad nos descendit à patre luminum. Verum adhuc instas, & urges nostrorum infinitam improbitatem, hoc est, convitium urges tuum, & tuam nimium in hac epistola tibi familiarem, & propriam calumniam. Etenim maxima pars nostrorum integerrimis vivit institutis. & multas populorum cohortes ad verum Dei cultum adjungit, & ab iis moribus facinorosis, quos tu commemoras, tam longe abest, quam iste sermo tuus ab omni abest pudore, & modestia. Quod si vis aliquid agere videri, cōfer cum Evangelii nostri luce, vestro-
rum

rum temporum tenebras, & quid interlit animadvertete. Postremo *distrabi nos in sectas* concludis, & *consilium à nostris iniri, quemadmodum omnem Dei religionem dissipent.* Imo summa consensio. Si dubitas, ad Apologiam a) ablego, quam ecclesia nostra tanquam communem, & certam nostræ religionis oblidem, palam in oculis orbis Christiani collocavit. Illam, si potes, refelle. Sed non potes, nec sane poterunt ulli ex tuis, utcunque quidam recens, quomodo potuit, oblatravit. Interitum religionis, nostri non machinantur, à quibus animarum immortalitas firmissimè creditur. Quod si quæ natio sit in orbe Christiano, quam addubitare puras, ad eam hanc tuam orationem transfer. Si ne sic quidem satisfacio, memineris nostros verum Dei cultum, & sinceram evangelii doctrinam, non solum linguis, & libris, sed exilio, nuditate, fame, sanguine etiam, ac spiritu sancivisse, quod nunquam fecissent, si præsentis seculi terrores illos à constantissimo tuendæ veritatis proposito dimovere potuissent. Longius te fateris evertum quam statueras, certe quidem multo longius, quam decuerat, præsertim in doctissimis, & solertissimis auribus regalis Majestatis, cujus acumen, & judicium reformidasses, si

a) Apologiam, intelligit, Ecclesiæ Anglicanæ, studio ac opera Johannis JUELLI, Episcopi Sarisburiensis A. 1561. confectam atque publicæ Ecclesiæ Anglicanæ auctoritate editam, quam tantoperè suo quondam tempore deprædicabat Petrus MARTYR Theologus doctissimus, ut ad Juellum ita scriberet: „ Ea verò non tantum „ mihi, cui omnia tua probantur & mirificè placent „ omnibus modis ac numeris satisfacit, verum etiam „ Bullingero, ejusque filiis & generis, nec non Gualthero ac Wolphio, tam sapiens, mirabilis & eloquens „ visa est, ut ejus laudandæ nullum modum faciant, „ nec arbitrentur hoc tempore quicquam perfectius editum fuisse. Conf STRYPE Annal.

si quantum in illa nervorum esset, tecum ipse consideravisses. Sacras scripturas multum lætitat, interpretes optimos inter se comparat, doctissimorum theologorum undique sententias colligit, scientia linguarum per se ipsa excellit, ingenio est prompto, & acri, sapientiæ tantum ad hæc adhibet, quantum vix est in illo sexu credibile. Denique nostrorum ad conciones ventitat & sensus in his rebus habet partim legendo, partim audiendo tam exercitatos, ut non minus te docere possit, quam ex te discere. Hanc tu religiosissimam ex omnibus, & eruditissimam principem laudibus corrumpi sperabas, aut verborum lenociniis circumveniri posse cogitabas? Non est ita Hieronymus, non est, & nimium tua facilitate sunt abusi, quicumque te nostrorum accutatores, præsertim coram regali Majestate, subornaverunt. Sed ad conclusionem redeamus, in qua nihil, ut arbitrator, unquam concludetur. Rursus enim „doctrinæ „fructus refricas, illos inspicere vis, religionem ab illis „æstimari postulas. Quos tandem fructus ecclesiæ vestra tantopere flagitat, ipsa minime omnium fructuosa? Verum non detrectabimus, geratur tuæ voluntati mos. Comparetur Anglia, quomodo nunc est, Evangelii vivens institutis, cum illa, quæ prius fuit, inquinatissimis hominum traditionibus deformata, scrutemur annales, aut excutiamus memoriæ nostræ monumenta, regalis Majestas iudex sedeat, temporibus collatis sententiam ferat. Hoc si non accipis, discere ex me, quæ sit Angliæ præsens conditio, fabulas ut infames inimicorum nostrorum posthac ab auribus repellas. Principem habemus regno præsentem, omnibus ex partibus incomparabilem. Ejus aula nullorum experta est ornamentorum, quæ vel ad regalis majestatis honorem, vel ad reipublicæ salutem pertinent. Archiepiscopi, & episcopi per se concionandi munus obeunt, & ecclesiarum omnium curam præsentibus suscipiunt.

No-

Nobilitas inter se valde concors, plebs omnibus modis obsequentiſſima, ſumma totius regni tranquillitas. Hæc alii fortassis aliter tibi renunciaverunt. Sed Cicero te tuus admonet, à multis multa dici, non neceſſe eſſe credi omnia. Narrant malevoli noſtri non quod verum eſſe ſciunt, ſed ipſi quod verum eſſe vellent, quoniam egregia ſælicitate noſtri ſtatus dolent illis oculi. Quapropter bono animo es, & omnis ex animo migret moeſtitia, quam noſtra cauſa ſuſcepſiſſe videri vis. Ah, noli vir optime tantopere conturbari, ne te nimium afflictes. Si Luſitania bene habet, Angliæ proſpecto recte eſt. Sed mirum non eſt, ſi vehementer laboras, quoniam neceſſarii veſtri ſumus. Equidem eam, quæcunque eſt, cum regno veſtro neceſſitudinem libenter agnoſcimus, & cœleſtem admodum optamus propriorem cognationem. Sed heus tu? Si tui neceſſarii ſumus, ut ego tibi affirmanti credo, cur falſis nos criminibus cooperiri pergis? Cur à noſtris homines ab antiquiſſima, ſanctiſſimaque religione dicis abductos, quæ Jeſu Chriſti ſanguine ſancita fuerit, & eadem ad hæc uſque tempora permanſerit, & ad aliam traductos execrabilem, & perhorreſcendam? Hæc tu ita eſſe credis, quemadmodum à te ponuntur? Proſpecto non credis. Nam in priſcis, & optimis Eccleſiæ temporibus nec papatus fuit, nec plumbeæ peccatorum redemptiões, nec purgatorii nundinationes, nec adorationes imaginum, nec vagæ divorum viſitationes, nec in miſſis immolationes pro vivis & mortuis, & hujus conſimilia. Hæc enim religionis dedecora, quibus temporibus, & per quos ad Eccleſiam obreperint, ignorare non potes, ſed diſſimulas, tuorum auribus inſerviens. Itaque, quantuncunque terrorum commemoratione divinæ majeſtatis, & extremi judicii, regalis majeſtatis auribus offuderis, nullam ſermo tuus, licet ardentiffimis verbis inflammatus, veritatis authoritatem habere poteſt.

T t t

Nec

Nec enim in animum malevolum intrare potest sapientia. Tua vero quam dira sit, & acerba malevolentia, non solum omnibus partibus reliquæ potest accusationis tuæ cognosci, sed in eo se nimium effert, cum oratione seditiosa tumultum indicis, ad saga vocas, & plane classicum ad bellum civile canis. „ Retexi „ vis omnem à regali majestate, communi rei- „ publicæ consensu receptam religionem, & sumi „ vestram, facilem ad id viam esse. Vestram enim esse „ majorem multitudinem, gloriam fore sempiternam : „ totum enim terrarum orbem applausurum. “ Hæc est tua, nescio stupidior, an improbior ad regalem Majestatem exhortatio. Quid igitur; sacrosanctam Evangelii doctrinam, in qua continenter, excepto sexennii turbulentissimo tempore, plus quam annos triginta permansum est, in qua regalis Majestas suam traduxit omnem ætatem, in qua Deum invenit sibi tam propitium, in qua tranquillum regni quinquennium, & summa prosperitate florens habuit, in qua maximus omnium Ordinum consensus intervenit, in qua legum præclarissimarum decreta sunt consequuta, verum hunc, & sincerum divi numinis cultum, undique tam diligenter à regali majestate septum, & vallatum, viri Lusitani vox perfringet? Epistola *Hieronymi Oforii* disturbabit? Hoc tu sperare poteris? Hoc illi poterant expectare, qui tuam in his rebus operam emendicarunt? Insipienter, mihi crede, fiduciam hanc suscepisti, nec illi satis provide, quicunque tibi fuerunt authores, ut has partes tam duras ageres. Scribe, si libet, sexcentas Philippicarum myriades, concurrant omnes inimici, & invidi, quorum tu digitis, ut videtur, numerum tenes, Deus regalem Majestatem ex adversariorum faucibus eripiet, ut sæpe ante hac eripuit, Deus illam in Evangelii veritate confirmabit, ut assidue confirmat, & propter amplificatam ex Evangelio Jesu Christi

Christi gloriam , honorem illi sempiternum concedet. Theatrum autem hoc tuum , quod pompa verborum usque ad cœlos extruxisti , quantuncunque magnificum , & resonans , tanti non conducet , ut agnitam à se , regnoque suo sacrarum scripturarum veritatem , à republica sua , papisticorum triumphorum respectu rursus excludat. Itaque facis tu quidem more oratorio , quod epilogum in fine collocas valde flebilem , & ex intimo tuæ facultatis artificio depromptum , in quo per interpositam omnium sacrorum obtestationem , iterum , atque iterum regalem Majestatem invocas , & adiuras , „ ut pestilentis novitatis authores exterminet , ad ve- „ stram se recipiat ecclesiam , in qua veluti chorum „ quendam omnium virtutum maxima sermonis ele- „ gantia collocas. Sed nimirum omnis iste labor tuus ad nihilum recidit. Quam enim tu *novitatem erroris* appellas , eam regalis Majestas *veritatis antiquitatem* esse cognoscit , pro ea Deo Patri continuas suppliciter gratias agit , nec eam nisi cum vita deponere constituit , imo ne cum vita quidem , quoniam ex Evangelio se Jesu Christo rationem administrati regni reddituram intelligit. Te vero vel hospitem in evangelio putat , & advenam , si hæc eadem non noveris , aut si dissimulas , bona fide non uti , quæ viro philosopho convenientissima semper est habita. Quapropter ô Hieronymyme , mea quidem sententia rectissime facies , si religionis disceptationes theologis omittens , ad philosophorum , & oratorum te numerum aggredes , quorum tibi scientia magis est familiaris. Præclaram habes styli facultatem , & quemadmodum videris , natura multum vales. Accessit ars , quæ naturæ bonitatem excoluit. Hæc præsidia studiorum , si ad argumenta contuleris , quæ tibi nota sunt , & in quibus elaboraris , uberissimam ex illis laudem consequeris. Vidi tuum de

Nobilitate a) libellum, elegantem inprimis. Utinam ad hujusmodi te monumenta reserves, quæ nullam habeant publicam offensionem, sed communem omnibus utilitatem afferant. Quod si tuis quibusdam te venditare vis, & in nos iterum incurras, jam antetibi denuncio, venias ut multo, quam nunc es, instructior. Quicquid enim humanitus mihi contigerit, plurimos in Anglia reperies non solum in ecclesiis, & academiis, sed etiam in regalis Majestatis aula, qui doctrinarum scientia, me quidem longe superiores, tecum omni ex parte sunt comparandi. Vale.

- a) Non vero *de Nobilitate* solum, sed & *de Gloria* libellum contscripsit Olorius perelegantem, ac tanti æstimum ut non defuerint, qui eundem Ciceroni surreptum arguerent.

Num. V.

Bernardi R O T H M A N N I

Epistolæ quædam
ex Mss.

De *Bernhardo* ROTHMANNO, Ecclesiastæ Monasteriensi, primò quidem purioris doctrinæ assecla & doctore, sed qui *deinceps* ad Anabaptistarum hæresin & turbulenta consilia se abduci passus est, jam Tomo II. Parte I. pag. 403 & sqq. quædam commemoravimus.

Cum igitur, hæ quoque ab ipso, dum puriora adhuc facra sequebatur, scriptæ sint Epistolæ, eæque in *Historia belli Monasteriensis* ab H. KERSSENBROKIO scripto consignata, atque necdum edita (v. Scrin. huj. T. II. P. II. p. 562. 570.) legantur æfol. 114. inde eas excerpere atque huic fasciculo inferere decrevi.

* * *
* * *

A.

A.

ad *Gerb. REININGUM a)*

1531.

Honorabili atque probo viro, *Gerbaro Reiningo*
 Monasterii in foro commoranti, amico suo at-
 que fautori eximio, illo vero absente, pru-
 denti nec non conspicuo *Johanni Lan-*
germanno, Senatorii ordinis Viro. S.

Gratiam Christi ac debitam officii mei declarationem
 inprimis tibi offerro amice dilectissime. Quod
 te absente Monasterio discesserim, semper animum
 meum male torfit. Ideoque nunc data tabellarii occa-
 sione, non possum mihi temperare, quin ad te literas
 meas transmittam, ut intelligas ubi sim & quid valeam,
 quare scias me nunc *Spiræ* Dei gratia prospera valetudi-
 ne frui, sed, literis his exaratis subito *Argentoratum*
 hinc abire decrevi, quod merito omnium christianarum
 urbium ac ecclesiarum coronam esse & palmam obtine-
 re deprehendo. Illic me ad dies quatuordecim, omnia
 inquirendi studio, continebo. Verum metuo, ne pro-
 pter præsentem in his locis annonæ caritatem viatico
 destitutus, institutam profectionem abrupte cogar.
 Quare, cum propter nostram familiaritatem, tum salu-
 tem, quæ, ut spero, non solum nobis, verum etiam
 per gratiam Dei multis, ex hac mea peregrinatione
 contingeret, oro, ut meos fautores & amicos mea causa
 convenias, ut viginti florenos aureos (*goudgulden*) in
 T t t 3 præ-

a) Est hæc *Spiræ* Nemetum conscripta Epistola, cum in
 itinere vertaretur, de quo tribus verbis egimus in *Hi-*
stor. Reform. Belgica §. XXXII. pag. 93.

præsidium meum conferant, Principio *Bernardum à Bechem* oppidi Warendorpiensis civem, ad quem quoque scribo. Nihil enim dubito, quin is tibi quinque florenos promte & statim tradiurus sit. Item *Havickborstum* in foro piscario habitantem, *Johannem Langermannum*, fautorem præcipuum, *Casparum Schroderken* & reliquos omnes, quos mihi favere cognoveris, ut me cum primum possunt juvent, Ac per fidelem nuncium pecuniam illam à bonis viris collatam, huc *Spiram* ad Pandochium viridibus insignitum frondibus transmittite, cujus hospes, cum Evangelio maxime sit addictus, sicut & alii plerique *Wormatienses*, *Spirenses*, reliquorumque oppidorum *superioris Germaniæ* cives, fidelem transmittendam pecuniæ custodiam, donec ego eandem exegero, recipiet. Huic nuncio profectionis meæ propositum patefacere nolui, idem & ut scias rogo, persuasi autem illi, me in Judiciis Cameræ Imperialis causam litemque urgere, te hac in re mihi plane non defuturum plane confido, & quo citius eo melius, quantum autem quisque fautorum contulerit, diligenter annotato, nam si Deus me superstitem conservaverit, bona fide reddam omnia. De aliis rebus nunc temporis scribere non possum, sed fratres fororesque omnes in Domino mea causa quam officiosissime salutabis. His te Domino Deo, commendo. Datæ Spiræ in feriis præcedaneis Adscensionis Domini-
nicæ Anno 1531.

B. ROTMANNUS.

Hæc intra unius mensis spatium, quam hæc literæ sunt scriptæ, fieri, necessitas exigit, alioqui serius & frustra pecunia huc adferetur; Non enim diutius me in superiori Germania continebo, sed redditum ad vos maturabo. Deus vobiscum.

Has literas tuis adjunctas. ad quos scriptæ sunt, perferri curabis, ac ut primo quoque die rescribas vehementer à te contendo.

B.

B.

Ad FREDERICUM, Episcopum
Monasteriensem.

Optimo Clarissimoque Principi ac Domino D^{no}
FREDERICO *, Electo ac confirmato Eccle-
siæ Monasteriensis Domino, ac Principi
suo Clementissimo.

Gratiam ac Pacem a Deo per Christum gemens, & supplex ad genua tua provolvor, Præsul Amplissime, idemque Clarissime Princeps, non externa corporis adornatione, quam T. D. secundum Deum debeo, sed quomodo possum, nimirum affectus & vota mea his literis oculis T. Celsitudinis humiliter exponens; Ne avertas obsecro, Clementissime Princeps, oculos Tuos, sed respice in lacrimas (quas utinam liceat hic tam verè appingere, quam nimio moerore, oculis meis ubertim manant) dedititii Clientuli Tui, quid enim Clientuli non dicam? quum te toties & Judicem & Patronum tulerim & appellaverim, adhuc mandato D. T. videlicet, ne prædicem publice Christum, animarum mihi commissarum salutem ne curem, nominis divini gloriam ne illustrem, pietatem ne promoveam, & impietatem ne convellam (hæc enim omnia deserto docendi munere promoveri per me consueto studio non possunt) non sine gravi conscientiae afflictione obtempero. Nolo hic exaggerare animi mei pressuram, quem hinc divini iudicii terror, ut qui non excusso omni metu confiteri Christum suum videri possum, inde piorum querelæ & lachrymæ, impiorum verò

acu-

* Is erat *Fridericus de Weda* Ep. Monaster. qui tamen haud ita multò post ab Episcopatu decessit, atque primum *Erico*, deinceps autem *Francisco* Waldeckensi locum fecit.

aculeata convitia, & deserti muneris contumeliosæ exprobrationes, acriter vellicant, vexant, & proscindunt; Tantum hoc dicam, Clementissime Princeps, utinam videas, quæ sint hic passim piorum gemitus ac lachrymæ, sortem non tam meam, quam propriam, ac Christi contumeliam deplorantium. Quippe quod mendax impiorum accusatio tantum apud Dominationem Tuam valuerit, ut me officio Evangelii exturber, illos auditu Evangelii priver, adeoque Evangelion Christi malorum cavillationi permittat, qui dum doctrinam meam, quæ Evangelio non tam fuit semper consentanea, quam ipsissimum Evangelion, lacerant, ac falsitatis insimulant, Christum ipsum contumelia afficiunt. Hoc, optime Princeps, dum considerant Pii, cogita quæso, quæ suspiria, quot denique singulus illis exprimat, jures non fuisse majorem calamitatis deplorationem Israëlitis in Aegypto oppressis, quam quæ deplorant hic pii, me per adversariorum calumniam gravari injuria, & illos verbi Dei auditu, quantum ad me attinet, orbari. Non, quod me solum Prophetam, in hac terra putem, hæc dico, sed quod me omnibus, qui me unquam audiverunt, constet, pari fide, studio ac sedulitate in Evangelico negotio me fuisse versatum. Quare nunc vehementius dolent, quem nunquam & nusquam fontem deprehenderunt, quam laudem nunquam auferre poterit malorum livor, nunc veluti Divinorum Eloquentium cauponatorem cum ignominia Evangelii exturbari, idque, nulla dicta causa, nulloque imputato crimine, quamobrem, quum citra conscientie meæ afflictionem, piorum dolorem, & Evangelii Christi ignominiam fieri non possit, ut taceam & prædicandi munus omittam diutius. Rogo atque obsecro Te per salutem tuam, Pientissime Princeps, Indulge liberam Christi, inter Christianos, prædicationem mihi, miserere gemituum piorum, & ne permitte, ut inpii pro-

profanent impune Sanctuarium Dei, quos excogitatis calumniis tale adversus me mandatum extorsisse nihil ambigo. Mandatum D. T. ad tempus prohibebat, nimirum donec cognoscatur aliud quicquam exactius & statuatur. Ecce, humanissime Princeps, hebdomadæ plus minus tres sunt, quod in angustus vertor, piorum lachrymas & ejulatus, impiorum exprobrationes audio, respice tandem & miserere supplicis Tui, qui ut Clementiam Tuam necessitate coactus subinde implorat, ita nullam cognitionem, nullum Judicium detrectat. Laxa itaque Mandati Tui rigorem æquissime Princeps & Judicium expectantem, cognitionem denique appetentem, jube benefacere, hoc est, docere verbum Dei, commissas animas curare, afflictas piorum conscientias consolari, Quod meum officium si frigidius curaro, dignus profecto animadversioe durior essem, nunc studiose fatigantem & hoc ipsum sedulo conantem juvabis potius, quam remoraberis, Optime Princeps, quod ut justum & pium est, ita haud gravatim T. D. facturam confido. Porro quidem, si tenebriones illi accusatores mei, non permittent, sed graviora crimina intentabunt, quam ut indulgendum hoc mihi putes. Da quæso hoc mihi, quod negatum adhuc nemini puto, ut si quis accuset, dicere causam meam mihi liceat. Vetus hoc est, & intime insitum omnium gentium consuetudini ac naturæ, indicta causa & inauditum neminem condemnare, omnibus Judicium datur, de omnibus sententia fertur. Certe, profecto tantum abest, ut causæ meæ diffidam, ut si dicenda causa sit, vicero, hoc equidem animose dico, quod nullum supplicium detrectabo, si ullius criminis, qualia mihi fortasse apud T. D. multa impinguntur, vere convictus fuero: Sivi ac violentia vero decertandum, in Tuam D. ut plurimum situm est, qualis futurus sim. Nam si Tua D. defendet, salva res est, sin deseret, periculum
V v v
qui-

quidem inerit, ego tamen conscientia bona fretus non desperabo. Equidem in Domino speravi & eripiet me, ne quando rapiant inimici mei ut leo animam meam, dum non est qui redimat neque saluum faciat. Scio enim circumdederunt me canes multi, & consilium malignantium obsedit me, sed avertet Deus mala, ab inimicis meis mihi illata, & in veritate sua disperdet eos. Neque dubium, quin Christus, qui omnia intuetur, vindices ad hanc calamitatem meam oculos dirigit, qui ob liberam & puram nominis sui confessionem ita calumniis & eimentis criminibus obruor, ut æquissimi ac Pientissimi Principis animus minus mihi popitius reddatur. Sed quid mirum, quod in gratiam me bonorum ponere debuit, hoc in malorum offensionem coniecisse. Tu itaque, Optime & Iustissime Princeps, si illorum calumniis quicunque tandem illi sunt, qui mihi odioso adeo apud T. D. delationes factitant, & pertinaci improbitate convictus aures dedisti, & ideò ab officio me meo prohibuisti, adsentiri illis amplius non debes, quin prius reus intentati mihi criminis fuero te Iudice convictus, quod te facturum adeo non dubito, ut de me sollicitus amplius esse desinam, totumque me Tuæ Celsitudinis arbitrio trado, ut Tu hic quod iustum & pium est statuas, qui ea es genuina indole Princeps, ut non minus Iustitiæ quam pietatis ex animosis observans, quare ut hic me tueare & quod oro clementer indulgeas, ipsa abs te causa impetrabit, si non orem ego etiam. Ad hæc T. D. clemens responsum, quam possum humillime expostulo, ut inter tot angustias constitutum, quo me vertere debeam, intelligam. Christus salvator per suam gratiam T. D. quam diutissime conservet, & ad impetratum nobis per se regnum clementer perducatur, cui gloria cum Patre & Spiritu Sancto Amen. Datum in campis Mauritanis

Mo-

Monasterii e musæo nostro Anno 1531. prima Novembris.

T. D.

Deditissimus clientulus
BERNARDUS ROTMANNUS
Ecclesiæ Christi apud D. Mauririum monast. minister.

C.

Ad EUNDE M. a)

Quam heri mihi conditionem, eximii magnificique Viri iidemque Rmi & Clarmi Dni, ac Principis nostri Consultores prudentissimi, jussu Principis proposuistis. Nimirum, ut hic ad tempus demigrem, videlicet vel usque ad peractionem Comitiorum, aut ad futurum Concilium, diligentia qua potui, mecum trutinavi, & quo sic facto opus, quantum industria mea videre & perspicere mihi licuit, reputavi, oro, ut, quæ est humanitas vestra, benevolenter responsionem audire meam dignemini, quam equidem brevibus exponere, studebo.

Equidem volo & merito debeo non tantum Clementissimi Principis Nostri precibus sed & jussis ipsius libenter obtemperare, in omnibus, etiamsi citra corporale dispendium fieri nequeat; scriptum est enim, *Obediendum est Præpositis etiam discipulis*: Itaque tametsi hæc mea discessio sine ingenti corporis & rei familiaris detrimento fieri non potest, nam ea est tenuitas mea, ut

Vvv 2

exul

- a) Ad superiores literas, Princeps per Consiliarios suos renunciari curaverat, ut ad tempus relicta sua sede patria migraret, & ad Comitiorum aut ad Concilii futuri decisionem reditum differret; Ipse igitur impetrata à Consiliariis respondendi deliberatione, sequenti die hanc illis misit Epistolam, *ad consiliarios Principis* magis quam *ad ipsum* directam. D. G.

exul commode, vel ad brevissimum temporis spatium sustinere me non possim. Præterea hoc quantum etiam est, unde nunc tenuem vitam traho, si absque consensu Capituli mei perrexero, adimere omnino conabuntur, atque ita & patria & substantia simul orbabor. Ad hæc, quæ est malitia quorundam, fortasse gravius periculum non temere formidarim, Atqui vero, si ita volet omnino Princeps, his non attentis, nihilque moratus, corporalia hæc dispendia, libenter omnino cederem & Principis voluntati obtemperarem. Sed quoniam quidem sine perpetua conscientie meæ sugillationis nota, offensione multorum & divinæ iræ incursione fieri nequeat, haud quaquam spero, Clementissimum Principem Nostrium, ubi rem ipsam pressius considerarit, tam præsentis corporis & animæ me periculo gravaturum; Etenim, multi veritatis doctrinam per Christi gratiam à me acceperunt, quodsi hoc modo discesero, relicto verbo, quod docui, profecto infidelem me verbi ministrum, & perfidum tergiversatorem merito habeant & accusent, multi quoque qui necdum in doctrina veritatis firmiter radices egerunt, si ego insalutato hospite (quod dicitur) quasi sceleratius aliquid designarim, abiero, scandalizarentur, utique impii calumniatores, qui alias doctrinam meam, tenebricosis cavillationibus sugillare, traducere & blasphemare non cessant, tum demum prorsus eam conspuerent & conculcarent, & me ut nebulonem & desultorem turpissimum infamarent Præterea doctrinam meam compendio ^{a)} contractam, dilectis in Christo fratribus, meis cooperariis spiritualibus obtuli, iudicii eorum calculos exposulans, quod si sententiam eorum hic abitu anteverterim, facillè colligitur, quid de me, meaque doctrina, quam etiam vitæ periculo tueri debeo, sensuri, pronun-

a) Ea est, quam huic *Scrinio nostro* Tom. II. P. I. No. 11. pag. 404. inferuimus.

nunciaturique fuerint. Hæc omnia citra controversiam, & his fortasse duriora, si veluti fuga mihi consuluerò, ad perpetuam animæ meæ perditionem propter scandalum multorum mihi impingerentur. Scriptum est autem, *si quis offenderit unum ex pusillis istis, qui credunt in me, melius esset illi, si mola asinaria suspendatur a collo ejus, & mittatur in profundum maris.*

Proinde, si violenter omnino exturbabor, si ob calumnias impiorum, qui coram accusare detrectant, exulare cogor (ego enim nullius mihi conscius sum) hanc equidem exemplo Christi agonothetæ mei & suorum militum, superandam mihi fortunam ferendo esse duxi, tunc enim quicquid hic fuerit periculi & scandali, non in me, qui cogor excutere pulverem e pedibus meis in testimonium illis, sed in illos, qui hujus fugæ fuerint auctores, redundabit, absit autem, imo religio mihi sit, ejusmodi quicquam de Principe Nostro, ut ingenua mansuetudine, ita & germano Christianæ pietatis candore prædito, suspicari. Quem tantum abest, ut hæc etiam mea constantia offensurum me quicquam putem, ut potius Dominationi suæ vehementer gratum futurum, plane confidam, quod temere deferere traditum mihi à Deo munus formidem, sicut turpe enim est militi, stationem quam a Duce datam occupat deferre, ita si a Christo Duce commissam mihi provinciam temere reliquero, non minus periculosum quam inhonestum mihi fuerit. Atqui vero, si id omnino decretum est Principi, ut docere & præesse commissæ mihi gregi nolit admittere, ipso mandatore rogabo Christum, mihi ut ne fraudi esse sinat, & libenter obtemperabo, quantum per Dei timorem & conscientiam licebit, ubi autem hoc non licebit, (ut ingenue quod sentio fateri liceat) tolerabilius mihi est incidere in manus hominum quam in Judicium Dei, quod est terribile in consiliis hominum. Cæterum, quod metuitur mea causa tumultum

tum & seditionem exorturam, quemadmodum hæc-
nus hic vanus metus fuit, & fortasse ab impiis, quibus
nunquam pax est, simulatur, ita si quid hujus vel ob-
secrum vel probabile argumentum propter me appa-
ruerit, cujus censuræ & multæ, quam æquissimus
Princeps noster infligere mihi volet, libenter cesserò:
Perpetuo equidem hoc summo studio curavi, ut Rei-
publicæ tranquillitas salva esset, quod haud difficulter
multis documentis testari possem, atque hoc mihi stu-
dium perpetuum futurum spero. Proinde cum mea
præsentia nullo bono sit futura molesta, absentia vero
multis offendiculo, rogarem equidem quam possum ob-
nixissime, ut Reverendissimus in Christo ac Clarissi-
mus Princeps noster, si nihil amplius, saltem secure
manendi in patria veniam, in qua nihil unquam desig-
navi præter decorum, & cujus rationem reddere non
sim paratus, indulgere dignetur, quod ut Dominatio-
nem suam, haud gravatim facturam spero, ita cle-
mens responsum ardentissimis votis expectabo.

BERNHARDUS ROTHMANNUS.

D.

Ad E U N D E M. a)

Gratiam ac Pacem per Christum. Quanquam Re-
verenda tua Pietas, Præsul Amplissime, duram se
nunc mihi & parum propitiam exhibere videatur,
haud quaquam tamen induratum & omnis erga me
mi-

a) Superiori responso nondum mitigatus Episcopus, per
Theodoricum de Mervelt, Satrapam Wobekanum, Roth-
manno saluum conductum renunciat, & vivendi securi-
tatem in urbe adimit. Ille verò clam se illuc continebat
ac A. 1353. d. 16 Januarii has iterum literas supplices
ad Principem mittit.

miserationis tuæ viscera obriguiffe persuaderi possum, ut defensionem innocentiae meae locum apud R. D. T. amplius invenire nequeam; Fateor, est etiam sua mendaciis & calumniis Pitho persuasionis Dea, quæ prudentibus & bonis suo fucō nonnunquam imponat, nec raro fieri videmus, ut plus liceat mendacio quam veritati, calumniæ quam innocentiae; Veruntamen iniqui & parum humani animi est, calumniosas accusantium imo traducuntium delationes accipere, innocentis vero defensionem abnuere. Hoc autem de T. D. humanitate vel suspicari nefas duco, propterea non puto T. D. ita tenebrionum meorum odiosis calumniis in indignationem mei pertractam, ut non responsionem deditionemque meam, clementer sit admittenda, Ea quippe semper genuinæ pietatis & æquitatis Tuæ apud me existimatio fuit & est, ut si quis coram T. D. innocentiae suæ satisfactionem offerat, facile pietatis & æquitatis Tuæ gratiam, adversus quantumvis criminosas delationes impetret. Porro autem, si (quod tamen non spero) T. D. adversariorum meorum eimentitis calumniis persuasa omnino implacabilem aliquam indignationem adversus me tenaci animo concepisset, tamen, non dubito, veritatis & iustitiæ causam nihilominus suscipies libenter & proteges libenter & strenue, neque enim sustinebit sanctissima Pietas Tua, & ingenua veri Heroici animi æquitas, ut unius privati hominis offensa, veritatem iustitiamque cum multorum offendiculo periclitari patiaris, quæ si te Protectore salva erunt, leve erit, etiamsi acerbissimum fuerit, mihi hac in causa quicquid eveniet. Proinde, Ornatissime Princeps, paucis abhinc retroactis diebus, Satrapa D. T. in *Wolbecke* honestus *Theodoricus* de *Mervelde*, venit in civitatem Tuam, Monasterium, atque ex ædibus meis è suburbano Mauritii, rure ad se invitavit, parebam, ut debui, lubens, veni, convenit me ille, & ecce, o dolor! inopinanti

&c

& nihil minus expectanti, utpote nullius mihi mali conscio D. T. saluum conductum renunciavit Ad hanc vocem humanissime Princeps obstupui fateor, steteruntque comæ, vox faucibus hæsit (liceat enim mihi hunc stuporem Virgiliano carmine exprimere) quid enim non tam inopinato nuncio obstupescerem. Nam cum me semper Juri, Judicio, & cognitioni imprimis Principatus Tui, quem competentem meum Judicem libenter agnosco, obtulerim, deinde & omnibus, quibus debere me puto. Nihil minus sperare potui, quam me justitiæ cenfuram & postulantem, injudicatum, inconvictum, publico præsidio destituendum. Doleo equidem hanc meam fortem vehementissime, dolent mecum ac lugent fere pii omnes. Nam non sine animarum multarum læsione & Evangelii ignominia fieri videmus. Quare Te per salutem Tuam oro atque obtestor, humanissime Princeps, permitte, ut animarum saluti & Evangelii gloriæ consulatur, priusquam ego patria, in qua nihil unquam scelerati commisi, cujus non rationem reddere sum paratus, exulare cogor. Si quidem Evangelii gloria & animarum salus Te Protectore salva erunt. Leve erit, etiamsi fuerit durissimum, quicquid eveniet mihi, hoc autem si Principatus Tuus accusatores meos palam accusare coram T. D. jubebit, ut sit defendendi mihi locus, si tum reus convictus fuero, mihi impingetur confusio & pœna, Evangelio autem tua gloria & animabus salus alleretur, quæ partim immerito profligari me cum doctrina mea putabunt, partim Evangelion offensi profligationis meæ scandalo contemnent, si injudicatus proferibatur. Hoc si latro, si parricida petat, nimirum, causam ut liceat sibi dicere suam, priusquam damnationis sententiam audire cogatur, fortasse nulla tam Barbara gens fuerit, quæ negandum putet, Judicium enim omnibus datur. Ego autem cum innocens sim, aut certe nondum nocens
con-

convictus, hoc D. T. & mihi clementer daturam spero, præsertim cum nec amplius nec longius asyllum postulem, quam ut innocentia meæ satisfactionem reddam, aut convictæ culpæ censuram subeam. Quam obrem, ecce clementissime Princeps, fretus benigna erga afflictos christiani animi Tui mansuetudine, provolutus ad pedes Clementiæ Tuæ, me iterum sicut & sæpe antehac, iudicio, cognitioni & arbitrio Justitiæ Tuæ totum offero, omnium accusationibus libenter staturus, idem, ne quis ullo modo tergiversatorem me & cognitionis causæ meæ detrectatorem jure accusare possit, feci, coram venerabili Capitulo & similiter coram Senatu Monasteriensium. Ita autem me offero, ut non tantum sim paratus doctrinæ meæ rationem reddere, sed etiam vitæ, morum & omnium actionum mearum censuram subire. Nam tametsi coram Deo peccatorem me fateor, mundano tamen gladio me nihil debere scio. Refragentur, insimulent, traducant calumniosi delatores me, quantum velint, aliam culpam vere non impingent, quam (quæ illis maxima fortasse videtur) Christi Nomen, quod liberius prædicavi. Utinam verò cognoscente te causam hanc dicere liceat, præsertim cum præter te alium iudicem nec ferte nec habere debeam, si quis tum ullius flagitii pœnalis reum convinceret, profecto supplicium nullum detrectarem, non precor enim in hac causa quicquam misericordiæ dari, severissime judicari postulo, quid faciam ultra?

Si hanc deditionem meam non volet recipere humanitas Tua, si ita per calumnias malorum obturatæ sunt aures pietatis Tuæ, preces Innocentis audire ut nequeas, Denique, si deserto officio meo tantum accusatus, charissimam patriam relinquam, quandoquidem propter Christi nomen hæc cuncta mihi evenire scio, Christo quoque hanc causam trado, ille ut omnia

X x x

in-

intueretur, ita & ad hanc Calamitatem meam vindices olim oculos dirigit; Sed tam est constans & firma pietatis Tuæ & æquitatis apud me persuasio, ut tametsi Clementia Tua austeritatis faciem præ se ferre videatur, tamen veluti de benignissimo Patre optima de te sperare atque promittere mihi non desino. Idcirco optime Princeps, respice quæso causæ hujus necessitatem, respice dignitatem Tuam, & laudatissimam non meam tantum, sed omnium de te existimationem, & indulge in hac patria mea, publico tuo præsidio, tantisper vivere tuto, donec per accusatores meos criminis alicujus reus convictus fuero, aut certe, quoad usque doctrinæ meæ confessio, quam propediem publico omnium Judicio, ut qualis sit, cognoscatur, producam, examinetur, probetur, aut meo periculo condemnetur. Quod cum æquitatis ratio postulat, D. T. clementer facturam dubitare non debeo. Sed ita me commendo, ita confido, ita spero in Tuam Amplissimam Dominationem, quam Dominus Jesus nobis servet & magnificet ad gloriam Evangelii sui sempiternam. Amen. Responsum D. T. clemens suppliciter precor. Datum anno 1532. in pervigilio Antonii T. D.

Deditissimus
BERNARDUS ROTHMANNUS.
Ecclesiastes D. Mauritii.

E.

ERICI, Episcopi Monasteriensis a)
ad S. P. Q. Monaster.

1532.

Cum divina Providentia dispensante, concordibus suffragiis, Præsul diocesis Monasteriensis designa-
ti
a) Scilicet, cum *Eridericus*, Episcopi Colonienfis frater
ger-

ti effemus, fama & auditione minime vana accepi-
mus, quendam *Bernardum Rothmannum*, Sacerdotem
apud S. Mauritium, extra civitatem Monasteriensem,
publico concionatoris officio functum, phalerato ser-
mone ea docuisse, quæ & religionem avitam in con-
temptum adducere & populum in errorem pertra-
here visa sunt; ideoque *Fridericum*, antecessorem no-
strum justissimis de causis eidem concionandi munere
interdixisse, & cum edicto minus paruisset, securita-
tem ibidem commorandi ipsi renunciasse atque ade-
misse.

Hinc in contemptum & ludibrium prædicti Princi-
pis, eundem intra mœnia urbis concessisse, & præsi-
dio quorundam suæ factionis, in injuriam Imperatorii
Edicti Augustæ Vindelicorum promulgati, & neglectum
legitimi sui magistratus se in Parcœiale templum Di-
vo Lamberto consecratum ingessisse, insueta docuisse,
novas cæremonias & cantiones veteribus abrogatis
invexisse: His magnam civitatis partem ita concitasse,
& conturbasse, ut ruptis seu discussis omnibus huma-
nitatis, pietatis, obedientiæ & concordiæ legibus, ple-
rique impiam novationem adversus Christianam con-
cordiam, ab exordio Christiani nominis hucusque fe-
liciter propagatam, & adversus Recessus ac Decreta
Imperii sectentur. Unde horrenda primum seditio,
inde tandem omnis boni everfio metuenda sit;

Dici profecto non potest, quantum animi mœore ista
acceperimus. Quantum enim ad nos attinet, nihil optabi-
lius nobis accidere posset, quam ut mutua concordia

XXX 2

chri-

germanus, vel quod in iis locis parum uteretur firma
valetudine, vel quod aliquid esset odoratus, sponte E-
piscopatu decederat, & privata vita contentus in pa-
triam remeaverat, in ejus locum electus erat *Erius*,
cui brevi post *Franciscus* succedebat Comes Waldeccen-
sis, de quo alibi.

christiana, charitas & pax vera, Deo auspice, vobis reddantur. Itaque ex animo a vobis efflagitamus, familiariterque vos admonemus, ut avitam religionem antiquas cæremonias à majoribus nostris quasi per manus traditas & hucusque cum vera pietate productas retineatis, concionatorem seditiosum profligetis, plebem tumultuantem reprimatis & ab omni novatione noxia, donec certus in causa religionis ordo componatur, coërceatis, gravissime enim ureret animum nostrum vobis plane addictum, si Cæsaream indignationem vestra rebellione in vos provocaretis atque in malam gratiam & imperii pœnam incideretis. Illud quoque vobis sedulo expendendum proponimus, si hic noster tam pius conatus & plus quam paternus animus tanquam familiaris admonitio apud vos, quod minime speramus, locum non sit habitura, scitote me hoc executurum necessàrio, quod mea functio & Imperii Decretum exiger, ut Christiana charitas & Reipublicæ tranquillitas inter vos conservetur, quæ omnia vobis penitus excogitanda relinquimus, quid autem horum facturi sitis, responsum à vobis certum expectamus.

F.

B. ROTHMANNI a) Ep. ad
Ericum, Episc. Monaster.

1532.

Gratiam à Deo Patre per Jesum Christum, filium ejus unicum, & promptum innocentiae meae obse-

- a) Equidem Senatus Monasteriensis ad superiores Episcopi literas nihil aliud respondere, quam quod populo suo hanc causam commendaturus esset; Populus verò, eas communicare Rothmanno, qui hanc d. 19 Aprilis Responsum ad Episcopum noviter constitutum dare non neglexit.

sequium præmitto Reverendissime & Illustrissime Princeps;

Quoniam ex literis tuis ad Senatum omnesque civitatis Monasteriensis ordines missis ad me potissimum pertinentibus, facile intelligere potuerim, quam indignis modis apud te seditionis ac rebellionis, imo impietatis ab obrectatoribus meis falso delatus sim, eam tamen fiduciam & spem firmam concepi, te proxime post Deum pro eximia tua generis nobilitate atque singularis æquitatis amore contra falsas malevolorum calumnias meam purgationem non solum patienter admissurum, verum etiam, ubi de innocentia mea tibi constiterit, me adversus omnes calumnias atque sycophantarum injurias, ut Christianum decet Principem, defenditurum. Quod vero tu in Præsulem hujus Diocesis divinitus sis designatus, merito tibi & mihi gratulor, gratiasque Deo ago, qui non tam Principes Reipublicæ præficit, quam corda eorum gubernat, nec ille sat scio feret, ut in gratiam obrectatorum, qui forte non minus sunt Omnipotentis quam mei hostes, cor tuum facta purgatione in eadem suspitione perseveret. Non enim meam, sed Dei Verbique illius causam ago, unde summam invidiam, gravissimas contumelias mihi & atrocissimas calumnias cumulo;

Quod autem scribis, te auditione minime vana accepisse, me apud S. Mauritium extra muros civitatis Monasteriensis publico concionatoris officio functum, phalerato sermone & orationis quodam furo ea docuisse, quæ & religionem avitam in contemtionem adducere & populum in errorem protrahere visa sunt, Itaque Fredericum antecessorem tuum justissimis de causis mihi concionandi munere interdixisse, & cum Edicto minus parvissem, securitatem ibidem commorandi mihi ademitte. Illustrissime Princeps, supplex & propter Deum rogo, ut ad hæc antilogiam meam clementer admittas,

X x x 3

unde

unde facile pateſcet , quam miſeris modis mecum agatur & præter meritum nominis mei qualiſcunque exiſtimatio laceretur.

Verum quidem eſt , quod diſpoſitione divina, uti ſpero , vocatus & humana ſolitaque ordinatione apud S. Mauritium in Eccleſiaſten live Sacellanum electus atque designatus, nec non Eccleſiaſtico beneficio, cui concionandi munus annexum fuit, donatus ſim, quod quidem munus mihi commiſſum, Dei præſidio, ea fide adminiſtravi, ut coram Deo univerſoque mundo ejus rationem reddere ſemper paratus fuerim, neque adhuc judicia omnium bonorum ſubterfugio, &, ſi male in eo verſatus fui, pœnam transgreſſione dignam non deprecaturus ſum. Super hæc omnia tamen, apud jam dictum Principem accuſatus cladem nominis mei perpeſſus ſum, Et quamvis neque crimen neque delatorem unquam cognoscere potuerim, ut juſta criminis purgatio mihi patuiſſet, ad quam me ſemper obtuli, tamen bonus ille Princeps perſuaſione obtreſtatorum eo inductus eſt, ut mihi incuſato, nedum crimine aliquo damnato, concionandi munere interdixerit. Non autem illius mandatum contumaciter, ut tibi perſuaſerunt, reſpui, neque prorſus excuſſi, ſed, quamvis me inſontem ſcirem, & calumniatoris illius, qui talia de me conſinxit, conſpectum intueri cuperem, Principis tamen mandato tam diu parui, donec, quantum fieri licuit, ſcriptis meis, cum copia conveniendi, non daretur, me purgarem ac contra vaniloquum iſtum ſuſurronem omne juris & æquitatis præſidium invocarem. Inde vero, cum neque juris neque æquitatis ratio ulla haberetur, neque accuſator neque crimen in lucem prodiret, innocentia mea fretus & mandato divino obtemperans, quod primas apud me partes ſibi vindicare debet, ſi veri concionatoris officio ſungi velim, cœptam muneris mei vocaſionem

con-

continuando profectus sum, Proinde, Reverendissime Princeps, non potest judicari contumax vel rebellis, sicut mihi contingit, qui non solum juri paret, verum etiam in præsidium sui, ut ego semper feci & nunc facio, invocat; Qua igitur ratione, nempe falsis invidorum delationibus, Princeps adductus, securitatem publicam per denunciationem mihi misero ademerit, Domino Deo committam, atque Tibi exactius pensandum relinquo, ne si omnia hic. quæ mihi præter meritum contigerunt, ad unum enumerarem, prolixitate mea tædium ac fastidium audiendi tibi ingeram. Præterea Illustrissime Princeps, quod per falsas calumnias apud te delatus sum, me in contemptum & ludibrium prædicti Principis intra mœnia urbis Monasteriensis concessisse, à vero prorsus alienum est. Nam minister ejusdem Principis me in urbem ad se vocavit, ibique securitatem publicam, defensionis jus, tutumque comitatum nomine Principis mihi ademit. Necessitas itaque me adegit, ut in tutelam innocentie meæ Cæsareæ libertati ac urbis defensionis, in qua fui, me subjicerem. Adhæc scribis, me præsidio quorundam meæ factionis, „ fretum citra legitimi Magistratus permissum in templum „ D. Lamberti ingressisse, ibidemque insueta docuisse, „ novas cæremonias & cantiones veteribus abrogatis in- „ vexisse. Utinam Ornatissime Princeps, mea tibi innocentia perspecta esset, sine dubio delatores istos falsa accusationis & virulentæ linguæ puderet, cum etiam tempore Friderici ad concionandum requisitus atque rogatus essem, non solum legitimum meum Magistratum adii, verum etiam gravissimis rationibus commonstravi, me divinæ dispositioni atque concionandi vocationi, si permittat, deesse non debere, Petivi quoque, cum passim ad concionandum urgerer, ut Magistratus suæ voluntatis indicium mihi faceret, me enim se invito nihil acturum, unde facile liquet, quod nullo factioso-
rum,

rum, sed solius omnipotentis fidei præsidio adjutus, vocationi meæ satisfacere voluerim. Cum itaque ad concionandum vocarer, Magistratus permissu illic quo populus verbi divini avidus convenerat, sine alterius injuria atque incommodo suggestum ascendi & officii mei memor verba vitæ docui, quod nulli Christianorum merito denegari debet, quo enim jure alius alium docere, maxime in loco ad docendum destinato prohibetur? Postquam igitur vocatus sum & nihil aliud quam bonum publicum tranquillitatemque civilem; teste veritate, quasivi, necesse non esse putavi; bene agendi facultatem à quoquam esflagitare, hoc enim laudabili consuetudini & Christianæ libertati prorsus repugnaret. Nam bene agere citra cujusque adsensum semper licuit semperque licebit, Ego quidem etiamsi absque Magistratus auctoritate hæc egissem, sine qua tamen nihil egi, gratiam bene gestæ rei merito ab illo expectassem. Cum omnis Christianus Magistratus à Deo ad hoc constitutus, ut quosvis ad bene agendum sponte sua invitet. Si quid vero Deo adversum præceperit, Deo magis parendum esse quam hominibus Scriptura jubet.

Quare, Illustrissime Princeps, cum à calumniatoribus meis inobedientiæ & rebellionis accusatus sim & quasi impia, erronea, nova & contra omnem huc usque promulgatam tranquillitatem pacemque docuerim, unde nihil nisi dissidium & horrenda seditio eruptura sit, per omnia sacra, per jus divinum & humanum oro, ut delatorem ad probandum illata mihi crimina constringas, si autem inexpugnabilibus argumentis convictus fuero, non solum à concionandi munere me abstinebo, sicut & Senatus, Tribuni mechanicorumque Magistri hujus urbis tuo jussu permoti me facere voluerunt, verum etiam, dignum factis supplicium subire paratus ero, sed, cum me objecti flagitii cri-

crimine insontem esse sciam & concionandi officium à Deo mihi impositum sit, cui plus quam ulli hominum parendum est, & plurimi pii homines meam operam poscant, sine æterno salutis periculo à publica docendi functione me continere non possum nec debeo. Te igitur mihi patronum & defensorem fore non dubito, nam singularem veritatis & gloriæ Dei te propugnatores esse plane confido. Hanc meam qualemcunque nominis mei purgationem æquo animo feras ac calumniatoribus meis sine fronte mentientibus, animo generoso & Principe digno aures tuas præcludas.

Num. VI.

Stanislai LUTHOMIRI

Epistola ad

Johannem UTENHOVIUM

A. 1560.

Est Stanislaus LUTHOMIRSCII nomen abunde notum in *Historia Reformationis Polonica*, quam breviter, licet non optima semper fide, descripsit Stanislaus LUBIENICIUS, Meminit ejus quoque in *Historia Augustana Confessionis* Vol. II. p. 652. &sq. ubi de Historia Lutheranismi in Polonia agit Doctiss. SALIGIUS; Fuit enim deinceps *Superintendens Diæceseos Pinczoviensis*, quippe qui &, A. 1562. quâ talis, subscripsit Literis, quas Seniores & Ministri in *Synodo Pinczoviensi* congregati scripserunt ad Professores Theologiæ & Pastores Ecclesiæ *Argentinenfis*, quæ, unâ cum *Argentoratensium* ad eas responsione leguntur in Hier. ZANCHII Epistolis, Operum Toin. VIII. fol. 77.

Nunc verò temporis, eum *Casimirza*, quæ oppidulum est Palatinatus Lublinensis in minori Polonia, egisse

Y y y

Pasto-

Pastorem ac V. D. Ministrum, ex hisce patet literis datis ad *Johannem Utenhovium*, fidum quondam Johannis à Lasco in Poloniam usque Achatem, sed, qui tum ad Ecclesiam Londinensem se iterum converterat; Has autem edimus ex Archivo Ecclesiæ Peregrinorum, sive, Belgarum Londinensis, ubi sub Lit. L. p. 159. earum reperitur Autographum, cum hac Inscriptione: *Ornatissimo, insigni pietate & doctrina viro, Domino, Johanni Utenhovio, peregrinarum Ecclesiarum Londini fidelissimo ministro, Domino & Fratri observandissimo.*

Cæterum, cum *Lutomirscius* noster hic causam Filii Dei, strenuè adversus *Franciscum Stancarum*, atque adversus Unitarios & qui cum illis colludebant, suscipiat, mirum cuidam videri posset, quod tamen deinceps, ingravescentibus turbis, & advenientibus Italis quibusdam, se à veritate abduci est passus, ut magis ad Arii sententiam accederet, referente WENGERSCIO sive *Regenvolschio* in *Hist. Eccl. Eccles. Slavonic.* p. 413. Unde et LUBIENTICIUS lib. cit. p. 152. & p. 215. eum nobis describit, tanquam qui jam A. 1562. ad Antitrinitarios secessum fecerit, atque gloriatur „ quod diu multumque veritati „ reluctatus tandem ei victas manus dederit “ quanquam, cum constet, Lubienicium pro more suo festæque suæ, facillimum esse ac liberalem in faciendis proselytis, etiam iis, qui ceteroquin ab ea impietate prorsus sunt alieni, solum, ut vel ita suorum hominum numerum adaugere possit, ejus solius auctoritati vix credi id alioquin potuisset. Conf. SANDII biblioth. antitrinit. p. 42, 43.

De *Francisco* autem STANCARO, gente Italo, atque primum in Academia *Cracoviensi* linguæ Hebrææ Professore, deinde in Academia *Regiomontana* Borussia, *Osfandri* collega & Antagonista, postmodum inter *Polonos* versante, ac multis modis primò Reformationem promovente, deinceps turbante, conferri debent quæ
à *Conr.*

à *Contr.* SCHLUSSELBURGIO in Catalogo hæreticorum sunt tradita Lib. IX. & à Petro BÆLIO in dictionario, voce *Stancarus*. Conf. WALCH. in Introduct. ad Controvers. Eccles. Luther. T. I. p. 96 sq. T. IV. p. 175-182. Erat ejus opinio primaria, *Christum Mediatorem nostrum tantum secundum humanam naturam fuisse*, quæ adeò magnas in Ecclesiis Polonicis sub primis earum initiis turbas dedit, ut consulti super ea fuerint Phil. Melancthon, Joh. Calvinus, Petrus Martyr, Hier. Zanchius, Th. Beza, alique, qui eam solidè confutarunt, & Tigurini Theologi in Epistola ad Ecclesias Polonicas inserta *Contr.* SCHLUSSELBURGIO Catalogo hæreticorum loco cit. pag. 184-225. Prouti diversæ Synodi adversus Stancarum congregatæ sunt, & Lutherani Doctores in *Formula Concordia* serpenti ejus hæresi obicem ponere sunt annisi, quæ tamen non nisi cum ejus vita A. 1574. expiravit. D. G.

De Johannis à Lasco filii, eorumque fortuna & rebus domesticis quadam, itemque de ejus Testamento. Stancari doctrinam & turbas per eam excitatas commemorat. Pontificios à Stancaro in Evangelicos excitari conqueritur, atque statum Ecclesiæ post Lascii mortem deplorat.

S. P. Clarissime Vir, Non ita longo tempore dedi ad te literas per *Sebastianum Pechium*. Nunc has per *Warnerum Emdanum* scribo, qui ad nos adduxit *Johannem Hieronymum*, & *Thomam Laschi* filios. Sed quia te audiendi esse avidum scio, de fortunis eorum. Scio enim te esse verum contutorem affinium horum memorum. Pater adhuc *Francofurti* condidit Testamentum Germanico idiomate conscriptum, quo mediam partem

Y y 2

om-

omnium facultatum suarum conjugitradidit, reliquam verò medietatem per novem liberorum capita æquis portionibus dispartiri iussit. Jam æstimare potes quænam sint horum orphanorum fortunæ. Accepit enim mater potiore partem omnium bonorum, sine ulla exceptione. Et illa tantum partivimus inter eos, quæ ipsamet mater protulit. Mundum etiam muliebrem suum, quem sanè copiosissimum habuit, sub censu divisionis non revocavimus. Hunc illa sola integrum habet.

Stancarus turbas hic excitat graves; Cujus delirium, imò potius venenum *Hieronymus Offolinsky*; *Stanislaus Sarniejski* & *Stanislaus Drojoniski* ex nobilitate præcipui viri, cum aliis multis, cupide sane, odio veritatis, amplexi sunt. Quærunt enim & venantur isti centauri, sub nomine Christi, licentiam vivendi sine ulla lege. Tu potes æstimare frater, quanto moerore hic sumus nunc in hac prima herba Ecclesiolæ affecti. Sed sit Emanueli nostro summa gratia. Nos omnes reliqui ministri (excepto *Martino* illo Wlodislaviensi Pseudo-pastore) firmiter tuemur missionem ad nos Filii Dei unigeniti, & ejus humiliationem nostri causa in divinitate susceptam. Quam *Stancarus* Judæus & Mahumeti discipulus impugnat & omninò negat, summam consolationem nobis eripere studens. Deitatem enim Filii Dei Dni nostri Jesu Christi hic Sathanæ apostolus nobis nititur abolere astu mirabili. Ora pro nobis Patrem Domini nostri Jesu Christi, cum universo sanctorum cœtu. Furit Sathan pro impotentia animi sui. Pontificii cum *Stancaro* clancularios, imò jam manifestos habent congressus. Instigat Archiepiscopos, Episcopos Papisticos, & Legatum Pontificium in nos, *Arrii*, *Eutychetis*, *Nestorii*, *Macedonii*, & omnium aliorum hæreticorum erroribus, impudenti & maledico suo ore nos infamando & onerando. Quum ipsemet horum omnium hæresum sit securigo. Impollor enim sceleratus sacrosanctæ Tri-

ni-

nitatis gloriam, obliquo impetu evertere conatur. Percutiat eum Dominus.

Tu nosti copias nostras, Lascio erepto a) nemo est qui conatus hujus nebulonis enervare possit. Ex ore tamen infantium & lactentium suorum producit suam laudem clementiss. Emanuel noster, ita, ut *Ossolinus* pœnitentia cœpti sui incipiat affici. Nos, cujus gloria impetitur, certi sumus nobis non defuturum. Vale & nos Patri Domini & Dei nostri Jesu Christi commenda. datum in parva Cazimirza 1560. Julii 28.

Tuæ præstantiæ animo & corpore totus *Stanislaus*.
LUTHOMIRSKI minister verbi æterni incarnati.

Num. VII.
EJUSDEM Epistolæ
tres

A. 1563. & 1565: scriptæ.

Et has Stanislaus LUTHOMIRSCII literas ad *Historiam Polonicam* facientes hic legi volumus, depromtas ex LUBIENICII Historia Reformationis Polonicæ p. 161. sq.

A.

Ad Fratres Cracoviæ
congregatos 1563.

Illustres, Magnifici, Spectabiles, Generosi, Honorati, Benevoli Domini & Fratres in Filio Dei.

Hanc vestram alacritatem, quam in custodienda & conservanda imò propaganda gloria Dei viventis, & ejus æterni unigeniti Filii, ei æqualis & similis, tum & Spiritus S. ex corde diligimus, & amore fraterno amplexi in corde exosculamur: Hanc ut Dominus in

Y y y 3

vo-

a) Erat enim hoc eodem anno fato suo sanctus Johannes. à LASCO ipsis kal. Januar. magno cum detrimento rei ecclesiasticæ cum omnis tum præcipuè Polonicæ.

vobis exsuscitet & magis magisque augeat, omnes uno animo & uno ore dicimus Amen, Amen.

Quum magni nominis viri istum quorundam conventum, qui his diebus Cracoviæ habetur, pro Synodo habere nolint: tum & ipse frater Paulus Gilovius cum aliis fratribus idem affirmavit. At processus (sententia) Synodum hanc edicens rem se aliter habere aperte dicit: cum tamen per eandem multi Viri Christiani, quibus rerum Ecclesiæ cura incumbit, ad hanc Synodum non fuerint invitati. De Synodis Petricoviensi & Cracoviensi, quæ, ut accepimus, decurrente anno nuper decursa^a), celebratæ sunt, nihil nobis constat. Imò nec quisquam erat, qui a nobis post ultimam Synodum Princzoviæ 4. Novemb. 1562. habitam Synodum aliam convocari postularit. Verum enim vero nunc per amorem Dei rogamus vos, ut Synodum Ministrorum omnium in utraque Polonia, Litvania & Russia reformatas Ecclesias regentium convocari diligenter curetis: eisque tempus & locum conveniendi præscribatis: cum consensu Seniorum Ecclesiæ filii Dei, si forte quidam eorum (sicut hanc eorum debitam diligentiam nobis pollicemur) huc convenerint. Talis enim Synodus necessario convocanda est ad conservandum Ecclesiæ Dei ordinem, ad officii admonendos omnes & conscribendos processus (sententiæ Synodales.) Rogamus pariter, cum Deus pro æterna gratia sua multos ad ecclesiam suam vocet, & centum populi sui augeat, vos, quo res meliori quam adhuc ordine gerenda sit, consilium ineat. Interea verò temporis per nomen Dei viventis vos obsecramus, ut iudicio genuino, constanti, Christiano, verbum Dei sequente has dolendas non necessarias & valde noxias turbas (quas à parte nostra non fieri posse cum bono Deo videbimus) examinetis, *non secundum*

a) Hæc illustrari possunt ex SALIGIO Histor. Aug. Conf. Tom. II. p. 654. 655.

dam faciem, sed recto iudicio iudicando. Valde hoc quoque necessarium est, habetis nempe huc spectans Sp. S. monitum: *Non sequeris turbam ad faciendum malum, nec iudicio plurimorum acquiesces, ut à vero devies. Si Deus est, verbum ejus est veritas & triticum. Homines autem & doctrina eorum à præsripto verbi aeterni Dei exorbitantes, sunt paleæ.* Ezech. xx: 18, 19. legimus: *in præceptis Patrum vestrorum nolite incedere, nec iudicia eorum custodiat, nec in idolis eorum polluamini. Ego Dominus Deus vester, in præceptis meis ambulate, & iudicia mea custodite, & facite ea.* Rogamus itaque vos iterum iterumque per Deum vivum Patrem nostrum æternum & ejus unigenitum Filium & Sp. S. memores estote, nos omnes coram Throno iudicii Dei comparituros, & coërcete mentes contumaces hominum, qui pertinaciter suas opiniones tuentur, non vero verbi divini custodiam & obedientiam, ut par erat, testantur. Nolite uni parti, præterita & non audita alterâ, fidem præbere: omnes sumus homines. Nobis sanè valde dolet, quod illi viri Generosi & Nobiles, qui proxima die Veneris in domum Generosi Domini Lubomirscii convenerant (licet ut hoc facerent solliciti, postulaverimus) noluerint quatuor viros è medio sui deputare, qui audirent & dijudicarent colloquia, quæ cum Ministris fratribus nostris habuimus, Facili enim negotio totam rem perspectam habuissetis & vidissetis quam inique fratres nostri agant? quod vobis brevi Deus clarissimè monstrabit. In præsens tamen rogamus, ne narrationibus cujusquam sinistris de Fratre Gregorio cœtus Cracoviensis Ministro, huc ab ecclesia Dei legitimè misso, fidem deris, vel eum suspectum habeatis. Nos enim usque adhuc nil mali vel in ejus doctrina animadvertere vel de eo opinari possumus. Equidem habemus per gratiam misericordis Dei verbum ejus ad formandum iudicium, & sumus membra ecclesiæ Dei. Plura non addimus.

Cum

Cum vobis placuerit, id Deo juvante re ipsa, non tantum verbis testabimur. Interim nos gratiæ & precibus Christianis omnium vestrum commendamus. Dabantur *a*) Cracoviæ Anno Domini 1563. Mensis Maji die decima septima.

B.

Ad Fratres Wilnenfes.

1563.

Clarissimi, vera pietate & Doctrina celestis custodia, Viri.

GRatiam, misericordiam, pacem, ac salutem à Deo Patre ex quo & à quo omnia, & nos in ipsum, per Jesum Christum, per quem omnia & nos per ipsum, Electorem, Servatorem & Interpellatorem, Filium illi consubstantialem; coæternum & coæqualem, in sancto utriusque coessentiali, ac æque coæterno, coæqualique Spiritu, omnia vegetante, in quo clamamus Abba Pater. Authoribus Jacobo Silvio, Sarnicio & Discordia ad d. 14. Maji (neglecto ordine Ecclesiæ Dei usitato, spretis & contemptis, ignorantibusque atque inconsultis, utriusque ordinis Senioribus, projecta ac protrita disciplina Ecclesiastica) convocata est Cracoviam Pseudo Synodus; *b*) processu mendacis referto, evulgato: quem abusi bonitate quorundam Procerum, negotiorum Ecclesiæ Dei plane ignarorum, curarunt subscribi, manibus Magnificorum Castellani Cracoviensis Palatini Lublinensis, Castellani Zawichostensis, Capitanei Marieburgensis Joachimi Lubomirski, Josti Ludovici Decii & quatuor Civium Cracoviensium, inter quos connumerantur etiam illi, qui Papisticam impietatem sequuntur. Ad quam Pseudo Synodum nos Ministri pro-

a) Literis hisce permulti subscripserant, quos recenset SALIG. l. c. p. 656

b) Conf. SALIG. l. c. p. 657.

propiores, non fumus accersiti: imò dabatur opera, ne ullo pacto innotesceret nobis consilium; studebant enim damnare nos unà cum doctrina sana & Ministrum Cracoviensem loco suo movere inque ejus locum sufficere Discordiam illum celebrem factis suis. Quare ne quid detrimenti acciperet Ecclesia Dei ambitione horum fratrum, pravis consiliis, atque actionibus: *Ministri viginti tres* accurimus *Cracoviam*: ubi id quod actum sit, brevibus vobis pro fraterno in vos meo amore, perscribo: ut vobis veritas constet, ne fortè, ut nunc sunt mores, affingant boni isti fratres, pro sua consuetudine. Triduum integrum insumimus, multa largiendo ipsorum pertinaciæ &c. Illi autem abrogata Synodo contra processus per ipsos publicatos sententiam: *** quem tam accuratè (ut nunquam antea ullus sit æque exquisitè scriptus) confectum ediderunt, ad proceres qui nondum coiverant omnem Synodicam actionem rejecerunt, colloquium nostrum repudiando. Sed ut quæ acta hic sint sciant Fratres; En vobis mitto breviter consignata omnia, ex protestatione per nos facta, tum ex responso à nobis dato fratribus, nunc nobis immerito infestis. Dabant operam isti Ministri, ambitione turgidi fratres, ut me ex sua parte haberent, & usi sunt in eo vafritie indigna ministerio ipsorum. Sed per Dei gratiam ipsorum voti non habuerunt optatum successum, imò & ista Pseudo Synodus, ab illis tanta cura convocata, in ventum abiit, nihil in ea actum est. Timentes enim suæ causæ, & ne in aprium proferrentur per nos technæ eorum, Castellano Cracoviensi & Palatino Lublinensi clam persuaserunt, ne Synodicas actiones inchoarent &c. Sed ut ad diem Stanislai, similem generaliter convocarent, & *Discordiam* Cracoviensi ecclesiæ præficerent. Non licere enim absente Capitaneo Mariæburgensi, Castellano Sendomiriensi & aliis multis, nobiscum agere. &c. Dijudicate Fratres, num deceant ista Ministros. Nos d. 13. Cra-

Z z z

co-

coviam hujus mensis convenimus, illorum causa: per-
severamus ipsis invitis, ne absentibus nobis in nos re-
jicerent culpam. Orate pro illis, & pro nobis. & ad
Synodum futuram concurrite: ut incendium Ecclesiæ
Dei periculosum unanimi consensu, ut opus est, Em-
manuele præeunte, restinguamus, & fratres à nobis
dissilientes colligamus: Ventos enim cerebri humani,
non verbi æterni sequuntur præscriptum aliqui, quo-
rum opera & persuasione *Calvinus* vir alioqui magnus ad-
ductus, certe iniquè *Gregorium* nostrum, (*Blandratam*) &
ecclesiarum nostrarum Ministros accusavit. Simlerus Ti-
gurinus modestius egit, qui in suo libello, quo maledico
Stancari respondet libello, ita scribit. *Neque nobis de
verbis, ut aliqui arbitrantur, certamen propositum est, sed de
rebus ipsis, de quibus si inter nos conveniat, nomina Essentie
aut Personæ, aut alia ejusdem generis, quibus veteres usi sunt,
non patimur impedimento esse concordia.* Quare agite Fra-
tres, ut Synodus futura sub finem mensis Septembris sit
frequens, à quibuscunque tandem convocata fuerit. Nos
curabimus, ne ultra mensem septembrem prorogetur
ejus indictio. Miror nos non evocari unquam à vobis.
Certe non gravaremur ullo labore, in tuenda & propa-
ganda gloria Dei, & ejus unigeniti coæterni Filii, sint
illi quicunque tandem sint &c. Dat. Cracoviæ Anno 1562,
d. Mensis Maji 20.

C.

Ad cœtum Wilnensem a) 1565.

*Gratiam & pacem æternam cum accremento lucis vobis Fra-
tres dilecti sincero Christiano corde precamur.*

Agant fideles debitas gratias Patri cœlesti, qui facit
ut quotidie magis magisque perspiciamus fide-
bus

a) Hæc Epistola nomine Synodi Wengroviensis, manu Sra-
nislai Luthomirscii Ecclesiarum minoris Poloniæ tum Su-
perintendentis est scripta d. 10 Junii 1565. referente Lu-
bienicio in Hist. Reform. Polon. p. 177.

bus inter se unum cor & unam animam esse, licet longè ab se sint distiti, prout id apparuerit magno cum omnium nostrum solatio ex benevolentia vestra erga nos fratres vestros, nullis ad nos per tot terrarum spatia, nulli parcendo sumtui, duobus fratribus è medio vestri, *Wendrogowio* & *Andrea Ciznera*, & quod majus est, declarata vestra fiducia erga nos, quibus exorta inibi dissidia componenda commiseritis. Idem ille Pater cœlestis vos & nos Spiritu suo Sancto roborer, ut in vera caritate crescamus usque ad vitam æternam. Nos vicissim vobis, fratres perdilecti, corda nostra sincera & promptæ benevolentia plena offerimus, nulli dubitantes, vos ea eodem affectu, ut soletis, grato suscepturos, qua spe freti libenter accedimus ad componenda dissidia inter vos suborta, ecclesiæ Dei noxia, ad gloriam Dei, in nomine Domini nostri J. C. non ut vobis hac occasione dissidii dominemur. At proinde vos reddimus certiores, factam esse inter fratrem *Wendrogovium* ac *Paulum* Superintendentem ab una, & *Martinum Czechowiczum* aliosque fratres, qui se injuria à Fratre *Wendrogowio* affectos opinabantur parte ab altera conciliationem. Ostendit enim Spiritus S. ab utrinque peccatum fuisse, non leviter læsam & contristatam Ecclesiam Dei per facta eorum inconsiderata & temeraria, quibus ante oculos eorum positis, operante Spiritu S. ad agnoscendam culpam & agendam pœnitentiam, adeoque ad redintegrandam coram nobis concordiam perducti sunt. Id solum reliquum est, ut offendiculum, quod fecerunt Fratres *Wendrogovius* & *Martinus* ibi ubi illud factum, scil. coram Ecclesia vestra deponant, & missum faciant, citra invidiosam commemorationem injuriarum vel exacerbationem animorum, publice tantum confitentes delicta ut pacem & caritatem gloriæ divinæ studio conservent secundum sanctam Dei voluntatem, & apud fratres sororesque culpam vere contrito corde deprecentur. Cum autem

Z z z 2

ac-

acceperimus & alios fratres carus vestri, inprimis *Catherlam* & *Carnicium* magnam isti scandalo præbuisse occasionem; ideo per Deum oramus, ut humiliatis cordibus & mutua conciliatione ac deprecatione, non tantum illos fratres fororesque, sed & nos consolentur, quo Deus inde referat gloriam, Satanas verò hostis concordiae & caritatis pudorem. Quod vos pro prompta benevolentia vestra facturos minime dubitamus, ut tristitia ex discordia orta tanto majus fidelibus adferat gaudium. Ut autem deinceps in omnibus actionibus vestris modestia vestra nota sit omnibus hominibus, nihil que fiat ad contumelia afficiendum nomen Dei, sed omnia in spiritu lenitatis & vera caritate peragantur, per Deum rogamus. Pariter obsecramus ut illud incommodi, quod ex suborta de baptismo disceptatione evenit, in solatium vestrum & nostrum mutuum vertat. Nam quod ad baptismum attinet, de quo nata inter vos est quaestio, ne omnino spiritui divino repugnemus, propria eaque crebra edocti experientia ex consilio S. S. tale temperamentum inventum est à nobis, quo dissidentes se invicem æquari putent, ne ab utrinque quispiam ad aliquid reclamante conscientia faciendum cogatur, sed ut omnes pacem illibatam conservent, abstinentes titulis invidiosis Anabaptistarum vel antagonistarum, perseverantes in precibus ad Deum ardentibus, expectantes tempus Synodo præfixum, quo Deus pro sua misericordia unam viam monstrabit, in qua nullus fidelium impinger, cum sit ovis obediens pastori suo, quin potius tanto majori cum solatio gestit solam Pastoris sui in negotio aeternae salutis audire vocem, prout id experti sumus è tristi carcere & infinitorum Antichristi errorum vinculis educti. Qua de re plenius vobis referent fratres. Nam hac quoque fini convocari Synodum curabunt per istum Superintendentem, quem vos concorditer elegistis, & cui obedientiam in Domino secundum verbum Dei debetis, eique adjumento esse.

N O-

Num. VIII.

NOVA LITERARIA.

TIGURI Prodiit pars quinta documentorum *ad Historiam Reformationis Helveticæ spectantium* cura & industria Viri doctissimi J. C. FUESLINI Tiguri 1753. 8.

Completitur verò hæc collectio I. Excerptum ex *Ge. Vögelini* Historia Mss. Reformationis Constantiensis. II. *Martini Bucer*i Judicium de controversia sacramentaria inter *Caroloſtadium* & *Lutherum* 1524. III. *Huldrici Zwinglii* Apologiam adversus calumnias de ipso præter rei veritatem sparsas. 1524. IV. Syllogem documentorum *ad historiam Helvetiæ anabaptisticam* spectantium. V. *Commercium* Epistolicum *Catharinæ Zellæ*, *Matronæ Argentoratensis* & *Ludovici Rabi*, Superintendentis Ulmenſis. VI. *Indicem librorum* quorundam ac monumentorum *rariorum* in *Histor. Ecclesiasticam* & cumpr. *Reformationis* incurrentium. Tiguri apud Heidegg. & Soc. 1743. 8.

Accepimus verò etiam Viri præstantissimi J. J. ZIMMERMANNI Theologi Tigurini Opuscula in unum collecta, atque duobus in 4. voluminibus edita Tiguri 1751. 4. apud Gesnerum. Continentur vero in hisce

- I. Meditationes XII. de causis magis magisque invalescentis incredulitatis & Medela huic malo adhibenda. p. 1-547.
- II. Meditatio de præstantia Religionis Christianæ collatæ cum philosophia Socratis p. 549-603.
- III. Dialogus de natura Idearum, in quo Auctor probare vult, *nos nescire quid sint ideae*. p. 604-628.
- IV. Dissertatio epistolica de pretio artis rhetoriæ p. 629-645.
- V. Disquisitiones Historicæ & theologicæ de Visionibus, quæ quatuor primis post excessum Christi & Apostolorum seculis, Christianis quibusdam contigisse dicuntur. p. 646-760.
- VI. Exercitatio de Atheismo Platoni impacto p. 761-124.
- VII. Vindiciæ Dissertationis de Atheismo Platonis contra

Z z z 3.

ca.

ea quæ moruit N. H. Gundlingius in Gundlingianis, part. 43. 44. pag. 827—960.

VIII. Meditationes Sacræ, complectentes salutaria quædam monita, ad verum & legitimum S. Cœnæ ulum pertinentia p. 961—1040.

IX. Oratio de præcellentia Eruditionis Theologicæ, qua instructæ erunt mentes cœlo receptæ, collatæ cum imperfectæ & umbratili, quæ in terris locum habet, rerum divinarum cognitione p. 1042—1092.

X. Oratio de disciplina arcani veteris Ecclesiæ nostræ ætate non usurpanda. p. 1093.

Idem verd ille Vir. Celeb. de *Crimine heretificationis, ejusque causis & remediis* nuper quædam præcipere aggressus est, duas ejus Meditationis partes jam publicando A. 1752 & 1753.

Prout non minus sex disputationes edidit, *de pia & circumspccta in tradendis sanctioribus disciplinis sectanda simplicitate*, quarum ultima superiori autumnno anni 1753 proditit.

Est vir eximius BODMERUS, Tigurinus, qui elegantissimum carmen Epicum, sub titulo *Noachi*, lingua Helvetica exaratum, cum prælenti tum futuro seculo, tradidit, opus ære perennius, quodque cum Miltoni Paradiso, atque summorum quorumvis Poetarum exquisitissimis carminibus merito conferas; Aded sublimi ferit sidera vertice!

Ceterum & de *Christo Jesu* Ἰησους, *Propitiatorio* ad Ep. ad Rom. III: 25. tres jam dissertationes theologicas publicavit Vir Cl. J. Jac. LAVATERUS. S. Th. Professor.

Pergunt verd etiam in instituto nobilissimo edendi *Musei Helvetici*, Duumviri præclari atque omni nostra laude majores, Cel. BREITINGERUS & ZIMMERMANNUS, uti partem XXVIII. ante aliquot menses accepimus, quæ nobis sequentia meletemata sistit.

I. Jo. JALLABERTI Orationem in Memoriam Viri Cl. *Gabrielis Crameri* Philol. Prof. in illustr. Acad. Genev. dignissimi A. 1753. d. 4 Januarii defuncti.

II. Catalogum Librorum à *Cælio Secundo* CURIONE, ejusque filiis Cælio Horatio & Cælio Augustino editorum ex Mss.

III. Epistolas ineditas C. S. Curionis ex Mss.

IV. Christoph. TRETII, Poloni, Epistolam ad Tigurinos de tumultu Cracoviensi A. 1574. ex autographo

V.

V. Sam. KOENIGII Orationem de optimis Wolfiana & Neutoniaua philosophandi methodis, earumque amico consensu.

VI. Anecdota de Gul. POSTELLO.

VII. Libros à G. Postello conscriptos ac editos.

VIII. Anecdota quædam de CLAUDIO Allobroge, homine fanatico & S. Triadis hoste.

BASILEÆ. Uti bonarum sacrarumque literarum studia cumprimis hic florent, ita non desunt *Specimina Academica* quam multa inde ab aliquo tempore publicata, quæ luculentum eruditionis Basiliensium referant testimonium;

Cæterum, & prodiit opera Viri pl. Rev. Jo. Rodolphi OSTERWALDII V. D. M. Opus posthumum beati OSTERWALDII Theologi dum vivebat Neocomensis, sub tit. *Des Entretiens pieux* 1752. 8. in quo omnem illam de *piis colloquiis* ita pertrahat materiam ut I. quid per *pia colloquia* intelligatur, indicet, simul verò etiam observet, quam ipsi hæc pia in speciem colloquia sæpenumero possint esse inutilia, quin imò etiam noxia. II. Utum & summam horum *colloquiorum* necessitatem exponat ac adstruat. III. Agat, de argumento horum *colloquiorum*, de personis, de tempore aliisque circumstantiis, ac cautelis circà hoc pietatis exercitium observandis.

Prodiit verò etiam ante triennium opera Cl. GRYNÆI ex Anglico idiomate, in Germanicum translatus libellus paradoxus, sub titulo: *Maruductio ad inferos*, Auctore BEEL-ZEBUL. 8. In quo diabolus, mirum dictu, sub Monitoris persona introducitur ac mortales furoris sui, quo inficii & omnia alia cogitantes suis consiliis & exemplo viam ad Tartara muniunt atque expeditam reddunt, coarguit:

Sed & idem uti Sam. GRYNÆUS V. D. M. in tractu Basileensi, satculum quendam Sermonum ecclesiasticorum ad *moralem Christianismi disciplinam* spectantium publicavit, atque publicum promeruit applausum, ad Hebr. XIII: 17 III: 12. Luc. IX: 26 Rom. II: 23 24 2 Cor. IV: 18. Jac. VI: 13. & Luc. XXII: 19. Bas. 1751. 8.

Curavit vero etiam Vir. Clariss. J. Henr. BRUCKERUS Historiarum Prof. P. edi Syllogen quandam Scriptorum de *rebus Basileensibus* minorum 1752. 8. Quæ sequentes continet libellos. I. Christ. URSTISII Epiomen Historiæ Basil. II. Nic. GERUNG dicti *Blawenstein*, Chronica Episcoporum Ba-

Basilensium è Codice Monasteriensis. III. Æn. SYLVII Epistolam de Basilica. IV. Æg. TSCHUDII Glaronensis Declinationem veteris Rauricæ è Mss. translatus. &c.

FRANCOFURTI AD VIADRUM. Edidit superiori anno 1753. d. XIV Junii novam disputationem periodicam, eamque Theologicam primam, *qua Argumentum pro divina Religionis Christiana origine, à martyribus desumptum, examinatur*, Vir Cel. E. H. D. STOSCHIUS. Ubi inter alia §. V, p. 17. Vir Cel. ita animi sui mentem exponit:

„ Quando igitur martyrium inter argumenta referimus,
 „ quibus divina christianæ religionis origo, hominibus com-
 „ mendanda est, *non ad eos*, pertinere censemus characteres,
 „ quos ratio absolute postulat, *sed* quos à Deo datos, ap-
 „ probat: *non ad eos*, qui plenam perfectamque dant certi-
 „ tudinem, *sed* moralem tantum convictionem; *non* ad per-
 „ se probantes, *sed* pædagogicos, ad attentionem excitantes,
 „ cor afficientes, affectus moventes, & qui ad examen do-
 „ ctrinæ instituendum, homines, veritatis negligentes & in-
 „ curios, ex alto quo tenentur sopore excitatos, fortiter
 „ movere & impellere debent. “ Atque §. VII. pag. 23.
 „ Soli hi proprie, mihi hic in censum venire posse videntur,
 „ qui ob Christianæ religionis professionem, ab hostibus ejus
 „ in jus vocati, Christum libere & fortianimo professi, igno-
 „ miniam, carceris squalorem, bonorum omnium jacturam,
 „ cruciatus sævos & immanes, ipsam denique mortem, sup-
 „ pliciumque ultimum, ob nominis Christi professionem, cum
 „ veræ pietatis & sanctitatis demonstratione perpassi fuere,
 „ licet Christum abnegando, & à fide deficiendo, dura omnia
 „ & ignominiola evitare potuissent.

HALÆ SAXONUM. Uti Vir summè Venerandus Sig. Jac. BAUMGARTEN innumeris modis sibi literatum orbem devincit, ita quod bibliophilis laudabilem inde ab aliquo tempore præstiterit operam, certum est, edendo per partes, excellentissimæ suæ Bibliothecæ, quam sub tit. *einer Hallischen Bibliothec* designat, notitiam quandam, & quidem primario librorum ejus præstantissimorum ac rarissimorum. Sunt vero ejus Notitiæ jam octo quoque publica volumina, quando idem consilium sub innovato titulo: *Nachrichten von merkwürdigen büchern* proseguitur, atque hujus quoque collectionis jam tria publicavit volumina. Edidit is quoque atque in formam disputationis Academicæ publicavit *Examen vari-*

an.

antium Lctionum in Epistola Jacobi obviarum. Hal. 1751. 4.

Prodiit sub præsidio Viri pl. Ven. atque doctissimi Jo. Georgii MICHAELIS Theol. Prof. in Gymnasio Reformatorum Regio disertatio Theol. Philologica, *de progressu & incremento doctrinae salutaris, inde à Proteuangelio usque ad Noëbum.* A. 1751. d. 28 Sept.

Itemque de Templi Hierosolymitani Juliani Imperatoris mandato per Judæos frustra tentata restauratione. A. 1751. d. 13 Sept.

Porro, de Angelo Imperatore exercitus Israelitici Josue adparente ad Josue V: 13 seqq. A. 1752. d. 20. Martii.

Edidit Vir cl. Joh. SIMONIS Histor. S. & Antiq. Prof. Introductionem Grammatico criticam in linguam Græcam, qua de linguæ illius origine & antiquitate, natura fatis ac subsidiis, de præcipuis *Grammatices Græcæ* momentis, lingua & textu N. T. Græco, de versionibus denique V. T. Græcis disseritur &c. Sumtibus orphanotropei 1752. 8.

Edita verò etiam atque sumtibus orphanotropei publicata: Joh. SIMONIS Histor. S. & Antiq. Prof. Introductio grammatico-critica in linguam Hebraicam, qua de linguæ illius appellationibus, origine & antiquitate, natura, fatis ac subsidiis, de præcipuis it. *Gramm. Hebrææ* momentis, de textu denique Hebraico codicis V. T. disseritur &c. cum appendice de *Lingua Chaldæica.* 1753. 8.

Est verò superiori anno 1751. ad cathedram Theologicam in Regia Fridericiana vocatus Vir Cel. Joh. Salomon SEMLERUS Salsfeldiensis, nuper Historiarum & Poëtics Professor in Altorfina, atque Professioni illi inauguratus est, posteaquam in Altorfina prius pro rite obtinendo Doctoratu theologico, publice defenderat *Observationes exegetico-criticas & miscellas* præcipuè super 1. Timoth. III. & IV. quas d. V. Martii 1753. in Universitate Altorfina publice disputandas proposuit.

Edidit vero is Halæ, dum publicas suas indicebat *Lectiones, Sessionis VI Concilii Tridentini exemplum* ex Mss. Coburgensi, quod ab editis exemplaribus in permulta deviat, atque clarissimum mutabilitatis & anxietatis, membrorum illius Synodi in decidendis controversiis exhibet documentum.

Ceterum prodierunt quoque Cel. BAUMGARTENII Meletemata varia, inter quæ & est Institutionum Hermeneuticarum particula tertia de *Sensu Sacra Scriptura*, publice defensa; itemque sub ejus Præsidio Dissertatio theologica de *periculosa sacramentorum in ceremonias & harum in sacramenta permutatione* d. 16 Martii 1753. auctore Joh. Ge. Buschio. Porro Dissertatio Theologica de *Miraculis in regno gratiæ* d. 3 Aprilis 1753. auctore J. C. Tbenn, Augusta-vindelico. Itemque, Scriptio Theologica de *omni-præsentia vera notione*, auctore Chr. Wendi, Hasslo Darmstadino d. 16 Aprilis 1753. Sed &, specimen Theologicum de *Ανθρωπότητα & Εμπροσθεν humane Christi naturæ* d. 7 Junii 1753. auctore Jo. Dieter. Deimann. Frisio orientali. Nec non, Meditationes de *limitibus libertati conscientia ponendis* ad d. 29 Jun. 1753. auctore Ern. Phil. Noltenio, Palæo Marchico. Item, *Authenticam doxologiæ Matth. VI. 13. obvia a recentissimis oppugnationibus vindicatam* d. 12 Julii 1753. auctore Car. Abr. Weyland, Sedino Pomerano. Denique Diss. Theol. de *vera operis operati indola, ejusque necessaria sed causa debellatone* d. XVI Jun. 1753. auctore Ern. P. Rosenow, Wildeberga Pomerana.

HAMMONÆ: Cum ad Gymnasium hoc & quidem ad Historiarum Philosophiæ & Eloquentiæ ordinariam Professionem vocatus esset Vir Doctiss. atque expertissimus Jo. Phil. Laurentius WITHOPIUS J. H. Filius, Medicinæ Doctor, isque solenniter eam cepisset provinciam A. 1752 d. 4. Decembris, pulcherrimam, quæ & variis annotationibus referta, typis exscripta est, orationem dixit de *Religione Medica*.

HAMBURGI. Prodiit A. 1753. Tomus posterior *Historia baptismi infantum* per Gulielmum WALLUM descriptæ atque in Latinum idioma translata à V. D. Jo. Ludovico SCHLOSSERO V.D. M. Hamburgensi. Hamb. 1753. 4. Cujus en. Tibi capitum Elenchum!

- I. De locis pro parvulorum baptismo malè ac præter veritatem allegatis.
- II. De recentiorum doctorum opinionibus, qui vel baptizatos olim fuisse infantes, vel non fuisse statuunt.
- III. De iis qui christianis parentibus nati, tamen adulta ætate baptisati dicuntur.
- IV. De Britonum veterum ecclesia & de sectis Novatianorum

rum scil. ac Donatistarum, qui pædobaptismum rejecisse putantur: item de Arrianis.

V. De baptismo iterando controversia, ubi cumprimis de Paullianistis, quos denuo baptizari, si in ecclesiam recipi vellent, præceperunt Patres Nicæni.

VI. De statu infantum aliorumque non baptizatorum, opinioniones veterum.

VII. De Waldensibus, horumque accusatoribus S. Bernardo, Petro Cluniacensi, Reinerio, Pilichdorsio &c.

VIII. De baptismo infantum controversiæ status, it. de Antipædobaptistis in Germania, Belgio, Anglia, Polonia & Transylvania.

IX. De antiquissimis baptismi ritibus.

X. Argumentorum *Αντιπαλαιστικῶς*.

XI. Dehortatio à schismate, ob dissenfum de ætate baptismi recipiendi.

Ceterum non contemnendas Cl. SCHLOSSERUS, doctissimo Walli libro per omnes fere paginas adjecit annotationes.

HANNOVERÆ: Habemus hic curâ pl. Rev. D. Caroli Antonii DOLLE Superintendentis Schaumburg. Lippiaci &c. *Biographiam Theologiae Professorum qui in Universitate Rinteliensi, inde ab ejus initiis. usque in hunc diem floruerunt.* Hanov. 1752. 8 Parte I. & II continentur Vitæ Joh. Gisenii, Jolux Stegmanni. Eberh. Mesomylii, Balth. Menzeri, Joh. Henrichii, Henr. Mart. Eccardi, Petri Musæi & Gerh. Wolteri Molani.

AMSTELODAMI. Prodiit ante hoc biennium illa dudum à Cl. Editore promissa, ac toties totiesque tentata, ab his prohibita, ab aliis expetita, Editio Novi Testamenti WETSTENIANA, duobus in folio voluminibus, sub hoc titulo: *Novum Testamentum Græcum editionis receptæ, cum Lectionibus variantibus codicum MSS. editionum aliarum, versionum & Patrum: nec non commentario pleniore, ex scriptoribus veteribus Hebræis, Græcis & Latinis historiam & vim verborum illustrante, opera & studio JO. JAC. WETSTENII.* Tomus I. continens quatuor Evangelia. Tomus II. continens Epistolas Pauli, Acta Apostolorum. Epistolas Canonicas & Apocalypsin. Amstelod. MDCCLI. MDCCLII.

Habes hic Lector Prolegomena, quæ arma facesque subministrant, quinimò etiam *Post. legomena*; incredibilem porro variantium Lectionum multitudinem, prodigiolam denique

Α α α α α

omnis

omnis generis citationum, commentarii titulo insignitam far-
raginem,

Ὅσα τε φύλλα καὶ αἰθεῖα γίνεται ὡς
Ἦγε μυρίων ἀδινάων ἦναι πολλά.

Sed juvat hic referre Summi apud Lipsienſes Theologi C:
F. BOERNERI Judicium de priori volumine latum in *Dis-*
sertationibus sacris, quæ prodierunt Lipsiæ 1752. 4. Diss.
IX. p. 180 181. in nota (e) textui subjecta.

„ Ergo igitur, secundis vero minime avibus, in lucem
„ publicam prodire coepit Novum Testamentum Græcum,
„ in quo toto fere vitæ suæ tempore defudavit WETSTE-
„ NIUS, & cujus, viginti abhinc annis prelo paratæ, edi-
„ tionis retardationem ipse quidem adversariorum suorum odio
„ adscribit hostili. Titulus est: *Novum Testamentum Græcum*
„ *editionis receptæ, cum Lectionibus variantibus Codicum MSS,*
„ *Editionum aliarum, Versionum, & Patrum: nec non Com-*
„ *mentario pleniori, ex scriptoribus veteribus Hebrais, Græ-*
„ *cis & Latinis hystoriam & vim verborum illustrante. Ope-*
„ *ra & studio JOANNIS JACOBI WETSTENII Tomus*
„ *1. continens quatuor Evangelia. Amsteladami, MDCCCL.*
„ Instituti sui rationem Vir Cl. jam olim, anno videlicet
„ MDCCXXX, Amstelædami ἀνώνυμος edito exposuit scripto,
„ hocce insignito titulo: *Prolegomena ad Novi Testamenti*
„ *Græci editionem accuratissimam, e vetustissimis Codd. MSS.*
„ *denuo procurandam.* Atque hæc ipsa prolegomena, quæ
„ de Codicibus MSS. N. T., de scriptoribus Græcis, qui
„ N. Testamento usi sunt, de versionibus veteribus, editio-
„ nibus prioribus, & claris interpretibus, historico criticam
„ in se continent tractationem, nonnihil autem immutata, &
„ accessionibus quamplurimis locupletata, tomo huic præfi-
„ genda curavit. Multa vero etiam iisdem inseruit, addidit-
„ ve, quæ ad lites inter ipsum & Helveticos quosdam The-
„ ologos spectant. Græcus N. T. textus, *editionis*, ut titu-
„ lus habet, est *receptæ*. Eo enim, quo constitutum habuit,
„ modo illum exhibere, ipsi haud licuisse, ferunt. Nihil
„ minus tamen, non solum receptam illam, *Elzeviriana* quæ
„ est, editionem in *prolegomenis* p. 151. sq acriter notavit
„ censura, sed etiam in ipso textu Græco, quæ vel delenda,
„ vel addenda, vel substituenda esse, arbitratur, certis ap-
„ positis signis, indicavit. *Variantes lectiones* ex Codd. MSS.
„ Patrum scriptis, versionibus, & cet. longe maximo numero
„ tex-

„ textui subjunxit. *Commentarius*, historiam & vim verborum illustraturus, improbo confectus est labore. Congessit „ in illum, nullo habito defectu, nullo servato ordine, & „ sine ulla addita *κρίσει*, Rabbiorum dicta, Scriptorum Græcorum, imprimis τῶν Ἑβραίων, innumeros fere locos, in quibus „ vox phrasisve textus sacri occurrit, & interpretum alienas læpius ab analogia fidei expositiones, Singulari adeo „ arte, non tam ad illustrandum, quam ad obsecrandum „ aliquoties, depravandumve verborum sacrorum scriptorum „ sensum, commentarium hunc ab auctore compositum esse, „ idonei facile animadverrent lectores.

Quod verò posterius adinet Volumen, ii, qui quid æra dissent lapinis, discernere norunt, faciliè vident, quam eodem quo cœpit tramite pergat, sitque posterius illud priori non magis simile, quam ovum ovo.

Cæterum & eruditi *Lipsienses* in Actis Eruditorum, & *Göttingenses* in Relationibus litterariis, & *Halenſes* in Diariis suis, ita totum hoc institutum jam denudarunt, ut laudabilem suam, ne quid detrimenti caperet res christiana, sollicitudinem, nervosè fati ac graviter, nec minus tamen modestè, detexerint, atque scapham vocaverint scapham.

Sed & Cel. VENEMA, Theologus Franequeranus, adverterus eas, quas Cl. Wetstenius Operi subjunxerat *Clementis Epistolas duas*, calumni stringere, atque quod Epiphania & Hieronymo notæ fuerint, in dubium vocare, nuperime est aggressus, edito singulari schediasmate sub tit. H. Venema ad Virum Celeb. P. *Wesselingium* Epistola, qua, duas Clementis Epistolas à Cl. *Westenio* ad calcem N. T. nuper publicatas, Epiphania & Hieronymo notas fuisse, in dubium vocatur, & de scopo posterioris sic dictæ Epistolæ Clementis ad Corinthios disseritur. Harling. 1754. 8.

De reliquo, quod felix ausumque esse jubeat supremum Numen, Professionem ordinariam Linguarum & Antiquitatum Orientalium, sibi demandatam in Illustri Amstelodamensium Lyceo sollemniter d. 14. Januarii hujus anni 1754. tulcepit Vir plur. Ven. & doctiss. *Gulielmus KOOLHAAS*, Daventriensis, V. D. M. Langeracensis, dicta Oratione, de Grammatica sacra omni vero Theologo summo studio & *Ακριβειᾷ* excolenda, eaque à variis sordibus & nevis, quibus adhucdum conspurcata est, repurganda & desecanda. quæ & typis excusa jam legitur.

Prodiit verò etiam indefesso studio Viri Rever. Gulielmi ab EENHOORN, Tractatus singularis de *Juventute Cbristiana*, multis observationibus cum philologicis tum vero cum primis practicis refertus, prætereaque Explicatione singulari in loca Ecclēt. XI: 8. 9. 10. & c. XII. itemque commentario in II. CXLIV: 12. instructus. Amstelod. 1753. 8.

LINGÆ. Præter alia ingenii monumenta, quibus Vir pl: Vener. *Ferdinandus STOSCHIUS* in Gymnasio Lingensi linguarum & antiquitatum Professor, scholarumque Rector, sibi rempublicam obstrinxit literariam, est quoque cultissimus libellus, sive Tractatus Theologicus, *De Epistolis Apostolorum idiographis*, quo Apostolos, non per Amanuenses, sed sua manu Epistolas suas scripsisse, luculenter demonstratur. Gulpherbyti 1751. 8. Est paucorum equidem foliorum libellus, sed qui varia cum eruditionis tum pietatis prodit specimina, multisque simul Sacræ Scripturæ locis affundit lucem; uti præcipuè quod locum Rom. XVI: 12. concernit, tantum abest, ut inde colligendum arbitretur V. D. quasi per amanuensem conscribi curaverit Apostolus suam ad Romanos Epistolam, ut potius judicet, exinde confici debere, quod tria gesserit nomina, *Tertii, Paulli, & Sauli*. In quam sententiam, quam primus equidem protulit Vir Eximius *Maturinus Veyssiere*, DE LA GROZE, ita totus quantus abit noster, ut eam fere etiam nobis persuaserit: dictumque fuisse censuimus Apostolum *Tertium, Paulum, Saulum*. Nimirum ii, qui in civitatem Romanam adoptabantur, nomen Romanum prisco nomini suo præponebant. Sic Ciceronis liberti *Tyro & Trabea*, in libertatem asseriti, nomina sumerunt *M. Tullii Tyronis & M. Tullii Trabea*. Apud Gruterum & in Antiquitatibus Nemausensibus est monumentum vetus cujusdam *Lucii Tertii Paulli*: ibi nomen *Tertii*, loco nominis, non prænominis usurpatur. Conf. *Theaur. Epistol. Iacrosiani*. Tom. III. pag. 229. 234.

Eundem hunc Virum Clarissimum, Groningana nostra singulari condecoravit honore, eum licet absentem *Theologie Doctorem* benevolenter pariter ac liberaliter pronunciando, tum, quando & in Quatuorviros Academiæ Groninganiæ exornandæ, eosdem illos conferebat Honores: Venerandus STOSCHIUS interea ne in ingratum ea Dignitas collata videretur, novum edendo tractatum, *De Epistolis Apostolorum non deperditis*, quo, nullam ex Epistolis ab Apostolis Jesu Christi exaratis periisse luculenter demonstratur, effecit, eumque dedi-

ca.

cauit Amplissimo Senatui Academico Groningano, & inprimis Summè Venerandæ *Facultati Theologica* &c. &c. Est verò is tractatus editus Groningæ 1752. 8.

Posteaquam Cl. Auctor in antecessum eximia quædam circa librorum divinorum *θεοπνευστων* observall. r, atque inter alia adstruxisset duplicem Virorum Sanctorum *Inspirationem*. Alteram *generalem*. & habitualem, ac continuè immanentem, qua effuso in eos solenniter Spiritu S. novis, cœlestibusque & unicè veris ideis menti infusis, judicioque in divinis veritatibus ac viis penitus firmato, quicquid in opere ministerii tui docerent, licet proprio jam lis instinctu, non tamen, nisi singulari divini Spiritus luce collustrati, potentiaque corroborati, ita docerent, ut ab errore omni immunes, non possent, nisi bene sapienterque, quin optima, qua fieri poterat, ratione, docere.

Alteram *specialem*, & ad tempus, ceu transeuntem, qua (quod ex promissione Servatoris Math. XI 19. Luc. XII: 2. Joh. XIV: 26. in sermonibus etiam Apostolorum subinde obtinuit, quales à Luca ad verbum in literas relatos habemus) in scribendis iis, quæ certæ & infallibilis regulæ loco forent, non proprio motu, sed à Spiritu S. jussu speciatim & impulsu, novo & immediato eoque specialissimo ejus concursu, ita & mens & stylus scribentium adsciebat ac dirigebatur, ut non nisi hoc solum, quod scribebant, scribere possent, idque ita scriberent, ut Sp. Sanctus ipse & solus illius auctor esset habendus: &c.

Progreditur ad evincendum, *Primò*, quod Apostoli non plures, ac hodie adsunt, scripserint Epistolas specialiter *θεοπνευστας*. *Secundò*, quod pauca, atque adeo probabiliter non plura, quam quæ hodie exstant, Apostoli scripserint. Hisce enim duobus primariis capitibus totum hoc veluti absolvitur opusculum.

Tandem vero etiam adversus objectiones multifarias suam hanc causam asserit ac defendit Vir Celeb. ubi cumprimis expenduntur loca 1 Cor. V: 9. 2 Cor. X: 9. 10 11. 2 Cor. XIII: 1. porro Ephes. III: 3 4. Phil. III: 1. Coloss. IV: 26. Eph. III: 3. 2 Thess. II: 1. III: 17 2 Petr. III: 15. 16. 1 Petr. V: 12. 3 Joh. vers 9. & sim. atque haud perfunctoriè illustrantur:

Cæterum & Vir pl. Vener. atque Doctiss. Jo. Dan. van HOVEN, præter alia eruditionis haud proletariæ specimina, edidit *Historia Ecclesiastica* pragmaticæ N. T. Specimen, exhibi-

hibens caput primum, *de origine & constitutione Ecclesiæ Apostolicæ*, præmissa prolusione, *de Scriptorum qui litterariam suppellectilem ad Historiam Ecclesiasticam composuerunt*. itemque Specimen alterum, exhibens Theses *de Apostolica Ecclesiæ religione*; Et porro, Specimen III. *de Christianorum seculi I. vita & moribus*, ad ductum Iacob. III. 17. recentius Lingæ 1752. 8

Edidit verò etiam Vir plur. Vener. Joh. Casimirus MIEGIUS Dissertationum, ad ædificationem atque prædicum rerum divinarum notitiam facientium bigam, *de Ministerio Verbi in Spiritu & Veritate*; itemque nuper admodum, Theses, *de diverso carnis & spiritus gustu in studio sapientiæ cælestis*.

HAFFNIÆ. Prodiit nuper Cbrist. PANTOPIPIDANI, Aarhusensis Præpos. Gener. & Pastoris templi cathedralis *Dissertatio Irenica inauguralis de Vatis Jesaiæ calamitoso calamitatis camino*, c. XLVIII 10. 4.

Vener. verò etiam Ericus PANTOPIPIDANUS, cujus varia in Historiam Ecclesiasticam, Politicam & Litterariam Patriæ, extant merita, novo quodam dono litterario suos sibi devincire aggressus est, edendo, sed lingua Danica, *Introductionem in Historiam Naturalem*, cujus Tomus primus prodiit in 4.

GRONINGÆ. Cum die 3. Septembris more modoque solenni celebrarentur Encænia Universitatis nostræ, GERDESII h. t. Rector Magnificus, Oratione habita *de duobus in Theologia Elenctica evitandis scopulis*, altero, τῇ τῆς ἀπολογίας ἐμμετρίᾳ altero, *pia quam dicunt fraude*, à Rectoratu decessit, eumque resignavit in manus Viri Consultissimi, Jac. ECKII Jurium Professoris: Est ea Oratio typis impressa Gron. 1753. 4.

Sub ejusdem GERDESII Præsidio publice quoque ventilata est ad diem xx Junii 1753. Dissertatio critica in *Canticum Deborah*, ad Judicum caput V. auctore Abr. Frid. Ruckersfeldero Moeno-Frat. coturtano, Sacri Ministerii candidato; Cujus dissertationis finis primarius est, internam illius Cantici dispositionem investigare, atque cum alius cujusdam vetustioris Poëtæ operibus comparare, quo nexus ejus cumprimis se nobis offerat, atque à difficultatibus suis liberetur. Eum in finem Doctiss. Auctor, *Pindaricum* quoddam *carmen* meditationi substernit, atque cum eo deinceps totum hoc canticum comparat, traditis primo quibusdam odorum Pindari-

ca;

carum characteribus iisque applicatis ad præsens Deboræ *Επιμνησιν*; Hoc autem ut tantò ipsi cederet felicius, ante omnia quoque evincendum sibi sumit pag. 14 sq. quod *Deboræ* ætas, carmina caractere postea *Pindarico* dicto insignita non ignoraverit: Qua occasione simul ad illustrationem *Cantici Mosajci* Exod. xv. post ægyptiorum in mari rubro stragem decantati quædam afferuntur minime proleteria. Cæterum illud Pindari carmen est ex Olympicis depromptum & quidem *Εἰδὸς* tertium, inscriptum *Theroni* in *Theoxeniis*, quod totum quantum à p. 5—10. in suas partes primarias resolutum illustratur. Cui deinde subjungitur hujus nostri *Cantici* à *Debora* compositi non tantum Schema, in strophas, antistrophas & *Ερωδὸς* resolutum à pag. 18—22. sed & commentarius p. 22 — 39. In ipsa Disputatione pluribus legendus.

Cæterum idem ille RUCKERSFELDERUS haud ita multò post, ad *Professionem Theologicam* illustris Gymnasii Daventriensis vocatus est in locum Viri Celeberrimi G. C. OFFERHAUSII, cui octogenario majori honorifica contigerat muneris relaxatio; Neque tamen Academia aut Facultas Theologica civem hunc suum atque auditorem, sine quodam Honoris titulo à se demittere volebat, quin potius admodum honorifice summum in Theologia gradum quem vocant Doctoris in eum conferre, eumque *Theologia Doctorem* declarare.

Quo factò is Daventriam se conferre ibique decretam sibi S. Theologiæ & Philologiæ Orientalis Professionem capeßere ac die XX Decembris Inauguralem suam Orationem pronuciare: *De recentioribus circa rerum universitatem observatis, Religioni Christiana haud contrariis*, quæ & typis excerpta prostat, Daventr. apud J. H. van Wyk 1754. 4.

Est quoque die VI. Februarii hujus anni 1754. publice edita à GERDESIO Disputatio Exegetica V. ad 1 Cor. XV: 20—23. atque sub ejus præsidio publice defensa ab Henr. Joh. Folmero Zurphanienfi S. Th. Studiofo.

Itemque die XXVII. Martii Disputatio Exegetica VI. ad 1 Cor. XV. v. 24—28. *De Christo Regnum Deo & Patri tradituro*, Defendente C. P. Schultzio Benthemienfi S. Th. Stud.

Quum apud nos vacuè facta esset morte Cl. Croeseri Facultas Medica, ne quid inde detrimenti caperet res Academica,
B b b b vo-

vocati sunt in ejus locum, primo, Vir Celeberrimus, quique jam inde ab aliquot annis *Franequeranam* Academicam exornaverat, *Tiberius* LAMBERGEN, Professor Medicinæ, & cumprimis Chymicæ atque Botanices, qui jam inde ab aliquo tempore privatarum suarum lectionum exordia fecit, deinceps Vir Juvenis doctissimus Gualtherus DOEVEREN Flandrus, Medicinæ Doctor in civitate Leidenſi, Medicinæ, Anatomix, Chirurgicæ atque artis obſterricandi; Quibus adjunctus inſuper eſt Leſſor Anatomix & Chirurgiæ publicus, Vir Cl. STENHUIS Medicinæ Doctor Groninganus.

HELMÆSTADII Prodierunt Jo. Bened. CARPZOVII Theol. & Græcarum Literarum in Acad. Helmſtadienſi Profeſſoris *Sacra exercitationes in S. Pauli Epistolam ad Hebræos ex Philone Alexandrino*: Helmſt. 1750. 8. Præfixa ſunt *Philoniana*, Prolegomena, in quibus de non adeo contemnenda Philonis eruditione Hebræica, de convenientia ſtyli Philonis cum illo Divi Pauli in Ep. ad Hebræos, & de aliis nonnullis variis argumenti exponitur.

Edidit quoque Vir Cl. Ern. Aug. BERTLINGIUS S. Th. Doctor & Prof. pub. *Observationes Hiſtorio-Theologicæ ad Litteras PAULLI III. Rom. Pontif. de Modo concionandi Anno 1542. datas & publicatas ab Ill. Ro. Eccl. Cardinale QUIRINO*, in Litteris Vicennialibus Brixienſibus, quæ Georgiæ Auguſtæ celebravit inſerſis. Helmſt. 1751. 4.

Eſt verd cumprimis memorabilis Viri Doctiſſimi *Franciſci* ROTHFISCHERI ad Profeſſionem philoſophicam in Academia Julia vocatio, ante biennium ſere facta, poſteaquam is paulo ante à Pontificiorum ſacris ad Sacra Evangelico-Lutheraſta tranſitum feciſſet, ſequæ, quam Veritas etiã nunc triumphos agat, de Præjudiciis, cum educationis tum informationis, ſuo exemplo notabili reſtatum feciſſet; Cæterum de tranſitu ejus ad Proteſtantes extat Ejus Apologia & Relatio Hiſtorica, Germanicè edita Lipſ. & Gulpherbyti 1751. 4.

HEIDELBERGÆ Qui in Cel. J. H. HOTTINGERI ſucceſſit locum Vir pl. Ven. & Cel. Jo. Jac. WUNDIUS Diſputationem pro ſummis in Theologia Honoribus edidit Inauguralem, ad diem XII. Sept. MDCCLIII. qua copiam *Charismatum & virtutum in Eccleſia Apoſolica* recenſet, atque multas Sacræ Scripturæ cumprimis novi teſtamenti locis lucem affundit, ut has muneris Profeſſorii primitias meritò cum Viri Clariffimo, tum Univerſitati Archi Palatinæ gratulemur.

1751.

Eid.

Edidit Vir Cel. *Christianus* BRUININGS Theologus Senior Observationes practicas generales ad Orationem Dominicam, circa ejus auctorem, scopum, materiam formam & usum Heidelberg. 1752. 4.

Sunt quoque sub ejus praesidio à Carolo *Buttinghausen* S. Th. Cult. ventilatae Theles Miscellaneae de Excommunicatione *Judaica*, ad diem 4 Aprilis 1753.

JENÆ Extat J. Fr. FALCKII Oratio 1752. habita de Reformatore Primo *Luthero*, ad anniversariam Augustanae Confessionis memoriam renovandam.

Edidit vero etiam Cel. Jo. Ern. Imman. WALCHIUS Prof. publ. & Societatis Latinae Jenensis Director, diss. de *Christianorum sub Diocletiano in Hispania persecutione*, quam ex antiquis inscriptionibus illustravit Jen. 1751. 4. atque varia eruditione perfudit.

Uti non minoris eruditionis opus est, Ejusdem *Persecutionis Christianorum Neroniana in Hispania ex antiquis monumentis probande* uberior explanatio Jen. 1753. 4. qua multa tam sacrae quam profanae antiquitatis capita explicantur atque illustrantur.

Cæterum ea quoque quæ hic floret, *Societas Latina Jenensis*, quæque Superiori anno 1753. admodum honorifice *Danielem GERDESIUM*, numero Sociorum honorariorum inscripfit, ut eruditionis latices ad plures deducat omnem navat operam: Et sunt ab ejus direttore Viro Celeb. Jo. Ern. Imman. WALCHIO Phil. doctore & Professore publico edita ejusdam Aetæ, quorum Volumen secundum sequentia continet meletemata.

I. Frid. Otonis MENCKENII diss. de hodierna litterarum per præcipuas Europæ cultioris partes facie & statu.

II. Jo. Math. GESNERI ad disputationem *Ide nomenclatura latina παραλειπομενα*.

III. Jo. Dit. WINCKLERI de genuina της Εγκυριας significatione schediasma.

IV. Jo. Sal. SEMLERI Spicilegium variarum lectionum ad librum I. Epistolarum Plinii.

V. Jo. Christ. STRODTMANNI centuriam differentium apud Latinos vocum, ab Aufonio Popma vel omislarum, vel curatius explicandarum, una cum ejusdem ad hanc centuriam adpendice.

VI. Imman. Frid. GREGORII de scribendi genere Δια σημειων, præcipue apud Veteres Romanos dissertationem.

B b b b 2

VII.

VII. Io. Ern. Imm. WALCHII Pocillatorem Phrygium.

VIII. Io. Goth. MULLERI Syllogen lectionum variantium è codice Ienensi antiquo Terentii.

IX. Car. Frid. WALCHII Iovem serenum.

X. Lud. Gul. BALHORNII de Diis Σωτηρες commentationem.

XI. Io. Frid. SCHOEPPERLINI diss. de veteribus Romanæ linguæ cultoribus κακοζηλοis.

Accedunt Elogia Virorum celeberr. Io. Gottl. HEINECCI, Iacobi BURCKHARDI, & Mathiæ BELII

LAUSANNÆ. Prodiit his diebus, tractatus, prodromus veluti Operis vastioris ac diffusioris, sub titulo: *De Malis ex Ecclesiæ Romanæ dogmatibus disciplina & praxi principibus, Reipublica humanæque societati obuenientibus*, diatribæ XII. Auctore D. H. QUIRINO PHILALETHE.

Erunt verò harum diatribarum argumenta, hæc I. Diatriba ostendet Oeconomiam illam a Deo definitam & a Redemptore nostro commendatam, procedendi nempe *per liberum Rationis exercitium* in salutarium Veritatum meditatione, ab Ecclesiâ Rom. everti ac eliminari II. Argumentum erit, *Religionis Rom. diversitas ab antiqua per Apostolos annunciata*, humanis placitis pro genio innixæ: & quod gravissimum est, superstitionibus multiplicibus humanæ Societati noxiis vitiatæ. III. Demonstrabit, *Religionis Rom. nervo Salutis viam populis difficiliorem* rudiolemque omnino reddi; cum externa quædam devotionis exercitia promoveat, chimericis dotibus tantummodo affecta, vitiorum radices & semina non præcidat, non extinguat. IV. Ad Sanctuarii pondus librando *præcipua illius Dogmata*, ex eorum origine, cæterisque annexis, nonnisi ex pravo superbix avaritiæque spiritu, pietatis specie personato, illa processisse (unde prima cæpit mali labe) ut temporanea Papæ potestas, Ecclesiasticorumque regnum longe lateque protenderetur, cæteris præstaret, opibusque afflueret, compertum reddet & exploratum. V. *Romanensium artes* indicabit, quibus, vel Traditionis beneficio aut fraudum vulgo piarum, quibus indulgent, ope, propria *Dogmata vallare ac propagare* satagunt VI. *Larvam* præcipuis illius *Religionis Patronis* detrahet, eosque carnalis prudentiæ porius machinamentis & dolis, pestiferæque Politices canonibus, quam vero Dei iustitiæque zelo instructos exhibebit. VII. *Quam Tyrannidem*, quam in bona, in conscientias & in personas Re-

Religio. Rom sibi adjudicat, versabitur. VIII. Palam faciet, quam immaniter *Religio illa temporaneam Principum potestatem parvipendat*, impetat, convellatque. IX. *Persecutionis cacodæmonem, quo Religio illa munitur*, indigabit & execrabitur; quoque nullam non movet machinam, ut seditio- nibus vel proditiionibus ipsi non obtemperantes oppri- mat. X. *Eam armis stipatam*, quæ citra vel minimum in- commodum sibi comparare potest, & *bella ausam* perficere, & ipsos Principes morti tradere, in aperto ponet. XI. Præ- cipua recenset detrimenta juribus Reip. Civili propriis, quibus promoveretur, a Rom. Religione illata; quandoquidem illam membris subje&isque destituit, eosque paucos inertes omnino, ignavos, pauperesque reddit. XII. *Religionem Rom. ejusque Praxin*, tanquam *tranquillitati publica*, paci ac secu- ritati *inensam* apodictice convincet.

Is, qui celeb. *Abrabamo RUCHAT* datus est successor (v. Tom. III. P. II. p. 380.) I. P. SECRETANUS, uti novum munus adiit sermone auspicali, *de Controversiis circa religionem rite tractandis*, iia sub formam dissertationis Aca- demicæ eum typis exscribi curavit Bernæ 1752. atque alteram mox disputationem eidem adjunxit, quæ *summam fidei Chri- stianæ* exhibet. Bern. 1752. 4.

KILIÆ HOLSATORUM Edidit Vir maxime Rev. Ad. Henr. LACKMANNUS, 1752. d. 17 Jun. ad præscriptum constitutionis Fridericæ in alma Christian-Alberta, Dispu- rationem ad Novellam c. XLVI. *De Controversia, nata ex sacrarum literarum lectione in Synagogis Judaicis, compositaque per Justinianum Imperatorem.*

LIPSIÆ. Inter ea quæ hic quotidie circa rem litterariam, promovendam ac adaugendam aguntur, recentiori meretur il- lud quod inter Ro. Eccl. Cardinalem eminentissimum *Ange- lum Mariam QUIRINUM* & inter V. Cl. Jo. Rud. KIES- LINGIUM intercedit commercium epistolicum, circa res com- munionem & ecclesiam Romanam cumprimis concernentes; Uti anno superiori 1753. prodit Cl. KIESLINGII Epistola ad Ill. Quirinum, Ecclesiæ Brixientis Episcopum, & Biblio- thecæ Vaticanæ Præfectum, de *Religione Lutherana Romanen- sibus ad eandem accessuris, sua præstantia amabili* Lipsi. 1753. 4.

Est hæc Epistola ea occasione potissimum scripta, quod E- minentiſſ Cardinalis ægre ferret Viri Cel. *Francisci ROTH- FISCHERI*, Professoris Helmſtadienſis, transitum ad Eccle-

B b b 3

ſiam

siam Lutheranam, eaque de re cum apud alios tum apud ipsum Kieslingium conquestus esset, atque etiam ad ipsum Rothfischerum Epistolam scripsisset debortatoriam; Illis enim querelis, ut satisfaceret, hanc ad eum dare Kieslingius scriptionem, atque in ea evincere aggreditur, quam *Religio Lutherana Romanensibus ad eam accessuris sua praestantia sit amabilis*:

Neque autem solum variis argumentis id evincere studet Vir Celeb. sed & cumprimis *pro veritate doctrina Protestantium*, & quam unusquisque veritatis fulgore tactus sinit vel nulla alia vi cogente, persentiscat obstrictum, adeam sequendam, adducit Testimonium D. HYACINTHI *de Quiros*, sive *Quirini Philaletbi*, Hispani, Reformatæ nunc Ecclesiæ socii & Professoris Theologiæ in Academia Lausannensi apud Helvetios, in ejus Diatribis, *de Romana Ecclesiæ dogmatibus, praxi & disciplina*, editis Lausann 1753. 4. Et hunc enim *Quirinum Philaletbum*, pag. super. commemoratum, egregium veritatis Evangelicæ Confessorem, missis Pontificiorum laeris, ad nostra transiisse, merito lætamur nobisque gratulamur; Deumque ut his in propagandum veritatis regnum directis consiliis largiter benedicere velit, exoramus.

FRANEKERÆ. Prodiit A. 1752. d. 1x. Maji atque sub præsidio Viri Cel. *Ægidii GILLISSEN* publice defensa est disputatio prior, *de SS. Evangeliiis ad Apocryphos quosdam libros non accommodatis*. 4.

Edidit verò etiam Cl. VENEMA Epistolicam dissertationem ad Cel. WESSELINGIUM directam, qua duas Clementis Epistolas à Cl. Wetstenio ad calcem N. T. nuper publicatas, Epiphanio & Hieronymo notas fuisse in dubium vocatur, & de scopo posterioris sic dictæ Epistolæ Clementis ad Corinthios disseritur. Harlingæ 1754. 8.

Cæterum & Vir Celeb. Joh. ARNTZENIUS novam nobis curavit editionem Panegyrici à *Latino Pacato Drepanio* in laudem Theodosii Augusti conscripti, cum notis integris Claudii Puteani, Franc. Jureti, Johannis Livineji, Valentis Acidalii, Cont. Rittershusii, Jani Gruteri, Joh. Schefferi, Christ. Gottl. Schwarzii & aliorum selectis. Quibus accedunt Thomæ Wopkenfii Animadversiones criticæ nunc primum editæ. Amstelod. 1753. 4.

Cl. autem VRIEMOETIUS præter reliqua ad illustranda Scripturæ S. loca varia meletemata, sub finem quoque superioris anni 1753. Dissertationem edidit ad selecta V, T. præ-

ci;

cipue ex *Decalogo* loca, quæ varii generis continent Observationes philologicas ad præceptorum decalogi sensum rite percipiendum potissimum directas;

GOTTINGÆ. Est Vir Juvenis eximius *Petrus PLESKEN*, Viri Summè Venerandi *Meinbardi Plesken* filius, qui A. 1752. d. 16 Sept. summos in Philolophia honores Doctōrales adeptus est editis binis elaborationibus de *Patrimonio Henrici Leonis*.

Idem ille, novum eruditionis historicz specimen edidit publice ventilando disquisitionem Academicam, sub titulo: *Carolus V. Augustus Ferdinandum Fratrem Germanum, Regem Romanorum constituens auspicato atque absque omni lapsu politico*. Gott. 1753. 4.

Prodiit Epistola gratulatoria de *Poetis Biblicis Latinis* ad virum Summè Rev. ac Celeb. *Christ. Aug. HEUMANNUM* p. missa à Fr. *Chr. LESSERO* V. D. M. Nordhusano. 1752. 4.

BREMÆ. Obiit die XXX Junii 1753. supremum diem Vir Celeb. *Conradus IKENIUS*, atque morte sua vacuum fecit cathedram in illustri Gymnasio Theologicam, atque in cœtu Stephanienſi Ecclesiasticam, multisque præclaris ausis in incrementum rei litterariæ atque ecclesiasticæ susceptis est intermortuus; longiori vitæ, si Deo visum fuisset dignus, Interea, benè est, quod variis scriptis iisque ad Cleanthis lucernam elaboratis sibi non morituram pepererit nominis famam, sicque etiam mortuus adhuc loquatur & celebretur.

Sub præsidio autem Celeberrimi *NONNENII*, qui per Dei gratiam adhuc floret, ac vegeta est ætate, nuper defensa est Disputatio II. Theologica de *Donis extraordinariis Spiritus Sancti*:

LUGDUNI BATAVORUM. Sub præsidio Viri Cl. J. J. *SCHULTENII* edita est dissertatio ac publice defensa d. VII. Martii 1753. qua disquiritur. Unde *Moses res in libro Geneseos descriptas didicerit* ? auctore Petro *BROUWER* Viri pl. Ven. & doctissimi Br. Brouweri Theologi Amstelodamensis filio.

HAGÆ COMITUM. Eximium prorsus ac varia eruditione reſertum tractatum edidit Vir plur. Vener. atque doctissimus *Carolus CHAIS* V. D. M. Ecclesiæ Hagæ Gallo-Belgiæ, sub titulo: *Lettres Historiques & dogmatiques sur les Jubiles & les Indulgences à l'occasion du Jubilé uni-*
ver-

verset celebre à Rome par Benoit XIV. l' An MDCCL. & etendu à tout le monde catholique-Romain, en MDCCLI. par Charles CHAIS Tome I. II. III. Se vend à la Haye chez Jean Swart. MDCCLI. 8.

ERLANGÆ. Edidit A. 1752. d. 2. Maji Dissertationem Academicam Polemicam, qua articulus *de Redemtione à cavillationibus Auctoris Religionis Essentialis* vindicatur, Vic summe Rev. Jo. Mart. CHLADENIUS, Academiæ Fridericiano Erlangenfis Prorektor designatus.

Prodiit vero etiam hoc eodem anno 1752. liber sub titulo: *Κεφάλαια Bibliothecæ regiæ Berolinensis Æthiopica* descripta; ex schedis hæcenus anecdotis eruit, luci publicæ expoluit & præfatus est Jo. Dietericus WINCKLERUS S. Theol. Doctor & Ecclesiarum Hildesienfium Superintendens.

DUISBURGI. Vir plur. Ven. P. JANSSENIUS nobilem quandam, nec à quoquam digne satis pertractatam aggressus est materiam, *De æquilibrio peccati & vicariorum Jesu Christi passionum*, eamque novem identidem sibi subsequentiis *Disputationibus Academicis* abfolvit, quarum prima d. 3. Martii A. 1752. ultima d. 7. Aprilis 1753. in Academia Duisburgenfi publicè propofita est ac defensa.

Cæterum & Cl. AMMENDORFIUS Disputationum Philologico-Theologicarum bigam edidit: *de convenientia novissimi Judicii cum Legislatione*, alteram 1752 d. 18. Jul. alteram 1753. d. 5. Januarii.

Sub ejus verò etiam præsidio edidit Dissertationem pulcherrimam *Frid Theod. WITHOF*, Jo. Hild. Fillus, natu minimus, *de Nomine novo ad locum Apoc. II: 17. d. 24 Maji 1753.*

Apud DANTISCANOS Vir Cl. WERNSDORFIUS bigam edidit Dissertationum, ad comprobandum, *Fabularum Historicarum de Baccho ex Musaica baud conficiam esse, contra Huetium aliosque. 1753. 4*

ULTRAJECTI. Quum A. 1752. d. 27 Aprilis, Vir eximius Seb. RAVIUS ordinariam linguarum Orientalium Professionem auspicaretur, eruditam dixit ac publicavit Orationem, *De Eloquentia & sublimitate dictionis Hebraica scriptorum antiqui sæderis*, Est ea typis exscripta Traj. ad Rhena 1752. 4.

Vir. Cel. Christophorus SAXIUS extraordinariam *Antiquitatum & Humaniorum literarum* Professionem suscepit A. 1753i

1753. d. 1 Febr. dicta Oratione Inaugurali doctissima *pro Antiquitatis scientia*, quæ quam late se in omnem antiquitatis eamque eruditam scientiam immiserit, Celeb. Auctor, ipso opere demonstrat;

Sub præsidio Cel. WESSELINGII variz prodierunt Disputationes: v. g. *de Marco Aurelio Commodio Antonino*, cujus Auctor H. H. Meyer Bremenſis, eam defendit 1753 d. 23 Maji; *de Asiarhis*, eorumque munere ac dignitate, cujus auctor Ryn Rynen, Haga-Batavus eandem defendit eod. anno d. 13 Junii; *de Caussis superstitionum inter Christianos*, cujus auctor est Gisbertus BONNET, Narda-Batavus d. 3 Octobris; qui ultimus, cum paulo post in S. Ministerii Candidatorum numerum receptus esset, intra paucos dies, ad Ecclesiam *Amesfortianam* verbi divini præco, exemplo memorabili vocatus est.

Edidit quoque sub præsidio Viri Cl. Job. CASTILIONÆI d. 6 Junii disquisitionis philologicæ specimen, *de Rationis in Philosophia usu & abusu* Abr. Jac. Drybout Daventriensis A. 1753. 4. atque præclara futuri philolphi præludia dedit, quæ ut fausta jubeat esse atque fortunata supremum Numen, veneror.

Prodierunt nuper I. Ge. ALTMANNI Linguz Græcæ ac Ethicæ in Academia Bernensi Professoris, *Meletemata Philologico Critica*, quibus difficilioribus N. T. locis ex Antiquitate lux affunditur & verus eorundem sensus indigitatur. Accedit *Oratio de illustri inscriptione crucis Christi*, ejusque mysteriis. Ultraj. apud. Nicol. Muntendam 1753. 4.

Hæc Meletemata tribus Tomis distincta, ac variam eruditionem præ se ferentia, videmus recenseri in Bibliotheca Germ. Nova mens. Septemb. anni 1753. à pag. 113—124.

* * *

* * *

Instructio Reverendi Dni. Doctoris LEONIS ALLATII ad suscipiendum iter in Germaniam, Bibliotheca Palatina causa. a)

Postquam ad aures Serenissimi Bavariz Electoris MAXIMILIANI singulare desiderium Rdæ Tuz Dignitatis, de
C c c c P a

a) Est hæc non ita pridem inserta, *novis relationibus de Libris Memorabilibus*, quas Cl. BAUMGARTEN publicat. Tom. III. p. 522—528. unde eam in fugam vacui depromimus.

Palatina Vaticanæ Bibliothecæ jungenda perlatum est, Sanctissimo Pontifici spem fecit, se, simulac Urbs capta esset, copiam Bibliothecæ ipsi facturum. Cum igitur Urbs Heidelbergæ à Comite TILLI expugnata sit, è re judicamus, integram Bibliothecam, pro eâ qua usus est circumspeditione Sanctissimus Papa, ullo sine damno, Romam transportandam: Quippe quæ Sancta Sedes & vera Catholica Ecclesia est, ubi studia cum in finem excoluntur, ut maximas iis dignitates & florentem rerum nostrarum nobis acquiramus statum: Ut adeo & Serenissimo Electori & Illustrissimo Bavarico Nomini propria hæc futura sit gloria, quod tam splendidum spolum atque nobilissimum Trophæum in ejusmodi Orbis theatroad perpetuam memoriam condatur. Hanc ob causam Sanct. Pontif. in animum suum induxit, Rdam Tuam Dignitatem & ad Serenissimum Electorem, & ad Comitem TILLI ablegandi, ut Bibliotheca quam fieri potest citissime huc adducatur. Quanto majorem igitur Sanct. Pont. fiduciam in fide atque industria Rdx. T. D. quam Dominus Cardinalis de S. Susanna R. E. Bibliothecarius commendavit, ponit; Tanto magis, utpote Vaticanæ Bibliothecæ minister, Sedi Pontificiæ obstrictum se sentiet, conceptam de se spem implendi, omnemque diligentiam adhibendi, ut voluntati Pontificis Summi hac in parte fiat satis; cum vel ipse intelligat, quanti hocce negotium sit momenti, quantumque incommodi & laboris perferendum sit, si Sancto huic Patri placere velimus.

Commodissimam ergo viam propediem ingreditur Rda. T. D. nullamque non adhibebit curam, dictum Serenissimum Electorem, cujus sedes *Monachium* Baviaræ Urbs atque Metropolis est, adeundi, atque tradito Brevis a S. P. fidei ipsius concredito, Germanico idiomate eum affandi: ex hoc Brevis abunde ipsum perspecturum, quam se totum Seren. Electori mancipaverit S. Papa, hac cum asseveratione, sibi verba defutura, tantum erga Sereniss. Electorem amorem atque Paternum affectum exprimendi. Post hæc, literas nostras ut tradat necesse erit, hac lege, ut ne plura neque pauciora, quam iis continentur proponat; Hæ enim prolixè satis testabuntur, observantiam ac amorem nostrum, quantique Serenissimus Elector apud nos fiat, & quod maximæ fortunæ adscripturus sim, si qua in re mea eidem testari queam officia.

Cum vero R. T. D. circa abductionem dictæ Bibliothecæ occupabitur, mandato necessum erit ut sit instructa a Serenissi-

mo

mo ad Comitem Tilli, vel ad alium quendam Ministrorum illius præcipuum, quo tota advehatur Bibliotheca. Adhæc omne subsidium humillime expetendum ipsi erit, ut quanta fieri potest celeritate *Heidelbergâ Monachium*, vel si ita videbitur, ad alium quendam commodiorem locum, atque hinc successive in Italiam, deducatur. Inprimis vero saluum a Serenissimo Electore Conductum desiderabit, partim ob Hæreticos Palatinos, partim etiam suspectos confinium terminos, quippe qui limis adspiciant oculis, cum Bibliothecam inde Romam transvehi intelligant. Insuper humillimè quoque Serenissimo Electorem exorabit, ut integro durante itinere, Ipsi currus, quibus Comitis Tilli Exercitus abundat, concedantur, quo tanto celerius ad locum exoptatum perveniat. Præter Salvum Conductum literas quoque Commendatitias a Serenissimo æque ac Ministris illius Principibus expetat, ad ea loca, ubi vel commorandum ipsi erit, vel aliena opera se indigere intelliget.

Neque minus R. T. D. necessariam sibi in Aula comparabit notitiam, Viarum, Urbium & Regionum, per quas commodissime iter inire possit, ut prudenti circumspeditione omnes qui evenire possunt casus, evitet, deque mediis sollicita sit, quæ feliciter ac sine impedimentis hoc itinere ipsam desungi sinunt. Supervacaneum vero foret R. T. D. specialiiori & plenaria instruere Geographia, cum Viarum ac Itinerum periti Urbis Monachii meliorem inppeditare poterunt notitiam, quam nos, qui tanto intervallo inde remoti sumus.

Quod ad MSS. dictæ Bibliothecæ attinet, id operam dabit R. T. D. ut singula conquirat. Qua in re non parum adjuvabitur, diligenti evolutione Catalogi in Bibliotheca Vaticana latentis. Cæterum non multa de iis verba faciet; quin potius se illarum rerum prorsus ignaram simulabit, eamque adhibebit prudentiam, ne intelligant, illam venisse, in ea, quæ ad nos pertinent inquirendi, cum saltem dono nostra sint: Id quoque aget sedulo, ut Catalogum Bibliothecæ Palatinæ cum nostro conferat, ipsaque insuper Volumina & auctores quam citissime, sine jactura temporis perlustrat, adeoque, plura ne an pauciora in se contineat, intelligat.

Ad reliqua varia quod pertinet MSS. Sanctissimus Papa serio desiderat, si forte Bullæ, Brevia, literæ, aut id genus alia antiqua æque ac nova ad Pontificiam Sedem spectantia, verbo, cuncta, quæ præter Codices MSS. ibidem reperiuntur, ut R. T. D. illa sollicitè custodiat; Hac tamen lege, ut ad mandata Electoris, Scripta ad Serenissimam Domum Bavariam pertinentia fa-

C c c c 2

cilis

cilis rradat : Quamquam creditu facile sit, illa vix adhuc adfutura; sin vero adhuc supersint, magis facient ad ornandum Archivum quam Bibliothecam, quippe cujus desiderio Serenissimus Elector non adeo tenebitur: Quod si autem Scripta & Literas Apostolicas requireret, exorandus erit, ut vel ad describendum vel perpetuo retinendum R. T. Dignitati eorum copiam faciat quæ ipsi in animum vocare poterit, plus utilitatis ac fructus tam in Sedem Pontificiam illiusque ministros, quam universum Literarum Orbem è Prototypo ac Apographo redundaturum, Si quidem hoc ipso & Hæretici & omnes, quotquot perpetuam Romanæ Sedis auctoritatem minuendo frustra hætenus laborarint, in ruborem dari queant. Ad impresos quod attinet libros, Catalogum quoque evolveret, & signoros in eo inveniatis libros, apud nos non obvios, dignos tamen, quibus Vaticana Bibliotheca augeretur, reliquis eosdem Jungere; qui vero in illorum censum non veniunt, aut quorum copia Romæ haberi potest, suo relinquere loco poterit. Enim vero, cum neque de numero Librorum, neque de Summa pecuniæ, qua R. T. D. ad transportandam Bibliothecam indiget, constet, certum quid de sumtibus statueri non possumus. Quoniam autem ingenti laboramus desiderio, ut Bibliotheca quanta maxima fieri potest cura Monachium Heidelbergâ abducatur, Sanct. Pont. per literas Creditorias ad certos Monachii Mercatores datas mille imperialium summam ipsi destinavit, quorum partem Heidelbergam petens sibi numerari patietur, residuo relicto, ut exigente necessitate eorum, quorum in itinere utitur, operam compensare valeat; aut Heidelbergâ ad alia loca, ubi consultum videbitur, quibusque cum Heidelbergensibus literarum intercedit commercium, cambialibus, quas vocant, literis instructam esse oportebit; id quoque curabit, ut ejusmodi semper gaudeat moneta, quæ iis in locis, ubi transeundem ipsi est, usu invaluit.

Quando igitur R. T. D. omnibus necessariis rebus instructa, aulæ valedixerit, castra Comitissæ Tilli colloquendi causa cum ipso, adibit, quem ex aula de cunctis certiores jam factum fore confidimus: Hærebit is una cum copiis suis vel prope *Mauheimium*, vel *Francodaliam*, vel alium haud procul ab *Heidelbergâ* disitum locum. Traditis illustrissimo Comiti literis à Serenissimo Electore ad ipsum datis, breve quoque, a Sanct. Pontif. fidei ipsius commissum, una cum mea Epistola iisdem jungat: ex quibus satis superque intelliget benignum Sanctissimi Papæ affectum ut & meum eidem prorsus conformem.

Ad-

Adhæc prolixior erit R. T. D. in explicanda cum veneratione qua universus Orbis, cum benevolentia, qua Sanct. Pont. ipsum complectatur, tum denique debito, quo nomine Religionis Catholicæ nos eidem obstrictos profiteamur, & quanto ipsum prosequamur favore, ob singularem pietatem, humillimamque erga Sanctos Sedis Romanæ Apostolos venerationem. Benedictionem quoque R. T. D. ipsi impertiat & Divinæ commendet Majestati, ob favorem, quem nobis exhibuit. Posthæc in argumentum amoris nostri Sanctorum reliquias, nec non, quas ex dono Pontificis Summi secum habet, literas Indulgentiarum ipsi offerat simul & in animum revocet, quod dona quædam spiritualia à Sanct. Pont. desideraverit, quibus de ubi paulo apertius mentem suam exposuerit, spem ejus benevolo atque paterno, quem erga eum Sanctissimus Papa fovet, affectu alar, meum quoque animum ipsi inserviendi quam cupidissimum exponat. Cum ergo de Bibliotheca sermo instituetur, id R. T. D. curæ esse debet, ut cunctis adjuvetur, quo integra adducatur Bibliotheca, & si ad securitatem ejus facere intelliget, milites quoque qui eam comitentur expetet, ut adeo neque R. T. D. molestiam neque libri dampnum patiantur. Quod vero præcipuum est, taciturnitati ut studeat necessum erit, & erga cunctos Bibliothecam tantummodo *Monachium*, minime vero omnium *Romam* abduci simulet. Adhæc Comitum Tilli iterum iterumque rogabit, ut ipsius favore adjuta cistæ & currus conficiantur, atque ita bibliotheca Salvo Conductu munita abducatur, ubi ad id quoque attendendum erit, ne captæ præ nimia gravitate sibi invicem molestæ sint. Singulæ earum dimidiâ summa, quæ 450 libris absolvitur, impleri possunt, ne bibliotheca cum à mulis per alpes portanda est quicquam damni perpeti possit: Adhæc cistæ picato & cerato linteo obducendæ sunt, ne pluvia eas penetret: Extremitates quoque angulorum ferro firmandæ sunt, ne hinc inde quassando aut concutiendo dissolvantur.

Postquam igitur R. T. D. Heidelbergam pervenerit & justam librorum, cistarum, curruum, viæ, aliorumque ad deductionem necessariorum rerum & expensarum inierit rationem, minimum usque ad *Bononiam*, inde per inulos *Tridentum*, quæ ad Athesin fluvium sita est urbs, transportari & hinc per aquam minoribus sumptibus *Ferraram* aut *Bononiam* abduci curabit. Calculo subducto, de Summa expensarum R. T. D. literis Sanctiss. Pont. certiore faciet, ut, si forte mille thalerorum summa per Creditorias literas transmissa non sufficiat, novas Bo-

no-

noniæ expectare tantoque commodius libros transvehi curare queat. Bononia R. T. D. auctoritate Cardinalis Cajetani adjuta dictam Bibliothecam ope mulorum & comitarus ordinarii Romam deducere poterit, ut adeo sumptus pro transvectione non prius quam Romæ expendere necesse habeat, nisi iis, qui Bibliothecam comitantur, aliquid pecuniæ velit prænumerare. Id vero e re R. T. Dignitatis erit, ut accuratam omnium sumptuum, quæ in itinere *Bononiam* usque requiruntur, possideat; hinc vero, quando *Monachium* progreditur, successive notitiam expensarum, quæ pro transportanda bibliotheca desiderantur, & quibus sumptibus *Athesis* fluvius trajiciatur, comparare sibi poterit. De vectigalibus quoque sollicita erit, ne si vel maxime ab ea desiderentur, vi Diplomatum, quibus, ut ab omni periculo in itinere secura sit, à Comite Tilli, præcipuis Aulæ Bavaricæ ministris, & Archi-Duce Leopoldo munitionem esse oportet, præterquam quod Publicanis exiguum offerat donum, quicquam extolvat: Cumque R. T. D. *Venetis* discedet, Nuntium Apostolicum conveniet, qua in re literis ad Nuntium datis adjuvabitur. Quod si consultum ducer R. T. D. à Republica quoque Literas patentes expetere, easque *Tridentum* vel *Oenipontum* transmittere potest. Ad expensas pro transportandis libris quod attinet, id operam dabit R. T. D. ne nimis multæ atque magnæ sint. Qua in re non parum fiduciæ in studio ac singulari fide R. T. D. ponimus.

Ad sumtus vero, quæ propriam ejus respiciunt personam, cum modo hac modo illac proficiscendum ipsi sit, quingeniorum Imperialium legamus summam: Probe autem sui ipsius curam habebit, suspectis præsertim in locis; unde etiam è securitate ipsius judicamus, ut breviori incedat vestitu, ne persona ipsius prodatur, quin potius hoc habitu Mercatoris Veneti speciem præ se ferat.

Unum adhuc R. T. D. suppeditamus stragema; ut scilicet magnam sibi sacrorum nummorum in comparat copiam, quos a Sanctis canonizatos esse finger, DN. Comiti Tillio eodem offerat, eique persuadeat, ut per Sacrorum Ordinum homines, qui curam animarum exercitus gerunt, inter milites distribui curet, adeoque & hos homines, quorum opera ad propositum suum uti potest, sibi devinciat.

Prolixiorem vero R. T. Dignitati suppeditare instructionem minus necessarium judicamus, cum integrum negotium singulari ipsius prudentiæ committamus: Unum idque præcipuum erit, ut cum præcipuis Ministris prudenter agere ac versari sciat, quippe qui cunctis in molestiis auxilio ipsi esse possunt: Adhuc literis nos certiores reddat, qualem institutum ipsius fortiaur eventum. Quod reliquum est, felix R. T. Dignitati precamur iter, ut quanta fieri potest celeritate re-lux facta integram secum adierat Bibliothecam: deque cetero id habeat, Sedi Pontificiæ hoc ipsum fore gratissimum, fidem vero & indefessam ipsius industriam non sine præmiis futuram. Vale; Datum Romæ die 23. Oâ. Ao, MDCXXII.

F I N I S,

SCRINIUM ANTIQUARIUM.
S I V E
MISCELLANEA
GRONINGANA

N O V A
AD HISTORIAM REFORMATIONIS
ECCLESIASTICAM PRÆCIPUE
SPECTANTIA
I N S E R U N T U R
TRACTATUS VARIIGENERIS.
EPISTOLÆ. ORATIONES.
BIOGRAPHIÆ. ETSIM.
S I V E
NUNQUAM ANTEA EDITÆ,
S I V E
ITA FACTÆ RARIORES UT PRO
INEDITIS HABERI
POSSINT.
TOMI IV. PARS II.
cum Indicibus in Tomos quatuor.

GRONINGÆ & BREMÆ

Apud CORN. BARLINKHOF } Bibliopolas.
& G. W. R U M P. }
A. 1755.

CONTINENTUR

HOC FASCICULO.

I. **R**eginaldi GONSALVI Montani Relatio de *Martyribus Protestantium in Hispania.* p. 581--662.

II. Petri MARTYRIS Epistolarum
ΟΓΔΟΑΣ. ex Mss. Archivo Ecclesiæ
Belg. Londinensis. p. 662--678.

III. Alb. HARDENBERGII A-
necdota quædam, scilicet
A. Ej. Ep. ad Jo. *Utenhovium.* p. 680--682.
B. — ad Decanum *Monasteriensem.* p. 682--685.
C. — ad C. *Pellicanum.* p. 686--688.
D. ad Ph. *Melanchthonem.* p. 688--695.
E. — ad Canonicos *Bremenses.* p. 695--698.

IV.

IV. Ad Alb. HARDENBERGI-
UM Epistolæ, *Buceri*, Til. *Hes-*
husii, Herm. *Hamelmanni* & Pau-
li *Eberi*, plurimam partem ex
Mss. p. 699--722.

V. Alb. HARDENBERGII Scri-
ptum *Apologeticum* ad Capitulares
Bremenses A. 1557. p. 722--740.

VI. Confessio Romano Catholica in
Hungaria Evangelicis præscripta. p. 740--744.

VII. Indices, cum Tractatum, tum
Rerum, in Tomos quatuor.

Num. I.

Num. I.

REGINALDI GONSALVI

RELATIO

De MARTYRIBUS

Protestantium in Hispania.

uanta fuerit Evangelii temporibus Reformati-
onis felicissimè renati vis & efficacia, non
melius fere quam a piis Confessoribus atque
iis, qui ingenti copia, confessionis constantiâ
id meruerunt ut inter Martyres referrentur,
addiscitur. Quantus verò in *Belgio* nostro fuerit Mar-
tyrum numerus, vel ex sola illa *Balei* CARFENNÆ
oratione, quam nuper admodum huic *Scrinio* nostro
inseruimus, colligitur, ubi inter alia refert, pag. 235.
„ intra Belgium spatio quinquaginta annorum trucidatos
„ fuisse ob solam Evangelii professionem, haud pau-
„ ciores quam centum mille homines. conf. *Histor. nostr.*
Reform. Belg. §. XLIX. pag. 160. seq. Quanta verò
etiam in ipsâ *Hispania* fuerit iisdem temporibus cumpri-
mis ab A. 1550 ad A. 1560. multitudo eorum qui
propensi erant ad Religionem Protestantium amplecten-
dam, colligi potest ex *Ludovici à PARAMO*, Boroxen-
sis, Archidiaconi & Canonici Legionensis, regnique
Siciliæ Inquisitoris, in *Libris de Origine officio & progressu*
S. Inquisitionis, testimonio; quando, *Nisi enim*, inquit
Doctoribus illis hac religione imbutis magna cura Inquisitores
obstitissent, religio ista haud dubie vehementis instar flammæ
totam pervagata fuisset Hispaniam; Etenim populus omnis loci,
sexus, ordinis & dignitatis mirifico in eam ferebatur amore
ac studio.

Dddd

Qui:

Quibus ex verbis simul cognoscitur, quam non habuerit unquam Religio emendata, adversarium magis infestum quam Inquisitionem a) illam Hispanicam sacerrimam.

Enimverò, cum perpauca admodum huc spectantia monumenta ad nostram ætatem pervenerint, sintque ea, quæ quidem à Doctissimo Anglo, *Michaële* GEDDESIO in ejus Miscellaneis Tomo I. p. 445-474. brevi compendio relata leguntur, nimium levia, atque superficialiè saltim collecta, tametsi Cel. MOSHEMIUS ea quoque digna judicaverit ut in idioma Latinum transferrentur, atque subjicerentur ejus Volumini I. Dissertationum ad Hist. Eccles. pertinentium à pag. 678-697. operæ pretium judicavimus uberiores harum rerum ad *Historiam Reformationis Hispanicæ* pertinentium nobis acquirere notitiam, eamque cum Lectoribus nostris Historiophilis communicare, atque huic *Scrinio* nostro *Antiquario* ad conservandam earum memoriam inferere:

Atque hic opportunè admodum nobis in manus venit *Reginaldi GONSALVI*, Hispani b) Liber, qui singulari raritatis notam habet, sub titulo *Sanctæ Inquisitionis, Hispanicæ artes aliquod detectæ, ac palam traductæ* &c. Heidelb. 1567. 8. Ei enim Appendicis vice sunt subjuncta, Piorum quorundam Martyrum Christi, (apud Hi-

a) Conf. *Hist. Reform. Belg.* §. LXIV. p. 215. 216.

b) Hunc *Reginaldum Gonsalvum Montanum* Scriptorem Hispanum, Dominicani Ordinis Monachum primò, deinceps sacrorum Evangelicorum assecram & confesorem, nobis describit Doct. LIMBURG in *Pref. ad Hist. Inquisitionis*. Fuit enim is Confessionis Reformatæ, atque ex illorum numero unus, qui circa obitum Caroli V. in Urbe Hispalensi, detectis in Ecclesia Romana erroribus gravissimis, ac superstitionibus, Ecclesiam Deum purius colentium instituerunt, sed quæ sævissima illa Inquisitione, cujus *Actus fidei* A. 1559. Hispali & Pincia habiti sunt, dissipata est. Conf. *Florileg. libr. rar.* p. 113.

Hispanos) Elogia, qui, cum mortis supplicium ob fidei confessionem Christiana constantia rulerint, Inquisitores eos suis artibus perfidiæ ac defectionis infamarunt.

Hæc piorum Martyrum Elogia, tanquam auhenticam quandam Relationem de *Martyribus quibusdam Protestantium in Hispania a)*, inde decerpere, atque iis nostrum hoc exornare Scrinium volupe fuit, tanto lubentius, quod ita eandem illam quam GEDDESIIUS l. c. egit causam, agamus, sed luculentius, quodque ita eum quem brevis collectio GEDDESIANA, habebat defectum, supplere queamus, addendo scilicet ipsi relationi auctoritatem, atque domesticum idque cœvum ipsius hujus Gonsalvi nostri testimonium.

Notari autem meretur, eadem hæc Elogia, sed ex Gonsalvo deprompta, *Joachimi URSINI b)* libro itidem rariori, cui tit. *Hispanica Inquisitionis & carnificina secretiora* Amberg. 1611. 8. esse inserta, ubi cap. XIV. &sq. p. 172 &sq. — 270. ea leguntur.

De reliquo, ne quis *Gonsalvi* nostri in his recensendis vel fidem labefaceret, vel refugiat auctoritatem, efficiet gravissimus Historicus J. A. THUANUS qui Historiar. Lib. XXIII. cap. XIV. ad Ann. 1559 pag. m. 787 brevi compendio omnem hanc causam *Gonsalvi Montani* auctoritate nixus, nobis enarrat, pericopa notabili, & in quam *Gonsalvi* illa relatio, quam exhibemus, jam commentarii vicem præstabit :

Sic enim THUANUS l. c. de Philippo II. è Belgio in Hispaniam redeunte : „ Statim enim, inquit, atque „ in Hispaniam venit à Sectariorum castigatione ini-

D d d d 2

„ ti-

a) Legitur ea in libr. cit. p. 173—197.

b) Sub eo nomine quod delitescat, *Joach. Beringer*, Scholæ Ambergenſis Corrector & Ecclesiæ Pastor, Reformatæ religioni addictus, atque circa Ann. 1610—1620. flores, nos edocuit Doctiss. FEURLINUS Theologus Göttinganus in Biblioth. Miscell. Hamburgenſi Tom. III. part. I. pag. 1—16.

„ tium fecit ; & cum antea singuli, aut plures, ut casus
 „ tulerat, ob pravas de religione opiniones post con-
 „ demnationem mox carnifici traderentur, in ejus ad-
 „ ventum servati passim tota Hispania damnati, & *Hi-*
 „ *spalim* ac *Pinciam* deducti sunt, quibus locis theatriali
 „ pompa ad supplicium producerentur. Primus astus
 „ *Hispali* celebratus fuit VIII. calend. Octobr. in eoque
 „ ante alios quasi in triumphum ex *Triana* arce eductus
 „ Joannes *Pontius* Legionensis, Roderici Pontii Baile-
 „ lenii Comititis filius, isque pro hæretico Lutherano
 „ pertinaci (sub hoc enim elogio ducebatur) combustus
 „ est. Huic ut vitæ, sic & mortis socius additus Joan-
 „ nes *Gonsalvus* concionator, quem secutæ sunt *Isabella*
 „ *Vania*, *Maria Virocisia*, *Cornelia*, & *Bohorquia* : ple-
 „ num inde misericordiæ, inde invidiæ spectaculum,
 „ ex eo auctæ, quod *Bohorquia* cæteris ætate minor
 „ (vix enim vigesimum annum attigerat) summa con-
 „ stantia mortem subiit Quod autem *Væniæ* ædes cœ-
 „ tibus ad sacras faciendas preces patuissent hæreticis,
 „ eadem, qua illa damnata est, sententia à fundamentis
 „ dirui jussæ sunt. Post eas productus *Ferdinandus* à
 „ *Fano Joannis*, & *Julianus Ferdinandus*, ob corporis
 „ exiguitatem vulgo *Parvus* dictus, & *Joannes Legio-*
 „ *nenfis*, qui primo sartoriam *Mexici* in nova Hispania
 „ exercuerat, dein in B. *Isidori* collegium cooptatus, in
 „ quo sodales puriori doctrinæ. ut illi jactabant, in oc-
 „ culto studebant. Auxit & eorum numerum *Francisca*
 „ *Ghauesia* ex B. *Elisabethæ* cœnobio virgo Deo dicata,
 „ quæ à Joanne *Ægidio* concionatore *Hispalensi*, de
 „ quo mox dicemus, instructa, eandem poenam magna
 „ etiam constantia pertulit. Ex eadem schola prodit
 „ *Christophorus* etiam *Lofada* Medicus, & *Christopho-*
 „ *rus Arellanius* ejusdem B. *Isidori* cœnobii monachus,
 „ ac tandem *Gasparias Arias*, qui primus in illud *Isidori*
 „ sodalitium ejusdem religionis scintillas intulit, assiduus
 „ suis

„ suis monitis ac concionibus, ex quibus ingens ille ro-
 „ gus accensus est, & cœnobium ipsum ac bona pars
 „ urbis opulentissimæ pœne conflagravit. Is raræ eru-
 „ ditionis vir, sed parum constantis sibi ingenii, ple-
 „ rumque nutabat, & quæ suis persuaserat ac præscri-
 „ pserat, cum ex eo illis ab Inquisitoribus periculum
 „ creabatur, ipse acutus in disputando disceptator re-
 „ sellebat & evertebat: his artibus cum multos in erro-
 „ rem inductos manifesto periculo objecisset, se vero
 „ detestando fidei violatæ piaculo obligasset, à *Joanne*
 „ *Ægidio*, *Constantino Pontio*, & *Varquio* aliquando
 „ monitus, quod parum sincere in amicorum atque adeo
 „ idem cum ipso sentientium causâ versaretur; ille præ-
 „ videre se respondit, brevi fore ut tauros in sublime
 „ spectaculum productos cernere cogerentur: Inquisi-
 „ torum theatrum hoc sermone significans. Ad quæ
 „ verba retulit Constantinus; si ita Deo placeret, non
 „ eum è sublimi ludos despecturum, sed ipsum in arena
 „ futurum. Nec Constantini augurio eventus defuit:
 „ nam *Arias* mox postulatus est, & sive senectute sua
 „ audacior, sive repentina mutatione ex meticulofo,
 „ qui hætenus fuerat, jam fortior effectus, inexpectata
 „ constantia inquisitorii tribunalis Assessores acerbissimis
 „ verbis objurgavit, aptiores esse asserens, qui vili aga-
 „ sonum munere fungerentur, quam qui fidei, quam
 „ turpiter ignorabant, censuram impudenter sibi sume-
 „ rent: præterea vehementer dolere testabatur, quod
 „ veritatem, quam tunc tueri se aiebat, sciens ac volens
 „ adversus pios illius defensores sæpe coram ipsis oppu-
 „ gnasset; quam poenitentiam, quamdiu in vivis esset,
 „ ex animo nunquam deponeret. Ita in triumphum du-
 „ ctus, ac vivus flammis ustulatus, Constantini augurium
 „ firmavit. Restabant ii, quos diximus, *Ægidius* &
 „ *Constantinus*, scenæ choragi, qui ultimum pompæ
 „ agmen clauderent: Verum utrumque mors anticipa-

„ ta vivum spectaculo invidit: siquidem ille ob eximi-
 „ am pietatis & eruditionis opinionem, cum à Cæsare
 „ Philippi parente Episcopus Drossensis esset designatus,
 „ postea postulatus est, & recantato, seu asiu seu hor-
 „ tatu Dominici à Soto publice errore, concionandi
 „ munere ac sacris ad tempus interdictus est, & aliquanto
 „ tempore ante actum illum obiit Sed cum Inquisi-
 „ tores initius cum illo actum putarent, cadaver in jus
 „ vocant, & mortuum ad mortem damnant, eumque
 „ tanquam ex machina excitatum ad spectaculum sistunt
 „ straminea effigie Constantinus vero, qui à sacris
 „ confessionibus diu Cæsari, eique in solitudine sua
 „ post imperii ac regnorum abdicationem, ac postremo
 „ animam agenti, semper præsto fuerat, ad idem mox
 „ tribunal raptus in terro carcere paulo ante expira-
 „ verat: sed ne theatrum Constantino careret, ejus
 „ quasi concionantis effigies circumducta est: atque ita
 „ terribile per se spectaculum, quod primo plerisque
 „ astantium lacrimas excussierat, larvis his in scenam
 „ productis, risum multis, ac postremo indignationem
 „ movit. Eadem severitate postea *Pincia* Octobri in-
 „ sequente cum aliis ejusdem criminis damnatis actum
 „ est, ubi, spectante ipso Philippo rege, *viginti octo*
 „ ex præcipua regionis nobilitate palis alligati ac cre-
 „ mati sunt. Hucusque Thuanus.

Ceterum, cum quædam generaliora instar *Præfationis*
 cujusdam huic suæ Relationi præmiserit GONSALVUS,
 ea quoque, tanquam Præfationis formam haberent, hic
 præmittere volumus.

Tu verò B. L. lege & judica, Deum verò Opt. Max.
 supplicibus venerare suspiriis, ne unquam vel unquam
 Diabolicas ejusmodi artes veritatem eliminandi ac genus
 humanum excarnificandi, permittat reduci in orbem
 Reformatum, ac submissas ei gratias age, quod ab hoc
 hominum, quos Inquisitores vocant, carcinomate, tan-
 dem

de MARTYRIBUS PROTESTANT. HISP. 687
dem ante hæc duo fere secula liberum præstiterit Bel-
gium nostrum fortunatum.

P R Æ F A T I O.

Apponere hoc in loco visum est Inquisitoriarum
artium exempla quædam, in quibus, licet veluti
in acervo quodam nulloque ordine tumultuarie con-
jectis, inspicere licebit dilucidius Inquisitorias artes,
utpote in ipso usu atque exercitio, eorum etiam tum
immanitas, tum avaritia inexplebilis, tum iniquitas,
jurisque omnis perversio veluti in tabulis, suis coloribus
depictæ & in sublimi defixæ apud eos, qui illas intuiti
fuerint, commodius pro merito traducentur.

Adde etiam, quod vel in eorum gratiam, qui pro-
pter Evangelium Christi & explosam ejuratamque im-
pietatis doctrinam eisdem artibus circumventi, Patrum
scilicet fidei sævæ prædæ patuerunt, Ecclesiæ interesse
puto, ejusmodi exempla ab oblivione interituque vin-
dicare. Aperiat igitur jam demum oculos Christianus
orbis, & hosce sævos lupos, leones, dracones, viperarum
proles, quos pro cælestibus quibusdam numinibus in
sævitiæ ac immanitatis suæ mercedem tanto cum Rei-
publicæ Christianæ malo, hætenus adoravit, detracta
pietatis ac sanctimonix larva, qua tantopere commen-
dabantur, & agnoscat, & e suis finibus exterminet.

Ceterum, quæ hic exempla recensentur, unius modo
ex Inquisitoriis tribunalibus, nempe *Hispalensis*, sunt,
cujus solius mysteria cognoscere, & majori ex parte in
se ipsis experiri, traductoribus est datum. Jam ex hoc
tantum specimine conjectura haud infirma ducta, divi-
nare

nare quis poterit, quanta ac qualia illa fuerint, quæ in tot *Hispania* totius inquisitorii tribunalibus ejusmodi exempla perpetrantur. Neque ea, quæ cum hic, tum per superiora commentaria dispersa exempla reposuimus ex longo recollecta tempore existimandum est.

Edita enim ea omnia sunt eodem planè tempore intra sex aut septem annos, cum primum in Lutheranos in Hispania, *Hispali* præsertim ac *Valleoleti* in magno numero repente atque ex improvviso erumpentes animadverti cœptum est. Id vero fuit anno *Quinquagesimo septimo* aut *octavo* a parta per Christum salute *supra sexagiesimū millesimū*, ad annum *sexagesimum quartum*.

In Inquisitione *Hispalensi* captus fuit ob Religionem eo tempore Anglus quidam *Nicolaus BURTONUS*,*) vir inprimis pius, quem postea in fidei Confessione & ejuratione impietatis immobiliter perseverantem combusserunt. Hujus, quum primum captus est, bonis omnibus ac mercibus, quarum causa in Hispaniam venerat, in Sequestri rationes, pro more Inquisitorio, redactis, inter ea quæ ipsius erant, multas quoque opes mercium involverant, quæ ipsi ab alio Anglo mercatore Londini agente, pro more mercatorum, Factoris nomine, ut dicunt, fuerant commendata. Is accepta Londini factoris sui ac mercium suarum captivitate, procuratorem cum tabulis in Hispaniam misit, repetitum res suas. Igitur procurator *Hispalim* appulsus, tabulis ac scriptis omnibus apud Sanctum tribunal representatis, petiit illarum mercium sibi fieri potestatem.

Respondent Domini, ut scripto agat, & Advocatum deligat, (haud dubie protrahendæ litis gratia) atque illi ipsi humanitati scilicet consulentes, ei quendam designarunt, qui supplices libellos ac scripta omnia, quæ in Sancto tribunali offerenda forent, illi conficiebat, pro singulis scriptis octo realibus avare exactis, licet tan-

* Conf. GEDDES Matyrol. ex edit. Moshemii. p. 678.

tantundem illi commodi, ac si nulla forent, scripta ea præstitissent. Aderat hic homo per totos tres aut quatuor menses singulis diebus bis, mane videlicet, & à prandio, ad fores Inquisitoriæ arcis petens ac obsecrans genibus ad terram flexis Dominos Inquisitores, ut expediretur, præsertim vero Dominum Episcopum Tarraconensem, qui primarii Inquisitoris loco Hispali tunc erat, ut is, pro primaria sua autoritate, juberet res suas sibi restitui. Præda vero erat ingens ac opima, recuperatuque proinde difficilis.

Post quatuor demum totos menses in precibus acinambus obsecrationibus insumptos responsum tandem accipit, scriptis quibusdam, eis, quæ antea attulisset, amplioribus, ex Anglia allatis, ut rerum sibi fieret potestas, esse opus. Proficiscitur continuo Anglus Londinum, & allatis secum, quas desideraverant, amplioris fidei tabulis, Hispalim redit, eisque in Sancto tribunali repræsentatis, Domini responsum differunt, graviores occupationes, quibus tum distinerentur, causantes. Eodem responso singulis diebus repetito hominem detinuerunt totos alios quatuor menses. Exhausto jam pecunia Anglo, & expediri adhuc instanter supplicanti, rem ipsam ad Episcopum rejiciebant: consultus Episcopus, se unum tantum esse, rem vero ad alios Inquisitores quoque, ut expediretur, pertinere aiebat: atque ea arte ab aliis in alios relata culpa, nullus apparebat liti finis. Tandem die quadam expedire hominem, ipsius visi importunitate, decreverunt. Expeditio verò fuit, Licentius Gascus, unus ex Inquisitoribus, homo Inquisitoriis fraudibus apprime strenuus, jubet eum à prandio adesse. Ejusmodi nuntio lætus Anglus, de restituendis sibi rebus suis, deque se ad vincitum putandarum rationum causa introducendo, quemadmodum ab ipsis Inquisitoribus, licet non benè intellectus, scilicet opus fore, ut vincitum ipsum conveniret, sæpe

Eccē

20-

audierat, eos jam serio cogitare credens, ad vesperam rediit. Reversum mandant Custodi carceris, ut in quodam carcere, quem illi nominarunt, recludat. Angelus ad conferendas rationes cum alio se introduci primum credens, haud multo post vinctum se atque in tenebroso ergastulo, præter suam expectationemprehendens, intellexit demum, aliter rem habere, quam ipse cogitaret. Post tres aut quatuor dies educunt eum in audientiam & quando juxta ipsorum artes haud malè id quadraret, res suas ab Inquisitoribus repertente Anglo, absque ulla alia præfatione, *Ave Maria* recitare eum jubent. Recitat ille simpliciter in hunc modum, *Ave Maria, gratia plena, Dominus tecum, benedicta tu in mulieribus, & benedictus Fructus ventris tui Jesus, Amen* Excipiuntur scripto omnia, & de repetundis rebus omni sermone omisso, neque enim opus erat, jubent eum in carcerem suum reduci, & actionem adversus eum, ut hæreticum, instituunt, qui juxta Romanæ Ecclesiæ morem *Ave Maria* non recitaret, quin potius in suspecto loco eam finiret, deberet enim addere, *Sancta Maria, Mater Dei, ora pro nobis peccatoribus*. Qua præcisa cauda Divorum intercessionem non probare, haud obscure videretur: atque ita demum, iusta occasione inventa, mansit captivus per complures dies. Eductus postea fuit in triumphum paludatus, fortunis omnibus, pro quibus, licet non suis, utique certabatur, exutus, & insuper ad annum carcerem damnatus. Nomen illi erat *Johanni Phrontomo, a)* civi Bristolensi.

Inter proscriptorum bona, aliorum quoque opes confiscare, Sancto tribunali neque novum est neque non frequenter usitatum. Ut enim fieri posset, ut, si importunis allegationibus ullus concederetur locus, nonnullis fraudulentis adductis testimoniis, bona sua, quæ ali-

a) GEDDESIUS l. c. pag. 456. & apud Mosbem. p. 679. eum *Framptonum* appellat.

aliorum esse comprobarent, è Fisco eriperent, Sanctum tribunal ejusmodi contentiones vitare, neque ejusmodi fraudibus ullum locum relinqui cupiens, inferre illi injuriam, quam ferre, sibi tutius fore ducit. Paucis ab hinc annis venit *Hispalim* mercator quidam advena prædives, cujus bona ob religionem fuerunt postea Inquisitorio Fisco adjudicata. Inter ea bona proseripta quoque fuit navis spectatæ pulchritudinis, qua meliorem opinione omnium Bethis antea nunquam viderat. Probavit homo legitimis testimoniis, navem illam ad se non pertinere: neque id obtulit, quin rationes, quibus sibi illam adjudicaret, in suis artibus Sanctum tribunal adinvenerit. Mercatori erat nomen *Rebukino*.

In eadem Inquisitione *Hispalensi* animadversum est censura Inquisitoria, citra mortis supplicium, in pium quendam civem, Religionis ergò. Inter alias multæ partes, bonorum omnium ac proventuum, ex quibus honeste satis antea vivebat, proscriptionem tulit, utque in quodam privato carcere ad decennium, fortunis omnibus exutus, recluderetur. Exactis in eo carcere diebus aliquot, in quo in summa paupertate ex piis hominibus collecta stipe sustentabatur homo alias minime fordibus, Notarius quidam Inquisitorius eum adiit, mandatum ex scripto adferens Sancti tribunalis, quo centum & triginta ducatorum summam expensarum ac victus nomine, dum in arce Inquisitoria fuerat, numerare jubebatur. Respondit ad mandatum, id quod erat verum, nempe expilatis ab eisdem ipsis fidei patribus ac direptis ex integro bonis suis omnibus, unde eam pecuniam solveret, nihil sibi fuisse reliquum. Responsum hoc Dominis haud fecit satis, ac Notarium secundo mittunt jubentes, ut intra paucorum dierum spatium. quod assignarunt, pecuniam illam solveret, alioqui futurum, ut ex privato illo carcere eductus in publicum civitatis carcerem deduceretur, ibique detine-

neretur, quousque numeraret. Improvidi videlicet homines relaturi in Fiscum hominis bona omnia, sibi ipsis antea pro expensis satisfacere non adverterunt.

Ceperunt eodem fere tempore in eadem *Hispalensi* Inquisitione nobilem quandam sceminam *Joannam BOHORQUIAM*, uxorem *Francisci Vargui* viri in primis clari ac *Higueræ Domini*, filiam verò *Petri Garsie Xeresii* *Hispalensis* civis opulentissimi. Captivitatis causa fuit, quod soror ipsius *Maria BOHORQUIA* spectatæ pietatis virgo, quam postea ob piam confessionem igni tradiderunt, in tormentis declarasset, se aliquoties cum sorore sua de ea doctrina contulisse.

Quum illam in carcerem conjecerunt, gerebat uterum semestrem ferme, qua de causa neque adeo arte eam recluserunt, neque cum ipsa agebant ea sævitia, qua cum aliis vinctis solent, sætui nimirum consulentes. Octavo à partu die sætum illi auferunt, quinto decimo vero eam recludunt, eandemque cum aliis vinctis omnibus conditionem cogunt experiri, ac causa ipsius, quo rigore, quibusque solent artibus, agitari cœpta. In tanta calamitate id tantum solatii afflicte contigit, quod virgo quædam valde pia, quam ob pietatem postea inquisitorius quoque ignis absumpsit, tecti illius carceris forte data est comes.

Eam puellam ad torturam quadam die educatam, atque in carcerem à torturis reductam, adeo quassatam, omnibusque membrorum compagibus dissolutam, ut in iunceo lectulo ad laborem potius, quam ad quietem utrique concessio, vix ac nisi magno cum cruciatu volveretur, summa animi pietate, quando externis officiis nullus aut certe perexiguus ibi erat locus, prosequuta est. Vix ista cæperat à torturæ quassatione convalescere, quum ad eundem ludum illa educitur, ibi tanta atrocitate in Burro torquetur, ut chordis ad ipsas brachiorum, femorum, ac crurum tibiae usque penetrantibus,
car-

carceri moribunda restitueretur, sanguine per os affatim è vestigio erumpente, disruptis haud dubie visceribus, octavo demum à tortura die ex immanium illorum leonum unguibus ereptam Deus in æternam quietem ad se recepit. Laborarunt certe ipsi, ne hanc tenellam heroinam in tormentis, eos adeo crudeliter necavisse, ad vulgi aures perveniret, at qui conspexerunt eam crudelitatem, tacere non potuerunt. Si aut strix, aut venefica, aut mariti liberorumve parricida hæc scœmina fuisset ad flagitiorum confessionem ex ipsius ore exprimendam secularis, quem vocant, magistratus ejusmodi tortura expertus esset, cum functionis suæ ratio pro more illi reddenda foret, haud abiret illi impune, ejusmodi sævæ atque intemperatæ torturæ eum quovisquam postulante. Ceterum à Sancto tribunali non exiguntur ejusmodi rationes, & licet ipsi in tormentis necare impune, vel eos ipsos, de quorum innocentia, testimonium fert post exactiorem causæ cognitionem: ut in hujus honestissimæ scœminæ factò accidit. Quùm enim ad eam condemnandam sufficientia eos testimonia, licet omnibus Inquisitoriis artibus conquisita ac procurata, defecissent, quando accusata eo nota foret loco, ut negotiù ipsius apud plebem esset omninò aliqua reddenda ratio, neque res ullo modo dissimulari posset, in primo triumphu actu, qui ab ipsius morte fuit indictus, sententiam suam pronunciari jubent in hæc verba: „ Quoniam hæc Domina in carcere obierit, „ (suppressis haud dubiè causis) & ejus causa inspecta ac „ diligenter examinata, innocens fuerit deprehensa, id „ circò Sanctum tribunal eam ab omnibus gravaminibus „ per Fiscalem illi intentatis pronuntiare liberam, litem. „ que prorsus absolutam in sua tum innocentia tum estimatione restituere, jubereque bona ipsius omnia, „ quæ in Sequestri rationes venerant, eis restitui, ad „ quos ex jure pertinerent

E e e e 3

Ac

Ac ita demum postquam eam in tormentis belluina truculentia necaverunt, liberam pronunciarunt. Ejusmodi barbararum immanitatum rationem Deus ipse aliquando exiget, quando ea autoritate in terra defenduntur, quam ad eas severè ulciscendas instituerat.

Anno Christi 1563. Sanctum tribunal rete suum in sinum quandam expandere meditatum est, unde, nisi meliore, aut deteriore postea consilio capturam remittere statuisset, eam imprudens cladem Romanis agris inferret, qua nulli hæcenus Lutheri graviolem fortè vel imprudentes intulerunt. Res sic habet: Fuere nonnulli, curiosiores fortasse, quam Romanis rebus expediret, qui de Monachorum ac clericorum turba acerbè querebantur, quod ad ciendos cum sceminis amores sollicitandamque honestarum matronarum, virginumque pudicitiam, remedio, ut fertur, jam olim usitato, auriculari confessione abuterentur; Res sancto tribunali visa est consultatione ac remedio digna. Ceterum quod negotium esset cœcum (neque enim quicumque erant, veluti in communi ac vulgato malo, nominatim delati) publico edicto, quod per omnes Archiepiscopatus Hispalensis ecclesias solenniter fuit publicatum, decernunt, ut quicumque scivissent, audivissentve de quibuscunque monachis aut clericis, qui ad ejusmodi flagitia, confessionis sacramento abusi essent, aut aliàs ex confessoribus quempiam cum filia aut filiabus Confessionis ejusmodi mala negotia quoquo modo agitaissent, eum intra triginta dierum spatium Sancto tribunali indicarent. Censuræ quoque in negligentes, contemptoresve quam gravissimæ adhiberæ

Publicato decreto, adeò ingens mulierum turba ex una Hispalensi civitate indicatum pessimos confessores in arcem Inquisitoriam accurrebat, ut vel viginti scribæ cum totidem Inquisitoribus excipiendis indicum depositionibus non sufficerent. Itaque negotiorum mul-

multitudine penè obruti Domini Inquisitores, triginta alios dies indicibus assignarunt, neque tantulo temporis spatio adhuc sufficiente, tandundem tertio, quartoque induciarum constituere coacti sunt. Plerisque enim honestis marronis atque sublimioris conditionis aliis ex censurarum atque excommunicationis superstitione, hinc urgente conscientia, inde virorum, quos sinistra quapiam pudicitiae suspicione offendere verebantur, respectu, eas domi continente, quodvis tempus ad conveniendos Inquisitores haud celebratur opportunum, quare & velatis Bethico more vultibus, & quoad poterant, occultissime Dominos adibant.

Haud paucae, quae in illo Patetactionis tempore virorum in observando diligentiam prudentia sua astute superare nequiverunt, amaræ Zelotypiae aculeos ipsorum animis intixere. Ex alia parte per jucundum erat spectaculum, monachorum & clericorum demissis vultibus cogitabundè ac melancholice ex malè sana conscientia incedentium, atque horis omnibus expectantium tremebundi ac conterriti, quando quispiam ex Inquisitoriis familiaribus eis manus injiceret: neque latum unguem aberat, quin plerique ipsorum, neque abs re, existimarent, turbulentiorum in ipsos tempestatem ortum iri, quam quae in Lutheranos per idem quoque tempus grassaretur. Verum Sanctum tribunal re ipsa edoctum, non modò sibi ipsi, verum etiam universae Ecclesiae Romanae factioni periculosissima ea consilia esse, unumque illum conatum, si ultra progrediretur, ut minimum, satis fore ad summam atque insanabilem invidiam ecclesiastico ordini conciliandam, inprimis verò auricularis Confessionis auctoritatem, quae alioqui ex plumbeis aciculis jam modò pendere videatur, ex hominum existimatione prorsus abolendam, etsi negotium, si quod alias, Inquisitoria tum Inquisitione, tum animadversione foret satis dignum: tem-

tempestive ac præter omnium expectationem retulit pedem, sepultis etiam & æternæ oblivioni mandatis illis flagitiorum acervis, qui ex legitimis indiciis jam constabant. Fama fert, clericorum aut monachorum nomen communi opera ingenti pecuniæ vi Papæ naves emunxisse, ut bono eo odore demulsus universo Confessorum ordini diploma concederet, quo omnia illorum hac in parte errata ex paterna pietate remitterentur, præcipereturque Inquisitoribus, ut ab incepto desisterent, & quæ acta erant, æterno silentio premerentur, neque in hominum conspectum ultra prodirent. Cæterum, Inquisitoriarum rerum peritis hoc non videtur verisimile. Etsi enim illud Papa concederet, tamen Sanctum tribunal ejus esse potestatis ut, cum quicquam seriæ rei perficiendum suscipiat, vel ipsius Papæ auctoritate opposita, ab incepto desistere non soleat. Frequentiore in usu esse, ut Papæ auctoritati illud opponatur, atque adversus eum obtineat, quod in sequenti exemplo jam apparebit.

Læserat biennio antea per eandem propemodum imprudentiam, Sancti tribunalis nassam Romanus Pontifex, Jubilæi, quod Plenissimum ipsi vocant, diplomate in Christiani orbis salutem, cui scilicet Christus minus abundè prospexisset, divulgato. Præter ingentes alios indulgentiarum ac expiationum acervos, tactis quoque Lutherana labe eo diplomate consulebatur: adeò vel ex ipso Evangelio, reti quæstuosam sibi nassam novit facere ingeniosus artifex, & telum, quod in ipsius perniciem Christus vulgare orbi hac tempestate fecit, quum vitare vulnus nequeat, vel in suum lucrum convertere non desperat. Diplomatis verba erant, „ Ut quicumque Lutheranis dogmatis à opinio-
nibus quoquo modo adhæsisset, relapscentes à furo-
re scilicet, per quemcunque Confessorem ab ea labe
absolvi possent.

Altu

de MARTYRIBUS PROTESTANT. HISP. 597

Astutum certè & antiqui serpentis consilium , maxima rerum ea de causa perturbatione in *Hispania* ac in primis *Hispali* , urbe omnium Hispaniæ longè celeberrima per illud tempus animadversa , & quòd peccante multitudine , & inprimis ad defectionem adjiciente animum , facilius minusque periculose regnum in officio retinetur , simulatione quadam universalis clementiæ , quàm severa ac pertinaci vindicta. Desiderari hîc tantùm poterat Sancti tribunalis incolumitas , cujus haud magnam rationem Pontifex videretur habuisse. Verùm illud , hoc diplomatis articulo , quo universa illa ingens præda è manibus ipsi haud dubiè eripiebatur , vehementer offensum , damnata illa intempestiva Pontificis clementia , ei absque ullo pudore sese opposuit , ac summotam omni rei controversia pro imperio præcipit , „ ne illud Jubileum reciperetur , nève „ publicaretur , quòd sancto tribunalì præjudicaret : quare neque receptum neque publicatum fuit. Videre hic licebat Satanam adversum se ipsum divisum. Haud obscurè hinc apparet , Pontificis Romani obedientiam , quam probi isti Domini igni & sanguine alioqui vindicant , ut fidei articulum , cereum nasum illis re vera esse , quem quaquaversum lubeat , contorquent : eisque pro laqueo & reti , quo homines capiant , haberi potius , quam pro fidei articulo , ex cujus observatione ipsi salutem sperent.

Cujusque tyrannidis proprium est clementiam inprimis justitiamque odisse , una verò crudelitate atque sævitia niti , vel cum summo odio timeri affectantis , quando alia æquiore ratione consistere se non posse videt. Ita ille dicere erat solitus , *Oderint , dum mutant*. Si quis animadvertat , nullam fuisse hactenus tyrannidem , deprehendet , quæ hanc legem Sancto tribunalì pertinacius magisque tyrannicè observaverit , affectata quadam tum iniquitate , tum sævitia unum

F f f f

ter-

terrorem incuriente, adeò ut ea sententia nihil magis sibi in votis videatur, Oderint, dum metuant, res ad eò leviculas, ut vix ullam reprehensionum mererentur, severissimis atque modum omnem excedentibus castigando pœnis: id quod exemplis subsequētibz comprobatur.

Episcopus *Tarraconensis Hispali* Inquisitor primarius, Ecclesiæ tūm rebus ejusmodi lætis, deambulationes gentique indulgentias exigentibus, æstate quadam ad anicenos Berhiciæ ripæ hortos animi gratiâ cum universo Inquisitorio satellitio atque episcopali scilicet apparatu pro consueto sibi more est egressus. Ad stagni crepidinem ejus horti, in quo Dominus Episcopus tum voluptati indulgebat, sedebat fortè ludibundus hortulani filius bimus aut fortè trimus. Unus ex pueris Domini Inquisitoris extorta é manu filioli hortulani arundine, qua ludebat, ploratus ei excitavit. Hortulanus audito plorante filio mox adest, & causa puerilium lachrymarum intellectâ, succenset Inquisitorio famulo, petitque arundinem puero restitui: sed eo minus obtemperante, ac insolenter contemnente rusticum, arundinem is è manu arripit, quam dum Inquisitorius famulus pressiusculè conatur retinere, arundinis stipulæ acie in manu nonnihil est læsus. Haud erat lethale vulnus, membrive cujuscpiam mutilatio, quæ multa severiore foret vindicanda: sed scalpura quædam cute tenus, qualem arundinis confractæ acies efficere poterat, puerile planè vulnus. Adit herum suum non procul deambulātem puer Inquisitorius, questum sanguinem, hortulanum capi jubet Inquisitor, & in arcem Inquisitoriam trahi, ubi eum in prægravibus conpedibus detineri fecit per totos novem menses, jacturam in fortunis suis, alioqui satis tenuibus, pauperi homini non facilè resarciendam, recipientem, liberis intereâ & uxore fame fortasse pereuntibus,

bus, quod scilicet Inquisitorio puero, veluti sancti quoque tribunalis membro, non detulerit. Post novem demum menses eum remittunt, persuadentes, majore longè misericordia, quam pro culpa sua erga eum fuisse usos.

Erat *Hispani* homo quidam pauper, ac ex sudore suo quotidianum sibi & familiæ victum parans, cui clericus quidam uxorem violenter abductam detinebat, nulla interea neque Inquisitione, neque alterius tribunalis auctoritate atrocem injuriam vindicante. Is pauper, dum inter alios ejusdem conditionis homines de Purgatorio fortè exoriretur sermo, excepit ipse rusticana potius simplicitate quam certo consilio, „se satis quidem habere, re purgatorii, cui pessimus nebulo uxorem violenter, averterit &c. Is sermo ad aures boni clerici delatus, ingeminandi in pauperem injuriam occasionem obtulit, illumque, ut malè de Purgatorio sentientem, apud Inquisitores accusat. Erratum hoc pauperis sancto tribunali dignius est habitum, in quod auctoritate Inquisitoria vindicarent, quam scelus clerici. Itaque ob illud tantulum verbum miser capitur, detruditur in Inquisitoriis ergastulis, biennio toto, ac demum in triumphum eductus damnatur ad gestandum Sambenitum ^{a)} per triennium, quod in privato carcere exigit: eoque exacto, an dimittendus liber, retinendusve adhuc sit in carcere, Minorum Inquisitorum arbitrium esto. Neque quolibuscunque pauperis alioqui hominis fortune est parcitum, ut uxor clerico, quod verò supererat tenuissimarum fortunarum post diuturnum illum carcerem, Inquisitorio cederet Fisco. Atque hæc est illa *Hispanica Inquisitio*, quæ tam acriter fidem Christianam asserit, ab hæresibus religionem purgat, in hæreticos animadvertit.

F fff 2

Erat

^{a)} *Sambenitum* q. d. *sacrum benedictum*, appellant Hispani, palliamentum coloris crocei, cui inpositæ sunt cruces coloris rubei, quod hæreticis vel damnatis superinduunt &c. v. LIMBURG Histor. Inquisit. pag. 340.

Erat apud urbem Gadditanam advena quidam, tamen in Hispania per viginti annos inertus, qui communi superstitione ductus hæremum in sacello quodam incolebat religionis ergò. Is audita in sacello suo ingentis multitudinis captivitate eorum, qui *ob hæreses*, quas dicebant *Lutheranas*, *Hispani* ab Inquisitoribus quotidie capiebantur: audito quoque Inquisitorum decreto, quo præcipiebatur, sub illis excommunicationum terriculamentis, ut quæ eis de rebus, vel de aliis, vel de se ipso quisquam nosset, Inquisitioni quamprimum indicaret: erga eos enim, qui se ipsos ita prodidissent, Dominos Inquisitores singulari clementia solere uti, stupidus magis, quam simplex hæremita Hispalim venit, Inquisitores adiit, se ipsum desert. Peccatum erat, quòd cum ante viginti annos Genuæ esset, audivissetque fratrem quendam suum eis de rebus, veluti de hominis justificatione per fidem in Christum, de Purgatorio, & id genus aliis disputantem, visa illi sibi fuerint non mala, et si eorum postea nunquam vel meminerit (Pius scilicet heremita) Se proindè peccatum suum accusatum ac misericordiam petitum venisse.

Accepta ea confessione, Domini Inquisitores, (fortasse ut victorum numerus ea occasione augeretur, jubent suum heremitam in carcerem detrudi, ubi multis exactis diebus in triumphum eductus Sambeniti & trimestris carceris & heremiticarum opum proscriptionis sententiam tulit, neque dispudet Dominos Inquisitores, ejusmodi facetas nãnas vel in publicum educere, vel tam severe punire etiam in suis.

In illo eodem triumpho eductus fuit quoque honestus quidam *civis Hispalensis*, sine pallio & pileo ceream candelam manu gestans, nummaria etiam crumena centum ducatis hausta in expensas scilicet sancti tribunalis, postquam annum in Inquisitorio carcere exegerat, tantum quod dixisse est deprehensus, „immoderatos illos
sump-

„ sumptus, qui in exigendis, Christo scilicet in cælis jam
 „ agenti, die Magni Jovis operosissimis illis molibus pa-
 „ pyraceis ac carbaceis (monumenta abusu vocabuli vul-
 „ gò vocant) illos item, qui in fello panis, quod Corpus
 „ Christi dicunt, profundi solent (sunt enim Hispali pro-
 „ digiosè immoderati) acceptiores fore Deo, si in ege-
 „ nos, aut in locandas bonis viris orphanas virgines pau-
 „ peres profunderentur. ” Hoc dictum Inquisitoriam tum
 „ censuram, tum multam, quam diximus, subiit: & au-
 „ thor veluti de Lutheranismò suspectus, de vehementi ab-
 „ juratus.

Eductus est in eodem triumpho pauper alius, quòd
 inimicitias fortè gerens cum quodam clerico *Alligite*
 urbis Bethicæ, coram aliis de ipso dixerit, „ Deum inter
 „ manus nequissimi adulteri illius descendere, se credere
 „ non posse. Vicarius ordinarii ob illud dictum eum tum
 „ multaverat: sed Clericus ea vindicta non contentus,
 „ apud Inquisitorium tribunal *Hispali* eum postea blas-
 „ phemiæ postulavit: neque Ordinarii multa prior ob-
 „ stitit, quin jussu Inquisitorum captus & in carcerem
 „ per annum reclusus, eductus demum in triumphum
 „ sine pallio & pileo, & ceream candelam manu-ge-
 „ stans, ac lingua ligneo morsu capta in blasphemiarum
 „ scilicet vindictam de levi abjuratus secundo multa-
 „ retur.

Auxere eductorum ordinem in illo eodem trium-
 „ pho studiosi juvenes duo: alter, quod in albo suo re-
 „ posuisset quædam carmina incerto authore confecta eo
 „ artificio, ut vel in summam *Lutheri* laudem, vel vitu-
 „ perium, eadem verba interpretari possent. Is hoc so-
 „ lum nomine post integri anni carceres eductus fuit in
 „ triumpho absque pileo & pallio cum candela cerea,
 „ ubi exili à toto *Hispalensi* tractu, ad triennium de levi
 „ abjuratus, multam tulit. Alter, quòd eosdem versus
 „ ob ingeniosum artificio transcripserat, eandem cen-
 „ suram

suram est expertus, exilio tantum in centum ducatorum multam ad Sancti tribunalis sumptus commutato.

Ejusmodi exemplis haud obscuræ tyrannidis toros liberos implere non foret difficile, nisi quæ posuimus, satis esse arbitraremur, ad hominum aures vellicandas, ut ad coniplura, eaque insolentiora quæ Sanctum tribunal nova quotidie de se edit, oculos animosque intendant: quibus perspicue docet, quo sancto spiritu regatur, ac dirigatur in omnibus suis actionibus, quid demum in ipsis quærat, quoque jure ipsi quadret *Sancti tribunalis*, ipsis vero Inquisitoribus *Patrum fidei* nomen, quo hominum mentes hætenus permulserunt. Neque difficile cuivis jam erit divinare, augeaturne ac propagetur istis rationibus Christiana pietas, Dei veri agnitio ac cultus, Christi Regnum piis omnibus exoptabile, an destruaturs potius, dissipetur, ac aboleatur? Satanæ regno, quod mendacio constat, fraudibus, dolisque augetur, sævitia, latrociniis, parricidiis justorum retinetur, aucto atque in immensum propagato.

Haud abundè sibi satisfactum putant Inquisitores acerba eorum morte, qui contempta ipsorum sævitia coram ipsorum tribunali constanter Christum fassi sunt, nisi etiam omnibus suis artibus adhibitis pro virili sua conentur auferre illis animorum quoque vitam, qui Christus est in illis per eandem fidem habitans, cui illustre testimonium & viventes & morientes reddiderunt. Verum quum conatus suos omnes, potenti sua manu Christo retinente suos, ex qua, ut ipse dicit, nemo eos unquam extorserit, frustratos atque incassos vident, auferunt illis demum quod possunt, bonum nempe gloriosæ constantiæ suæ nomen, falsis post eorum obitum rumoribus disseminatis (atque etiam antequam destinata de ipsis sumantur supplicia in ipso theatro, captis tamen prius illorum linguis, ne respondere quicquam possint) scilicet veritatis agnitæ pertæfos
ad

ad Romanæ Ecclesiæ mendacium & tenebras rediisse.

Geminum istud est Satanæ opus, & spiritus sui assistentiæ in sancto officio residentis perspicuum testimonium, quo non solum pios martyres constantiæ suæ debita privat laude, verum etiam Ecclesiam Christi defraudat & exemplo & lætitia, qua de ea alioqui frueretur. Et, quando in nonnullis, quos vocant, *Fidei actibus*, cum quibusdam, de quorum fortitudine atque constantia nos Deus reddidit certiores, illud ipsum Patres fecisse, constat, expedit omnino id in lucem edere, ut qui piis Martyribus debetur in Ecclesia honos atque ex sua constantia exillimatio restituatur ipsis, Ecclesiæ verò ipsi & sua constet lætitia, & ad Dei gloriam & sui exædificationem & ad sancti tribunalis æternum dedecus ejusmodi exempla vindicentur.

RELATIO ipsa continens
PIORUM quorundam MARTYRUM
Hispaniæ Elogia.

JOANNES PONTIUS, *Legionensis*.

In primo *Fidei actu*, qui *Hispani* in Lutheranos piæ doctrinæ assertores xxiv. Septembris anni 1559. est celebratus, eductus fuit in triumphum JOANNES PONTIUS *Legionensis*, Roderici Pontii Legionensis Bailenii comitis filius, vir claro genere natus, atque in Christi Evangelio inprimis eruditus, & in ipsius praxi à multis jam annis longè exercitatissimus, ut ex diuturna quæ nobis cum ipso intercessit, atque arctissima consuetudine, nobis constat: quo nostro testimonio, alioqui coram Deo veraci ac fideli, indigere utcunque videretur, nisi eorum omnium, qui hominem noverunt aut

aut quoquo modo ipsius pios mores uspiam inspexerunt, hoc ipsum publicus consensus testatur.

Quùm enim virtutes omnes Christiana vera ac nulla ex parte fucata professione dignæ in eo conspicerentur, singularis quædam erga miseros atque egenos fratres Charitas, totum piissimi viri animum adeo occuparat, ut ex opulento patrimonio, quo natalium tueri ac retinere splendorem abundè potuisset, in extremam omninò, sed haud ingratam deiceretur paupertatem. Incurrit indè judicia hominum ut cæca ac præpostera, ita etiam iniqua, ejusmodi rara exempla pietatis, aut inertię aut damandæ profusioni, plerumque tribuentium.

Atqui quando (ex fide haud dubiè,) ita vixit, ut de eo nemo unquam conquereretur, nemo ullam indigni exempli vel minimam suspensionem conciperet, complures vero in suis necessitatibus ipsius bonitatem re ipsa experirentur, fit ut prædura illa atque omnium oculis contestata paupertas, quam omnium Judicio ea animi æquitate tulit, qua vel mediocres opes alii humilioris conditionis vix tulissent, pietatis cujusdam singularis ac minimè fucatæ argumentum esse debet.

Is igitur pro pietatis in mundo mercede ob Evangelium captus ab Inquisitoribus, posteaquam veritatem adversus impia mendacia per menses aliquot in carcere strenuè vindicarat, aut torturarum gravitate aut incolumitatis blandis promissionibus permotus, inexpugnabilem antea fidem flexit & ad Romanæ Ecclesiæ obedientiam turpiter descendit. Pertractus est in eam fœdam defectionem suasu atque opera cujusdam pestilentis mulcæ, quam vincti nomine cum eodem conjecerunt. Is utpote homo literatus & insignis veterator, dolosis potius suasionibus ac promissis, quam argumentorum robore piissimi alioqui hominis fidem labefactavit.

Verùm, etsi in tam turpi casu ei Dominus fragilitatem humani ingenii manibus veluti contrectandam dedit,

dit, verbi sui utique memor: *Nemo rapiet oves meas e manu mea*, oviculam suam haud diu dereliquit, quin adeo sœde jacentem ac prostratam erexit, & ad constantiæ robur priore majus, potenter restituit. Ea nocte, quæ supplicii sui diem antecessit, veritatem professionis suæ adversus sacrificulum confessorem, compluribus ex aliis tum victis tum Inquisitoriis ministris audientibus (siquidem ea hora res non agitur silentio) animose defendit.

Interrogatus à Sacrificulo, ecquid sacra Confessione uti vellet (aspernabatur enim illam, revulso etiam atque objurgato sacrificulo) quum antequam cæperetur, ea sæpe usus fuisset? Respondebat, id imbecillitati fratrum, quos nondum usque adeo progressos nosset, ut citra scandalum eam libertatem essent visuri, fuisse datum, Interea tamen eo se fuisse usum confessore, cujus confessio collatio quædam de vera pietate potius, quam confessio dici posset, ea vero confessione minime jam esse opus.

In sua sententia lecti sunt publice articuli, inter illos quorum nomine inprimis ad incendium damnabatur,
 „ Horreri se habuisse idololatriam, quæ in adoratione
 „ panis committeretur: unde si quando ei ad ægrotorum
 „ domos in pompa gestato daretur oviam, aut citato
 „ gradu per aliam viam divertere, aut eum antecedere
 „ consuevisse, ne ullo adorationis cultu eum prosequi
 „ cogeretur. Sæpe in summo templo fortè ingressus, nè
 „ Sacrificuli manibus elatum conspiceret, tergum ei vertisse. Plerumque ad basim, ubi pii ob veritatis confessionem comburi solent, deambulationis gratia concessisse, ac locum iteratis deambulationibus frequentasse, ut assidua cum supplicii, tum inprimis fidelis
 „ ac gloriosæ confessionis meditatione, quam exprimente per summam sævitiam mundo, pii Christo ibi exhiberent, horrorem supplicii veluti eò aliquando vo-

G g g

can.

„ candus animo deponeret , atque ad illud constanter
 „ ferendum ex humana mollicie obdurefceret. Item,
 „ quum adesset status dies , quo pani Missatice ex more
 „ esset participandum , ablegasse aliò à se famulos , qui-
 „ bus reversis , se jam pani communicasse confinxisse ,
 „ ne ejus libertate offenderentur.

Confessionis suæ summa fuit , *Justificationem hominis peccatoris uno Christi merito constare unaque in ipsum fide. Purgatorium aliud esse nullum. Indulgentias ac Bullas Papas. meras esse bullas. Papam Romanum ipsissimum esse Antichristum &c.* a) Eousque flagrasse desiderio videlicet si quando ob hanc, quam fatebatur, veritatem aut comburi, aut quodvis aliud supplicium ferre contigisset; In nullum alium usum se desiderasse opes, nisi ut in ejusdem doctrinæ defensione ac propagatione eas expendere, in cujus confessione ut & uxori & liberis quoque daretur mortem oppetere quotidie se atque instanter Deum precari.

Hujus illustis Confessionis laudem corrumpere conatum est sanctum tribunal, rumoribus ex interjecta illa pietatis illius continuato cursui claudicatione desumptis, atque artificiose maligneque in vulgus sparsis. Sed eo unico modo eodemque brevissimo argumento abunde refellemus, videlicet quod in illis narrationum exemplaribus, quæ de illo actu fidei conscribi ipsi fecerint, instituto suo minus provide attendentes in his verbis (quæ & extant) quibus viri hujus optimi & crimina & supplicium comprehendere voluerunt, rei

ve-

a) Conf. de hoc *Job. Pontio* GEDDES Miscell. l. c. ap. MOSHEM. p. 684. ubi dogmata propter quæ is combustus fuit hæc tria referuntur.

I. *Cultum publicum, quem Romana præscribit Ecclesia, esse idololatricum.*

II. *Pontificem Romanum esse Antichristum.*

III. *Homines justitiam apud Deum non operibus suis, sed fide tantum consequi.*

veritatem imprudentes indicarunt. Ea sunt: *Joannes Pontius Legionensis pro haeretico Lutberano PERTINACI combussus*. Inquisitoriam fraudem unicum illud verbum de hominis constantia dubitantibus traducit satis, nobis per anteaquam vitam spectatissima ipsius pietas, cujus permulti fuerunt inspectores, abunde sufficit.

JOANNES GONSALVUS *Concionator*.

Eductus fuit in eodem triumpho quoque concionator quidam ex clericorum ordine minime clericus, integerrimæ vitæ homo, & in sacris literis, ex quibus unis veram hauserat pietatem, relicto sophisticæ theologiæ cœno, in quo haud mediocrem operam antea luserat, inprimis eruditus. Videbatur in suis omnibus concionibus jam ab annis aliquot eam sibi provinciam consulto destinasse, veram justificationis rationem, quæ explosis in universum quibuscunque hominum meritis una in Christum fide constet, assidua neque incassa importunitate hominum animis infigendi, *Joanni GONSALVO* illi erat nomen, Ejusmodi studium, eo quem habuit, eventu carere non poterat.

Confessio porro ipsius, vel ipsis Inquisitoribus renunciantibus, eadem cum superiori *Johannis Pontii* fuit, ut qui mutuo sibi familiares antea fuerant, in fidei quoque confessione atque in ipso demum supplicio jungerentur *a*). Noctæ parasceves sui transitus cum suis confessoribus acerrime quoque disputavit, quos & remisit post longos utrinque clamores pudore suffusos. Egrediens ex arce Triana ad theatrum usque in triumphum duobus germanis sororibus ad eandem eductis fortunam comitatus, & matre cum duobus fratribus in carcere relictis, ex quibus mater & ex fratribus alter, insequenti postea actu fuere combusti, singularem animi fortitudinem atque constantiam præ se tulit.

G g g g 2

Arcis

a) Conf. GEDDES Tracts Miscell. Tom. I. p. 465. & apud MOSHEM, I, c. pag. 687.

Arcis limine egressus, & in totius populi, ad quem sæpe antea de pietate concionatus fuerat, conspectum datus, Psalmum 109. *Deus laudem meam ne tacueris*, alta voce recitare cœpit, hypocritarum pessimum genus utique diris illis devovens. Eandem omnino faciem in ipso theatro retinuit, vel accepto in os ligneo morsu, quod ex sororibus alteram, quam ingenio fortassis teneriore noverat, liberius atque apertis verbis consolaretur, atque ad constantiam hortaretur.

Sententia, qua ad rogam damnabatur, attente audita, haud demissiore animo vultuve solennissimam illam degradationem tulit, accepitque vestes atque insignia confessionis suæ, probrosa illa quidem in oculis hominum, at decore ac gloria plena in oculis spectantis Dei & angelorum, videlicet impiis illis ac ipso incendio dignis Missaticis vestibus exutus, Paludamentum, restim, & papyraceam tiaram.

Appetente vespere, qui comburendi erant, in locum supplicii adductis, ut fidei symbolum recitent ab eis petunt, quod pro se quisque recitare non dubitavit: sed cum ad illud ventum est, *Credo sanctam Ecclesiam*, ut *Romanam* adderent, jubent. Hic omnes uno animo substiterunt. Clericis vero & monachis, qui Antichristi eo loco obibant munus, importunè exigentibus à sororibus Johannis Gonsalvi, & ab aliis piis sœminis, in quas jam erat incendio animadvertendum, ut particulam *Romanam* adderent, illæ responderunt, *facturas se, quod Joannes Gonsalvus faceret*: Non, quod quid sibi dicendum esset, quidve Johannes Gonsalvus, esset factururus, illæ ignorarent, sed ut ea occasione illi lingua acerrimo lupato solveretur, quo de illo articulo atque eo in primis tempore apertam fidei suæ confessionem edere liceret.

Solutus igitur morsu ligneo pius magister, ut forti animo essent, nihilque addendum superesse respondit.

Hac

Hic postrema Confessione edita, omnibus ante accensam pyram festinatò gulam fregerunt, & è vestigio cœperunt clamare, particulam illos *Romanam*, prout ipsi postularant, addidisse, qua in Romanæ Ecclesiæ Confessione decessissent.

QUATUOR FOEMINÆ. HISPALENSES.

EMinebant singulari vitæ sanctimonia inter antiquiores pietatis Professores piissimæ illius *Ecclesiæ Hispalensis*, quam penè totam inquisitorius jam ignis absumpsit, quatuor scæminæ, *Isabella Vania, Maria Virasía, Cornelia*, & his tribus ætate junior. *Bohorquia*, (vix enim attigerat vigesimum primum annum) sed licet pietate pari, sacrarum tamen literarum eruditione, in virguncula planè prodigiosa, quam assidua lectione & meditatione & collatione cum piis ac doctis viris, quibus illis diebus abundabat Urbs Hispalensis, in primis verò exercitio ipso pietatis sibi comparaverat, non solum solidibus superior, verum etiam compluribus ex doctissimis magistris nostris judicari poterat, quòs, dum in carcere esset, pudore sæpè magno sustulisse illi ipsi sunt testati.

Prioris, hoc est, VÆNIÆ, ædes perpetuæ pietatis scholæ fuerunt, locusquè sacer, ubi sacri conventus habebantur, ac perpetuæ Dei & Christi ejus laudes diu noctuquè resonabant. Nihil ibi videretur prophani, nihil etiam ad sanctimoniam ostentationem, solidæ pietatis plena omnia. Pertingit eò demum Inquisitorium rete, illasque quatuor cum quibusdam aliis ex vicinia jactu uno cepit, Deo unque ad illustrem nominis sui confessionem maturas arbitrans. Promoverat ad tantam sacrarum literarum eruditionem virginem, BOHORQUIAM, latinæ linguæ mediocris peritia, qua in illa serva conscientiarum tyrannide, quem sacris literis vulgati

lingua populo interdicat, latinis porro vel ad satietatem usque frui poterat.

Doctior *Aegidius* quo præceptore illa ob singularem viri tum eruditionem tum sanctitatem frequentius utebatur, dicere de ea erat solitus, „Semper se doctiorem, „ ab illius colloquio discessisse.“ Habuerunt cum ea Monachi Dominicani dum in carcere esset, mirabiles disputationes, quibus prodigiosum plane erat in dissolvendis ac mediis dilecandis ancipiti gladio verbi Dei eorum sophisticis nodis puellæ acumen & sacrarum literarum recens memoria ususque promptissimus. Hi quoties præ disputatione egrediebantur, illius tum constantiæ tum sapientiæ, licet pertinaciæ nomine, luculentum testimonium dabant.

Post diurnam in Cyclopeo illo carcere captivitatem & torturas omnis generis, in quibus & sororem veluti ejus doctrinæ consciam per summam sævitiam ab ea tortores expresserunt, quod sorori captivitatem primum, deinde acerbam in ipsis torturis mortem confecit, educta est demum in triumphum cum aliis piis viris & sœminis à nobis supra commemoratis, sed quæ de sancto officio triumphantis speciem potius hilaritate vultus præ se ferret. Eam inusitatam virgunculæ triumphantis lætitiâ aperta veritatis confessione & divinarum laudum cantu declaratam Inquisitoria malignitas atque invidia intercipere conata est, injecto in illius os lupato in ipsa via, quod paulo post antequam ad theatrum veniretur, ei abstulerunt.

Perlecta in theatro ejus sententia & mortis supplicio illi publice denunciato, eam interrogarunt Inquisitores, „ an respicere demum vellet, ac fateri errores, quos „ antea adeo pertinaciter defendisset, ad quæ illa alte & „ perspicue respondit, se id fateri neque velle neque posse. Delata inde cum beato illo sodalizio in basin supplicii, exigentibus hypocritis haud minus impie quam im-

impudenter à toto illo Martyrum choro, Romanæ Ecclesiæ confessionem in Symbolo Apostolico, ut supra dictum est, præ cæteris animose restitit.

Eam tamen constantiæ gloriam adactis festinanter capistris ad pia Martyrum colla, tanquam qui in ipso vitæ limine videlicet Romanæ Ecclesiæ detulissent, ac proinde ex Inquisitoria misericordia mortui, non vivi cremarentur, impudentissimi nebulones suis nebulis obscurare decreverunt. Quin & in illos sanctos parietes, qui pios cœtus ad Dei laudes convenientes toties contegerunt, scævum est. Justa est enim *Vania* domus ab imis fundamentis excidi ac solo æquari, & in perpetuam aream conversam erecto in ipsius medio marmoreo titulo impiis ac cæcis idololatriis patratorum ibi scelerum, piis vero verorum Dei cœtuum, quibus Christus ipse ibi utique inter suos interfuerit, æternum monumentum esse.

FERDINANDUS à *Sancto Johanne*.

ERAT & hic ex illustribus illius Ecclesiæ membris, si verum Dei metum, cygneum pectoris candorem, ardens ac indefessum studium de proximis bene merendi citra omnem proprii commodi respectum, non natalium splendorem, aut accuratiorem corporis aut sermonis cultum quis requirat.

Juvenis sed pietate vitæ conspicuus, instituendis pueris in collegio puerorum, (domum doctrinæ vulgo vocant) piorum virorum judicio, qui Sanctum illud institutum primum condiderant, fuerat præfectus. ^{a)} In eo munere, octennio fere multa cum laude omnium exacto, deprehensus est demum *Lutheranus*, id est, ad veræ pietatis normam exacte institutus, ad quam & commissum sibi puerorum gregem, quoad fieri poterat in tanta tyrannide, ex officio diligenter institueret.

Mer-

^{a)} Conf. GEDDES l. c. p. 471, & ap. MOSHEM. l. c. p. 693.

Mercedem tulit, si humanam rationem spectes, qualis pro benefactus ab ingrato populo referri solet, si fidem, qualem prædixit suis Christus.

Expertus est in torturis adeo immanem sævitiam, ut membris omnibus quassatis, ac officium facere non valentibus, ex trochlea aut Burro deponeretur, atque inde qua ipsius carcer à torturæ loco distat, à ministris iniquitatis veluti fæccus quidam stercore plenus, aut putridum quoddam bestię cadaver per pedes traheretur. Lacescebant ad eam sævitiam Dominos patres fidei rotunda semirustici hominis responsa, à quibus vel transversum unguem deflectere erat impossibile. Etiam in illo arctissimo carcere usus est Deus ipsius ministerio ad erigendum *Morzillium* quendam juvenem monachum, ex cœnobio Divi Isidori ob liberiores Evangelii Confessionem eo pertractum: qui dimotus pollicitationibus ac blandis promissis Inquisitorum, à pia Confessione paulo ante desciverat. Dei consilio, qui *Morzillum* sane in Christo amabat, factum est, ut hunc Ferdinandum eo tempore inquisitores, carceris illi comitem darent, qui intellecta juvenis vccordia eum acerbè objurgat, acculat defectionis coram Christi tribunali, facit resipiscere, erigit, consolatur, confirmat.

Paucis postea diebus *Morzillius* audientiam petit, in qua coram Dominis solenniter ejurat retractationem paulo ante à se factam, atque eam sibi fidei confessionem constare postulat, quam ediderat primum, quamque pro Christiana haberet. Combustus hic fuit in hoc eodem actu mortuus, an sub Inquisitoria rursus, an sub Dei misericordia, nescitur. Igitur Ferdinandus perlecta in theatro suâ sententia, interrogatus ab Inquisitoribus, an in illis erroribus adhuc permanere statuisset, audiente universo theatro respondet rotunde suo more, „ quæ à se facta essent, ipsissimum esse Evangelium Christi, „ ita, ac Christianorum fidem, tantum abest, ut pro erro-
ribus

ribus habere constitueret. Ablata mox illi cruce lignea, quam ei inter ipsa vincula manibus inferuerant, ac lapato in os injecto, quod & retinuit quousque ignis illud dissolvit, combuitus est vivus.

JULIANUS FERDINANDUS.

IN tantulo corpore atque eo ipso adeo strigoso ut ex ossibus & pelle tum videretur constare, tantos includi spiritus meritò miraremur, nisi & sacro vaticinio & experientia ipsa compertum esset, quæ & specie & re ipsa in mundo infirma sunt, Deum deligere ut plurimum consuevisse, ut fortissima quæque ejusdem mundi pudesfaciat.

Is JULIANUS, quem à corporis parvitate *parvum* appellabant, quum in Germania, ac extra omne ab Inquisitione esset periculum, ubi in complurium doctorum virorum contubernio veram pietatem didicerat, ductiorem spiritus sequutus potius, quam cujusquam consilium, rem est aggressus ut momenti haud mediocris, ita etiam præsentì plenam periculo. Duo ingentia dolia sacrorum librorum Hispanica lingua in Hispaniam transvexit, propagandæ in patria Evangelicæ lucis cupidine accensus, à qua re haud minus fuisset verendum, quam si scorpionum ac venenatorum omnis generis tota plaustra invexisset, obsecrantibus ac obturantibus diligentissime superstitiosis atque hypocritis hominibus incatus omnes, ne lux ad eos uspiam penetrare possit. Cæterum perduxit Deus incolume sacrum illud onus, &, (quod magis mirandum adeo fuerit, ut facilius bovem oculatissimo Argo abduxisset,) vel vigilantibus undique inquisitoriis ministris, intra ipsa urbis Hispalensis mœnia fuit introductum.

Cepit tempestivam illam pluviam ac salubrem irrigationem summa cum lætitiâ Paradisus Domini, qua haud

H h h h

du-

dubie ad maturitatem perducti fructus collectionem quoque maturarunt. Innotuit enim res Patribus, superstitiosioris hominis primum vano metu, perfidia deinde alterius, qui cum Evangelium apud pios videri profiteri vellet, in quo erat abunde instructus, perfidum Ecclesiæ hostem atque Inquisitorium satellitem speciosissima illa larva contegebat. Itaque, qua sunt diabolica sagacitate, Inquisitores eo fili capite deprehenso atque apprehenso insequutoque, in totum illius Ecclesiæ nidulum pervenerunt, ceperunt matrem cum pullis, ac nidum ipsum in sævi illius Draconis morem crudelissime dissiparunt

Hæc prima illa piorum captura fuit, quæ piissimam illam Ecclesiam dissipavit, conterruit sua multitudine vel ipsos venatores, implevit carceres, atque istis exundantibus privatas quoque occupavit domos, accendit ingentes pyras, quæ piorum sanguine propemodum extinguerentur. Visebantur eo tempore in una *Hispali octingenti* simul ob pietatem captivi, aut prope aut ultra viginti eodem rogo combusti, Captus fuit inter primos ipse JULIANUS, quo in carcere & ferro onusto & perpetuo solo ultra triennium detento, nova interea ex eadem captura subinde spectacula edebantur. Tortores ipsos cum suis torturis omnibus prodigiosa sua constantia fatigavit, neque in tantulo corpusculo ad tot ferendas quassationes vires unquam defuerunt. Neque minore tum constantia tum alacritate exhibet quæstione quam intrabat, adeo ut nullo ex quassationibus dolore, nullis minis ministrorum, nulla denique sævitia cohiberi posset, quin e quæstione rediens, aut tractus potius per medios sociorum carceres, eosdem & de victoria sua de hostium pudore ejusmodi cantione admoneret a), *Vencidos van los frayles, vencidos van.*

a) Conf. GEDDES l. c. p. 466, & apud MOSHEM. l. c. pag. 688.

*van. Corridos van los lobos, corridos van. Latine sic: Vi-
si revertuntur monachi, villi revertuntur. Fugati rever-
tuntur lupi, fugati revertuntur. Habuit in audientiis pri-
mum cum monachis & cum cæteris impietatis assertori-
bus, qui indoctis utique & rei theologicæ omnino im-
peritis Inquisitoribus ab hæresum qualificatione sunt,
acerrimas mirabilesque disputationes, à quibus quum
reverteretur, cantione illa in primis insultabundus hosti-
bus sese oblectabat.*

Triumpho die eductus e suo ergastulo, quum primum
in arcis aream accepturus insignia reatus inter concap-
tivos venit, eos his verbis mira & animi & vultus
constantia adhortatus esse fertur: „Maçte ergo virtute
„fratres, hæc est ea hora, in qua ut strenuos milites
„Christi decet, ei, veritatisque ipsius coram homini-
„bus fidele testimonium reddere debemus, post paucas
„deinde horas ipsius vicissim probati testimonio cum
„eodem in cælis perpetuo triumphaturi. Intercepe-
runt illico piissimam atque tempestivam concionem
impii ministri, acerrimo illi capistro in os injecto, quod
ad ipsum usque supplicium tulit.

Consensurus basim, in qua damnati ab Inquisitoribus
comburī solent, constantiam atque fortitudinem animi
in ferendo, ob pietatis confessionem, quam verbis ex-
plicare non poterat, gestu expressit. Ad genua enim
procumbens gradus basis deosculatus est: colligatus de-
inde ad palum & aggestis fasciculis capite tenus cooper-
tus, caput inter eosdem fasciculos iteratis vicibus ab-
debat, veluti supplicium ipsum ultro provocans, atque
laceffens. Confulebat his gestis providus Christi miles
& integritati confessionis suæ, & sociorum tum con-
fessionis tum supplicii imbecillitati, si qua esset, quos
signis illis ad constantiam & supplicii contemptum
horrabatur.

Aderat morituro insignis quidam pseudapostolus Do-
ctor

H h h h 2

Etor *Fernandus Rodriguius*, qui inconcussam pii hominis fidem sua importuna oppugnatione redderet clariorem. Is quum contemplatione instantis supplicii contritum athletam Christi existimaret, obtinuit à Præfeto, ut lingua ei lupato solveretur, ut conversionis suæ scilicet significationem aliquam edere sermone posset. At subsidium illud in diversum illi cessit.

JULIANUS enim adeptus loquendi libertatem, & fidei suæ perspicuam si quando alias confessionem edidit, & impium monitorem, quem sciret contra conscientiam suadere impia dogmata, adeo duris verbis obiurgavit, ut blatero responsione destitutus pudorem ingente huiusmodi sublata exclamatione ulcisci constituerit: " O Hispaniam gentium domitricem, ac Do,, minam, nunc vero homunculi unius opera pertur,, batam! Occidatur, occidatur! Aderant præsto satellites, qui adhortationem impostoris exequuti, Juliano lethale vulnus inter ipsos ignes inflixere. Et de hoc dum esset in carcere rumores exitere, eum pietati renunciasse, quos tamen eventus abunde refellit.

JOANNES LEGIONENSIS a)

ex cœnobio D. Isidori Hispalen. monachus.

EXERCUERAT hic primum in Mexico Hispaniæ novæ urbe celeberrima novi orbis factoriam artem: unde *Hispalim* reversus, cum cæcus quidam Dei metus eum (ut plerisque alioqui probis accidere solet) ad monachatum adegisset, Deo ita hominis præcipitium temperante, in D. *Isidori Hispalen.* cœnobium forte incidit, in quo bona tum monachorum pars ad solidiorem pietatem aspirabat. Post annos aliquot in ea disciplina exactos, cum ex illorum convictu nonnihil veræ institutionis delibasset, damnatæ angustiae pertæsus,

con-

a) conf. GEDDES p. 468. & apud MOSHEM. p. 690,

conquisito probabiliore pratextu ex valetudinis scilicet perpetuo incommodo, monachatu abrenunciavit.

At egressus, quum illorum pia colloquia, ex quibus initia illa pietatis hauserat, vehementer desiderasset, claustra, eis fruiturus, repetivit, sed frustra. Eo enim absente, illi ad unum omnes, quorum desiderium ad damnatum antea vitæ genus repetendum eum impulerat, desertis illis periculosis sedibus in Germaniam paulo ante commigrarant. Igitur non ventrem, sed pietatem, licet in tam periculosa recidiva quærenti post paucos dies, tantisper dum, quo illi abiissent certius nosset, institutum rursus fuit deferendum.

Vocabunt fortassis eum ob bis desertum monachatum malè feriatu homines bis apostatam: at qui melius sapient, utique bis pium. Igitur piorum commilitonum vestigia insequutus *Francfortum* ad eos pervenit, haud absque magnis laboribus & periculis in itinere exantlatis. Francforto cum eisdem commigravit *Genevæ*, ut aliis, qui ex eodem sodalitu ibi sedes fixerant, adjungeretur.

Contigit per eosdem dies, ut sublata è medio *Maria* Angliæ Regina, *Ecclesia Anglicana*, quæ sævitia ipsius per Germaniam fuerat dissipata atque dispersa, *Elizabetha* in ejus locum sussepta, ad proprias sedes beneficio DEI plane singulari revocaretur. Hispanis ob pietatem *Genevæ* exulantibus colligendæ ex suis Ecclesiæ Angliæ visa est commodior ^{a)}, quo consilio factum est, ut nonnulli ex ipsis cum Anglis in patriam revertentibus proficiscerentur, sed, ut insidias vitarent, diversis comitatibus. Inquisitores enim adeo agre tulerunt piorum illorum monachorum fugam & à vetere impietate de-

H h h h 3

fecti-

a) Certè, quod eo tempore etiam reliquæ fidelium ex *Hispania* collectæ in Angliam sustentarentur & liberam haberent Fidei Professionem liberamque Ecclesiam, notum est & constat ex illorum temporum historia,

fectionem, ut, etsi, neque multi essent numero, neque alioqui humana æstimatione magni, muscis suis omnino decreverint infestandos, quæ eis ubique locorum perpetuo infidiarentur.

Erant illis *Colonia Agrippina, Francoforti, Antverpia* inprimis, constitutæ insidiæ, quæ itinera omnia *Genevam* usque magna diligentia percurrerant. Neque iter *Geneva Mediolanum* usque, ex altero scilicet latere minus erat observatum. Suppeditabantur insidiis sumptus ab ipsis Inquisitoribus ex Fisco regio abundanter satis pro regali munificentia & Inquisitorio Zelo: ac tantis tum conatibus tum expensis (præter ingentes pollicitationes, quibus singulorum capita, si darentur, licitabantur) quærebantur decem pulices aut totidem canes mortui. Adeo stupenda res est odium Inquisitorum quo in divinam Christi lucem ad furorem usque sæviunt.

Igitur noster JOANNES LEGIONENSIS, ascito sibi socio *Joanne Ferdinando* quodam, viro inprimis pio, *Valleioletano*, per Germaniam in Angliam iter instituens, incidit *Argentorati* in insidias, quarum indicio captus est cum socio in portu quodam a) *Zelandia* in ipso in Angliam trajectu. Excepit primum apparitores tanta animi & vultus constantia, ut eis dicentibus, *se eum quærere*, nihil aliud responderit, quam, *Eamus igitur, aderit enim baud dubie nobis Deus*.

Traducti in oppidum, torti primum sunt vehementissime ut socios indicarent: post paucos deinde dies navi impositi & in Hispaniam vecti. Habuit uterque dum in mari atque in Hispania in ipso itinere fuerunt, ferreum quoddam capistrum, in modum cassidis, quo & caput & vultus tegebatur: inserta est illi interne lamina quædam ferrea in modum linguæ, quæ accepta in ore usum omnem linguæ prohibet, atque hoc torturæ genere

a) GEDDES l. c. p. 468. disertè commemorat civitatem *Medioburgensem*, quæ tum Hispanis adhuc parebat.

nere perpetuo cruciati, præter ferrea vincula, quibus & manus & pedes constringebantur, in Inquisitorios carceres delati sunt. *Joannes Legionensis Hispalim*, socius *Valleoletum*, ubi postea in veræ pietatis confessione constantissime persistens, vivus est combustus. Fuerat hic Doctoris *Caçalla*, qui Valleoleti ob Religionem ignis supplicium tulerat, paulo ante, contubernalis, cujus & neptem ex sorore aut ex fratre desponsaverat.

Exegit in Inquisitorio Carcere JOANNES LEGIONENSIS complures dies, ubi sævitiam Inquisitoriam tum in omni torturarum genere, tum in communi victu expertus est. Eductus est in triumphum paludatus, eisque omnibus ornatus insignibus, quibus educi solent constantissimi. Horrori erat aspicientibus ex diuturna illa maceratione vultus hirsutissimus, & ad ipsa usque ossa cerulea pelle contexta macer, augebat horrorem, acerrimum lupatum linguam adeo acriter mordens, ut ubera ac prælonga pituitæ fila ad terram usque stantipendentia eliceret.

Cum audita jam mortis sententia ad supplicium ipsum duceretur, libertatem linguæ ad Christo abrenuntiandum adeptus, tanta cum animi & vultus tranquillitate factus est verbis quam paucissimis, sed eisdem gravissimis, quanta vel extra omne periculum factus esset. In postremis illis vitæ horis datus illi fuit antagonista monachus quidam ex cœnobio suo, cum quo malè auspiciatum illud monachatus primo anno tyrocinium fecerat, qui initia illa veteris superstitionis in memoriam reduceret: at, quo plures illi artes ad fidem ipsius labefactandum adhibebant, eo illa reddebatur spectatior: nimirum protegente ob id præsentius Christo athleram suum. Opetivit atrocem mortem eadem plane tranquillitate ac securitate animi, neque enim viro in primis pio alius vitæ exitus debebatur.

FRAN-

FRANCISCA CHAVESIA.

ADORNAVIT eundem triumphum spectatæ fidei virgo FRANCISCA CHAVESIA claustrî D. Elizabethæ monacha, quo magis miremur absolutam in Christo institutionem ad illa quoque & ferreis vestibus, & inprimis pervicaci superstitione obruratissima claustra fœminarum penetrasse: adeo Dei gratuitam in Christo electionem, quin suo tempore exequatur, remoratur nihil. Nacta fuerat clarissimum in Christi Evangelio institutorem Doctorem *Ægidium*, de quo mox dicemus. Vel sub illo modio occultata, divina lux abscondi in perpetuum non potuit, quin præstituto sibi tempore educta aspectu suo lætificaret Ecclesiam Dei, eandemque percelleret, redargueretque acriter impiorum tenebras.

Delata demum ad Inquisitores & communi more tractata, in triumphum est educta ac demum combusta. Pudore suffuderat Dominos Patres fidei masculis suis responsis virgo alioqui hominum colloquiis per totam vitam non admodum assueta, quoties in audientiam fuerat vocata: assertionibus enim veræ pietatis addebat quoque acerrimas atque adeo tempestivas objurgationes ex verbo Dei, prodigiosa patribus fidei dexteritate petitas, canes mutos, viperarum proles subinde eos vocans. Spectabilis inprimis fuit omnibus eam contuentibus mortis ac supplicii contemptus, vultus alacritas, quam ad ipsum usque supplicium præ se tulit.

CHRISTOPHORUS LOSADA *a) Medicus.*

ET hic quoque ex Doctoris *Ægidii* privata Institutione prima rudimenta pietatis hausit. Inter cæte-
ras

a) v. GEDDES l. c. p. 469. & apud MOSHEM. p. 692.

ras enim Sancti illius viri divinas dotes illud erat sane mirabile, quod omnibus, quos in pietate instituendos fusciperet, igneam quandam pietatis facem ad eorum animos cum ipsa institutione admovisse diceres, qua ad omnia pietatis ipsius exercitia cum interna tum externa, in primis vero ad imminētis crucis tolerantiam atque adeo amorem accendebantur: quo uno, divina luce collustratis testabatur adesse Christum ipsius Ministerio, qui, verba eo externe ministrante, eadem in ipsis visceribus suorum virtute Spiritus sui exararet.

Ad eam tanti præceptoris felicitatem venerat opera foci sui viri adeo pi, ut LOSADAM, ipsius filiam in uxorem ambientem, licet honestissimis moribus, eruditione non vulgari, peritia rei medicæ ultra medicritatem excultum juvenem, haud prius ad affinitatem admiserit, quam in pietate erudiendum Doctore Egidio se dedidisset. Homini erudito & abunde Christianum se esse existimanti haud erat satis honesta conditio, difficilis vero, Doctore Egidio, ad cujus pedes erudiendus in religione mittebatur, religionis non satis integræ apud vulgus suspecto. Admisit demum conditionem an melioris institutionis, an vero conjugii cupidine, incertum.

Ut ut fuerit, adeo serio prima illa in Christo rudimenta imbibit, ut vel post obitum institutoris præmature sublatis sibi, insignes in pietate progressus fecerit. Itaque ob singularem pietatem atque in sacris literis eruditionem, qui Ecclesiam illam, numerosam quidem, sed in cavernis delitescētem, gubernaret, dignus habitus, Pastoris munus quoad licebat in tanta angustia, suscepit, obiitque. Captus ab Inquisitoribus occasione illa librorum *Parvi Julijani a)* (qui enim in illa gregis totius dissipatione abscondi posset fides Christi servus?) atque pietatem ingenue fassus, carceris prius acerbiteriam, ac torturas, triumpho deinde ignominiam, ac demum

l i i i

ignis

a) conf, quæ de eo jam in anteced. pag. 613. sunt dicta.

ignis supplicium rulit. Disputavit egregie de vera religione in ipsa basi supplicii adversus importunos hypocritas, qui vana spe eum à pia sententia dimovendi, respondendi ad eorum strophas ei copiam fecere. Itis vero, ne, quæ utrinque dicebantur, circumstantis vulgus intelligeret, dictionem ex vulgati sermone in latinum callido consilio commutantibus, ipse, arte fortassis minus observata, latine quoque cœpit agere, tanta sermonis tum ubertate tum puritate, ut miraculum pene omnibus videretur, hominem jam jam moriturum tam esse sui compotem, ut ne tum quidem à sermonis elegantia quicquam remitteret.

CHRISTOPHORUS ^{a)} ARELLANIUS.

CHRISTOPHORUS Arellanius monachus cœnobii D. Isidori Hisp. omnium, qui ante ipsum intraverant Inquisitoriam arcem, ipsorum Inquisitorum testimonio longe doctissimus, traductus à suis, quibus & utilitati & ornamento fuerat ob eruditionem, quale habuerant antea nunquam, in Inquisitoriam nassam est pertractus.

Eo inprimis nomine illam summæ eruditionis opinionem apud Inquisitores sibi conciliaverat, quod homo in Scholasticis (quos dicunt) Theologiæ Doctores, Aquinate, Scoto, Lombardo, & cæteris ejus classis versatissimus, quæ illi in quavis religionis controversia pro veritate imprudentes uspiam dixerunt, eximia ingenii dexteritate ac memoriæ præsentia post sacras tamen literas ac Doctorem incorruptioris judicii sententias ad institutum accommodaret: quo inprimis fiebat, ut adversarii, quotquot erant, quibus vel apertæ illorum authorum nugæ ipsis sacris literis sunt longe antiquiores, suis eisdem propugnatoribus expugnarentur.

Dam.

^{a)} Conf. GEDDES l. c. p. 470. & ap. MOSHEM. p. 693.

Damnatus est nihilominus ad rogam superantibus & eruditionem & veritatem ipsam apud immanes tyrannos fasciculis. Quum ad audiendam sententiam in solenni theatro sisteretur, audivit in ea impudentissime confictum scelus sibi objici. Illud erat, asseruisse ipsum: *Illicitam virginem Matrem Christi non magis extitisse virginem, quam ipse esset.* Digna scilicet verba, quæ, etsi à quoquam haud minus impiè quam impure essent prolata, in orbis theatro per sanctos fidei patres vulgarentur. Atqui hoc artificio creare solet Sanctum tribunal maximam invidiam iis, quos ob singularem & omnibus perspicuam virtutem apud vulgus ipsum gratiores norunt.

Auditâ impurâ illâ blasphemîâ ARELLANIUS, qui non sine DEI Providentia liberam tum habebat linguam, exclamat audiente universo populo, mendacium illud esse impudentissime confictum: se enim & contrarium credere firmissime, & credidisse semper, ut qui illud ex compluribus scripturæ locis didicisset, quibus & tum paratus esset illud ostendere, si esset opus. Ad ipsum supplicii limen stetit ex composito coram illo ridens, veluti calamitoso insultabundus, unus ex illis suis monachis, quem inimicum sibi ac inprimis adversarium fenserat. Neque enim in eam calamitatem coniecisse hominem pium, singulari eruditione ornatum, adde etiam innocentem, satis fuerat, nisi etiam in ipso supplicii ingressu insultarent.

Commotus est nonnihil repentino ac improvise illo spectaculo ARELLANIUS, sed mox ad Christiani hominis officium eam animi tranquillitatem recuperavit, quæ & decora sibi & spectantibus exemplum esse posset. Consolatus est etiam in ipsa supplicii basi alium quendam monachum ejusdem sodalitat *Joannem Chrysostomum*, qui discipulus ipsius antea fuerat, tum autem supplicii comes. Hujus quia supplicii causas omnino ignoramus,

in hoc ordine illum reponere ausi hactenus non sumus. Fuit alioqui concionator inculpatæ vitæ ac sanctis omnino moribus præditus, neque aspernandæ eruditionis, ac proinde suis porcis uni tantum ventri deditis non admodum gratosus.

GARSIAS a) ARIAS,
MAGISTER BLANCUS *Vulgo dictus.*

ELUCEBAT mirabiliter in hujus viri exemplo, erga electos suos divina providentia, quem vel ex inveteratissimæ ac singulari studio affectatæ hypocrisis abyssu quadam, atque adeo ex ipsa spontanea oppugnatione agnitæ veritatis Evangelicæ, (quod delictum in Spiritum Sanctum vocant Sacræ literæ, denuntiantque pro ejusmodi peccatoribus frustraneas omnino fore Ecclesiæ preces) eos nonnunquam præter communes leges potenter extrahat, eoque in sublimiore honoris gradu collocet, quo in desperatione prius statu esse videbantur.

Fuit hic ARIAS (quem à cutis & pilorum omnium candore *Blancum* appellabant) acutissimo ingenio, quo ad licebat in ea ætate, sacrarum literarum cognitione abunde exculto, vasro tamen, callido, maligno, versipelli. Contegebat vero ea exitialia animi vitia specie quadam sanctimonix adeo studiose compositæ, ut vel prudentissimorum quorumque oculos, nisi prope valde accessissent, sæpiusque contemplarentur, posset fallere, imo fefellit complures.

Erant *Hispani* illius tempore factiones duæ concionatorum, quos auditorum studiosa partium ingens turba sequebatur. Alia, si verba ipsa spectares, ad *Episteti* Stoici placita, quam ad Scripturæ sacræ normam, accedebat propius, eo *Episteto* inferior, quod iste factis sermoni consentaneis serio videretur agere, illa
omni-

Conf. GEDDES. l. c. p. 470. & ap. MOSHEM. p. 693.

omnino secus. De crebris enim jejuniis, de mortificatione & abnegatione sui, de perpetuo precando, de præse ferenda submissione ac dejectione animi, quam humilitatem ipsi vocant, in ipso vestitu, sermone, vultu, ac in universa demum vitæ ratione multus ac pene infinitus sermo: at sub ista adeo plausibili ac speciosa pietatis larva, si proprius inspexisses, vidisses, ne quid durius dicam, plane homines Summa, Sanctimonix totius proram & puppim, quod ajunt, in operibus adversus contrariæ factionis institutum collocantes actuosi in primis videri cupiebant, Eo studio, utpote ex ignoratione veræ justitiæ nato, ad Missas complures, ad sacrorum locorum frequentationes, ad Confessionis & communionis, quas vocant, usum frequentissimum, & ad multa alia nugamenta, quæ araneorum telas, quæ in operimentum nunquam futuræ sint, merito vocant sacræ literæ, à veræ justitiæ exercitiis, judicio scilicet & misericordia, atque adeo ab ipsa fide, unica acquirendæ justitiæ ratione, expiationis ergo divertebant. Urgebant paupertatem ac cœlibatum vel conjugibus, in primis vero obedientiæ votum, monachorum credo æmulatione, qua auditores sibi adstringebant. Hanc ajebant esse ipsam propriæ voluntatis abnegationem, eisdemque prorsus ornabant titulis, quibus obedientiam sui ornat Deus.

Ut vero in perpetuis tenebris liberius liceret in impostura progredi, à bonorum authorum lætione, maxime autem *Erasmi*, à quo nihil scilicet præterquam superbe sapere edocendi essent, veluti à peste deterrebant suos, ablegantes eos ad *Henricum Herpium*, *Bonaventuræ opuscula*, *Abecedarium*, *Montis Sionis ascensum* & id genus alios, ex quibus humilitatem, in primis vero, coryphæis obedire, didicissent. Prodierunt demum ex ista disciplina *Manfii*, *Crecallii*, *Guerre*, *Petri Cordubenses*, & alii quorum nomina exciderunt,

quos fortassis fuisset satius nunquam in orbem natos, prolemve dedisse.

Fuere in ea complures probi alioqui & animo pio viri, fateor, sed qui intellecta postea impostura magistrorum, eis desertis, ad saniozem redierint mentem, aut qui ex crebris atque intemperatis jejuniis, & ex acri, supra humanas vires, cœlestium rerum videlicet meditatione versi sint in furorem: aut, qui, si in instituto perseveraverint, in majus malum atque immediabilius inciderint, nempe ex probis improbi, ex communi hominum sorte Pharisei, ofores justitiæ, ejusdem crucifixores, filii Gehennæ duplo quam ipsorum magistri fuerint, evadentes.

Alterâ factio concionatorum erat quorundam, qui ut sincerius tractabant sacras literas, ita etiam verum justitiæ ac sanctitatis fontem ex eisdem aperiebant hominibus, quorum & industria factum est, ut ea urbs hoc inprimis nomine, omnium totius HISPANIÆ fœlicissima, totos duodecim annos, quod ad veræ justitiæ argumentum attinet, purum Christi Evangelium audiverit, neque sine fructu. Illa enim messis, quæ per totos jam octo aut decem annos colligitur, ex illa laboriosa novatione provenire certum est. Hæc sanctitas utique pro ingenio lucis, fucatam ac phaleratam illam digito veluti commonstrans ac palam traducens haud illius primum subire odium, deinde insectationem sui omnem concitare non potuit. Erant istius primarii Assertores, Doctores, *Constantinus*, *Ægidius*, *Varquius*, viri doctrina ac morum probitate conspicui, quorum labores in promovenda Evangelii luce inter tantas ignorantiae tenebras, atque vitæ exitus in ipso opere illustres, ut æterna sunt digni memoria, ita etiam neque æterna oblivione sepeliri patiemur.

Illius vero (prioris scil.) inter primos propugnatores noster hic ARIAS censebatur, utpote quæ hac receptor, &

& speciosior, suis autem professoribus utilior & quæstuosior apud omnes ferme foret, omnibus suis commilitonibus eo nequior, quo illis fortasse ignorantibus, veritatem ipse, quam oppugnabat, exacte nosset. Neque tamen eam mendacio præstabat operam adeo aperte atque alii ejusdem factionis, ne apud complures alicujus astimationis viros, quibus vera pietas cordi erat, eam amitteret gratiam, quam larva illa pietatis acquisiverat: sed adeo callide ac veluti ex insidiis, ut licet iis, qui ipsius sentiebant jacula, utcumque esset notus, ab aliis tamen pro amico ac fratre haberetur.

Ingenii calliditatem ac vafritiem tum maxime exeruit, quum *Gregorius* quidam *Ruizius*, vir (ut ferebatur) imprimis doctus, ob nonnulla, quæ inter interpretandum publice in Summo templo *Hispalensi* sacras literas asseruerat pietati consona, de Justificatione hominis, de merito Christi, & de meritis hominum ante & post iustificationem, ab hypocritis ejusmodi doctrinam insectantibus accusatus, ad Inquisitorium tribunal vocaretur. Quum enim Inquisitores illi diem dixissent, biduo antequam ad dicendum causam ille compareret, Magistrum *Ariam*, cum quo nonnihil familiaritatis ob communia studia, præcipue vero ob singularis pietatis falsum nomen, antea contraxerat, forte convenit consilio suo usus. Arias inter alios jussus erat ab Inquisitoribus, ut ad illum diem adesset instructus, adversus *Ruizium* disputaturus. Igitur ingenii sui memor, ab incauto & simplici homine & ejusmodi insidias à tali viro non magis verenti, quam ab eo, à quo capteret salubre consilium, astute expiscatur rationes atque argumenta omnia, quibus sua foret in illa disputatione defensurus: eisque acceptis comiter dimittit hominem absque ulla insidiarum suspitione. Quum vero ad disputationem ventum est, apparuit

tan-

tandem noster *Arias* inter eos, qui pia dogmata erant oppugnaturi. Ad id primum veluti ad rem incredibilem expavit *Ruizius*, ac hominis perfidiam tum demum deprehendit, quum argumenta sua, quæ illi biduo ante sincere communicaverat, ab eo in medium proponi atque dissolvi videret, adeo accurate, ut nihil sibi dicendum relinqueretur. Itaque homo ea arte circumventus ac armis exutus, arena cessit, victoriam summam perfidia tum impietate partam apud unum *Ariam* relinquens. Neque in causa Doctoris *Ægidii*, de qua nonnihil mox dicemus, probatiore fide egit. Quum enim (ut constantior fama est) homo sincerissimus, eum, quem noverat de doctrina iudicium inter complures ferre posse, doctrinæ suæ arbitrum apud ipsos iudices compellasset, iudicium tulit, quale tulisse de mendacio honestum foret.

Cæterum is fuit, qui in D. *Isidori Hispalensi* cœnobio, omnibus usque ad illud tempus profundum ignorantiae somnum in inveterata illa superstitione dormientibus, nonnullas veritatis scintillas primus intulit, quibus præcipua ejus sodalitiî pars veluti in tetraligine è profundo suo somno expergesta detergere cœpit oculorum lippitudinem, ac demum meliorem in vera religione institutionem desiderare. Acerrimis enim ac crebris concionibus, quibus & interdiu & noctu sæpe post matutinas preces ab hora noctis secunda ad quartam usque dabatur locus, id agebat *Arias*, ut totum institutum plane everteret, licet non aperte, sed recte nimis, & à remotissimis scaturiginibus aquam ducens. Docebat, " in choris totos dies noctesque nunc fer-
 ,, mone nunc cantu recitare sacras preces, non esse pre-
 ,, cari Deum. Exercitia veræ religionis esse alia, quam
 ,, existimaret religiosum vulgus, Legendas ac præmedi-
 ,, tandas esse summo studio sacras literas, ex quibus unis
 ve-

„ vera Dei & voluntatis ipsius cognitio, item ejus religionis notitia, quæ ipsi inprimis probaretur, haberi posset. Adhibendas esse ad id obrinendum alias preces, nempe quæ ex ipso necessitatis sensu & ex vera in Deum fide orirentur ”.

His & similibus Christianæ Religionis axiomatis sæpe ac eximio ardore inculcatis, & quidem citra ullum periculum (neque enim ea nisi plane impius inficiaretur,) præsentis ac utilitæ illius religionistædium, desiderium vero melioris, maxime autem sacrarum literarum acre quoddam studium fere in omnibus excitabat. Concionibus addebat quotidianas ex Proverbiis Salomonis prælectiones eruditione plenas, & ad institutum mira dexteritate accommodatas.

Accedebat privata ac familiaria colloquia, insuper & quotidiana vitæ consuetudo, omnia ad idem institutum ex professo comparata. Inciderat in mitia ingenia, & (quod prodigio simile merito videatur) superstitionibus monachatus haud impense addicta, unde arcanorum divinorum dispensatori alioqui fido totam illam superstitionis operosam molem, in vecto puro Dei verbo, brevi evetere quam facillimum fuisset.

Sed homo nunquam sibi satis constantis ingenii, post pulcherrimas illas præparationes, quibus avocatos à præsentī superstitione animos, sibi autem mirum in modum conciliatos suspendebat, ad intolerabiles inedia, ad perpetuas vigilias coram ipso panis sacramento, unde novas quasdam, nescio quas, illuminationes expectarent, ad evacuandas omni suppellectili, & libris & lecto ipso, cellulas, ad cubandum super nudam terram, aut porro standum, cum somno concedendum esset, ad gestandum loco interulæ, ex equinis fetis contextum thoracem, & ferreum baltheum ad carnem ipsam, ac demum ad alia innumera ejusmodi perniciofa nugamenta revocabat, quasi vero pessima illa Zizania non satis com-

K k k

mode

mode recepta forent, ni divini verbi sarculo, quo supra retulimus modo, terra ipsa prius innovaretur.

Namque revulsa vetere superstitione noster ARIAS, nihil quam novam eandemque periculosiorem ac nocentiorum invehebat. Reportarunt inde complures ex auditoribus eosdem fructus, qui ex ejusmodi perniciofa disciplina provenire solent, nempe, alii furorem, alii perpetuos quosdam æstus atræ bilis, ut neque ipsi longe absint à furore alii immedicabilem prorsus capitis dolorem, quo bona parte vacuum cerebro caput gerant, nulli postea futuri usui, qui vero eas tum animi tum corporis ægritudines ex robustiore habitu corporis superaverint, contracta ex illa inani opinione sanctitatis, immodica quadam ac plane Pharisaica æstimatione sui, aliis feliciores nemo sanus indicaverit.

Excusaret fortassis Ariam à gravissimo alioqui piaculo, aut melioris institutionis imperitia, aut denique fatalis quispian eventus, quo ad eam provinciam primum capessendam, deinde ea ratione administrandam fuerit compulsus, nisi & ea omnia, quæ veritatis loco supposuerit, exacta veritatis ipsius cognitione animo habuisse condemnata, & apud aliquos per idem tempus suavissime risisse illorum stultitiam, quos adeo facile reddidisset sibi obsequentes ad ea omnia, quæ ipse præscripsisset, compertum haberemus.

Atqui ex illis veritatis granulis, inter tot nugarum plenos pugillos tanta malignitate communicatis, uberes postea veræ pietatis fructus (quæ est vis divinæ electionis) provenerunt. Quorundam enim animi vetere jam superstitione omnino vacui, neque in nova illa satis acquiescentes, dum solidiorem quampiam institutionem requirunt, in alterius factionis magistros, qui purius docebant veritatem, imprudentes inciderunt. Istorum amicitia ac consuetudine nacti sunt purioris ac solidioris cognitionis principia, inprimis vero tetra illa ac horribilis

bilis opinio de *Lutheranis*, quos vocant, animis excuti cœpta. & quando absolutam habituros se veritatis cognitionem, nisi eorum libris aliquando liceret uti, arbitrantur, ne in hoc quidem delit Deus eorum piis votis respondere

Mirabili enim quadam ratione ipsis plane dormientibus, intulit eis non solum quicquid ejusmodi librorum paulo ante desiderare ausi fuerant, verum etiam quicquid optimum & pingue, vel *Genevæ* vel uspiam per *Germaniam* ad illud tempus erat editum. Ea copia ditati ac suis ipsis magistris facti opulentiores, ita suum cœnobium instituere cœperunt, ut ex duobus, qui periculo illi negotio dederant initium, intra paucos menses in cœnobio alioqui populofo perpauca essent, qui aliquem pietatis gustum non delibarent, nullus qui reclamaret.

Jam precariæ horæ quas vocant, in sacrarum literarum prælectiones erant versæ: consueta pro mortuis preces aut deletæ, aut majori ex parte accisæ: indulgentiæ & expiationes à Romanis Pontificibus olim concessæ, quibus unis magna sui parte innitebatur illa moles, in totum obsoletæ: imaginibus nullus aut certe perpauca honos erat reliquus: superstitiosa jejunia in perpetuam sobrietatem cominutata, ad monachatum nemo jam instituebatur, sed ad veram pietatem: de veteri instituto promovendo nullus propemodum jam sermo, de irridendo, abominando, denique abolendo, plurimus. Neque intra ipsa Cœnobii septa modo continebatur divina illa lux, ad ipsam urbem, & ad circumvicinia oppida extendebatur, tum libris tum sermone communicatis.

Cumque jam eo res deducta esset, ut præter robustissimum illud Missæ idolum, & ipsam Monachatus personam, quæ vestitu & capitis rasura constat, nihil propemodum convellendum superesset, neque id aut

K k k k 2

ultrà

ultra tolerari sine manifesto piaculo, aut convelli demum posset sine certo periculo, neque ut videbatur, cum magno fructu, de deferendo illo nido, & in Germaniam ad loca pietati liberiora commigrando cogitare coeptum. Ausus videbatur ingens, imo & quibusdam temerarius. Neque enim ratio ulla apparebat, qua non unus aut alter, sed tot simul, atque ii non solum in toto illo sodalitio autoritate præstantes, verum etiam nonnulli ex ipsis ob singularem doctrinam in ipsa Urbe conspicui deserto ac propemodum depopolato, in tota *Bethica*, celeberrimo cœnobio ab ultima pene *Hispania* ora tuto in *Germaniam* penetrarent.

Neque singulatim erepere, iis qui postremi forent, sine magno erat periculo, Inquisitoribus præsertim, qui altum antea dormire somnum videbantur, novitate ac celebritate rei à malignis quibusdam expergefactis: quare, aut omnibus, qui in eo erant consilio, egediundum erat simul, aut demum periculum de proximo impendens simul expectandum. Itaque illis in ea perplexitate hærentibus, aperuit DEUS rationem, qua arreptis ex occasione honestis prætextibus, intra mensem unum duodecim elaberentur, ac diversis itineribus *Geneve*, quem locum figendis sedibus ante egressum sibi destinarent, anno tamen revoluta, sese mutuo conspicerent. Qui vero sacra doctrina initiati in cœnobio mansere, aut quod consilium abeundi non probassent, aut quod ad discessum non fuissent dispositi, paucis postea diebus irruenti tempestate patuerunt.

Combusti jam sunt ex eodem cœnobio quinque, plerique alii diversis aliis affecti multis, neque aliquis hætenus est habitus *Hispani* Inquisitorius fidei actus, seu potius triumphus, ad quem cœnobium illud unum aut alterum, aut etiam plures non suppeditarit: estque vero consensaneum, veræ doctrinæ femina, quæ per complures dies in eo affatim exundavit, usque adeo vel inter ipsos
adi-

ædificii lapides adhærere, ut nisi disjiciantur, & in calcem demum convertantur, suppeditare quorannis Inquisitorio rogo *Lutheranum* unum aut alterum non cessent.

Ad hanc pulchram Historiam consulto digressi tumus data occasione, studio gratificandi Ecclesiæ Christi, erga quam maligne nos acturos arbitraremur, si pios hosce viros ea privaremus memoria, qua ob adeo cominus oppugnatam superstitionem, idque non minus strenue quam periculose, contemptis propter pietatem tanta animi magnitudine, sponteque abdicatis certis illis tum honoribus, tum deliciis, atque in earum locum recepta paupertate, contemptu, exilio à patria, dedecore ingenti, ac vitæ ipsius, quam alioqui ærumnis plenam ægre admodam tuentur, quotidiano periculo, essent adornandi. Atque hos eventus memoria dignos secundum Deum idcirco ARIÆ, de quo nobis institutus est sermo, bona ex parte acceptos ferimus, quoniam ex illis primis scintillis, quas ipse in cœnobium illud, licet aliud agens, primus induxit, ingens ille rogos est accensus, quo & cœnobium ipsum & foris bona urbis pars, ut alia complura loca prætereamus, in Dei laudem conflagravit.

Igitur ARIAS, ut qui ex inconstantia & varietate ingenii adeo esset suspectus suis, atque aliis exitialis, apud Inquisitores à suis sæpe delatus, causam dixerat. Evenit tandem, ut in illis calamitosis diebus, in quibus veluti in fatali quodam malo ad supplicium quisque ob religionem rapiebatur, ipse quoque postularetur, neque ut antea sæpe, sed serio. Prædixerat hoc ipsum illi ante annos aliquot ipse CONSTANTINUS, ac sub juramento quidem.

Nam cum ab ipso *Constantino*, quodam die ad prandium vocaretur, cui intererant *Ægidius* & *Varquius*, ut commodius atque acrius de deplorata illa sua perfidia

eum objurgarent, liquidem leniorem commonefactionem sæpe antea eluserat, ipse inter jurgia minitabundus jactavit, vereri se, ne tauros aliquando in publicum editos spectaculum videre cogeretur, Inquisitorium theatrum ænigmate illo, haud obscure tamen, illis ornans. Ad ea Constantinus. " Testatum (inquit) tibi per „ Deum facio, nequaquam te, ut tu cogitas, è sublimi „ tum spectaturum ludos. quin potius in ipsa arena futurum Dei tamen occulto ac plane adorando consilio factum est, ut ea postrema captivitas perfido alioqui homini, non exitio, sed veræ, & à quoquam nunquam antea speratæ relipiscentiæ fuerit.

Adeo enim seria anteaestæ vitæ pœnitentia ipsius animum subit, ut homo alioqui quovis lepore aut simia meticulosior, inter ipsas quæstiones inexpectata animi constantia, & quæ miraculosam quandam in eo mutationem argueret, veritatem oppugnantibus restiterit, Inquisitores vero ipsos majestate illa semideos quam acerbissimis verbis objurgaret, aptiores esse asserens, qui post ternos aut quaternos asinos agasones agerent, atque id fore ipsis satius, quam fidei censuram sibi sumere, quam turpiter ignorarent: se vero vehementer pœnitere, neque eam pœnitentiam, quoad victurus esset, ex animo depositurum, quod eam veritatem, quam nunc defenderet, sciens & volens adversus pios illius defensores sæpè coram ipsis oppugnasset.

Ejusmodi acerbas objurgationes, quoties in audientiam eum vocabant Patres fidei; ab eo ferre cgebantur. Eductus est in triumphum omnibus illis teterrimis quidem hominum judicio, at clarissimis & supra quam dici possit, judicio DEI honestissimis notis insignitus, senectute gravis, sed in primis illustrissima tum anteaestæ vitæ pœnitentia, tum veritatis confessione venerandus, scipione innixus, adiitque ex triumpho ignis supplicium hilaris ac lætus, quæ sua illa perfidia ac hypocri-

lis

sis Ecclesiæ prius dederat damna, clarissimo illo & æterna memoria digno resipiscentiæ exemplo in ipso vitæ exitu abunde compensans.

O virum vere beatum, atque ob id inter Principes illos ab Ecclesia in mundo condita fidei strenuissimos assertores, singulari honoris sede collocandum, quod ex malitia omni alia, quæ excogitari possit, deploratiore, ad parem cum illis veritatis Confessionem repente emerfit! Paulus, selectissimum illud Dei vas, primum in ordine peccatorum se constituit, quod Ecclesiam Dei, sed ignoranter, & bono quodammodo Zelo persequutus fuerit: at vero nostrum Ariam, qui sciens volens, non aperte, sed ex insidiis, domesticus sane hostis eandem afflixit, quoto inter peccatores reponemus loco? Paulus *oculto Dei consilio factum esse dicit, ut misericordiam, qua se tot modis reddiderat indignum, consequeretur, ut in me (inquit) ostenderet Christus Jesus omnem clementiam ad exprimendum exemplar iis, qui credituri sunt illi:* Quantum ergo in hoc nostro novo Paulo clementiam suam, bonitatis suæ divitias, ac misericordiæ thesauros illustrat Christus? Quale peccatoribus incomprehensibilis clementiæ, gratiæ, ac dilectionis suæ in isto edit specimen? Itaque ex hoc mirabili ac plane novo divinæ bonitatis exemplo addiscere erit operæ pretium, erga eos, quos vel in deploratissimo omnium statu viderimus, & linguas & iudicia inpræmatura cohibere, quod, quid Deus de ipsis constituerit, omnino ignoremus. Quia potius juxta Pauli præceptum speremus usque meliora.

DOCTOR JOANNES ÆGIDIUS

in summo Hispalensi templo Canonicus Concionator.

CONTRIVERAT Doctor Ægidius meliorem ætatis partem in studiis adeo infelicibus, vir alioqui ad studia

studia literarum neque ineptus, neque in eisdem persequendis mediocriter pertinax, ut neque post absolutam eorum studiorum encyclopædiam, & adeptos in scholis eruditionis nomine summos honoris gradus, post denique diuturnam in Theologia professionem (quæ erat illius ætatis erga studia literarum conditio) vix commode Latine loqui posset. Neque integrum foret malum, nisi & turpi cum linguarum, tum bonarum discendi artium partim ignorantia, partim corruptioni, sacrarum literarum blasphemus ac plane impius quidam contemptus accessisset.

Audivimus ex ipsius pii viri ore, studiorum suorum infœlicitatem, & seculi illius tenebras deplorantis, ea tum fuisse tempora, " ut qui in Complutensi Academia, „ ubi ipse didicit, quoquo modo attigisset sacras literas, „ tantum abest, ut inter doctos scilicet censeretur, ut „ probri nomine bonus *Bibliſta* aliis vocaretur, Lombardo, Aquinate, Scoto, Gregorio Arithmetico & aliis ejus classis authoribus omne punctum sapientiæ, atque adeo sacræ Theologiæ præ ipsis sacris literis ferentibus.

Quum *Signeſca* Theologiam publice profiteretur, ascitus fuit *Hiſpalim*, ut in summo templo eſſet à sacris concionibus, ab *Alexandro* quodam, qui in eo munere eum præceſſit, probitatis ac doctrinæ nomine adeo studiosè commendatus, ut Ecclesiæ Capitulum, contra receptum morem & studia ipsa, nulla prius instituta doctorum oppositio, quam vocant, eum nihil ejusmodi expectantem accersiverint, & suggesto præfecerint. Et *ÆGIDIUS* quidem in ea Theologia, quæ tum in toto Christiano orbe obtinebat, eminentissimus habebatur, at neque publice concionatus fuerat, neque attigerat unquam sacras literas. Itaque suggestum conscendens cum ineptissimus ad id muneris præter omnium expectationem deprehenderetur,

tur, & sibi ipsi gravis, & aliis, magno contemptui esse cœpit: quo indies magis magisque aucto, & eos, qui eum prius minus prudenter accersiverant, & ipsum, qui provinciam, ad quam omnino esset ineptus, haud minus imprudenter adiisset, tanta facti pœnitudo incessit, ut & ipse de ultro deferenda statione, & illi de eo loco submovendo non semel cogitarint. Post annos aliquot in ea rerum difficultate exactos, Ægidius incidit in opportunum monitorem quendam, (divina utique Providentia & illius & totius urbis rebus benigne ita consulente) qui intra paucas horas eum exacte edocuit Christiani concionatoris officium, ad quod feliciter obeundum, & aliis studiis, & libris aliis, aliisque viæ commonstratoribus, quam quibus ad illud usque tempus fuisset usus, opus foret.

Obstupefcebat primo Ægidius ad inexpectatam illam concionem: inprimis vero hominis audaciam vehementer mirabatur, qui unus è media plebe, idiota, neque de mentis sanitate omnino bene audiens, tantum doctorem, eundemque antea neque familiarem neque satis notum, tanta fiducia edocere ausus esset. Sed, ut erat natura mitis, & sermo erat de officio concionatoris, in quo adeo inauspicato ipse versaretur, facile sibi imperavit, ut æquis auribus illum audiret.

At fuit divina monenti tanta spiritus Dei vis in dicendo, ut ab ea hora Ægidius in alium virum mutatus, totius antea vitæ studia ac labores omnes inanes ac prorsus incassos judicaret, ac novam aliam sapientiæ viam sibi fore ingrediendam, cujus neque Alphabetum ipsum didicisset. Et quando neque ipse monitor ab officio Concionatoris absolvebat, vocari se sentiebat intus ad eam provinciam, ex qua nihil neque honoris neque commodi in mundo esset reportaturus.

Obstupefcent sortè multi ad monitoris nomen, qui tanto viro tam brevi temporis spatio & tantæ mutationis

author, & veræ sapientiæ magister extiterit: Atqui evulgandum omninò nobis est, ut admiranda Dei consilia per mundi fatuos mundanam sapientiam insatuantis impensus celebrentur, atque adorentur. Is fuit *Rodericus V. A. LERIUS*, Pseudoprophetae ac Pseudoapostoli & nequissimi impostoris nomine ab Inquisitoribus antè viginti sex annos *Hispali* publico judicio damnatus, ac in exilio ob veræ pietatis confessionem mortuus.

Hujus admirandam sanè vocationem ad veram cognitionem Christi hoc quoque loco paucis recensere, neque ingratum piis, neque (quando in ejus memoriam incidimus) ab instituto alienum judicamus. Igitur hic *VALERIUS Nebrisse* civis, (oppidi Bethicæ ob antiquitatem ac præcipuè ob *Antonium Nebrissensem* virum doctissimum, & latinæ linguæ in Hispania, nostra ætate, restitutorem in primis clari) ex honesta familia natus, cum neque opes decssent ad tuendam familiæ honestatem, eam tuebatur communi hominum more, non in virtute, sed in equis, in equorum apparatu, in ludis, in vestium luxu, in venationibus, & id genus aliis studiis nobilitatem reponentium. Erat enim in iis exercitiis *Valerius* juvenum urbis suæ facillè primus, adeò, ut non solum æqualibus & ætate & opibus par esse vellet, verum etiam eos omnes anteire.

In medio illorum vanorum studiorum cursu repente divinus quidam furor (qua verò occasione, quo monitore, quo demum modo, ignotum) eum corripit, quo, abjectis in universum pristinis studiis, &, quod difficilius videri poterat, contemptis hominum judiciis, universas tum corporis tum animi vires adeò acriter ad studia pietatis intendit, ut mundanum nihil in eo fuisse reliquum videretur. Admiranda hominis mutatio, quæ tum in verbis, tum in ipso cultu corporis antea molliculo & splendido, tum verò horrido & sordido apparebat, ab aliis

aliis suspiciebatur, ab aliis, atque id quidem à pluribus, ut infania aut etiam ebrietas, irridebatur.

Sed quemadmodum ejusmodi corrupta judicia, cum hoc ipsum Apostolis Spiritus Sancti virtute afflatis contigit, ipsa Spiritus effecta refellebant, sic serius quidam Dei metus, prioris vanitatis deploratio, ardentissimum justitiæ desiderium, studiumque indefessum, inprimis verò de his rebus, ac de omnibus demum veræ pietatis capitibus jugis sermo, ad ipsam sacrarum scripturarum amussim accuratè collimatus, ejusdem Spiritus præsentiam sanioribus judiciis in Valerio quoque testabatur. Assequutus fuerat in adolescentia nonnullam Latinæ linguæ cognitionem, quâ adjutus, sacras literas diu noctuque versabat, quo pertinaci studio fiebat, ut bonam earum partem memoria retineret, ad usumque miraculosa quadam dexteritate ac promptitudine applicaret.

Habebat quotidie cum Ecclesiasticis, quos dicunt, viris, clericis ac monachis perpetuas concertationes, quorum causa factum esse asserbat, ut non solum ipse ecclesiasticus ordo, verum etiam omnes Christianæ reipublicæ status tanta corruptione laborarent, ut nulla aut certe parva spes appareret sanationis: atque hoc nomine acerrime eos perpetuoque objurgabat.

Petebant ab eo, nempe Phariseorum proles, Unde sibi ea nova rerum sacrarum peritia? Unde illa audacia, qua in sanctos Patres, Ecclesiæ lumina atque columnas (siquidem universos Ecclesiæ ordines acerrimis suis objurgationibus percellebat) adeo insolenter inveheretur homo laicus, sine ullis prorsus literis, imo profanis studiis, ac majori ex parte perditis per totam vitam deditissimus? Qua id demum autoritate faceret? Quis misisset? Ecquod vocationis suæ signum? Belli homines cum neque infitiri flagitia, neque justis rationibus coarguenti eorum tenebras luci, resistere possint, ad ea subterfugia in omnibus ætatibus confugerunt.

Responderebatur vero ad ea omnia *Valerius* candide ac constanter. Constare quidem sibi eam sapientiam non ex suis ipsorum lacunis, quæ corruptissimæ jam essent: sed Spiritus DEI beneficio, cujus tota flumina è corde vere credentium in Christum essent exundatura. Audaciam vero suppeditare sibi tum eum, qui mitteret, tum veritatem ipsam. Spiritus Dei, qui nulli ordini quantumvis ecclesiastico, præsertim corruptissimo, esset alligatus, ex laicis olim, eisdemque idiotis piscatoribus Apostolos constituisse, qui eruditam in lege synagogam totam cæcitatibus redarguerent, universum orbem ad salutis scientiam vocarent. Ab eodem Christo se missum, ejus nomine atque autoritate agere, generationem vero notham, & quæ à vera filiorum DEI stirpe jam olim degenerarit, signum quærere, quum coruscante luce ac fulgore suo perfringente omnium oculos, tenebræ ipsæ jam sint manifestissimæ.

Vocatus demum istis de causis ad *Inquisitorum* tribunal, disputatum est acerrime de vera Ecclesia Christi, de ipsius *notis*, de *hominis justificatione*, & de iis similibus capitibus, quorum notitia nullo plane humano ministerio, sed pura eademque mirabili Dei revolutione *Valerio* contigerat. Excusavit illum ea vice apud Inquisitores insania, qua hominem laborare existimarent, & sic demum exutus omnibus fortunis, ut scilicet ab insania resipisceret, dimiserunt.

Resipuit vero nunquam, adeo ut post aliquot annos iterum ob easdem causas accerferetur: atque ad palinodiam adactus, parvum est vitæ ipsius, quod adhuc insanire æstimaretur. Damnatus tamen fuit ad Sambenitum perpetuo gestandum, & ad perpetuos carceres, ex quibus, singulis Dominicis diebus cum aliis concaptivis ad audienda sacra ducebatur in templum Sancti Salvatoris, quod dicuntur: ubi sæpe è sua sede surgens, spectante universo populo, concionatoribus falsa docen-

centibus vel captivus contradixit: sed ea omnia Inquisitores eo tempore haud omnino mali nomine insanix excusabant.

Translatus ex eo carcere Sanctum Lucarum in cœnobium quoddam, obiit quinquagenario major, vir, eo tempore in prodigium orbi datus, quo monitore ab illo impietatis lethargo excitaretur. Et quoniam inauditi erant *Hispali* eo tempore illi tituli, ob quos piissimus Vir iniquissimam illam censuram tulit, Sambenito omnium, qui ad eam ætatem quisquam gestavit maximo donatus fuit, qui & visitur ob singulare quoddam hæreticissimi hominis monumentum in æde Sacrarum summi templi Hispalensis in loco conspicuo, hoc scripto prægrandibus literis insignitus: RODERICUS VALERIUS, civis Nebrissenfis atque Hispalensis apostata & pseudapostolus, qui à Deo se missum dixit.

Hoc monitore expergefactus primo est Doctor ÆGIDIUS, ut supra dictum est, eoque doctore primo didicit verum Christi Evangelium, quod per multos antea annos neque discipulus neque magister ne audiverat quidem. Favit ei, quoad licuit, dum causa ipsius coram Inquisitoribus agitabatur, cujus opera factum esse creditur, ut Inquisitores ad clementiam flexi, judicium erga relapsum præcipue, ut ipsi vocant, temperarent. Nec parvo constitit Ægidio illa pietas erga magistrum, contraxit enim inde ingentem tum invidiam, tum suspicionem, apud illud Phariseorum genus, quibus vera pietas usque exosa fuit.

Secundum illam salutarem commonefactionem, accessit Ægidio *Constantini* FONTII viri ad prodigium usque eruditi familiaris consuetudo atque arcta amicitia, qua, communicatis utrinque studiis, Ægidius in melioribus literis institui, & bonos authores legere, ac demum in vera Theologia vehementer proficere cœpit.

Inprimis vero, ut quibus de rebus jam cum fructu ad populum concionaretur, & melius sapientium communicatione, & præcipue sua ipsius experientia erat edoctus, tam docte, tam pie, tanto denique in dicendo ardore cœpit concionari, quam frigide, indocte, atque inepte antea.

Sentiebant auditores doctrinæ virtutem, quæ à tribus jam eximæ autoritatis viris ÆGIDIO, CONSTANTINO, & VARQUIO, magno consensu tradebatur, quo fiebat, ut quo magis ex inveteratis illis ignorantie tenebris emergebant, eo isti in majori haberentur precio, vilesceret vero indies assidua congressione lucis hypocritarum turba, qui tanto cum dispendio animarum aliter docuissent. Oriebantur hinc apud Inquisitores de tribus illis veritatis assertoribus perpetuæ querelæ, in primis verò de Doctore ÆGIDIO, qui ut sociis & simplicitate ingenii & autoritate præstabat, ita quoque & apertius & frequentius lucis hostes laceflebat.

Atqui tum maxime eorum invidiam in se concitavit summam, cum post aliquot annos in ea functione exactos, ob singularem & doctrinam & morum sanctitatem electus est à Cæsare in *Episcopum Dortensensem*: tum enim hypocritæ insignem quampiam regno suo calamitatem ominantes, si Ægidius Episcopalem sedem conscenderet, junctis undique viribus, non levioribus ut antea pugnis, eum opprimendum censuerunt. Itaque vocatur serio ad Inquisitorum tribunal, agitur causa per artifices iniquitatis subtiliores, conjicitur in Inquisitorium carcerem.

Præcipuum quæstionis caput erat *de hominis justificatione*, quod & connexa quoque alia sequebantur, videlicet, de hominum *meritis*, de *purgatorio*, de *adinventis humana industria peccatorum expiationibus*, de *unico mediatore Christo*, de *certitudine fidei in justificationis* &c. *his accedebant quoque alia, videlicet, occasione*

sione cujusdam nefandi idoli divæ Virginis à Sancto rege Ferdinando (ut fertur) miro artificio fabricati; quod in nonnullis feriis divæ Virginis sacris magna cum pompa ostentatur, de *Idololatria*, sive de *cultu imaginum*. Item occasione cujusdam lignei fragmenti, quod in summo templo pro *ligno crucis*, in qua pependit Christus, prodigiota quadam superstitione colitur, quam, in cineres redacto ligno, Ægidius aboleri concupiverat, de eo quoque actum est. Item, de *invocatione sanctorum* mortuorum, de abolendis é Christianorum suggestibus *humanis doctrinis*, & puro Dei verbo in eis tradendo: & de aliis argumentis inprimis necessariis. Illud quoque appendicis vice fuit additum, studiose eum faville *Valerio Nebissensi* &c.

Respondit ad ea omnia ÆGIDIUS, in primis vero circa primarium illum articulum accuratissimam edidit doctrinæ suæ defensionem, qua nullam neque doctiorem, neque magis piam, neque pleniorém hactenus vidimus. Ea ipsa responsione latissimam fenestram aperuit adversariis, scilicet novos alios atque complures errores hæresesque colligendi. Nondum eo audaciæ pervenerant Inquisitores, ut de eo tanto viro ob illas causas comburendo cogitarent, licet ab adversariis ad eam sævitiam vehementer urgerentur. Iniebantur itaque rationes, quibus vitæ ipsius, qui alioqui nullo modo à sententia dimoveri posset, esset consultum, ipso Ecclesiæ Hispalensis capitulo, ac ipso Cæsare, qui paulo ante amplissimo Episcopatu dignum judicaret, pro illo intercedente.

Sublevabat quoque multum illius causam CORRANUS, venerandus senex, alter ex Inquisitoribus, cui & ipsius pietas, & hypocritarum, à quibus accusabatur, perversitas perspecta erat, licet adversante impio collega *Petro Diazio*, qui abjecta veritate, quam & ipse à Vale-
rio

rio Nebriffenfi, ex D. Pauli Epistolæ ad Romanos familiari interpretatione ante didicerat, & cum gratiarum actione acceperat, hypocrita nimirum ambiciosissimus ad adversariorum partes apostataverat.

Mortuo jam *Varquio*, & *Constantino* cum Cæsare, cui erat à concionibus & confessionibus, apud Belgas agente, doctrinæ nimirum inter *Hispanos* novæ, arbitri utriusque partis nomine quærebantur. Nominaverat pro se *Ægidius* inter alios *Bartolomaum Zamorensen* Dominicanæ factionis monachum, virum in primis doctum, & in veritatis cognitione instructum, qui ad archiepiscopatum Toletanum beneficio Cæsaris postea emerfit, atque eo ob religionem, sive (quod verius existimatur,) ob invidiam Archiepiscopi Hispalensis Inquisitoris Primarii, amisso, inter acerrimas cum Inquisitoribus concertationes nuper obiit diem. Atqui & hic quoque cum Cæsare agens, causæ examinationi interesse non potuit.

Tulit per idem tempus de ea doctrina iudicium *ARIAS*, Magister *Blancus* vulgo dictus, sed quale in ipsius historia retulimus, quod & aliquando fortè cum ipsa *Ægidii* responsione edetur, atqui, an ab ipso *Ægidio*, an verò ab ipsis Inquisitoribus ad id vocatus, nondum satis compertum. Itaque aliis absentibus, aliis periculosum iudicium detrectantibus, ad *Dominicum Afotum* Dominicanæ factionis in Academia Salmanticensi sophistam magni nominis, iudicium est devolutum.

Is posteaquam diu expectatus magno molimine *Salmantica Hispalim* venit, callidioris consilio, quàm alii antea egissent, cum homine alioqui nimis sincero, ne dicam improvido, cœpit agere. Præ se enim ferens omnem benevolentiam atque animi candorem, postquam hominem inexpugnabilis sententiæ, si cum eo aperte foret agendum, esse intellexit, simulato consensu in doctrina, persuasit tandem, ut ea doctrinæ capita, quæ
in

„ in controversiam erant vocata , ad tollendam publi-
 „ cam illam infamiam , quã jam esset apud omnes diffu-
 „ matus , publice quoque commoda quadam declaratione
 „ exponeret : se vero commodam illam interpretatione-
 „ nem præscripturum , qua , si placeret , uteretur : sin
 „ minus , collatis inter ambos rationibus , ea demum
 „ ederetur , qua & conscientiæ utriusque & veritati in
 „ primis melius foret consultum . ”

Præscribit *Afotus* eam declarationis formulam , conse-
 runt de ea inter se , conveniunt demum citra ullam om-
 nino controversiam . Constituitur ab Inquisitoribus
 publicæ illi declarationi dies solennissimus : adornantur
 suggestus duo in summo templo , *Ægidio* alter , *Afoto*
 alter . Convenitur magno totius populi concursu .
 Concionatur *Afotus* , atque mox à concione educit è
 sinu declarationis formulam , illi omnino contrari-
 am , in qua convenerant ; Namque in illa nihil fuerat ,
 quod & Confessioni *Ægidii* , & veritati ipsi non esset
 consentaneum : in ista nihil , quo ea omnia , de quibus
 fuerat accusatus , & quæ tanta animi constantia toto
 biennio , atque in ipsis porro vinculis defenderat , non
 aperte revocaret .

Distabant longiuscule inter se suggestus , murmur po-
 puli de rebus illis diversas sententias ferentis adeo per-
 strepebat , ut quæ *Afotus* diceret , *Ægidius* non posset
 intelligere . Itaque homo nimis credulus , *Afoto* ad
 singula fraudulentæ illius revocationis capita assensum
 nutibus , & sublata altius voce , quo exaudiri ab incauto
 posset , petente , nutu quoque testabatur ex ipsis esse
 sententia , quæ *Afotus* ex scripta formula legisset .

Condemnatus ibi fuit ad triennalem carcerem (eam
 sibi gratiam conciliaverat perditissimus ille Monachus)
 concionibus , lectionibus , & scriptione per decennium
 interdictus , quo etiam jubebatur , ne *Hispaniæ sinibus*
excederet : ac ne sic quidem intellexit actioni illi fraudem

M m m m

sub-

subfuisse, licet multas illas miraretur, quousque demum in pristinum carcerem reductus, ex expositantibus fecum amicis propter abnegatam veritatem, fraudemprehendit. Ea omnia haud aliunde, quàm ex ipsius ore, atque etiam in ipso carcere didicimus. Vidit, dum in eo carcere esset, trium præcipuorum hostium suorum obitum, *Sbarroyæ* Dominicani sophistæ, *Petri Mexia*, hominis Philosophi nomen absque ullis bonis literis ridiculè sibi arrogantis, & *Petri Diazii* Inquisitoris, quem à veritate impiè apostatasse, suprà diximus: neque enim citra speciale quoddam iudicium Dei accidisse videbatur, tres acerrimos veritatis hostes, innocentis ac pii viri oppugnatores, intra alterum annum, quo ipse esset in carcere, & de causa ipsius ageretur, è medio tolli, & alium post alium rapi, neque sine rumore decessus parum tranquilli.

Vixit ÆGIDIUS post illam fraudulentam revocationem quatuor aut quinque annos, piæ illi Ecclesiæ venerabilis, neque minus utilis, quam cum integra illi erat libertas Concionandi. Invisit per illud tempus occasione legationis fratres, qui *Valleolesi* sub Doctoris *Cacalla* disciplina, Evangelio Christi, abnegatâ impietate, nomen dederant: atque eis consolatis & confirmatis *Hispalim* rediens ex itineris longiusculi agitatione, qua à multo tempore non erat allietus, incidit in adversam valetudinem, ex qua intra paucos dies è laboriosa vita migravit ad æternam quietem.

Reliquit in *Genem*, in Epistolam Pauli ad *Coleffenses*, in *Psalmos* aliquot, in *Cantica Canticorum* commentaria Hispanicè longè doctissima, atque Christianam pietatem & pectus quoddam spiritu Dei plenum undique spirantia, quæ ut singulares quædam Ecclesiæ delitiæ in ipsius usum à fidis viris asservantur. Ea omnia, etsi piissima atque doctissima sint, tamen quæ in ipso carcere, atque adeò inter ipsa vincula conscripsit, adeò sin-

singulari pierate & affectibus ab ipso Dei Spiritu exci-
tatis alia præcellunt, ut videre quis possit, ad eximie
de divinis rebus sentiendum ipsam Crucis præsentiam
piis ac renatis animis maximo adjumento esse.

Post duos aut tres annos à puillimi viri obitu, visum
fortè est novis Inquisitoribus, eos, qui de illius causa
judicârunt, mitius cum eo egisse, quàm pro Inquisitoria
truculentia: & quando sanctos illius manes ab interpel-
labili illa requie ad suum tribunal revocare non possent,
in inane cadaver & sicca ossa esse sæviendum. Ergò edu-
ctum è sepulchro, & in theatrum allatum, fustecto in
illius & locum & nomen simulachro stramineo, sup-
plicio afficiunt, quo à dextris Dei cum Christo conse-
dentem in terris captum affecissent. *Sed, qui habitat
in cælis, irridet eos.*

DOCTOR CONSTANTINUS FONTIUS ^{a)}

in summo templo Hispalensi Canonicus Concionator.

FOELICISSIMIS illius Ecclesiæ auspiciis, ni ad
majorem sui condemnationem contigisset, piissimo
Concionatori Ægidio CONSTANTINUS successit, per
quem ille & in pietate & in doctrina solidiore permagnos
brevis progressus fecerat. Sed, quando viri dignitas eò

M m m m 2

nos

- ^{a)} Solet equidem Constantinus hic FONTIUS à quibus-
dam appellari *Pontius*, atque confundi cum *Jobanne Pon-
tio* Legionensi, de quo jam in superioribus actum est. Sed
minus rectè, Fuit enim hic FONTIUS sive *de la FUEN-
TE* planè ab illo distinctus, atque Carolo V. Imperatori
à sacris confessionibus, cum is in Germania versaretur:
Quamquam id tamen nec THUANO, nec SARPIO, con-
cedi queat, quasi etiam Imperator in ulnis ejus expirave-
rit; quippe cum Fontius noster jam prius quoque in car-
cere fuerit detentus, quod nec annotare, qui *Sarpium*
er-

nos jure vocat, nonnihil altius erit nobis ipsius historia repetenda, in qua nihil profectò magis veremur, quàm quòd infantia nostra viro de pietate adeò benè merito de ipsius laude multum decedat.

Namque quibus laudibus te ornavero Virum omnium sacris studiis addictorum, quos nostra vidit ætas, ornatissimum, quem rarissimis, & vix in uno homine antea visis, tot dotibus divina munificentia adeo accurate adornavit, ut suspici quidem possint, æstimari pro dignitate nunquam. Mendacio potius, quam prodigio simile, quod dicturi jam sumus, merito quis judicaret, nisi compluribus hominum millibus testari possemus, neminem fere viri istius perspexisse dotes, quem non ad mediocrem aut invidiam, aut benevolentiam excitarint.

Itaque vir ad summum odium & ad summam pariter dilectionem, ut videbatur, natus, inimicos acres complures, idemque haud pauciores amicos habuit. Amicos sane non intelligo, quos ipse modo amaret, sicut neque inimicos eos, quibus ipse male vellet: sed à quibus, sibi forte ne cognitis quidem, ipse ex animo amaretur, suspiceretur, coleretur. Quos enim ipse pro veris amicis coleret, humani ingenii instabilitatem apprime noscens, unum aut alterum vix habuit in tota vita, neque id obstabat, quo minus, quos ob virtutem benevolentia sua dignos judicaret, quibus poterat humanitatis officiis sincere prosequeretur. Juventutem quidem transegit pro studiosorum juvenum libera educatione

erroris convincere studer, neglexit PALLAVICINUS
Hist. Conc. Trid. lib. XIV. c. 11. fin.

Cæterum FONTIUS noster in Germania cum primis Evangelicæ doctrinæ gustum acceperat, quod quomodo sit factum, à *Jacobo SCHOPPERO* enarratur in *Orat. de vita & obitu parentis* p. 26-28. conf. *Andr. CAROLI* in *Memorabil. Sec. XVI. lib. II. p. 341 sq* & *SALIG.* in *Hist. Ang. Confess. Tom. II. p. 11, 12.*

catione non admodum laudatam, sed quæ, quo minus, quod ætatis subsequutum est, quam laudatissimum extiterit, laud impedimento fuerit. Probatos enim fatis mores, ut erat ingenio mire festivo, & in jocis peracuto, una subinde jocandi licentia vel in provectiore ætate corrumpebat: at id apud unos adversarios, quos, ni jocaretur, nihilo secius communi gravitate, tanquam Curiana, aut Catoniana austeritate offendisset.

Circumferuntur lepidissima complura ipsius dicta, quæ si extra jocum pensentur, prudentissima apophthegmata, quam jocosa dictæria rectius dixeris. Ea in aliam transfundi linguam integro lepore omnino non possunt. Neque falsius neque frequentius unquam est jocatus, quam in hypocritas Monachos, aut clericos sanctitatis opinione turgidos, quam tamen in rebus flocci collocarent. Inprimis vero ridebat ineptos concionatores, quorum nulla ætas fuit unquam sterilis, vilissimum hominum genus, ex sacrarum literarum æstimatione, utpote qui infatuato fali, nullis profuturo usibus, cæno ipso viliores, comparentur. Nemo fatis unquam admiraretur ingenii illius acumen, quod vel inde apparet, quod in barbaro natus seculo, bonis tum literis, tum disciplinis pene è memoria hominum jam olim sublatis, in communi errore aut unus, aut certe inter paucissimos, saperet, tribus linguis, Latina, Græca, & Hebraica, nullo magistro, adeo exacte perdoctus, ut vel solus eas posset restituere. Atqui omnes alias disciplinas, quæ ad absolutum oratorem constituendum requiruntur, non tam didicisse, quam perdidicisse videbatur.

His adminiculis aggressus est sacrarum literarum studia, in quibus vel in ipsa juventute usque adeo eruditus evasit, ut eo de sacris aut rebus aut verbis serio ferente censuram, nihil, nisi forte inscitæ fœcundæ morbo la-

borantibus, relinqui videretur, quod in illius dicto desiderare quis posset. Accellerat ea Hispanicæ linguæ peritæ & facundia, quæ quibuscunque illius studiosissimis miraculo esset

His imprimis præclaris dotibus suggestum adiit, atque in ea functione & prioris & nostræ ætatis clarissimos quosque citra ullam controversiam antecelluit. Eminent in illo inter cæteras dotes mira quædam prudentia ad judicandum, ex multa illa eruditione, & ex longa rerum experientia, (videbatur enim veluti à specula quadam humana omnia negotia contemplari) imprimis vero ex exacta illa sacrarum literarum cognitione parta, in quibus, ceu in speculo quodam, res omnes tum divinas tum humanas certissime contemplabatur. Cum concionandum illi erat, (concionabatur vero ut plurimum, octavâ herà) tantus erat populi concursus, ut quartâ, sæpe etiam tertia noctis hora vix in templo inveniretur commodus ad audiendum locus.

Atqui ex summa illa gratia, quam apud omnes (unis malignis hypocritis demptis) sibi comparabat, præter frugalem victum & bibliothecam mediocriter instructam, nullas omnino opes retulit, homo nimirum ab illis peritibus, quæ Ecclesiam Dei semper devastarunt, avaritia & ambitione prorsus alienus. Quum ad pinguem Canoniatum in Ecclesia *Toletana* vocaretur, ad conditionem, quam complures sui ordinis ipsam felicitatem existimarent, adeo non accurrit, ut eam potius contemnendo, ne suis quidem joci abstinuerit.

Mortuo enim Episcopo *Uticensi*, qui in summo templo fuerat à concionibus, Capitulum Constantino eum honorem citra ullam controversiam, (*oppositionem* vulgo vocant,) decernens, *Hispani* eum honorifica legatione accersebat. Respondit ille haud multa deliberatione, se quidem ingentem ipsis habere gratiam, quod tanto se honore dignum æstimaverint, daturumque operam,
ne

ne in ingratum collocasse videantur. Cæterum parentum avorumque suorum ossa ante multos annos sepulta conquiescere, se vero nolle quicquam admittere, occasione cujus à sancta illa quiete inturbarentur. Ea fuit responsionis sententia, neque pluribus (credo) verbis.

Inciderant eo tempore acerrimæ controversiæ inter ipsum archiepiscopum *Silicem*, piæ scilicet memoriæ, & Capitulum. Namque archiepiscopus, publicis etiam inultis notis, primoribus ex Capitulo, quod è Judæis originem alicunde ducerent, erat insensissimus: illi contra acerbæ injuriæ impatientes (ut erant alioqui viri honesti atque opibus clari) stolido episcopo, qui ex aratro & glebis, neque virtute, neque eruditione, sed (si ita dici licet) fortunæ potius temeritate ad summam totius Hispaniæ, secundum regem ipsum, dignitatem convolarat, publicæ pacis turbatori dirissima quæque moliebantur. Ea occasione neque à centum annis sepultus parcebatur, inquirente malo archiepiscopo, & quidem sub prætextu religionis, in parentes, avos, atavos canonicorum, eosque ad originum rationes pessimè è suis sepulchris revocante. Eas non minus impias quam stultas contentiones, ex sua ipsius vocatione occasione arrepta, *Constantinus* tempestive admodum illo conciso Laconismo perstringebat.

Eadem propemodum ratione & Canonicatum *Guenguensis* Ecclesiæ, opulentum, honorificum, in propria patria paulo ante contempserat. Quum primus omnium veræ pietatis notitiam invexisset *Hispalim*, tanta dexteritate veritatem proponebat, hypocritas religionis caupones subindicabat, urgebat, premebat, ut cum exitialem eum & sibi & regno suo adversarium perfensiscerent, tamen, qua citra suum eximium pudorem illum accusarent, nulla videbatur ipsis iusta relicta occasio. Oderant sane hominem odio ingenti atque acerbo, sed illo telas eorum omnes

mnēs, qua pollebat, mira dexteritate præcidente, nulla apparebat opportunitas, qua virus suum omne in illum evomerent: neque tamen ob perpetuas illas insidias studium propagandæ lucis, quoad licebat, unquam remisit.

Contigit, haud dubie Dei providentia felicitati illius urbis benigne consulente, ut eodem tempore tribus viris doctissimis, *Constantino*, *Ægidio*, *Varquio*, qui & *Compluti* antea simul didicerant, magno consensu, imo vero, conatu uno pietatem propagantibus, Ecclesiæ illa frueretur. *Varquius* in Ecclesiæ cathedra prælegebat Evangelium Matthæi, quo absoluto, ocepit Psalmos Davidicos. *Ægidius* assidue concionabatur, *Constantinus* minus quidem frequenter, sed haud minore cum fructu; atque in eo cursu perseverarunt, quousque tandem Deus duriora tempora ad ædificii cuiusquam explorationem adducere constituit, ut *Varquius* quidem inter ipsas jam cum Inquisitione concertationes obiret supremum diem: *Constantinus* à Cæsare & filio Philippo ascitus Hispali discedere cogeretur: *Ægidius* vero solus in luporum dentibus relictus tragædiæ à nobis suprâ recitatæ argumentum dederit.

Reversus à Cæsare & ex aula Hispalim *Constantinus* post Doctoris *Ægidii* obitum ad interpellatum propagandæ lucis cursum, & prudentia & doctrina auctus, ex illa professione rediit, quem sane tanto animi ardore arripuit, quanto nunquam antea; neque populi universi studium erga illum & illius conciones merito suo erat minus. Contigerunt ei ex Capituli decreto conciones in summo templo secunda quaque feria alterius à redditu suo quadragesimæ, quas quum nondum ex adversa quadam valetudine confirmatus, imo adhuc ægrotus, admisisset, munus illud implere coactus est, delatus in templum viribusque adeo exhaustus, ut in medio concionis filo, uno atque altero limphati vini haustu vires ad pergendum in concione reficeret, novam neque

que unquam antea visam licentiam summa viri tum gratia, tum auctoritate, qua pollebat excusante.

Prosperiores nactus valetudinem, rationem iniit pii instituti promovendi omnium commodissimam, neque à quoquam unquam antea tentatam. Namque Magister *Schobarus*, vir & doctrina & sanctitate in ea urbe conspicuus, cui ex Senatus decreto collegii puerorum (*domum doctrinae* vulgo vocant) cura erat commendata, communicatis cum *Constantino* consiliis, publicam sacrarum literarum Prælectionem in eodem collegio instituit, translatis in victum prælectoris ad annos singulos eis proventibus, quos, se mortuo, impius quispiam Sacellanus fuisset devoraturus. Ad id munus delectus est CONSTANTINUS, qui rei inprimis salutaris eximia sua illa eruditione auspiciatum initium daret.

Accepit primo Salomonis libros, *Proverbia*, *Ecclesiasten*, & *Cantica canticorum*, atque his mirabili eruditione explicatis, librum *Jobi* est aggressus, quem ultra medium interpretando perduxit. Extant ipsius in hos libros *Prælectiones* omnes manu scripta opera Bab. diligentissimi cujusdam ex auditoribus exceptæ, quas cum vulgaverimus a), deprehenso quanto intervallo post se relinquat eos omnes, qui hætenus in eos libros quipiam ediderunt, de summa viri eruditione certius judicari poterit. Invidit demum urbi illi tantam felicitatem pessimus quispiam genius, qui speciosa amplioris pietatis larva contextus, ab illo salutaris cursu hominem alioqui mire circumspectum primum avocavit, deinde eis difficultatibus implicuit, ex quibus nunquam postea, nisi una morte, emerit.

Vacabat per eos dies Canonicatus Concionalis, seu (ut vocant) Magistralis summi templi Hispalensis, post obitum Doctoris *Ægidii*, ad quem Capitulum libenter CONSTANTINUM admisisset, cui uni ob spectatissimas

N n n n

simas

a) Quod tamen unquam factum fuisse non constat.

simas dotes, & ab ipso Capitulo, imo & ab universa urbe, in suo vetere concionandi curriculo à longo tempore satis exploratas, deberi videbatur: at neque id licebat citra *oppositionem* ^{a)} (Capitulum enim post errorem electionis Doctoris Ægidii, ut in ipso diximus, decreto caverat, ne citra consueram & in omnibus Ecclesiis usitatam oppositionem, cuiquam in posterum illud munus deferretur) & Constantinus ejusmodi oppositiones concionatorum, ut quæ circulatorum aut citharædorum concertationibus non admodum essent absumiles, semper irriserat.

Intercedebat præterea Archiepiscopus Hispalensis VALDESIUS, homo curialis, & ob secretiores quasdam causas *Constantino*, ab eo in primis tempore, quo in aula regia fuerat concionatus, & Cæsari familiaris, vehementer infensus, qui, Capitulo de decreto illo ob Constantinum rescindendo cogitante, decretum acriter urgebat. Igitur indicta est *Oppositio*, qua per celebriores Hispaniæ urbes divulgata, mox veluti vultures ad pingue cadaver nonnulli concionatores accurrerunt: sed sanioribus gratia atque auctoritate Constantini ab illius congressu absteritis, unus *Majuelus Complutensis* Canonicus, & alter quidam *Malaccensis*, pinguioris prædæ avidi, in congressu perseverarunt.

Sed & ille, saniore recepta mente, *Complutum* paulo post est reversus, *Malaccensi*, Archiepiscopi favore in odium *Constantini* pro virili sublevato, pertinaciter in congressu perseverante. Victus tandem auctoritate Capituli CONSTANTINUS, nullum adhortationis genus erga eum omittentis, inprimis vero importunis tum sua-

a) *Oppositionem* uti videtur tum vocabant Exercitia illa scholastica, quæ sub *disputationum* nomine venire consueverunt, quæ pro loco, pro gradu, pro cathedra & sim. fieri consueverunt, quod ex sequentibus quodammodo colligitur.

suafionibus, tum precibus amici cujusdam, cui utinam nunquam tantum detulisset (quod ni fecisset, fortassis adhuc in vivis extitisset) in animum induxit, ut consueta Oppositionis forma Canonicatum peteret, qua una ceremonia, decreto integro, *Malaccensis* excutebatur, & co-promoto Capitulum adversus Archiepiscopum fiebat voti compos.

Decepit *Constantinum*, tum zelus, ne doctrinæ sedem loquutuleius quispiam occuparet, qui doctrinæ salutariperpetuo ex alto obganniret, tum species quædam amplioris spei instituti doctrinæ cursus commodius ex eo loco promovendi, potius, quam repræsentatæ in eo honore opes, quas generoso animo sæpe ante contempserat. Igitur competitor & eruditione & autoritate, & ipsa demum gratia Capituli Constantino nullo modo comparandus, ad exceptiones personales conatus omnes convertens, suscitavit ei ineptias omnes juventutis suæ, contracta videlicet, antequam sacris initiaretur, matrimonia, neque rite sacris initiatum, neque recte atque ordine Magisterii & Doctoratus insignia accepisse.

Premebat ex alio latere hypocritarum cohors, veteres hostes, quorum ut ex illa inauspicata promotione invidiæ ulcus recrudescebat, ita etiam, renovatis omnibus veteribus de doctrina quæstionibus, in jus serius, quam unquam antea, vocabant, idque apud Inquisitorium tribunal, in quo Archiepiscopus *Waldefius* novus jam hostis summa autoritate præsidebat. Inter eas acres controversias conscendit demum cathedram **CONSTANTINUS**, Capituli favore innixus, atque eisdem maxime gliscentibus, exorta est sæva illa tempestas in illam Ecclesiam, occasione librorum *Parvi Juliani a)*, de qua supra sæpe mentionem fecimus.

In ea tempestate, qui abscondi poterat **CONSTANTINUS**? Itaque raptus ad Inquisitoriam arcem, erit

N n n n 2

ex

a) vid. pag. 613.

ex controversiis præcedentibus omnium adversariorum animos habebat vehementer exulceratos, tamen acutissimis suis responsis omnes eorum cavillos facile, more suo, eludens, ad apertam fidei confessionem, ex qua periculum, ut ipsi exoptabant, crearetur, trahi non poterat: atque evasisset tandem, ut sæpe antea, ipsorum manus, ni mirabili quodam Providentiæ suæ artificio rotundam confessionem veritatis suæ, Deus ab invito & modis omnibus tergiversante extorsisset.

Capta fuit per eosdem sane dies vidua quædam pia atque honesta, & inprimis opulenta *Isabella MARTINA*, apud quam Constantinus selectiorem librorum suorum suppellectilem, eos videlicet, qui citra præsentissimum periculum haberi in *Hispania* non possunt, propter Inquisitorum insidias, absconderat. Quum opes illius viduæ sequestrabantur, pro more Inquisitorio, filius ipsius *Franciscus Bertramus*, ex universa matris suppellectile opulenta valde, subduxerat nescio: quot arcas rebus pretiosioribus plenas, ne universæ opes in illo Inquisitionis gurgite inexplebili absumerentur.

Indicavit illud Inquisitoribus perfidus quidam servus post aliquot dies, itaque Inquisitores per alguaziliura ^{a)} suum *Ludovicum Sotellium* res illas petitum miserunt. Isquum primum ad Bertramum venit, ut cœpit legationem suam modestis verbis exprimere, Bertramus arcarum forte oblitus, propter *Constantini libros* eum venisse ratus, illius sermonem antevergens, Scio, inquit, Domine Ludovice, quid velis: quod si bona fide pollicearis, iis acceptis, ob quæ venisti, me missum facturum, mox ea tibi ostendam.

Alguazilius de arcis intelligens, (libros enim Constantini neque quærebat, neque de eis quicquam audiverat) pollicetur se id facturum: atque illico Bertramus

^{a)} Est *Alguazil* vocabulum Hispanicum, quo apparitores judiciorum publicorum denotari solent, majoris tamen auctoritatis, quam apud nos ejusmodi solent esse apparitores.

introducito eo in secretissima amplissimarum ædium parte, ac diruto renui quodam latericio muro, ostendit illi *Constantini thesauros papyraceos* quidem, sed qui cuivis auro præstarent. Alguazilius eo inexpectato eventu stupefactus, dicit, se quidem ea quæsitum non venisse, sed arcas aliquot, quas è Sequestro maternarum opum subduxisset: neque se data teneri fide, quominus & ipsum Bertramum & libros ad Inquisitores trahat, atque ita demum scripta omnia CONSTANTINI, quæ alicujus erant momenti, præter suam & adversariorum expectationem, qui prædam illam multo auro alioqui redemissent, è latebris illis in mediam lucem ad manus Inquisitorum pervenerunt.

Repertus est inter alia multa, ingens liber, propria Constantini ipsius manu totus conscriptus, in quo aperte, & veluti sibi ipsi modo scribens, de istis præcipue capitibus (ut ipsi Inquisitores in sua sententia in theatro postea pronuntiata retulerunt) agebat, nempe, *De statu Ecclesiæ. De vera Ecclesiâ, & de Ecclesiâ Papæ*, quem appellabat Antichristum. *De Eucharistia sacramento, & de Missa invento*: qua de re asserebat, orbem fascinatam propter sacrarum literarum ignorantiam. *De Justificatione hominis. De igne Purgatorio*, quem appellabat lupinum caput, & monachorum inventum ob ventrem. *De Bullis, & Indulgentiis Papanis, De meritis hominum, De Confessione, & de omnibus aliis demum Christianæ religionis capitibus.*

Viso hoc libro, CONSTANTINUS interrogatus ab Inquisitoribus, an propriam manum agnosceret, quum per multos dies, conquisitis undique subterfugiis, conatus illorum elusisset, agnoscens porro Dei voluntatem quæ omnem tergiversandi amplius occasionem sibi præcidisset, „ agnosco (inquit) manum meam, ac proinde „ fateor, me ista omnia scripsisse, quæ & vera esse „ ingenue profiteor. Neque est, quod in conquirendis

N n n n 3

„ con-

„ contra me aliis testimoniis ultra laboretis: habetis hic
 „ jam apertam atque copiosam sententiæ meæ confessi-
 „ onem, agite ergo, & de me jam, prout magis libet,
 „ constituite.

Egit postea in carcere biennium integrum, ubi ex-
 pessima illa totius victus ratione homo alioqui ea in
 parte sui negligentissimus, inprimis vero ingenti ac
 plane inconfolabili mœrore confectus, tot tamque diu-
 turnos suos & piorum sociorum labores, piissima illa
 Ecclesia adeo truculenter devastata, perire videns, æ-
 grotare primum leviter cœpit, deinde, cum vehemen-
 tem in illis fornacibus solis ardorem ferre non posset,
 ad interulam usque nudus diu noctuque esset, dysenteria
 correptus, intra quindecim dierum spatium in mediis
 illis sordibus felicem animam, & tali omnino dignam
 vitæ exitu, quam in strenue promovenda Christi gloria
 erogaverat, Christo reddidit.

Adfuit & ægrotanti & morienti pius quidam juvenis,
 monasterii *D. Isidori Hispanensis* Monachus, ob religionem
 captivus, qui ei fuerat datus carceris comes, *Ferdinandus*
 nomine. Insipientium quidem oculis vitus est mori, at
 ille degit in pace. Atrocia illa tormenta, quibus alii
 ibi excarnificari solent, nunquam vidit: non quod tru-
 culentos illos cyclopes ullus subiret tanti viri respectus,
 quorum inprimis iram duris suis objurgationibus vel
 captivus sæpe in se concitaverat: sed, aut, quod in illo-
 rum perpetuum metum ac solitudinem, qui ipsius do-
 ctrina quoquo modo profecerant, eum diutius captivum
 asservare constituentes, tormenta distulerant: aut certe,
 quod tam cito è manibus sibi eripiendum non cogita-
 runt.

Ad eum, quem diximus, metum discipulis incutien-
 dum, quo perciti se ipsos proderent Inquisitoribus,
 antequam ab ipsis accerferentur, Inquisitoria scilicet
 misericordia freti, sparserant rumores, dum viveret,
 eum

eum vehementer tortum complures ex discipulis inter quaestiones indicasse: atque in hoc ipsum, qui dicerent, clamores & ejulatus torti se audivisse, nonnulli ex arcis vicinia subornati. Eo autem mortuo, & ex ipsorum manibus Dei providentia erepto, quum vivum, in quem favirent, non haberent, in optimam sancti viri existimationem favire decreverunt, frequentibus sparsis rumoribus, vitreis fragmentis scissa vena, ut dolorem atque ignominiam supplicii effugeret, *mortem sibi conscivisse a*).

Decantata quoque fuere passim à pueris turpia atque ignominiosa carmina, post ejus obitum, in ipsius vituperationem, an ab ipsis Inquisitoribus, sive eorum assidelis studiose procurata, an ab stolido & vario populo malitiose edita, nescitur. Illud sane verisimilius. Triumphi die exhumatum cadaver est eductum, & in demortui locum suffectum simulacrum stramineum suggesto impositum, altera manu erecta, altera suggestum tenens, tanto artificio fabrefactum, ut CONSTANTINUM eo habitu, quo concionari erat solitus, ad vivum repræsentaret. Neque dubium, quin inanis illa statua multorum animis æque efficaciter eo die concionata sit, atque is olim vivus, quem ad ludibrium referebat.

Quum publicanda fuit illius sententia, ad quam unam audiendam complures ex diversis ac remotis Hispaniæ locis *Hispatim* venerant, jussērunt Inquisitores, ne ea e suggesto, ubi aliorum sententiæ legebantur, vulgaretur: Sed allato ad ipsorum tribunal simulacro, ibi quoque sententia legeretur. Locus erat sublimis, neque populus, quæ legebantur, audire poterat. Id fraudulentum, aut certe iniquum visum est *Calderonio* Prætori curiali: quare sublata voce admonuit Inquisitores, ut sententia illa alto ac consueto loco legeretur, ut constaret populo, quibus de causis eum Virum damnarent.

Quum eo contempto, Inquisitores in instituto nihilomi-

a) vid. Nic. ANTONII Biblioth. Hispan. Tom. I. fol. 196.

lominus pergerent, exortum est ingens populi murmur, eam injuriam non admodum æquo animo patientis, neque omnino tulisset, ut videbatur, ni *Calderonio* rurius severiore voce commonefaciente officii Inquisitores, simulachrum illi in priorem locum restituisent, & sententiam iussissent legi alte ac consueto loco, quo universo populo id petenti fieret satis. Duravit sententiæ lectio amplius sesquihora, in qua illud erat præcipuum, quod ex libro Constantini supra retulimus. Addiderunt tamen Inquisitores, multa se consulto & bono scilicet consilio prætermisisse adeo horribilia, impia & stupenda, ut neque vulgari, neque audiri quidem possent citra piaculum. Consuluerunt (credo) bonæ existimationi illius.

Extant illius Scripta typis edita multoties, *Parva doctrina Christiana summa a)*. Item, *Magna*, sed dimidia fui parte imperfecta: duobus enim tomis constituerat tradere universum doctrinæ Christianæ corpus, In priore agebat *de Fide*: In altero acturus erat *de Symbolis, de Operibus*, ac demum *de universo Christiani hominis officio*. Primam partem jam ante annos aliquot ediderat, qua quod in materia *de Fide* Lutheranas hæreses non aperte fuisset infectatus, insuper Romano Pontifici nihil attribuisset, derogasset præterea potius Indulgentiis, Purgatorio, Meritis hominum, & aliis ejusmodi nugamentis, quam detulisset, multum sibi & invidiæ & suspicionis hæreseos apud doctorum & sanctorum vulgus sibi conciliavit.

Ipsæ vero ea quærentibus solebat respondere, ad alterum promissum tomum ea omnia pertinere, ibi se de eis rebus copiose tractaturum. Hic tomus nunquam exiit, nisi is fortassis fuerit, quem Inquisitores repererunt, cujus præcipua capita ab ipsis vulgata supra memi-

- a) Dolendum est horum librorum nihil amplius superesse, aut in nostris oris esse cognitum.

minimus. Edidit præterea *Catechismum* haud magni momenti in locis liberioribus: at sub illa plusquam Babylonica tyrannide, & in illis tenebris Ægyptiis multum attulit lucis. Extant & *sex* illius *conciones* in totidem versus *Psalmi primi Davidis*, ex quibus & raram viri doctrinam cum summo dicendi artificio conjunctam eruditiores deprehendunt.

Sed in his omnibus, licet omnium, quæ hætenus *Hispania* legit, eruditissimis ac piis lucubrationibus, nihil est, quod cum una hominis peccatoris *Confessione* duorum aut trium foliorum, sive pietatem, sive sacrarum rerum peritiam, sive flumen illud Christianæ eloquentiæ, Christianis affectibus pro argumenti natura æstimans quis consideret.

„ Siste enim hominem ad Dei tribunal, ministerio
 „ Legis apertis oculis foeditatem ac turpitudinem suam
 „ meditantem, ac vivis affectibus deplorantem: rejici-
 „ entem deinde, quicquid humanis aut etiam creatis
 „ viribus aut industria, ad tam turpem nuditatem conte-
 „ gendam adducere solent hypocritæ, sibi in sua justitia
 „ blandientes. Dumque illud agit per universa legis ca-
 „ pita, sigillatim dicta accusatione sui, tam dilucidam,
 „ luculentam atque copiosam legis totius brevissimo illo
 „ compendio explanationem edit, ut tam parvo editam
 „ volumine (quod citra cujusdam invidiam dictum vo-
 „ lumus) dilucidiorum hætenus non viderimus. Vestit
 „ eum tandem nuptiali illa veste justitiæ Christi per
 „ fidem, qua una illum coram Deo eo reddit animo-
 „ siorem, quo dejectiorem eundem antea depinxerat ex
 „ vera illa atque penitissima cognitione sui.

Denique nullus est Christianæ doctrinæ locus, quem in illa perbrevis tabula non attigerit, ad usumque redu-
 xerit: nullus Christiani hominis affectus ab ipso primo
 legis officio ad postremos usque cœlestis doni gustus,
 quem ad vivum non expresserit: neque ingenium, quan-
 tum

tumvis mirabile cum exquisito artificio ad id effingendum unquam fuisset satis, nisi ipsa quoque earum rerum frequens experientia accessisset.

Eos libros omnes æterna sane memoria dignos à se, incautis licet, antea probatos, damnarunt tum Inquisitores, non quod quicquam in eis deprehenderint, ut in sua sententia testati sunt, damnatione dignum, sed ne quicquam extet, quod execratam per eos scilicet hominis memoriam honestiore quopiam monumento à se relicto in posterum cohonestet. Sæviturum deinde in sicca & exhumata sancti viri ossa, & in inane illud simulachrum, Inquisitorio more.

Ipse vero è catenis & iniquissimo illo judicio ad Deum sublatus, præter insignia atque immortalia illa, quæ jam diximus, monumenta, iis, qui eum propius agnoverunt, inconsolabile quoddam reliquit desiderium sui. O milites detestanda Barbaries, quum restituere unquam non possis, ecquid tandem orbi pendes pro tot clarissimis luminibus à te extinctis!

Num. I I.

Petri MARTYRIS a)

Epistolarum ΟΡΘΟΔΟΞ
ex MSS.

A.

Ad Joh. UTENHOVIUM

Cantuarii in ædibus Reverendissimi.

Gratias agit pro suppeditato argento, idque remittit. Ad Ponetum se scripsisse refert. Julium suum de brachio laxato dolet.

S. D. Quando certi nuntii oblata est occasio, & quo-
modo res nostræ habeant, significare, &

pe-

a) Has Epistolas P. MARTYRIS ad Virum Nobilem ac
pium

pecuniolam à Te mutuo acceptam reddere, judicavi opportunum. Accipies itaque ab hoc bono Viro tres Gallicos coronatos, cum probati auri, tum iusti ponderis; sed una curare debueram, ut gratias Tibi cumulatissimas agerem: sed quia sum in scribendis literis, nec minus in ceteris rebus (ut loquitur Horatius) rusticus, anormis, & crassæ, ut ajunt, Minervæ, supersedeo, ne gratias, quas animo Tibi ago, jucundas, candidas & ingentes, cum tentavero sermone declarare, illas à me habeas insuaves, obscuras, & parvas; quam ob rem eris contentus, non quidem his literis eas cognoscere, sed in animi mei tabulis, quoties visum fuerit, legere, ubi illas videbis, quales Tibi à me deberi nunquam obliviscar.

Hoc nostrum oppidum adhuc immune est a peste, quare Deo favente, cum tota familia belle habeo; vobis quoque paria concedi & cuperem, & libentissime cognoscerem. Ideo si nos amas rescribere non intermittes, & de vestra omnium valetudine significabis, & de pecunia recepta certiores facies.

Ad Dominum Doctorem *Ponetum* *), uti à me petieras, literas dedi, nec sane frigidæ, quare velim, ut cum eum interdum videris, meo nomine salutes.

O o o o 2

Ja-

pium Joh. UTENHOVIUM Ecclesiæ peregrinor. Londin. Presbyterum, cujus in Historia Reformationis (v. *Hist. nob. Ref. Belg.* p. 124 & seq.) satis notum est nomen, debemus Archivo Ecclesiæ Belg. apud Londinenses, ubi in Fasciculo literarum sub lit. L. reperiuntur fol. 15, 27, 29, 31, 33, 35, 39. Sed, quæ hic loco quarto D. extat, ad Henr. *Bullingerum*, nobis benevole communicata est, ex Archivis Tigurinis à Viro Summe Rev Jo Jac BREITINGERO, ex cujus apographo eadem hic legitur.

*) Johannes PONETUS erat Theologiæ doctor ac Episcopus Rossensis, deinceps Wintoniensis, ac singularis Reformationis Ecclesiasticæ Fautor ac Promotor, de quo GODWINUS in Opere de Præsulibus Angliæ. conf. BAYLE diction, Tom. III, v. *Poinet*.

Julius a) ad te scribendi satis est cupidus, sed brachio invito ei non licuit. Satis veremur, ossa non fuisse illi bene ad cubitum aptata: non enim convaluit, & forsan opus fuerit, denuo illum torqueri. Nimirum quoad suo loco reponantur luxata. Non tamen adeo propterea frangitur animo, ut perturbetur mente, ut amicorum obliviscatur; sed plurimam salutem voluit ut suo nomine Tibi impartirem. Quod idem ut facerem uxor iussit. In summa te omnesque sanctos, quos Tecum habes, optamus in Domino bene valere. Nil vero gratius aut jucundius facere nobis omnibus poteris, quam ut subinde scribas, quo pacto res vestræ habeant. Oxonii 21. Septembris 1548. Tuus ex animo.

PETRUS MARTYR.

B.

Ad EUNDEM, ibid.

Valerandi causam se suscepturum promittit. Apud Oxonienses de religione nondum quicquam erat definitum. Londinenses conciones privatas laudat, atque de Ecclesia rite constituenda monet. Franciscum & Dominum de Valwich salutat suo & Julii nomine.

S. D. **L**iteras Tuas, Vir optime, sēro admodum accepi, nimirum 14 Januarii, quare ne quāso expostules, quod ad Te rescribere tamdiu distulerim. Citius id sane fecissem, si prius literæ fuissent redditæ. Neque debes mirari, me Tibi, ut debui, gratias egisse pro pecunia mutuo accepta, quia id mei fuit officii, ut non essem beneficii accepti immemor. Detestatur
ubi.

a) Is est Julius Terentianus natione Italus, quique cum Petro Martyre patria relicta in Angliam venerat. Ejus extat epistola ad Johannem quendam, forte Usenbovium nostrum, A. 1553. scripta, & inserta Centuriæ Epp. à Reform. scriptar. quam edidit J. C. FUESSLINUS n. LXXVI. p. 304. 199.

ubique Scriptura ingratos, & quod in aliis, quoque piorum hominum non libenter videt, ne ipse idem faciat, summopere cavere debet.

De *Valerando*, quem mihi commendas, operam dabo, ne frustra id fecisse videaris; verum nil certi polliceri possum. Nam in præsentia Oxonii nullas condiciones video. Cum tamen propediem futurus sit apud nos hujus Academiae Cancellarius, negotium cum illo, quanta cum diligentia potero, conferam, & quid efecerim, significabo; quod serme idem scripsi ad eundem *Valerandum a)*; rogo autem, ut literas ad eum perferri cures, nisi forte sit apud Te.

Quod oras, ut de rebus, quantum ego arbitror, pertinentibus ad Religionem, scribam, quomodo habeant, cum aliquid certi audivero, libentissime faciam. Adhuc nil scio esse definitum, sed omnes, qui rem propius valent agnoscere, jubent ut bono simus animo, spemque faciunt, rem quam optime successuram. Det Dominus, ut id & cito & pacate contingat. Reverendissimus noster & strenue, & maxima cum laude bonorum pugnat. Quod autem vos & conciones intra parietes habeatis, & conventus piorum quandoque sint, non possum non vehementer gaudere. Faxit Deus, ut istorum bonorum videamus quandoque iustas accessiones. Neque dubito, diabolum invidere istis initiis, verum cum tu in hac militia sis jam veteranus, impetrabis tua fide & sollicita cura, ne de ovibus lupus victor triumphet. Nil difficilius in mundo esse video, quam Ecclesiam fundare. Lapidēs frequenter sunt rudes & admodum impoliti: unde nisi Spiritu, verbo & sanctæ vitæ exemplis red-

O o o o 3

dan-

a) *Valerandum* intelligit *Pollanum*, cujus in Historia Ecclesiæ Civit. Francofurtanæ notum est nomen, fuit enim V. D. M. ac coetus Reformati apud Francofurtanos Pastor, sed qui tum in Anglia versabatur: Estque is qui edidit *Acta disputationis Londonensis 1553.* quæ inferra leguntur huic Scrinio nostro T. III. P. I. pag. 163. 1q.

dantur plani & læves, non possunt facile simul coalescere. Det Dominus, ut inter nos recte plantetur vinea, quæ fructum demum producat & hominibus & Deo suavem.

Fratres meo nomine salutes, potissimum *Franciscum a)*, quem ut dolui ægrotasse; ita jam mihi persuadeo convalescisse. Deinde etiam Dominum *Valwich* & nomine meo & nomine uxoris meæ salvere jubeas, nec minus uxorem ejus. Oratque mea, ut suas literas meis conjunctas reddendas cures *Valerando*, & plurimum Te salutat, atque *Franciscum*, quod idem facit & noster *Julius*. Oxonii 15. Januarii 1549.

C.

Ad EUNDEM.

Se minus valere refert. Dryandri causam suscipit. Secundas nuptias à se amolitur. Julio uxorem destinat. Lascum & Micronium salvere jubet.

S. D. **A**d suavissimas literas Tuas, mi dulcissime in Christo frater, pauca rescribere cogor per valetudinem: nam ab aliquot diebus dolor lateris, difficultas spirandi, tussis & quotidiana febricula me perpetuo vexant. Proinde brevitatem hanc boni consules. De adolescente illo *b)* nihil muto, conditiones manent, veniat cum voluerit, experiri poterit; si fortuna placebit, utetur; sin minus, semper redire poterit, quocunque voluerit. Nec cum (ut arbitror) poenitebit, hanc urbem & universitatem semel vidisse. Quodvero ad eruditionem & doctrinam ejus, quam commendas, gaudeo plu-

a) Is procul omni dubio est *Franciscus DRYANDER*, de quo in *Historia Reform. Belgica* à nobis est actum § LI. pag. 165—172.

b) Adolescens ille p. d. est idem ille *Franciscus Dryander* à Melanchthone inprimis commendatus.

plurimum; ut enim doctior fuerit & eruditior, magis ejus conversatione recreabor.

At de novis nuptiis propter vitæ varias necessitates inmundis, plurimum Tibi, optime frater, & debeo, & gratias ago, videsque niveum candorem Tui christiani pectoris nihil aliud quam charitatem Evangelicam spirare: velles enim omnibus bene prospectum. Quis talem animum in Christo non amplectatur (ut dicitur) ambabus? Quam ob rem ne quæso suspiceris me offendi, quod de re hujus generis mecum egeris. Homo enim sum atque Christianus, unde nullum humanum consilium atque Christianum non possum non boni consulere. Nunc vero mei propoliti rationem accipito. Si proles mihi esset, & quidem tenera & numerosa, ut Domino à *Lasco* Viro Dei est, absque uxore nullo modo esse velim: quare quod ille fecit & commendo & probo vehementer. At, ego cum sim orbus, ætate jam grandiori, & ut hoc anno exuperior, corpore affecto, melius esse judico, ut quemadmodum sum, permaneam.

Julio autem, quem ut filium habeo, dare uxorem cogito, quo ab illis mea hæc senectus foveatur. Dabo autem illi ancillam dulcissimæ conjugis defunctæ; cui etiam, dum vivebat, placuit, ut hoc anno jungerentur matrimonio. Quod igitur illa statuit de his duobus, ego sequar, & curabo, ut ad proximum Johannis festum, si concedetur, hæ nuptiæ fiant. Habes itaque meorum consiliorum summam. Dominum à *Lasco* meo nomine salutabis amantissime: nec non Dominum *Martinum* a), Ecclesiæ nostræ concionatorem. *Julius* & *Henricus* Te quoque plurimum salutant. Oxonii 9 Maji. Vale, in Domino feliciter vivas, & me, ut facis, ama.

D.

a) Martinum MICRONIUM, intelligit, de quo in *Hist. Ref. Belg.* pag. 134 conf. BERTRAM. in *Parergis Oostfrisijs.* pag. 133. 14.

D.

Ad Henr. BULLINGERUM
Tiguri.

De Joh. à Lasco ex Anglia in Daniam peregrinatione, ejusque post varios casus in Frisiam appulsu. De duplici apud Emdanos ecclesia peregrinorum, altera Anglicana, altera Gallica. De Angliæ statu sub initium Regni Mariæ. Quid Evangelici armata manu petant à Regina? Exules quidam Angli Argentoratum petierunt.

S. D. **B**inis tuis jam ad me scripsisti, Vir Clarissime, ut si quid haberem de optimo Viro atque charissimo in Christo fratre Dn. à LASCO tibi statim significarem, neque te paterer ignorare quæ ad nos *de rebus Anglicis* afferrentur: Quare cum habeam, quæ de his nuntiem, ut ea jam nunc ad te scriberem differendum non censui. Iverat noster à Lasco, quemadmodum significaveram, cum suis peregrinis in Daniam, sed ibi satis male, ne barbare dixerim, fuit acceptus: non quidem, ut existimo, culpa Regis, at Doctorum & Ministrorum Ecclesiæ, quorum denique concionibus & impulsu ex illo Regno cum suis ejectus est. Nec dubites illos homines rei Sacramentariæ causa nos habere deteriori loco quam Papistas. Cæterum Deus, qui nunquam suos deserit, curavit, ut ille Vir Dei cum suis omnibus in *Pbrysia* summo exciperetur honore: Ubi Princeps illa processit eis obviam, largissimis elemosynis recreavit, curavitque ut *Hemda* duas liceret haberi peregrinorum Ecclesias, unam sane Anglicam, alteram vero Gallicam: Sed ibi ferme per omnia loca error *Schwenkfeldii* crudelissime grassatur. Hæc de fratre nostro Dn. à Lasco.

Nunc de *Anglia*. Insensus adeo est populus Reginæ, præsertim ob Hispanicum matrimonium ut in validam
con-

conspirationem eruperit: Exercitus jam est collectus viginti millium citra equites: occuparunt univertum *Cantium*, una cum illius regionis *Cantiana* portubus, ac naves tormentis bellicis expoliarunt, quibus nunc in castris utuntur: Præterea Ducem sibi delegerunt non solum strenuum, sed rei militaris peritissimum: Progressi jam sunt usque *Londinum*, *Vintoniensis* domum obtinent, neque multum distant ab ædibus Domini *Canthuariensis* quæ sunt ad *Lambeth*. *Londini* portas, cum venissent ad pontem, invenerunt clausas. Non sane quod *Londinenses* a sensu istorum armorum abhorreant; sed timeverunt ne diriperentur, vel a Regina vel ab exercitu conjuratorum. Qui sunt in castris, tria petunt a Regina. I. Ut Rex deligatur Anglici sanguinis. II. Ut Religio, quæ vigeat sub *Eduardo*, nunc quoque valeat. III. Ut *Pascua* communia, quæ a potentioribus jam fuerunt usurpata, restituantur. Et obsides petunt, ut ista serventur, *Episcopum Vinthoniensem* & *Dominum Pagettum*. Atque in hac sua expeditione bene magnum numerum *Sacrificorum* suspenderunt. *Civitas Londinensis* est in magno periculo, quæ si diriperetur, quod avertat Deus, non possent illi mercatores naufragium facere, quin secum infinitorum quodammodo calamitatem traherent. Scribitur præterea *Imperator Antuerpiæ* omnia bona mercatorum *Angliæ* prohibuisse ne distraherentur, vel alio transferrentur. Ad nos huc superioribus diebus permulti *Juvenes Angli* venerunt, partim *Oxonienſes* partim *Cantabrigienſes*, quos hic alent in literis multi pii mercatores, ut si quando illi regno Deus Religionis pristinum statum restituere dignatus fuerit. *Ecclesiæ Anglicanæ* usui esse possint. Hæc habui quæ scriberem: Deus te incolumem diutissime servet. Salutat te D. *Zancus*. Ego vero meo nomine salutem omnibus vestris *Symmyſtis* dici cupio 24. februarii. 1554. *Argentinx*.

P p p p

E.

E.

Ad Joh. UTENHOVIUM. Emdæ.

Argentinenſis Eccleſia ſtatus delineatur. Petri Alexandri miniſterium laudatur. In locum C. Pellicani, apud Tigurinos vocatus Martyr, animi mentem declarat. Jo à Laſco colloquium Wurtembergicum urget, ſed incaſſum.

S. Quæris tuis literis, Chariffime in Chriſto frater, quo loco res noſtræ ſint. Paucis, quod rogas, expediam. Se habent eodem modo, quo eas, cum in Anglia eſſemus, audiivimus. Interim quod à Cæſare obtruſum a) fuit, retinetur; In ſummo Templo & duobus aliis, Petri inquam junioris & ſenioris, Miſſas habent & ſacrificos Papiſticos. In ceteris vero templis priſtini ſunt Miniſtri, quos hic reliquiſti, ſolitamque Religionem profitentur.

Clamarunt & clamant quotidie adverſus Magiſtratum, qui Eccleſiam non repurget Miſſa & Papiſtica ſuperſtitione. Sed huc uſque fruſtra. Debachantur præterea in ſacramentarios, & eorum ſententiam pro viribus infectantur. In Eccleſia Gallica D Petrus Alexander Garnerio ſucceſſit. Puram doctrinam de Sacramentis, quam nos profitemur, audacter docet. Aliquamdiu turbata fuit illa Eccleſia; ſed nunc Deo gratia, ſatis pacata eſt. Ego vero ſum hucusque in docendo functus meo munere.

Nunc autem, quia Tiguri mortuus eſt piæ memoriæ bonus ſenex Conradus Pellicanus, ea ſchola, Eccleſia & ſenatus, ejus b) loco me delegerunt, ſcripſeruntque literas.

a) de Libro *Interim* à Cæſare Argentinenſibus obtruſo conf. SLEIDAN Lib. XXI.

b) Conf. quæ in vita P. Martyris ſunt annotata in *Scrinio hoc antiquar.* T. III. P. I. pag. 40. & ſeq.

teras ad nostrum Magistratum, ut me sibi permitteret, qui vix magnaue difficultate adduci potest, ut me dimittat; neque sane id faceret, nisi ego ipse missionem flagitarem. Petiit spatium mensis ad deliberandum. Causa vero, cur ego, hac oblata occasione tantopere abire cupiam, est, quod in doctrina præsertim sacramentaria consensum desidero, & in Ecclesia hic Germanica & Schola illum despero; non tamen adhuc sum dimissus.

Dominus à Lasco profectus est Francfordia c) usque ad Electorem Palatinum & Ducem Wirtembergensem; satagit pro aliquo virorum doctorum Colloquio impetrandò, sed meo iudicio intempestive ac sine fructu. Quo enim magis hæc ambiuntur, animi adversariorum magis exasperantur. Deum tamen oro, ut bene veritat: Hæbes jam de rebus nostris; id modo superest, ut mei non obliviscaris in Tuis precibus: roges quæso Deum, ut nil me sinat committere, quod suæ gloriæ & ædificationi Ecclesiæ adversetur. Saluta omnes fratres meo nomine. Argentinæ 1556. 7. Junii.

F.

Ad EUNDEM. In Polonia apud Dnum à Lasco.

De rebus Polonicis sciendi cupidum prodis animum. Tigurinæ schola statum aperit. De abrupto colloquio Wormatiensi conqueritur. Saxonix inferioris discordias luget, veretur ne minus prospere cedant Polonica. De Anglicis rebus & de Gallicis quadam monet. Hispanos multos Genevam se recipere refert, ac ecclesiarum Pedemontanarum constantiam laudat. Res quasdam publicas commemorat.

P p p p 2

S. D.

c) conf. Jo. à LASCO Ep. n. LIX. LX. & LXI. in *Scrín. antiq.* T. II. P. II. p. 721. sq.

S. D. **N**on dubito, Generose Domine, atque Charissime in Christo frater, & pergrave Tibi esse, & mirum videri, quod à me tam raras literas accipias, quum ego quoque non parum fructus ex eadem re amitto. Nam hic de Te ac de negotiis istius regni quoad Religionem, dum parum aut nihil audio, animo sum admodum suspenso, quod incredibili desiderio tenear, ut ista *Sarmatica* natio ad Evangelii puritatem atque sinceritatem adspiraret. Sed locorum intervallo plurimum distamus; neque fidorum tabellariorum facile datur copia. Scripsi per Burcherum Anglum ista hyeme. Is vero absque Tuis huc rediit; verum id propterea existimo factum, quod jam, ut ferebatur, in Prussiam concesseratis. Utinam Deus optimus Maximus tantorum laborum atque itinerum expectatum opatumque fructum ad Ecclesiam redire faciat. Quoniam igitur licet & potes, rogo Te per nostram veterem amicitiam atque charitatem, qua una cum Christo jungimur, ut ad me scribas. Etenim Tuis literis mirifice recreor, ut quæ non sint inanes, sed justum pondus habeant; & de iis, quas ad me misisti, gratias, quantas possum, ago.

Res hic apud nos Dei beneficio tranquillæ sunt. Et quoad Ecclesiam & scholam attinet, solito more vivimus. Infaustum colloquium *Wormaticense* ^{a)}, quod ut nosti, sinistrum admodum exitum habuit, aliqui omnibus modis cuperent instaurari; sed ratio vix inveniri potest. Et verendum est, ne dissidia non parva in Ecclesia oriantur. Jacta sunt ab illo malo homine semina. Proinde cum datur tempus, invocandus est Dominus noster Jesus Christus, ut à suo pusillo grege aver-

a) De eo Colloquio, quod partim ob componendas lites inter Pontificios & Evangelicos, partim ob consociandos inter se Protestantes, qui in causa adiaphoristica, eucharistica & sim. dissentiebant, est habitum. vid. MELANCHTH. in *Consil. Theolog.* à Pezelio editis p. 295. 302. 310. 315.

avertat scandala. Inferioris Germaniæ *b)* partes variis multiplicibusque ardent hæresibus & phantasiis inauditis discinduntur. Nec Italia, ut audio, tolerabilius habet; & sane ita necesse est, ut omnes ex Christiani orbis partibus habeant, in quibus Evangelii publicum ministerium non extat. Ibi enim quisque inventa sua pro libidine hostiatim docet.

Audivimus etiam, proh! dolor, & vestras ditiones variis modis infestari. Christus gratia sua vobis adsit, & cito conterat Satanam sub pedibus vestris. *Anglia* non lenius, quam cum in iis regionibus eras, quoad Religionem premitur. Populus autem *Gallia* tam Evangelii studiosus est, ut in dies mirificæ fiant accessiones fratrum; & pauca sunt admodum loca, ubi non sint verbi Dei ministri, & sacri habeantur conventus. Et incredibile dictu est, quam copiose atque uberrime sub cruce crescat Ecclesia.

Quin & *Hispani*, ac ii docti & probi viri, turmatim *Genevam* confluunt *c)*. In vallibus item *Pedemontanis* versus *Italiam* ingens numerus fratrum in fidei publica confessione perseverat, quibus diu noctuque Gallici Regis gladius imminet: perpetuo enim illis minatur, nisi à proposito recesserint, se cum illis acturum, ut Pater contra Waldenses. Deus primitiarum suarum misereatur. Et si oportet ita fieri, sacrificium earum magna suaveolentia odoretur.

Non adhuc bella sunt composita. De pace diu tractatum est; sed qui possit coalescere, ratio non invenitur. Tanta est utriusque partis ambitio. Inter Helvetios miles à Gallo conscriptus est; sed non adhuc profici-

P p p p 3

b) Respicit procul dubio illam *Ubiquitisticam*, quam ea tempestate Theologici Saxonici *Hamburgenses*, *Bremenses*, *Brunsvicenses*, *Luneburgenses*, instruebant controversiam.

c) Conf. quæ in GONSALVI tractatu ea de re commemorantur in hujus *Scrinii* pag. 617.

ficiscitur, quod inter duos Reges de pace rursus tractetur. Utinam in caput Evangelicorum malis Papæ artibus non conspirent. Filius Lantgravii magno cum equitatu transivit ad Gallum: quod idem fecit Dux Luneburgensis. In Italia Ferrariensis princeps & Farnesius pacem fecerunt. Papa sævit ut nunquam magis. In Gallia nuptiæ celebratæ sunt magno sumtu atque splendore inter Delphinum & Reginam Scotiæ. Hic est rerum status. Nostri omnes Te plurimum salutant, nominatimque D. *Bullingerus*, & meus *Julius*. Valeto, & in Christo feliciter vivas, meumque ministerium Tuis precibus juvato 10 Junii, Tiguri 1558.

G.

EIDEM. In Polonia.

De successu Evangelii in Polonia lætatur, de Angliæ statu felici, suoque adversus Gardinerum Opere quadam refert. de Evangelio ejusque in Scotia cursu felici. De Philippo Hispaniæ, & ejus edicto pro sublatione Inquisitionis Hispanensis.

S. D. **M**i Utenhovi, amice suavissime, atque Frater in Christo percolende. Me postremæ Tuæ literæ, more aliarum, magnopere oblectarunt. Quis enim bene Christianus ad ista nova non exultaret? Si de una perdita ovicula tantum gaudium est angelis Dei; quid nobis par est ut sit voluptatis, de tot provinciis tantoque regno, uti est *Polonia*, si, ut spem facitis, ad veram Christi Religionem convertatur? Deus hoc tempore videtur undique regnum suum velle proferre.

De *Anglia* scripsi ad Dominum à LASCO, quomodo res habeat. Scio, ambo gaudebitis, & gratulabimini Christo ejusmodi accessiones: nam illi regno uterque veltrum egregie favet. Mihi quoque ad vos partem libri

bri mei, qui jam imprimitur, quo confutavi *Gardineri* olim Vinthontensis Episcopi fallacias, captiones & sophismata *de re Eucharistica*. Tibi fortasse magis quam *Dno.* à *Lasco* vacabit legere; quare te rogatum velim, ut quo major fructus ad Ecclesiam redeat, agas cum vestris Bibliopolis, ut in proximo Francofurdienſi mercatu sibi exemplaria, quot videbitur, parent, quæ per illud regnum distrahant. Cæterum hujus totius rei Tu judicium facias. Ipsum vero librum novæ Regiæ Angliæ dedicare statui. Nos continuatis precibus Deum oramus, ut regna ista *Polonia* atque *Anglia* Christo Filio suo vendicet.

Sed cum Domino à *Lasco* non significavi de *Regno Scotorum*: hæc Tu illi meo nomine referas. Populum ibi jam Evangelium habere: sunt enim ibi publicæ conciones, & justum sacramentorum ministerium. Non tamen hæc illis publicis legibus data sunt, aut Regiæ voluntate; sed ipse populus magno consensu sibi usurpavit. Quin primo Septembris die, cum *Hedimburgi* solemnis de more processio haberetur, a) qua circumferebatur per urbem idolum præcipuum civitatis, cujusdam *Ægidii*, quod & ipsa Regina cum aliquot proceribus comitabatur, excitatus est populus, universamque illam pompam dissolverunt, & idolum in publicam civitatis cloacam detruserunt. Regina se in arcem cum proceribus subduxerunt. Populus autem ad Regem Galliæ scribi curavit, se omnino velle puram sequi religionem, quod si eis concedatur, quiescent; sin minus, tellantur sese conjuncturos cum Anglis. Hæc de Scotis.

Rex item *Philippus* dicitur in civitate *Hispania* quæ appellatur *Vagtiaduli*, timens aliquam seditionem, editum proposuisse, ut nemo ab Inquisitione Religionis causa occidatur: & putant in Flandria idem brevi faciendum. Vide, frater in Christo charissime, quantum jam

a) Conf. BUCHANAN. rer. Scoticar. Lib. XV. c. XX. p. m. 363.

jam ostium Evangelio aperiatur. Taceo, numerum fratrum in *Gallia* quotidie augeri. Taceo, quod mortuo *Brunsvicensi* Duce successit Filius, qui Evangelium suscepit. Sequantur & *Poloni* hæc exempla, nec diutius cunctentur. Vale, ac me, ut facis, in Christo ama. Tiguri; 7. Januarii 1559.

H.

EIDEM. In Polonia.

De prospero Evangelii in Polonia successu, de paucitate verè credentium conqueritur. Hortatur ad constantiam. Se commentarium in Ep. ad Rom. & opus adversus Gardinerum edidisse tradit.

S. D. **E**quidem, Vir Generose, atque charissime in Christo Frater, mihiq; pluribus nominibus observande, cum ante paucos dies à *Sebastiano*, *Dni* Johannis à *Lasco* famulo, Tuas literas acceperim, & ad eas jam responderim; jam nunc rursus aliæ mihi & fratribus redditæ sunt, per hunc *Johannem Lufensky* servum Dei, & Ecclesiæ Christi fidelem ministrum. Fuerunt sane quod ad me attinet, jucunda nec non acceptissima, quæ scribis, nec satis possum, ut promeretur, officium istud tuum crebro scribendi, laudare: quod sane tanto mihi gratius est, quanto in Tuis literis non vulgaria & humana lego, quæ solent amici locis disiti sibi mutuo communicare sed res gravissimas, quæ nimirum ad Regni Dei iustam sanctamque amplificationem attinent, quam in dies promoveri ut est optabile, atque omnibus animi viribus expetendum, ita cum eam audimus lætos ac bonos habere successus, non possumus, quotquot sumus Domini gloriæ studiosi, non mirifice lætari. Quare de iis omnibus cumprimis gratias Deo agimus, eumque indefesse rogamus & obsecramus ut

ut opus suum, quod in isto regno manu sua potenti atque plus quam mira virtute cœpit, augeat, fortunet, ac denique Spiritu suo sancto absolvat.

Est enim cordibus Filiorum Dei molestia & dolor incredibilis, perpetuo intueri, Antichristi regnum, Mahumedis gravem tyrannidem, Atheorum infinitam propemodum turbam, & numerum jam fere incredibilem aliarum sectarum, ita crevisse, imo quotidie augeri, ut orbem propemodum totum suis deliriis, amentis ac furoribus compleverint: e diverso autem Veritatis doctrinam, & Evangelium Jesu Christi Filii Dei ad tam paucos recidisse, & ad angustos, obscuros, parvosque angulos mundi quodammodo redactum. Justus utique Dominus est: nam peccata nostra tum hoc tum longe graviora damna & mala commeruerunt. At, ceu, quod jam commemoravi, piis durum est, & quodammodo intolerabile spectaculum, sic vicissim melle quovis dulci longe dulcius est, cum videre, tum audire puri sincere Christianismi veritatem diuturno postliminio revocari, atque id in iis regionibus, ubi minor olim spes divinæ hujus instaurationis affulgebat. Benedictus itaque Deus in donis suis.

Tu vero, charissime in Christo Frater, quamvis Papistarum malitia & fraudibus Comitia regni differuntur, quamvis mille (nedum unius) Cardinalium potentia, doli, gratia & auctoritas sese opponunt, adversantur & fremunt, ne timeas; non est sapientia, non est consilium adversus Dominum. Ipse de cœlis irridebit eos, qui potest & solet sapientes in astutia eorum comprehendere. Is enim turrim olim Babel nullo negotio est demolitus, Ægyptum percussit horrendis plagis, Hebræos in captivitatem abduxit & reduxit; neque illius potentissimo brachio quisquam se unquam opposuit, qui se perverse secisse magno suo malo tandem non senserit. Unum ego hic tantummodo periculum video

Q q q q

à no-

à nobis ipsis, id autem est, ne ad credendum fidelissimo Deo corde tardo ac duro simus, aut si quoquomodo crediderimus, de munere divinitus accepto simus ingrati. Dignetur Deus, quæ ipsius clementia & bonitas est, à sua Ecclesia hujuscemodi pestes avertere.

De nostris rebus quod scribam, non habeo. Hic pacate fatis & tranquille vivimus. Ego meo modo ac more doceo. Edidi *Commentarios in Epistolam ad Romanos*; & nunc habeo sub prelo *Defensionem adversus, Stephanum Gardinerum olim Vinthoniensem Episcopum Anglum* De negotio Eucharistico, liber est bene magnus, atque uti spero, universam rem dilucide complectetur. Hic Te omnes salutant, & præsertim *Julius* meus cum uxore. Tu bene valet, Christoque feliciter vivas, atque mei ne obliviscaris, cum ad Deum preces Tuas effundis. Domino quoque *Sabino* Italo, si eum videris, in eo nomine salutem dicere ne graveris. Tiguri; 29. Novembr.

Num. III.

Alb. HARDENBERGII

Anecdota quædam.

Alb. HARDENBERGII nomen ac merita in Doctrinam Reformatam, in Ecclesiam *Frisicam, Bremensem & Emdanam*, tanta fuerunt, ut ea etiam longe post ejus fata in oculis merito ferantur, ac omnibus in exemplum ponantur. Neque tamen admodum multa quæ quidem ad res Ejus illustrandas faciunt in lucem sunt edita, aut ad posteritatem translata, cum magna eorum pars situ & squalore manserit obsita, multa vero etiam forte per injuriam temporum prorsus interierint, atque se manibus nostris subtraxerint: Quid? quod, uti diversa sunt hominum ingenia, jam ab initio non defuerint, qui ejus nomini obtrectare, famam vero lacere

rare ac merita prorsus diffamare, quantum in ipsis est, omni opera fuerunt annisi, cum quibus tamen uti alii contentionis ferram reciprocare aut iis obloqui noluerunt, ita fere factum est, ut ejus *Memoria* apud quamplurimos interciderit, apud alios longe aliam ac à veritate diversam induerit faciem:

Quotus enim quisque est, qui P. BÆLIUM in *Dictionary*, quod variæ eruditionis promum condum merito appellamus, aut eos, qui eum sequuntur in *Dictionary* live *Belgicis* live *Germanicis*, universalibus, legendo, & quæ adeo superficialiter de HARDENBERGIO referunt, contemplando, atque cum iis conferendo, quæ cum veteres tum hodierni scriptores inter Evangelico Lutheranos polemicis, de eo tradunt, non ad eam quam hi nobis referunt Hardenbergii imaginem, exhorrescat, eumque pro homine vafro, turbulento, hæretico, seditioso habeat, qui parum pensi habuerit, num summis ima misceret, ecclesiæque ac reipublicæ pacem turbaret, num vero minus, modo suo litaret genio, proprioque suo animo obsequeretur. Cum tamen, velex iis solis, quæ in *causa* BREMENSI ab eo & per eum sunt effecta, unusquisque, modo non sit illiberalis, ejus humanitatem, animi moderationem, ingenii facilitatem, doctrinæ puritatem, morum sanctitatem, in adversis patientiam, pacisque adeo & concordie Evangelicæ studium, colligere queat.

Sed, in hanc descendere arenam jam non libet, cum nobis propediem haud defutura sit occasio, omnem illam causam tricus suis exsolvendi atque in clara luce ponendi. Interea, cum pauca quædam ANECDOTA, sive ab eo scripta, sive ad ipsum data, ad manus nostras pervenerint, ne iis careret posteritas, efficere volumus, unicuique liberum facientes, ut vel ex hisce paucis conjecturam faciat, de ejus ingenio, vita, moribus, doctrina, &, num is adeo tetricam meruerit censuram, ut nigrum theta semper ejus apponatur titulis? num vero ejus

Q q q q 2

vir-

virtutes ac doctrina in exemplum merito ponantur posteritati, atque debitis evehantur laudibus? D. G.

A.

Alb. HARDENBERGII a) Ep. ad
Joh. UTENHOVIUM.

Aquisgrani 1545.

*Adventum suum Coloniensem refert, de familia Dn. Fa-
lelii & cumprimis de Virginibus nobilibus Aquensi-
bus quadam monet. Utenhovium hortatur, ut earum
curam gerat spiritualem, easque ad Evangelicam doctrinam
deducat. De Jo. à Lasco reditu in Frisiam instanti scribit,
itemque de ejus cum Electore de causa Virginum colloquio.*

Venimus Coloniam, mi UTENHOVI, ut negotia
hic quædam expediremus. Ubi autem colloqui
contigisset cum familiaribus Dni. *Valefi b)* audivimus,
Te cum nobilibus illis Virginibus (servis Jesu Christi)
longe fidelissimis *Aguas* esse profectum, ut cum paren-
tibus colloquantur; quod ut bene vertat, oro Deum,
æternum Patrem Domini nostri Jesu Christi. Te vero
hortor, mi Utenhovi, ut eas moneas, ne nimium heic
tribuant humanis consiliis. Scio, obediendum esse pa-
rentibus; sed Deus primas requirit, qui solus Pater est;
non admittens quenquam, cui contra præceptum suum
obediatur. Non est obscurum, quo nos prima tabula
vocet, quæ forma est, regula & perpendiculum obe-

a) Hanc Epistolam servat *Archivum Ecclesiæ Belgicæ Lon-
dinenfis*, in fasciculo Epp sub lit. L. fol. 43. unde eam
decerpsimus, atque ut hic legeretur effecimus.

a) Est is idem ille D. de *Falais*, de quo in notis ad Jo à
LASCO Ep. ad BULLING; vid. hoc Scrin. antiq. pag.
471.

obedientiæ. Et sane oportet meminisse verbi Christi, dicentis: *Qui non reliquerit Patrem, matrem &c.* Jure metuo optimis Virginibus, & interim tamen bene spero, cum & Te habeant, qui consilio valeas; & alioqui confidam, illum qui cœpit in illis quod perficiet in diem Domini Jesu Christi. Scriberem ad illas exhortationem: sed premunt me negotia, eo quod Dominus *Johannes à LASCO* nunc reditum parat in Frisiam; quem officii causa *Coloniæ* persecutus sum. Is & Tibi & suavissimis Christi Virginibus precatur æternam salutem, & offert operam suam, si qua in causa poterit vel Tuæ nobilitati, vel cuiquam Tuorum usui esse. Meam operam non est cur offeram, cum videam, me nihil posse. Tamen si putabis, me Tibi vel Virginibus nostris vel cuiquam alioqui Tuorum gratificari posse, oro, ne quid rogetis, sed imperetis omnia. Utinam dignetur piissimus Deus confirmare & confortare optimas puellas; ne is qui Hevam seduxit, quoquam modo animos illarum illaqueet. Valde periculosum est in tantis versari periculis; ubi hinc imperium magistratus, illinc pietas parentum obturbat. Sed fortior est, qui nobiscum, quam qui in mundo est. Dominus conservet nos omnes ad gloriam nominis sui. Spero, parentes etiam virginum sanctitate ad Deum conversum iri. Id etiam exultimare malo, quam ut nimium mihi de earum constantia diffidam. Neque nomina illarum sciebam, neque putabam satis tutum fore, ut ad ignotos scribam: quare ad Te hæc dare malui, ut Tu pro officio eas horteris, & coram admonereas, quæ in itinere colloquebamur, cum Tu *Bonna*, ego *Colonia*, redirem. Bene vale, vir ornatissime cum sanctissimis fororibus, & aliis omnibus. Si voles post reditum Tuum scire, quid D. à Lasco egerit cum principe Electore de causa Virginum, non gravabor ad Te scribere. Nunc non videtur consultum.

Coloniæ 9 Martii 1545.

Q9943

B.

B.

EJUSDEM. Ep. ad N.

Decanum Capituli *Monasteriensis*. 1545.

Captat benevolentiam, seque & Johannem à Lasco ejus humanitati commendat. Ad Episcopi Monasteriensis questum respondet, suamque operam ipsi non denegat, modo id concedat Elector Colonienfis, cui operam suam locaverat. De libro Reformationis Colonienfis, & responsione adversus Clerum Coloniensem. Circa vocationem Monasteriensem quædam monet. Conditiones tres circa vocationem observandas ponit, seque de reliquo paratum ad Ecclesiæ inserviendum prodit.

Multa me & magna nunc negotia premunt, mi Domine Decane, itaque non possum hoc tempore pro eo ac debeo tuæ amplitudini scribere, quod tamen facturus sum abunde, ubi istis vadis caput paululum exseruero. Et est ad manum Vir optimus Joh. à LASCO, qui & ea quæ nunc circa me sunt, indicabit omnia. Et gratiasaget meis verbis, pro admiranda tua erga nos ignotos homines humanitate, pro qua libenter tibi debebimus, donec tu judicabis esse occasionem de te ac tuis vicissim bene merendi, si modo ulla nostra diligentia ac studio tantis beneficiis tuis à nobis responderi queat. Certè, quod à nobis fieri volebas, ut tibi protectionem & tutelam apud Principem ^{a)} Electorem impetrarem, id à nobis ea factum est fide, qua potuit & debuit.

De-

^{a)} Is erat *Hermannus à WEDA*, Archiepiscopus Colonienfis & Elector, cujus pro Reformatione Colonienfi promovenda, quanta fuerint studia, notum est: Ei enim tum interviebat *Hardenbergius*, uti ex hac ipsa Epistola colligitur.

Deinde, quod jubebas, ut deliberarem, ecquid Principi nostro *Monasteriensi b)* (quare enim non *meum* vocem, in cujus diœcesi educatus sum, & pridem tantis ab eodem beneficiis affectus) operam meam addicere velim, in administrandis ecclesiis Dei, sed ea quidem, mi meritissime D. *Decane*, non segniter mecum perpendi, & plane jam deliberaveram, optimo nostro Principi per te ac D. nostrum à LASCO, deferre operam meam, cui certè ego primam obedientiam debeam, ut proprie *meo* Antistiti; Itaque adii Principem meum Electorem, missionem & libertatem impetraturus, asserens iterum omnes causas, quæ uti hoc facerem me urgerent. Sed usque adeo libertatem ab ipsius Celsitudine impetrare non potui, ut vehementer etiam mihi indignaretur, qui in hac rerum omnium maxima ac turbulentissima controversia se deferere velim. Itaque nobis evenit, ut per hæc Comititia c) saltem cum Cels. sua maneam. Deinde, si inveniam vel apud nostrum *Monasteriensem*, vel alium, meliorem conditionem,

quam

b) Princeps ac Episcopus *Monasteriensis* erat eo tempore FRANCISCUS *Waldeckensis*, qui & *Osnabrugensem* ac *Mindensem* Episcopatum regebat, & jamdudum Evangelicæ doctrinæ favere cœperat, unde & , eo connivente, in urbibus primariis *Monasterii*, *Osnabrugæ* & *Mindæ*, locus illi fuit, quanquam Episcopi conamina præstantissima deinceps æque ac molimina *Colonienfis* Electoris, per Capitulares redditibus suis metuentes & à morum emendatione alienos, sufflaminarentur. Vid. SECKENDORFF. Hist. Luth. Lib. III. §. CXVII. fol. 513. 514.

c) Sunt ea Comititia *Wormatiensia* quæ A. 1545. habebantur, & in quibus Cleri *Colonienfis* actio adversus Archiepiscopi Reformationem instituebatur, quando Cæsar Clerum & Academiam in patrocinium recipiebat, Electorem citabat, atque se adversus ipsum declarabat, magno cum Reformationis propemodum constitutæ detrimento, quæ à SLEIDANO Lib. XVI. & SECKENDORFIO, aliisque enarrantur.

quam sua Celsitudo mihi dare possit aut velit, tunc ut liberum mihi sit alium quærere Dominum. Interim se hoc polliceri, quod nihil mihi sit defuturum, quoad sua Celsitudo vivat, si secum manere statuam. Hæc cum vehementer urgeret optimus & piissimus Princeps, deinde, cum viderem ipsius Celsitudinem fere omnium Doctorum ope destitui, in tam pio & necessario ecclesiæ conatu, non putavi officii mei esse, ab ipso hoc tempore discedere, quare ex consilio Illustris Viri Dni. Jo. à LASCO amici mei, addixi ipsius Celsitudini iterum operam meam per instituta Comitia; Interim libertatem mihi reservavi, manendi postea aut abeundi, pro eo ac videro res ecclesiæ & mei officii postulare.

Absolvam interea ipsius Celsitudinis librum *Reformationis d)* latinum, & item responsionem Latinam ad antididagma *Cleri Colonienfis*. Et, si incidat forte, ut in Comitia postea eam, vel cum Cels. sua, vel certe ipsius nomine, jam reliquum totum transtuli in Dm. à LASCO, uti ille, aut cum Illustrissimo principe nostro, aut sane tecum agat de me, ut si Princeps noster me hic apud Coloniensem manere malit, quam esse post comitia secum, id ut per te mihi significet: Sin ipsius Celsitudo mea opera uti velit, id etiam ut in tempore sciam, ne aut huic meo Principi, aut cuiquam alii me totum simul addicam. Porro, si ita etiamnum sententia stare, qua secum me esse malit, tunc ut per te mihi significet, quæ isthic mihi futura sit conditio, quæ vitæ ratio, quod officium & ministerium? Deinde, qua mediocritate me alere velit? Ea, ubi ex te comperta ha-

d) Ex hisce colligitur, quam *Liber ille Reformationis Colonienfis*, quem *Bucerus* & *Melanchibon* composuerant, ab *Hardenbergio* in Latinum idioma translatus fuerit, prouti eundem dein ad Johannem à Lasco misit, cont. J à LASCO Ep ad Hardenb. in *scrip hoc antiq* n XIII. pag. 515. itemque SECKENDORFF. l. c. fol. 443. seq.

habeam mox tibi certi aliquid potero respondere. Sunt autem quædam mihi indicanda nunc tibi, quæ & ipsa Principi subindicare per te possint, ne quam postea difficultatem utrique sentiamus; *Primum*, ea est valetudinis meæ ratio ac constitutio complexionis, ut omnino solitariam vitam ferre non queam, itaque statui in Domino uxorem ducere mihi aliquam piam, quare videndum erit, num is suo tempore me in conjugio ferre ac sustinere velit? *Deinde*, cum etiam in controversia, quam periculosam habui illic cum Sophistis, mihi libri fere omnes perierint, partim exusti partim ademti in captivitate, necesse erit, ut quicumque meâ operâ uti volet, tantum prænumeret, ut bibliothecam meam restaurare, & tenuem aliquam suppellectilem domesticam comparare possim; *postremo*, ut aliquod salarium constitutur, unde vitæ necessaria promam, & tale ministerium offeratur, cui sufficere possim, libenter enim agnosco infirmitatem, & ~~indeven~~ nostra facit, ut non temere de rebus magnis præsumam, sed in his, quæ valetudo patietur, liberaliter & fideliter serviam in domo Domini, quæ est ecclesia Dei viventis.

Hæc tibi indicare volui Vir Cl. & idem meritissime, ne si à nostro Principe non vocer, videar quomodo ingratus, qui ad tam liberalem tam pii ac sublimis Principis oblationem nihil respondeam. Bene vale mi Patrone, & Deum mecum ora pro Ecclesiæ suæ fane quam afflictæ tranquillitate. Buschotii 3. dominica Quadragesimæ 1545.

Tibi ad omnia honesta devotissimus

Alb. HARDENBERGIUS, Doctor.

R r r r

C.

C.

EJUSDEM ad Conr. PELLICANUM a)
Tiguri.

Se apud fratres excusat, quod non omnibus scribat, utque suam Ep. reliquis communicet, orat. Ad Electorem Coloniensem se vocatum tradit. Reformationis Colonienfis hostes describit, de misero rerum in Frisia & in Frisia orientali statu. De Regulis Reformandi cœnobii ad Abbatem Aduardiensem ut scribat Pellicanus, eum hortatur. Se Wormatiam tendere scribit.

Volebam ad singulos vos scripsisse, mi amantissime. Pater Pellicane, & quidem illa statueram in animo meo; nam multi estis, quibus ex æquo debeo, & quos pro eo ac debeo, plurimum tum amo, tum veneror: Sed præoccupaverunt sub tempus Nundinarum alia negotia Principis mei, quæ vix patiuntur, ut tibi quædam & Gualthero nostro pauca scribam: Quod tamen apud alios fratres meos non alia nunc ratione excusatum cupiam silentium meum, quam ut veniam dent occupationibus, & accipiant stipulationem, quod volente Deo ex Comitibus (in quæ nunc nos paramus) abunde sim omnibus & singulis scripturus: Si modo intelligam meas nugas non aspernari a fratribus, in quibus nihil plane erit lætione ipsorum dignum, præter amorem & studium erga omnes meum: deinde, si quid forte novarum rerum interveniat, quod audire ipsi cupiant: quamvis & hoc, si quid erit, una Epistola ad omnes perferri queat, quos ego unice amo & veneror. Interim te oro, mi Pellicane, saluta omnes meis verbis, & si qui sunt qui has dignabuntur legere, tum statuant ad se etiam scriptos esse: Satis sit alioqui te unum nunc lituris inanibus molestasse. Non

a) Hæc Epistola nobis benevole ex Archivo Tigurino à Cel. BREITINGERO, Viro πολλων ἀνταξίων άλλων, est suppeditata.

Non enim nunc aliud scribam, quam quæ ex eo tempore, quo a vobis discessi, mihi vel acciderunt ipsi, vel aliis fratribus qui pietatis sunt studiosi. Ubi *Argentinarum* sum reverfus, paulo mox me *Electior COLONIENSIS* Clementissimus Princeps meus evocavit, quem veniens ostendi molestissime luctantem cum canibus & lupis, h. e. cum hominibus circa fidem reprobis, impiis, perverfis, obstinatis, qui nullam neque *Reformationem* neque *Emendationem* recipiunt. Sunt qui in contemptum *Electæ Christi Ecclesiæ* se clerum & spirituales vocant. Hi convocatis statibus *Archidiœceseos* horrendis mendaciis Episcopum suum proscindebant: Et Appellationem ad Cæsarem & sanctissimum Deum suum, Romanum Pontificem, instituebant. His ut quoquo tandem modo responderetur a Principe vocatus adfui, & quod pro tenuitate mea potui, præstiti:

Postea in *Frisiam* profectus, volebam matrem & familiares invisere: Sed intellexi mox *Aulam Brabanticam* mihi struxisse insidias, ita quod nihil mihi tuti apud nostros esset: Quare mox coactus sum in *Orientalē Frisiam* me proripere, quæ quod sub Imperio sit, hæcenus illius Aulæ jugum non patitur, etiam si nunc eo res pervenisse videatur, ut & in illam etiam partem Aula impetum facere conetur. De ea re noster *Gerardus* narrare multa poterit: Nam *Joannes* quidam ex Comitibus illis in Aula uxorem duxit, & nihil aliud molitur, quam ut Christi Evangelium (quod ipse inter primos non modo illuc induxit, sed propugnavit quoque), rursus profliget: Deinde quiritantur, quod illa pestifera Religio suas ditiones Hæresibus contaminat: h. e. quod agna fontem inficit turbatque ne bibat Lupus, itaque se facere non posse quin legibus utantur. Sed hæc a) omnia

R r r r 2

ad

a) Ex hisce patet; *Hardenbergium* tum quoque ad Tigurinos excursum fecisse, atque cum iis contraxisse amicitiam; & cum primis Bullingeri hospitio fuisse gavium.

ad Dominum meum hospitem Bullingerum scripsi: hæc scribo etiam tibi & meo... Theodoro scribo: ne nihil scribam. Dom. a LASCO a te expectat literas, & spero te in has nundinas misisse Abbati meo tuas *Regulas Reformandi Cœnobia*: Sed furdo canimus, nisi aliud interveniat Ego mox a paschate venio, Deo volente, in Comitia *Wormatiam*, illic si quid erit, ad vos scribam. Quæso diligenter serva quæ ipse ex ore Theodori nostri scripsisti: Spero quod etiam mihi erunt usui. Vellem etiam tuos Rabbinos edi: Id si tibi non probatur, sic tamen oportebit te curare ut ego exemplar habeam. Vides me festinare. Valebis itaque 25. Martii ex Arce Principis Electoris Poppelsdorph.

Tuus ALBERTUS HARDENBERGUS.

D.

EJUSD. Ep. ad Ph. MELANCHTONEM^{a)}

Witebergæ. A. 1549.

Respondet Philippo, suamque tenerrimum erga ipsum explicat affectum. Indicat vero etiam graviter, quæ sibi circa librum Interim dictum, & circa Melanchthonis lenitatem videantur. Quid in Melanchthone desiderent quidam, quid alii in eo carpant, quid ipse vereatur, libere exponit, suamque animi mentem de doctrina puritate servanda, & moderata tamen servanda prudentia prodit.

Accepi binas tuas Epistolas, una cum honestissimis muneribus tuis, observande Præceptor Literæ testan-

- ^{a)} Has literas ex apographo Viri dum vivebat Cel Theodori HASÆI, quod sorte fortuna ad manus meas devenit, tibi communico, tamen si haud omni ex parte exactas, dignas tamen, quas legeret posteritas; Ceterum, Literæ *Melanchthonis* ad quas hic respondet HARDENB. utraq; leguntur in Ep. ad Hard. D. 4. & D. 5. cum post

testantur animi tui vehementissimum dolorem, quem tamen spero proximas meas literas tibi neque peperisse, neque auxillē adeo. Scis enim me simplici studio ea saltem ad te scripsisse, quæ cum lacrymis hic quotidie cogor audire. Propterea te oro, vir omnium piissimè, quod facis, perge me amare, ego Te dum vivam, non desinam & revereri ex animo, & debito cum cultu venerari. Sed ita est, quemadmodum tu & erudite scribis & vere Hoc scil. Satan molitur, ut post tentata omnia, tandem Fratres non Cadmæos sed Christianos, cosque & doctissimos & piissimos, inter se committat. Sed non proficit malignus inter nos, modo in officio unusquisque pro sua statione permaneamus. Ego, si mea simplicitate auxili tibi dolores, tunc iudicio lapsus sum ex imprudentia, qui non didicerim, quibus verbis cum tantis viris sit loquendum. Certe studio & proposito pietatis falli non potui, qui discipuli munere functus, ea indicavi, quæ mihi videbantur quoquomodo in Præceptoris meritissimi ignominiam vergere, exultationemque lædere, vel coram Deo vel coram bonis viris, vel infirmis ecclesiæ membris, posse.

Rrrr 3

Ea

post scripto. Sed ipse tamen etiam PHILIPPUS ad has literas respondit d. 29. Martii in fasciculo epistolarum ad Hardenb. B. 7 & B. 8. Ceterum, notari debet Joh. CALVINUM nostrum, eodem fere tempore ad Phil. Melanchthonem conseripsisse Literas auro contra cariores, quibus eum ne latus apertum præbeat adversariis, neve meticulosus nimium Pontificiis quædam concedat, exhortatur, ac gravissimis argumentis in fide semel agnita constantiam urget, adeo ut, rigidiores quoque Lutheri affectæ & Calvinii adversarii, tamen has Literas & magni æstimare, & suis scriptis inserere, easque ad posteritatem transferre non dubitaverint. vid. *Conr. SCHLUSSELB. BERG.* Catalog. Hæreticor. Tom. XIII. pag. 645 & lq. Legitur vero ea inter CALVINI Epistolas, quæ Operibus ejus sunt adjectæ fol. 54. 55.

Ea in re quum spero nihil esse à me peccatum, non dubitem etiam de tuo in me animo bene sperare. Doli vehementissime & hodieque doleo, Tuum nomen, quod in ecclesia Dei semper audivit optime, nunc proscindi passum, idque à viris partim non malis, sed tuæ moderationis fontes non expendentibus, partim ut im- peritis, partim denique, qui fortasse alias videntur habere inclementiæ suæ causas. Et ego licet nunquam dubitaverim de animo & candore tuo, licet & ea meminerim, quæ inter nos sæpe coram contulimus de istis rebus, tamen præ pudore & parvitate ingenii mei ac ignoratione rerum sacrarum, nunquam ausus fui certe pronuntiare de tota causa, non nisi quia video ita variare optimorum virorum sententias.

Scio gravissimas esse causas, quare tu ac alii mei præceptores existimetis, hac moderatione esse utendum, scio prudentiam, studium, pietatem & necessitatem, deinde bonitatem in hac causa vestram. Ceterum, si alii graves viri non obstarent, tamen cogerer dubitare, quod hac via hacque moderatione perturbatis ecclesiæ rebus succurri possit, & vera stabili concordia. Nam nescimus quid moliatur Antichristus, rursus scimus, quid Christus præcipiat, quid infirma & senescens mater Ecclesia postulet, cui non poterit approbari illa concordia, nisi quis persuasum habeat perpetuo duraturam, & quod diserte possit Christo sponso suo approbare. Tibi hæc scribo, quem credo literas liberi hominis non damnare. Sed hoc addo, me nisi ex sacris literis, & tua sententia, vix velle, certe nihil posse sapere. Imo, me in multis magnis rebus malle desipere, quam cum magnis istis *αὐτοῖς* sapere. Quid enim ego habeo, si quid omnino habeo, quod non post Deum, meum Tibi debeam? Sed interim angit me animus cogitantem, ecquid licuisset rebus tam exculceratis vel tantillum concedere Papistis, qui etiam nihil de impietate con-

concedunt, sed conantur fucum facere ut abutantur simplicitate & candore nostro. Sphynx *a)* permittit articulum de Justificatione integrum; Quid ergo est, quod non castigantur impostores, qui totum mundum hactenus diversa doctrina & deceperunt, & hodieque pergunt decipere? Certe finem nullum facerent, nisi semel omnia sua restituerent, id quod non dissimulanter jactant: Si piissimæ tuæ aures possint perferre eas voces, quas ad me Brabanti scribunt, jurares, meros fucos quæri istis adversariorum promissionibus. Et, post Adiaphora concessa, nunc & Augustæ & Argentinx *b)* & per totam fere Germaniam aperta vi grallari. Quales viri sunt, cum quibus res nobis est, Domine? Legitur nobis *Islebi* epistola *c)*, in qua gloriatur, Philippum personam secum sentire, quæ res Papistas in spes maximas erigit, nostris nihil præter dolores & lacrymas parit, Epicuræis, quorum plena omnia, risum facit. Quid hic facias, mi anime! an jugum hoc cum illo viro trahes? an illum permittes tales jactare voces? Ego quidem tuo judicio permitto omnia, & juro Deum, me non audere improbare, quæ tibi tanto Viro probantur. Tamen, quod dixi, mihi non satisfacio, longe minus aliis, coram quibus te tuaque defendenda sumsi. Ago enim tuæ innocentix patronum quantum possum maxime, quo

a) Ita *Interim* illud *Augustanum* ordinario appellabatur.

b) Conf. SLEIDAN. Historiar. lib. XX. & XXI. à fol. 374. 381.

c) Jo AGRICOLA *Islebius*, uti fuerat Antinomorum Pater, ita nunc ad id conductus auctor dicebatur cum duobus Pontificiis libelli illius *Augustani*, quem dicunt *Interim* nisi quis potius judicet *Pflugio*, *Sidonio* & *Agricole* hanc causam commendatam fuisse ab Imp. ut eum *Librum* proprie à *Lovanienfibus* compositum, recognoscerent ac comprobarent, quo eundem tanquam ab iis confectum publicaret, ne gravarentur Protestantes suscipere librum ab exteris Theologis Germaniæ Protestanti invisis concinnatum. v. HEUM. sylloge nov. dissert. P. II. p. 129.

quo nomine multis non placeo. Sed hæc parum ad me, modo Deo nostro omnia approbemus.

Comes *Albertus* (scil. Mansfeldensis) videbatur offensus nonnihil, quod diceret, se non scripsisse te pecunia corruptum, sed monuisse ^a), ne corruptionem ullam ab illo aut alio permetteres. Illius tamen animum satis placavi. Persuasi etiam, non esse nullas causas, quæ vos ad moderationem vocent, & visus est mihi rationes non prorsus spernere, etiamsi mallet apertè confessionem, & (si necessitas coget) discessionem, quam ullam permissionem, quæ cum infirmorum scandalo constaret. De Judicio viri tibi sententiam permitto, de pietate illius nihil equidem dubitem. Comes *Christophorus* (scil. Oldenburgicus) totus est tuus. Is existimat te rectè facere, qui scholæ & ecclesiæ cum primis consultum cupias, etiamsi vereatur, has nos minimum promoturas. Habent illi viri alia consilia, quæ ubi per Dei gratiam continget colloqui, ex me audies. Utinam omnia in honorem Dei & Ecclesiæ utilitatem spectent!

Quæ hic addo, nescio ex quorum literis & aliquot hominum clamoribus scribo, Volo enim ingenuè tecum agere, sed tecum; apud alios alia mihi de te vox. Ajunt, te alicubi scripsisse, te non recusare *servitutem ferre in omnibus, modo doctrina pura retineatur* b). Eam illi

a) Ita enlm MEL. in Ep. cit. Comes Albertus scribit me à Julio (scil. Pflugio) pecunia corruptum esse Hanc falsissimam calumniam refutare possum ipsius Julii & totius aule testimonio. teque oro, ut me excuses.

b) Sic ad Jo. Aepinum scripserat PHILIPPUS. Sed servitutem in adiaphoris potius ferendam esse & Pastoribus & populo censeo, quam ut deferantur ecclesiæ, non cogitans quam in ecclesia nulla ferenda sit servitus spiritualis, quamque non deceat ecclesiam nec in doctrina nec in ritibus attemptare falso cœtui vid. GREV. in vita Aepini pag. 64. Sed &, idem colligitur ex quam variis aliis Ph. Melanchthonis Epistolis cum publicis tum privatis, quod ita rationes suas subduxerit.

illi vocem nimis servilem judicant. Ego existimo non mala esse suo loco scripta, ut à te scripta esse non dubitem. Dicunt autem, doctrinam non posse manere illibatam & integram, si ceremoniæ papæ adnectantur: In doctrinæ puritate oportere Dei cultum (in quo ejus honos vertitur) primum locum habere. Deinde, multum interesse, dicamusne, nos solo Christi merito justificari, an verò fide sola? addi multas ceremonias a), quibus si non saltem insit imaginatio aliqujus justificationis, tamen ea in usu fuisse apud Papistas, &, quum ille nos in regnum suum revocet, non dubium esse, quin talibus nugis moliatur rursum puriorem conspurcare doctrinam; dicunt, corrumpi totam massam exiguo fermento. Et, quæ prius essent libera relicta (utinam in totum semel ablata) tunc rursum effici ornamenta Antichristi: Præterea, rem nobis non cum infirmis esse, quibus inservire debemus, sed cum deplo-ratis hypocritis & desertoribus veritatis proditæ; quibus si deseramus, nos multos offendere infirmos, neque nos posse in ullis scholis aut paucis ecclesiis docendo tantum ædificare, quantum per universam Europam destruimus. Ita contristari Sanctum Dei Spiritum, quo sit obsegnata ecclesia, ita piorum causam malam, diaboli ac suorum bonam fieri; Et, Cæsarem non hoc moliri, ut aliqua saltem ferventur, totum *Interim* vel-le servari, neque permittere mutationem in minimo Jota, donec totum Papismum restituat.

Hæc qui clamant, Domine, si non omnia, certe aliquid dicunt. Nam cum jam in Phrisia Orientali essem proxima septimana, vidi illic minacissima Ediêta b) Cæsaris Dictato-

S s s s

ris

a) Cum exemplar, ex quo hæc depromimus, hic solum nobis ac verba referat hiantia, inde non satis accurate hæc imprimi potuerunt, ita tamen ut quod tendat Hardenbergius, sit liquidum

b) conf. *Hist. nostr. Reform. Belg.* § LXI. p. 106. & EMM. rer. Frisic. hist. L. LIX. fol. 936-937.

ris Germaniæ, qui nunc ferrum nunc aurum videtur in manu habere, ut aut cogere aut corrumpere possit. Eheu, quam inde placita plane sanguine humano conscripta! *Nisi ad minimum Jota totum Interim servent*, hoc est, ni novum interitum recipiant, mox se excisurum esse totam ditionem. Horrenda sunt hæc & nimis trita oculis mihi visa. Eadem nunc sunt in Germania. Quid itaque existimandum nobis de vestris Principibus, qui, si tales essent quibus vera religio curæ esset, & ex animo pietati studerent, tamen non putandum, Cæsarem illis permitturum ut quidquam habeant peculiare. Abuti poterit operâ illorum; Ut vero illis scintillam permittat veræ religionis, id multi magni viri existimant, non sperandum esse.

Ego pro stupore meo minus fortasse hic video, Gemo tamen & horreo ad multarum rerum cogitationem. Si auderemus profiteri omnia, quæ hætenus, & eadem libertate, cum eum videmus adhuc ferrum in manu habere, ac Domino permittere possemus eventum, nihilque moveri nos sineremus hominum aut minis aut pollicitationibus, nosque & scholas & ecclesias nostras Deo committeremus, haud dubie citius nos precantes exaudiret, & faceret cum benedictione eventus. Verum est, in Germania ecclesiæ vastatæ sunt & desolatæ, sed, hoc citius evocabunt miserorum hominum gemitus Christum in Judicium. Si ita comparati essemus, ut scopus sit cervices nostras feriundas præbere non dubitemus, nimium maximum cauterium animis adversario- rum inureremus. Sed nihil futurum existimant plurimi, quod nostra bonitate tales bestias nos placaturos plerique speramus, sed magis irritatas esse hætenus nostra conniventia. & ita se meliorem causam habere existimant, si quid iis concedatur, nostram vero pessimam esse, qui concedamus. Itaque, orandum Dominum, ut contra hanc mundi potentiam & regnum Satanæ non
 aile-

afferamus ambigua consilia, sed confidenter pugnemus cruce D. N. J. C. hoc est, patientia & fiducia, ita de adversariis nos gloriosos triumphos ducturos, certe pulciores, quam si opibus & armis superassemus.

Hæc non mea sunt, Domine, quanquam mihi multas absument cogitationes, sed sunt aliorum gravissimorum hominum, quorum sententias ut non prorsus damnare possum, ita & tuæ moderationis fontes diligenter perpendo, & video, neque te neque hos magnis causis destitui. Det Deus, ut ea quæ meliora sunt sequamur. O Deus, Tibi derelictus est pauper, orphano tamen & pupillo eris adjutor! Ne proicias nos in tempore senectutis, quia virtus nostra defecit nos, doce nos. Amen.

E.

EJUSDEM Ep. ad *Canonicos*
BREMENSES. 1560.

Est Apologetica, adversus Rolwagii Syndici Bremensis accusationes ad Georgium Archiepiscopum delatas. Confessionem fidei de S. Eucharistia edit, eamque illustrat. Quid in reliquorum sententia desideret ac desideraverit, exponit. De Belmero Consule quadam monet. A seditione alienum animum prodit, seque benevolentia Archiepiscopi commendat.

Clarissimis Viris Dominis vere Reverendis Capitularibus Metropolitani Collegii in inclyta Brema Patronis suis Colendissimis.

Reverendi viri Domini Patroni observandissimi; Legi, Illustrissimi & Clementissimi Principis nostri literas ad vos datas, ex quibus colligo, qua vehementia Doctor *Rolwagius* a) me apud

Ssss 2

Cel-

a) Erat Joh. *Rolwagen* ea tempestate Syndicus Bremensis, sed qui savebat partibus *Ubiquitarum*, qui tantas, tum
in

Cellirudinem suam deformaverit, nomine et (ut videtur mandato Senatus hujus *a*) Ad quæ ego simpliciter & vere respondeo, „ me nunquam negavisse præsentiam corporis Christi in Sacra Cœna, sed eam opinionem, „ quæ fictam & periculofam corporis Christi ubiquitatem *b*) implicat, ex officio reprehendisse, vos alioquin testes esse potestis, quæ perpetua mea fuerit „ doctrina de sacratissima Cœna Domini. Docui enim & doceo, quod quotiescunque Sacramentum Domini in Ecclesia percipimus, mortem Domini annunciantes & gratias agentes, vere nos in sacramento participes fieri Corporis Christi, in quo fuit pro nobis victima, & ve-

re

in ecclesia tum in republica fuscitabant turbas, nec prius ab iis remittebant, quam *Hardenbergius* urbe exire iussus esset, quamvis etiam ne tum quidem cessarent summa imis mittere.

- a*) Per *Senatum* hic intelligi debet ea Senatus civici pars, quæ *Hardenbergio* infesta erat, quæque dein, cum *Hardenbergium* expulisset, ipsa quoque, fugante eos nemine, sedes suas relinquere, sique abinde proripere, dulcissimamque patriam gravissimis periculis exponere non dubitavit, licet Deus, quæ ipsi cogitabant mala, in bonum converterit, quod ex Historia illorum temporum constat.
- b*) Ex hiis saltem colligitur, quam plane immerito fuerit accusatus *HARDENBERGIUS*, quasi à doctrina Confessionis Augustanæ recederet, aut erroribus Sacramentariis quos ita dicebant, fuisset addictus. Cum enim ne *yeu* quidem nec in *Confessione* nec in *Apologia de Ubiquitate corporis Christi* reperiretur, & concionatores tamen *Bremenses* eam omni conamine invehere vellent, atque pro ea tanquam pro aris & focis dimicarent, facile patet quam *Hardenbergius* ei commento semet opponendo, irritaverit equidem crabones, non vero a doctrina ab Evangelicis, imo ne quidem à Lutheranis moderatioribus recepta deviaverit; Ut merum φιλοεικας studium in causa fuerit, quod *Bremenses* tanto cum æstu ac fervore adversus ipsam essent animati, dum, qui moderatiora sentiebant, temporum cedere, atque tranquilliora expectare fata debebant.

re bibere ejus sanguinem, qui effusus est in remissionem peccatorum nostrorum. Et eam corporis Christi præsentiam agnosco, quam fide verbi consequimur in legitimo usu Sacramenti, & quatenus essentia suæ præsentia suo ritui adest æternus filius Dei patris, qui in unitatem personæ naturam humanam, h. e. rationalem animam & humanum corpus assumpsit Credo item totum hominem, interius Spiritu per fidem, exterius autem per Sacramentum seu sacramentaliter, corpus Domini percipere. Credo quoque & doceo species panis & vini esse corpus & sanguinem Domini, non naturali sua substantia, sed quia media illa sunt sacramentalia, quibus vere efficiamur participes & membra sociique corporis & sanguinis Christi. Sed quoniam hæc mysteria fidei, ideo fide quoque percipi debere, quoniam quæ ibi præcipua sunt, videri, gustari, tangi & sentiri non possunt. Et proinde doceo, Christum propter hanc sui communicationem cælum naturaliter non relinquere, sed per verbum institutionis & Spiritum S. omnia hæc perficere. Hanc doctrinam ex me Vos a) & tota Ecclesia semper audit, quid vero ipsi (id est, reliqui Concionatores Bremenses) de hac & aliis rebus doceant, satis constat. Neque statui illos hic ullo modo accusare, dies declarabit, quid quisque quæsierit & docuerit. Quod verò attinet ad horridiora verba, quibus in Concionibus abusus esse dicor, id ego totum ad vestras conscientias & cognitionem totius auditorii refero Coactus sum aliquoties leniter respondere adversariis, qui neque modum ullum neque rationem conviciorum suorum b) statuunt. Et, quum aliquando

S s s s 3

esset

- a) Erat enim *Hardenbergius* capituli Bremensis, in æde cathedrali Minister Evangelicus, quique ad eo non tam civitati tuberat, quam Archiepiscopo & Capitularibus.
- b) Quantis vero convitiis optimum *Hardenbergium* prociiderint reliqui, colligitur ex *Historia motuum* illo tempore in civitate & ecclesia Bremensi suscitatorum, quam propediem ex ipsis authenticis rerum documentis hausam publicare constituimus.

ellet referenda hujus infelicis tragædiæ inchoatio, coactus fui recitare non autem lacerare Consulis *Belmeri* nomen e), qua in re nullum me piaculum commisisse, illumve ulla injuria affecisse existimo. Quod autem mihi de seditione objicitur, novit Deus, quod ego ad seditionem causam nullam neque dedi, neque unquam dabo per Dei gratiam; Scio enim, cujus Spiritus filium me esse oporteat, qui certe non est seditionis, sed pacis auctor. Sed quum quotidie Sacra doctrina magis ac magis corrumpitur & Christi gloria quasi per meum jugulum violatur, vos ipsi judicate, an expediat, ad hæc semper connivere & relinquere miseras popularium conscientias dubias, perplexas & suspensas? Scitis tamen me multa premere, & ad tam multa & frequentia convicia vix raro respondere, & dabo operam ut servem justam mediocritatem. Dolet autem vehementer mihi, quod ita sum deformatus apud Clementissimum Principem nostrum, cujus Celsitudini, uti me ipsa veritate dignemini excusare, submisisse & humiliter oro. Bene & feliciter valete & Christi Domini veritatem pergite vestra opera & intercessione propugnare, meamque innocentiam & calamitatem miserandam, pro eo ac poteritis defendite. Sic nos Deus adjuvet, & ejus Evangelia. Raptim, sed cum summo animi dolore, ex ædibus nostris 1560. 27 May. Reverendæ vestræ dignitatis Minister.

Albertus HARDENBERG *S. Theol. Doctor & Professor in Metropolitana ade Dominica Brema.*

Num.

e) Is erat Luderus BELMER Consul Bremensis, qui tanto cum fervore semet Hardenbergio opposuerat, atque *Timanni Amsterdami* partes sectabatur, ut quoque *Farraginis Timanniana* causam in se publice susciperet, & quoscumque qui se ei opponerent pro sacramentariis habendos esse assereret. &c.

Num. I V.

Ad Alb. HARDENBERGIUM Epistolæ
plurimam partem ex Mss. editæ

A.

Mart. BUCERI Ep. ad

Alb. Hardenb. 1549.

Ecclesiam peregrinorum Londinensem ipsi commendat, atque ut pium quendam V. D. Ministrum illis mitteret hortatur. Quanam ejus de Eucharistia sit fides & qua formula verborum eam exponi velit, explicat. Hardenbergii moderationem laudat, ac petitionem suam de mittendo ministro repetit.

Gratiam, consolationem, & robur precor tibi a Patre nostro cœlesti per Dominum nostrum Jesum CHRISTUM, augeri tibi quam amplissime, frater venerande & fortissime. Scripsi ad te ante mensem, ut Germanis qui habitant Londini mitteres concionatorem doctum ad regnum CHRISTI, & disciplinæ CHRISTI studiosum. Literæ illæ num tibi sint delatæ, qui nihil rescripsisti, incertus sum. Volui itaque rursus scribere, & te orare, ut nostratium hominum hanc curam suscipias, præmonui illos de vero Evangelici Doctoris officio: præmonui de disciplina, sine qua nullus fidelis CHRISTI minister tranquillo animo potest ministrare. Præmonui de Catechismo. Illi pollicentur se velle jugo Domini penitus subdere: & Ministrum fidelem CHRISTI duplici honore prosequi. Sunt viri tales, quibus debeo fidem habere. Te itaque in Domino rogo & obsecro, quamprimum poteris, mittas aliquem, qualem tu ipse possis probare. Lingua vestrare opus est: sunt enim hi Germani, omnes fere interioris

oris Germaniæ homines. In præfenti vero persecuti-
one *a)*, quæ apud vos sævit, existimo te facile qualem
petimus inventurum. Non absterreat vero te, si quid
audivisti de nova concussione in hoc Regno: neque
moveant te vulgares rumores, qui veris falsa multa
solent admiscere

Si frater, quem mittes, Scripturæ verbis in explica-
tione mysterii Eucharistiæ uti consuevit, hoc gratior
erit, ut agnoscat, Dominum se nobis tradere in Eucha-
ristia, sicut in Baptismate, traditione & communione
qua nos facit membra sua, quam communionem sola
& viva fide, nulla ratione hujus seculi percipiamus.
Pane enim & vino non aliter utitur hic Dominus, quam
aqua in Baptismate. Quare hæc symbola in sua natura
invariant inmutata, sicut aqua in Baptismate. Nec enim
Dominus symbolis, sed discipulis dixit: *Accipite &
manducate.* Symbolis igitur nec includitur, nec affi-
gitur pani corpus Domini: sicut nec Spiritus sanctus
statui oris Domini, cum insufflans in discipulos hunc
illis tradebat; Exhibitiva modo signa hæc sunt. Si ita-
que CHRISTI veram communionem, quæ augeri in
nobis semper, dum hic a Domino peregrinamur,
necesse habet, agnoscimus & in Eucharistia exhibere
reipsa, sed addimus, SOLA FIDE & viva recipien-
dum, & symbola relinquimus prorsus immutata, non
video, quid superstitiosæ cogitationis non sit exclu-
sum: nec video causam ullam disputandi de loco
cœli, in quo regnat CHRISTUS. Fides enim CHRI-
STUM suum complectatur, & eo fruatur, vereque
manducet & bibat, nullis locis, intercapedinibus nul-
lis, vel juvatur, vel impeditur: multo minus virtus
CHRISTI, se nobis suis membris communicantis.

Hanc simplicitatem video placere omnibus, qui
mysteriis suam reverentiam deferunt, & disciplinam
CHRI-

a) Tempora indigitat *Interimistica.*

CHRISTI amant. Sed nihil scrupulosius agi cum quodquam velim, qui non adimit nobis membris Christi CHRISTUM, caput nostrum, & cœnam CHRISTI nobis non exhibet sine CHRISTO. Est enim in medio nostri, non ut Deus tantum, sed etiam ut Mediator, qui nostra vota reddit efficacia, ubicunque in nomine ejus convenimus. Et quicunque manducat carnem ejus, & bibit sanguinem ejus, manet in eo, & ipse in illo. Hanc Domini mei præsentiam & conjunctionem nemo mihi auferat, & facile de cæteris rebus convenimus. Sed hanc meam fidem nosti pridem, & audio te mira dexteritate intercessisse & effecisse istic, ut illi qui de symbolis loquuntur adhuc durius, mitiores se nunc præbent: sitque pia inter ministros consensus. Quod scripsi hac de re nunc, in causa est, quia à me petitur concionator: optarem talem mitti, qui mysteriorum reverentiam, qua sine disciplina & communio fratrum in CHRISTO restitui non potest, habeat cordi. Opto te cum tuis omnibus rectissime valere, atque cuncta mundi pericula evadere. Amen. Cantabrigiæ 22. Octob. Anno 1549.

MART. BUCERUS tuus.

B.

Tilem. HESHUSII Ep. ad

Alb. Hardenb. 1556.

Se amicitia Hardenbergii commendat, eique suum notificat infortunium, in dimissione à munere ecclesiastico Goslarienti. Propriam suam cum orthodoxiam tum zelum laudat, suamque operam desert Ecclesia, si cui per Hardenbergium denuò commendari possit. &c.

S. D. Reverendè & clarissime vir, patrone colende.
 Et si inter nos scribendi officium aliquamdiu est intermis-

Tttt

mis.

missum, quod uterque nostrum incommoditate loci in quo hæctenus vixi (si tamen hoc est vivere, in magnis ærumnis esse) & tabellariorum penuria excusare potest: tamen certò scio amicitiam nostram opera doctissimi & optimi viri *Nicolai Buscoducentis* felicitis memoriæ, inter nos conciliatam & utriusque vera benevolentia & pari studio pietatis & salutaris doctrinæ auctam & confirmatam, non modo non dissolutam, sed ne lasam quidem esse, imò ætate stabilitam esse spero & statuo. Nam inter bonos & recti judicii homines & sanctæ religionis pariter studiosos, quicumque etiam casus inciderit, solet esse perpetua animorum conjunctio.

Ut autem hoc nostrum diuturnum silentium fuit ingratum, ita nunc me insigne beneficium ab hoc adolescente accepisse puto, eo quod suam ad vos professio- nem mihi indicarit, & officium perferendi literas detulerit. Ac facere non possum, quin tibi, mi Alberte, dolorem meum exponam, quo nunc exerceor, non tantum eo, quia in versu dicitur: *Est aliquid fatale malum per verba levare*, sed multo magis ideo, ut me & hanc Ecclesiam, quam homines sacrilegi fraude & scelere perturbarunt, consilio & precibus juves.

Cum autem totum negotium brevi epistola comprehendi non possit, tantum hoc dicam quod rei caput est; Docui triennio in hac ecclesia salutarem doctrinam de Filio Dei; sed sexto die Maji severè & crudeliter mandavit Senatus, ut à munere docendi abstinere, & amovit me atrocibus verbis ab inspectione hujus Ecclesiæ. Tanta est autem impudentia horum hominum, ut quanquam me intempestive rejecerunt, tamen nullam causam indicarunt. Ac ne possunt quidem. Nani habeo bonam conscientiam me bonam militiam militasse. Quod veram & salutarem doctrinam de filii Dei incorrupte & pure docuerim in hoc cœtu, & quidem perspicue & non sine fructu, hostes mei testantur. De in-

integritate vitæ etiam ab hostibus testimonium peto, præterea tanta diligentia legi in schola, & docui in templo, ut nullo die à laboribus publicis sine gravi causa cessaverim. Qua igitur impudentia, quo scelere Senatus me nunc pellat in exilium, & perturbarit hanc ecclesiam, & contristarit Spiritum Sanctum in multis piis, tu facile æstimare potes. Intellego autem, inde natum esse odium mei, quod in ministerio nolui ad aliorum affectus alludere, sed potius taxavi acriter impietatem utriusque consulis, nec passus sum me corrumpi muneribus. Semper igitur homines scelerati quæsi-verunt occasionem me ejiciendi. Et, ne fallerentur, beneficiis sibi adjunxerunt quosdam ex nostro collegio, qui cum sint indocti asini, & impii pastores, tum etiam turpissimi sunt adlentatores consulum, & clam me calumniis apud Senatum detulerunt, fictis exquisitis mendaciis, ut impium consilium consulum juvarent.

Ego vero hanc contumeliam & æumnas præsentî animo fero, & consolor me promissionibus Christi, *Beati estis cum maledixerint vobis homines propter me.* Vehementer autem dolco perturbationem hujus Ecclesiæ. Nam impii nunc lætantur. Pius cœtus luget, & horribilis odii semina sparsa sunt inter concionatores qui adulantur consulibus, & homines pios, qui me studiose audiverunt. Oro autem filium Dei samaritanum, ut hoc triste vulnus sanet, & authorem puniat. *Philippus* ad me scripsit ingentem consolationem, & jussit ut statim ad se veniam. Spero igitur me *Witebergam* cum conjuge & filio profecturum esse. Ac precor filium Dei ut me regat & defendat. Cumque mihi nunc propter confessionem veritatis & fidelitatem quam in ministerio Evangelii præstiti, in exilio sit vivendum, deferam meam operam Ecclesiæ. Ac, si tibi cœtus pius notus est, qui mea opera uti vellet, potes ad me scribere, & literas mittito vel ad *Philippum* præceptorem vel Ve-

faliam ad meum patrem Gosfridum Hesbusum, bene vale;
clarissime vir & rescribe. postridie της πεντεκοστης. Goslarix.

Tuus ex animo

TILEMANNUS HESHUSIUS. D.

C.

Herm. HAMELMANNI a) Ep. ad

Alb. HARDENB. 1558.

De Propositionibus suis Rostochiensibus quadam monet, ad captandam Hardenbergii benevolentiam. Se cum Ph. Melanchthone consentire docet, imo etiam dissentientes facile ferre testatur. Christophori Comitis Oldenburgici favorem sibi per Hardenbergium expetit, ac se magnopere Alberto commendat.

Salve vir Reverende & Clarissime. Existimo te meas propositiones quas defendi in *Academia Rostochiensis* & vidisse & probare, nam relatum habeo, quod te ad Electorum scriptum b) referas, & nihil aliud nisi Ubiquitatem corporis & Transsubstantiationem impugnes, nec aliud ego ago, & scio meas positiones nihil remotius ab Electorum scripto habere, quarum etiam duo vel tria exemplaria in vestra sunt urbe. Nullum nunc ad manum habeo, alioqui tuæ pietati unum transmitterem, nam in istis fere comprehendî totam doctrinam, quæ in me olim condemnata est à Juliaticis, dum ex Bleveldana ecclesia ejicerer. *Philippus* non videtur improbare meas

posi-

a) *Hujus & superioris Epistolæ Αυτογραφον* in scriniis meis servo. Patet vero ex hisce atque similibus Literis, & quanta fuerit Hardenbergii in ecclesia auctoritas, & quam hi tales, qui tamen insensissimi erant Hardenbergii hostes, quod evenus docuit, ipsi tamen adulati fuerint, dum ejus commendatione videbantur indigere.

b) *Electorum scriptum*, est *Recessus* ita dictus *Frankofurdien-sis* A. 1558. de quo STRUV. in Hist. Eccl. Pal. p. 63. SALIG. in Hist. A. C. T. III. p. 363 sq.

positiones, nec ego etiam ab ejus sententia statui recedere. Quod vero ad me attinet, Vir clarissime, si maxime mihi cum aliquo dissensio, vel disputatio esset de uno aliquo articulo doctrinæ, tamen si de reliquis articulis mecum recte sentiret, nihil certe causæ haberem, cur me plane ab ejus consortio alienum facerem. Alius enim scænum, alius argentum super unum fundamentum adstruit. Sed hæc hæctenus, quæ à te, non malo ut arbitror animo, cum sint ex vero candore profecta, capiuntur.

Opinor te nuper literas ad *Albertum Buschium*, isti juveni enim id in mandatis dederam, tradidisse, & quoque supplicatorias literas meas, quas apud te reliqui, transmisisse inclyto Comiti *Christophoro*, & certo optare scire, quid in hac causa per Generosissimum Comitem effectum est. Quare à te de his singulis amicis responsum peto, rogo, ut vere existimes *Hamelmannum* tibi & symmystis optima quæque cupere & felicissima precari; Si vero quædam adhuc in me & in meis scriptis, dictis vel factis desiderares, faceres certe gratissimum, si mihi indicares; Is enim sum, qui pias piorum admonitiones vel potius reprehensiones libenter fufferam & amicissime excipiam. Vale cum bellissima uxore in Christo feliciter, & salutat te noster *Chytraus*, Dominica 3. post Trinit anno 1558. tumultuante admodum.

Tuus HERMANNUS HAMELMANNUS
Licentiatius.

Sed hoc fere neglexeram, de meo statu si forte certior fieri cuperes, hoc tantum significare possum, nihil in eo actum esse, tantum quod intercessione Philippi & aliorum excellentissimorum hominum mihi clementem audientiam petam apud Principem, & reconciliationem cum Vlateno. Quid sit futurum, expecto.

T t t t 3

D.

D.

Pauli EBERI Prof. Witeb.

Ep. ad A. HARDENB. 1550.

Prior Epistolæ pars meris humanitatis & officiorum protestationibus absolvitur. De Bremenli & de Meppenli quodam ab Hardenb. sibi commendatis scribit. De Rodolpho (Munchausen) commemorat, ejusque mores laudat. Scriptum quoddam suum mittit. Salvare jubet Henricum quendam, qui in canobio virginum apud Bremenfes docebat.

S. D. **D**ici non potest, quam gratæ mihi fuerint literæ tuæ, Rev. D. Doctor, quod ex illis intellexi, te, cujus ego amicitiam merito plurimi facio ut viri ornatissimi excellenti eruditione & virtute, meam non adspernari conjunctionem, imo eam etiam expetere, quod, quam conveniat, & quam te deceat, tu videris, Ego certe me meo pede metiens, nihil in me comperio, quod ullo modo conferri cum his laudibus ac egregiis donis queat. Quare mihi erat magis conveniens tuam ambire benevolentiam, quam, cum tu ultro offeras, est, quod vehementer gaudeam, & tibi merito gratias agam, quod me pusillum & abjectum, ipse, ut corpore major, ita & ingenii & spiritus donis ornatior, non dedignaris invitare in socium amicitiae, quod ego quidem promissimo animo tecum in eo, sed nequaquam æqualitatis jurei, sed ita, ut ego sim tibi subditus, obnoxius ad omnia officia, ad quæ me ipse merito tibi obligo & offero, quibus si voles uti, cognosces me tui studiosissimum esse.

De quibus ad me scripsisti, sic habeto, *Bremenli* me officia mea detulisse quæ sibi experietur semper promississima esse propter tuam inprimis commendationem, quæ apud omnes pietatem amantes merito valere debet plurimum. *Meppenli* aliquamdiu mea mensa usus, mihi que propter excellentem doctrinam, pietatem &

& modestiam percarus fuit, sed cum vereretur, ne sumtus majores cogerent ipsum citius justo ex hac schola discedere, meo consilio quæsit viliores mensas, semper autem conquectus est de imbecillitate corporis propter affectum ventriculum, egoque ipsi aliquoties hortator fui, ut de studiorum assiduitate, quam experiebar valetudini officere, remitteret nonnihil. Credo eum post paucos menses petiturum esse testimonium suorum studiorum publicum, quod si faciet, ego, cum jam fungar Decani officio, nulla illi opera, commendatione aut studio deero. *Rodolphus a)* jam ferme annum domesticus mihi est conviva, quem propter judicii dexteritatem & facundiam & pietatis studium & modestiæ, antea quoque dilexi, sed nunc cepi artius complecti, postquam & tua commendatio accessit, & cognovi illum tibi necessitudine quadam conjunctum esse. Illis omnibus, si postea scribes, tute auctor esse poteris, ut audacter me compellent, si qua in re sua, mea vel opera, vel quocunque officio sibi opus esse intelligant. Non fallam fidem tuam, quam tu pro me apud illos interpones, sed efficiam, ubicunque potero, ut metui observantem & studiosum esse cognoscant. Mitto hoc tibi opusculum quoddam nostrum pueris scriptum, & indignum, quod in eruditorum manus perveniat. Sed, cum legantur etiam alia passim hoc non multo meliora, poteris etiam meas has nugas patienter percurrere.

Cupio puerorum studia quoquoinodo excitare, ideo dum talia distabam publice, accesserunt postea flagitatores multi & assidui, quorum ego auctoritatem nequaquam

a) *Rodolphus* ille est *Rud. MÜNCHAUSEN*, quem deinde 1560 regidores Lutherani *Rostochio* expulerunt, sed qui, aliquot annis post, apud *Bremenenses* multa cum laude verbi ministerio functus est. Conf. *Zach. GRAPIUS* in *Rostochio Evangelico* p. 305. & 383. *SCHUTZIUS* in *Vita Chytræi* P. I. p. 200. *GREVIUS* in *Vita Pauli Eitzenii* pag. 69. 70.

quam detrectare salvo officio poteram, qui obtinuerunt tandem, ut meam stultitiam publicatione hujus puerilis laboris omnibus eruditis proderem. Deus te ecclesiæ Christi incolumem conservet ac tueatur adversus Diaboli ac hypocritarum insidias. Saluta tuos collegas & imprimis optimum senem *Henricum* (supra scriptum fuit Nicolaum,) nisi fallor, Euangelium docentem in cœnobio Virginum, cujus mihi doctrina & humanitas olim in communi mensa D. Philippi cognita ita hominem conciliavit ut ejus amorem non antequam vitam, depositurus sim. data Wittenb. d. 28. Maji 1550.

PAULUS EBERUS.

E.

EJUSDEM ad EUNDEM.

1551.

Gratulatur sibi de Hardenbergii amicitia. conqueritur de calamitate temporum, & cumprimis de hostili manu ecclesiæ adhuc imminenti. De Turcarum potentia, de anabaptistarum factione, & de metu Concilii. Augustanos quosdam concionatores & alios Suevicos expulsos refert. De Stancaro. Adversus hæc mala solatur & pie quadam monet. Philippi constantiam iu ferendis malis & singularem in vita temperantiam laudat. De Ant. Barnsio Anglo itemque de Rodolpho. Se Anglis commendatum latatur, reliqua Deo committit.

S. D. **B**inas a te literas diverso tempore scriptas accepi. Rev. & eruditissime D. Doctor, quæ quantæ mihi voluptati fuerint, dicere non possum. Gratissimum enim mihi, & non cum amplissima aliqua fortuna commutandum est, quod mihi datum video hære in aliqua parte amicitiaæ tuæ, quam merito multis de causis maximi facio, præsertim cum illa conglutinata sit consensu cælestis doctrinæ & invocatione ejusdem Filii Dei, quem

quem toto pectore oro, ut te suæ Ecclesiæ incolumem & valentem conservet, & hanc nostram conjunctionem faxit durare ad æternam cum ipso conjunctionem, sicut ipse in postremo agone oravit pro suis discipulis & eorum auditoribus, *ut unum sint in ipso.*

Intellexi autem ex scriptistuis, te perturbatum esse, quod quidem mirum non est. Ejusmodi enim nunc sunt tempora & mores, & tanta impendent pericula, ut si quis non afficiatur vehementer, illum aut malitiose contemnere ecclesiæ adversitates, si intelligat, aut si non intelligat, stupidum prorsus & aliis vel curis vel spebus ebrium esse necesse sit. Nos quidem & coram cernimus, & audimus atrociam. Nam conflictamur jam cum initiis famis, quam augeat hominum malitia, non agrorum malignitas. Deinde in vicinia adhuc cernimus fumum, & sentimus ad nos volitantes favillas incendiî bellici, cujus restinguendi, etsi aliqua nova spes nobis hisce diebus ostensa est, tamen metuimus, ut aliqua pax fieri possit in tanta canonicorum insolentia, qui videntur urgere obfidionem jam eo confidentius, quod existiment inclusos rerum necessariorum penuria laborare cepisse. Deus ecclesiæ vastationem clementer avertat, & bellandi cupidos saturet sanguine externorum hostium, qui jam magna vi impressionem facere in hospitia ecclesiæ Christi dicuntur. Nam Ungariam à Turcis infestari certus jam rumor est, & in Aultriam quoque ascendere magnos exercitus, ita ut rex Romanus auxilia Germanorum Principum sollicite expetat. Classẽ quoque Turcicam dicunt oram Italiæ & Siciliæ non leviter carpere, & si adhuc expectatur Traguti Africi reguli classis adjungenda cum Turcica. Audivimus etiam quosdam tumultus ortos in Belgica à factione Anabaptistica, quæ si fieret potens & vellet progredi ulterius, profecto magnam vastationem efficere in hac voluntatum fluctuatione & exulceratione posset. Instat etiam Concilii metus, cujus, si modo ali-

V v v

quod

quod celebrari; per bella quæ in Italia jam exaruisse feruntur, poterit, quis sit futurus exitus, & quam atrocia decreta, facile conicere quisque non prorsus fatuus potest. Et illo iudicio finali non expectato dicuntur certe concionatores omnes ex *Augusta* & aliquot aliis ecclesiis ad Podamicum lacum & *Suevia* expulsi, cum hoc interdicto, ne intra fines imperii sese contineant. Inter hæc tanta mala externa & interna, quæ ecclesiam terrent, etiam exortus est in Sarmatia novus subtilis Doctor, (*Stancarus* scilicet) qui articulum justificationis hætenus magno consensu in his ecclesiis simpliciter & uniformiter traditum convellere impudentissimis scriptis conatur. Hæc tanta mala & alia, quæ tu haud dubie plura vides, & attentius perpendis, intuiturus, non valde commoveatur & posteritatis vicem doleat? Sed, mi carissime D. quid facere aliud nos imbecilles & miseri homines possumus, quam ut gemamus cum ecclesia, & deploremus primum ac emendemus nostra peccata vera conversione, deinde etiam pro suo quisque loco ac officio simus vox clamans in deserto, hoc est, simus, hortatores iis, qui circa nos sunt, & à quibus exaudiri possumus, ut idem faciant ipsi quoque, & deinde simul vota ac preces nostras prosternamus ante Deum unà cum Pontifice nostro, per quem deferentur preces nostræ, & interpellantem pro nobis, habemus fiduciam accedendi ad thronum gratiæ; & postremo simus firmo & tranquillo animo, ad ferendum ea, quæ Deus cuicunque in hac communi ecclesiæ exploratione ac castigatione perferre voluerit?

Sed hæc tu pro tua pietate & sapientia multo rectius intelligis, quam à me scribi possunt, quæ tamen ideo à me adjecta existimes, ut meum cor excitarem ad periculorum considerationem & curam & diligentiam quærendi remedii. A te vicissim summa cum animi gratitudine accipiam, quamcunque medicinam in his tantis malis mihi ostenderis. D. PHILIPPUS in his tantis procellis est
bene

bene erecto animo, qui haud dubie divina ope fulcitur, non alioquin valiturus contra tot acerbissimos ictus, quibus ipse non publice modo, sed & privatim sæptissime concutitur, ut valde mirer, eum sustinere tantos tot simul ingruentium malorum impetus posse. Ipse verum suo exemplo facit dictum Christi (de quo dubitare nemo pius debet) dicentis *non solo pane hominem vivere* &c. Comedit enim parcissime, & rarius bis in die quam semel, a qua tamen abstinencia periculosa eum dehortamur, sed ipse sibi illam prodesse ait, & aliquando necessariam, volenti expedire molem negotiorum, quibus magis magisque indies obruitur. Sæpe opto ei quietiorem locum, in hac ipsius senectâ dari. Sed illuc fortassis eum comitarentur negotia, sicut aliquando per jocum ad eum dixerat vir sanctus *Antonius Barns*, Anglus, qui jocosè dicenti Philippo, Tu Antoni cum sis in Anglia Episcopus, ego accersitus ero tibi Cancellarius, Minime, respondit, redderes me nimis occupatum, nam te ubicunque sis comitantur negotia. Sed extra jocum oreinus Deum pro ipsius incolumitate, quæ multum adhuc Deo juvante, prodesse ecclesiæ & rei literariæ potest. Jam retexit scriptum de anima, quod publice dicto, ut audivisti ex *M. Rudolpho*, quem spero propediem ad nos reversurum, ita enim ad me scripsit.

De Anglico responso miror tuam nimiam sollicitudinem, cum mihi hoc unum sufficiat, scire me, scriptum meum in manus episcopi pervenisse, non aliam ob causam, quam ut si aliqua sacra persecutio ex Germania nos ejiciat (ut jam videmus Augustanis Concionatoribus evenisse) & exteras sedes tutas requirere cogar, nomen meum notum sit ei, cujus patrocinio nidulum ibi aliquem invenire nos posse speramus, idque maxime tua commendatione. Quare, cave quidquam aliud illinc exigas, aut quæras, aut labores, quam quod hætenus a te, ita, ut volui, perfectum est.

V v v v 2

Quod

Quod reliquum est, Deo ut ante, tuam salutem & totius ecclesiæ tranquillitatem commendo, & cum nunc aliud scripti genus nullum hic exierit, mitto tibi has chartulas, quas ut boni consulas rogo. Vidé ex his scriptis, qualis metus nos urgeat. Ipsum libellum nondum legi. Docere igitur non possum, an dignus sit, qui tam procul mittatur. Bene vale, datæ Witebergæ 9 Sept. 1551.

PAULUS EBERUS.

F.

EJUSDEM ad EUNDEM.

1556.

Hardenbergii de Eucharistia sententiam laudat. Ab artolatria se abhorreere profitetur. Optat ut vivo Melanchthone de modo præsentia instituat Virorum Doctorem colloquium. Vergerium à Calvini sententia non esse alienum refert.

S. D. **V**enerande D. Doctore Alberte. Gratiam tibi habeo pro significatione sententiæ, quam videris anteferre illi duriori, quæ, aut rerum disjunctissimarum transmutationem, aut saltem copulationem talem statuit, ut ex substantia panis & corporis fiat *ἵπocrυσσις*. Quorum prioreposito, non video, quomodo separari ac impugnari adoratio, asservatio, circumgestatio spectiose saltem possit. Altero autem constituto, non intelligo, quomodo accommodari ad eam sententiam verba hæc Cœnæ debeant, cum dicit Christus, *ἰουῖο ἐστὶ* non dicit *ἐν ἰουῖω*, *συν ἰουῖω*, *ὑπὸ ἰουῖου ἐστὶ τὸ σῶμα μου*. Cum autem toto pectore abhorream ab *ἀρτολατρείᾳ*, reformido illas sententias, quæcunque eam stabilire videntur. Ideoque summopere opto & spero fore, ut in colloquio aliquo eruditorum & piorum virorum agatur, & concludatur de re tanta, ea adhibita moderatione, ut nec illa papistica idololatria restituatur, nec saluberrima &

& summe necessaria Cœna Dominica ad prophandum contextum redigatur.

Quod tu haud dubie ardentibus votis a Deo petes, ut fiat adhuc, his præceptoribus nostris viventibus, quibus defunctis, facîle erit inter juvenes ecclesiarum rectores talis gubernationis forma, ubi quisque volet esse Lutherus & Elias, *Καὶ ἀκούσῃς ὡς ἐν ὁδοῖς ἰουδαίος*. Jam cœnabimus cum Petro Paulo Vergerio, qui fuit Justinopolitanus episcopus, & nunc vocatus a Duce Alberto proficiscetur in Borussiam.

Eum audio non dissimulanter probare sententiam Calvinii. Deus adsit nobis omnibus, & te quoque regat, tueatur, ac ecclesiæ olim conservet. Datæ d. 21 Junii 1556.

PAULUS EBERUS.

G.

EJUSDEM ad EUNDEM.

A. 1557.

De Legatis Saxoniciis Witebergam missis in causa Flacii Illyrici refert, qui tamen de Ubiquitate hactenus nihil protulerant. Idem Breimensium confessionem approbarunt. Flacius in urbe Cosvicensi erat Totum Convantum nihil effecturum prædicit. De Adiaphoribus quædam monet. Marchionis Alberti mortem nunciat.

S. D. Clariss. Frater. Sexto die post abitum tuum venerunt huc a civitatibus Saxoniciis missi legati, Valentinus Curtius, & collega, Lubecenses, Westphalus & D. Paulus, Hamburgenses, D. Morlinus, & D. Martinus, Brunsvicenses, & duo Luneburgenses mihi ignoti, ad quorum accessum a) omnes sumus excitati, sperantes

V v v v 3

a) Conf. RITTER in Vita Flacii Illyrici pag. 66. 67. SCHLUS.

tes eos de hac ipsa causa, de qua nos angiscis, cum hac ecclesia & schola acturos, atque ita occasionem fore, aliquid explicatius de re tota dicendi. Sed quantum adhuc ex actionibus eorum animadverti potest, hoc unum in mandatis & animo habent, ut *Illyricum* apud *Philippum* in gratiam reponant. Lubecenses quidem præ se tulerunt, se cum Philippo etiam de ubiquitate locuturos, sed id factum ab ipsis nondum est. Audio eos falsos esse, quod sua scriptione tui collegæ a) Confessionem approbarint &c. Quam valde cuperem mihi facultatem dari cum *Westphalo* colloquendi, quam ego quidem, quibus potero honestis modis adhuc quæram. *Illyricus* cum aliquot suis manipularibus in vicino oppidulo Cosuic est. Eo excurrerunt, jam bis Martinus & aliquot ejus comites, hodieque adhuc aberant, cum hæc scriberem, quid allaturi sint, incertum est. Ut videntur adhuc negotia procedere, nihil video conciliationis. Non vult enim Phil. admittere conciliationem cum *Illyrico*, nisi is prius aperiatur, quid de toto corpore doctrinæ sentiat. Idque jure postulat, cum *Illyricus*, ut scis, in dubium ceperit vocare, utrum λόγος in

Scri-
SCHLUSSELBURG Catal. hæret. Lib. XIII. p. SALIG.
in Histor. Conf. Aug. P. III. L. 8. c. 27. p. 242. GREV.
in Vita Eitzenii p. 26 & sq. Ipse vero etiam Melancthon hujus inter se & Flacium tentatæ conciliationis mentionem facit in Ep. ad Hardenbergium B. 4. Post iter tuum venerunt hic Pastores Ecclesiarum, *Brunsvicensis, Ham-burgensis, Lubecensis, Luncburgensis*, sint ut dixerat & arbitri inter Flacium & me Dixi, me non recusare, quo minus instituant reconciliationem, sed velle me, ut de toto corpore doctrinæ agatur Illi diserte testati sunt, se non venire, ut de doctrina institueretur collatio, tantum se reconciliationem tentaturos esse. Adhuc igitur cum Flacio delibant, quos articulos mihi proponant. Nec certiora jam scribere possum, quia nondum ventum est, ad initiationem hujus actionis

a) Johannis TIMANNI, diæci Amsterdami,

Scriptura dicatur Filius Dei, & cogitatione Patris gignatur. Sed quid proderit consensum de adiaphoris inter eos esse factum, si relinquantur in ecclesia alia vulnera aliquando in longe maximum ejus malum eruptura? De iis sanandis velim aliquando serio agi potius, quam, utrum minister linea veste amictus esse debeat, nec ne? Deum oremus, ut ipse medicinam faciat. Video in humanis præsidiis nihil esse spei. Aliud nunc scribere nihil possum, quam actiones legatorum lente procedere, cum jam octavum diem hic hæreant cum magno sumtu, quo causa, propter quam hic agunt, vix digna videtur, siquidem aliud nihil acturi sunt, quod tamen nescimus, nisi ut Illyricus nostris, vel nostri illis reconcilientur. Eventum totius negotii curabo ut scias. Vale feliciter, mi D. Alberte. Scriptum à te mihi relictum lego cupide & cum voluptate, & jam versor in tertio libro. Marchio Albertus certe mortuus est d. 8. Jan. Data Witteb postridie conversionis Pauli 26 Jan. 1557.

P. EBERUS tuus.

H.

EJUSDEM ad EUNDEM.

A. 1557.

De Vice Recloratu sibi imposito scribit. Miratur Bremensium Pastorum adversus Hardenbergium astutias. Hamburgensium ad Bugenhagium Epistolam commemorat, ac quenam sue & Philippi sit sententia, exponit. Bugenhagii explicatio mysteriorum de presentia Christi in S. Cana. Flacius Jenam concessit. Rorarii mors. Lix inter Amsdorfium & Victorinum de bonis operibus.

S. D. **D**estituor omnino tempore scribendi ad te pro voluntate mea novo labore oneratus. Nam supra

supra alias occupationes Calendis Maji creato in Rectorem Academiæ hospite meo D. Davide UNGNAD, Barone &c., mihi Vice-Rectoratus, id est, omnes labores & curæ & molestiæ Rectoris sine titulo & fructu impositæ sunt. Heri etiam rediit ex aula nostra Doctor *Laurentius Lindeman*, qui inde reportavit responsum Rectoris, quo confirmatur successio *Forsteri*, sed literas nondum vidi. Crescunt igitur ab hac quoque parte curæ & labores. Ignosces igitur mihi cum non satisfecero. Ex *Gerardo* cum voluptate quadam, quædam etiam cum dolore, omnia fideliter & diserte ab ipso delata cognovi.

Miratus autem sum Tuorum adversariorum astutias, quod tam varia movent, ut etiam a Regibus ^{a)} auxilia contra te implorent. Multa audio imputari Buscodunensi, quem tamen sperabam pro eruditione mirius suasurum & acturum. Hamburgenses ad Dominum Pastorem huc scripserunt, petentes etiam ab hac Ecclesia confessionem cum eorum scriptis consentientem in hac controversia. Is heri D. Philippum ante examen ordinandi ea de re compellavit. Ibi, ut cognovi ex iis, qui adstiterunt, cum maxima commotione respondit Philippus. *Nec possum, nec volo Saxonum vehementiam*, (sed locutus fuerat durius, quam scribo) *universam defendere aut approbare, non si mihi moriendum scirem*. Et gener (nempe Peucerus) non minus jam, minusque cælare suam sententiam hac de causa. Me heri idem Pastor subito nihil minus cogitantem compellavit, se comperisse te ad me scripsisse literas, in quibus fuisses conquestus de ipsius subscriptione, quæ tamen fuisset moderatissima, neque quidquam habuisset, quo offendi merito debueris.

Eas

a) Notum est, quam *Bremenſes* concionatores tum *Régem Daniæ*, per *Henricum Buscodunensem* Theologum Aulicum, induxerint, ut adversus *Hardenbergium* ad Senatam *Bremenſem* scriberet, &c.

Eas tuas literas serio postulabat sibi a me legendas exhiberi. Ego consternatus non inficiabar te interdum ad me scribere solere, & legebam ei eas literas, quas Gerardo dederas, nihil continentes, quo offendi ipse posset. Quod nunc ad illam querelam suam attineret, respondebam mihi excidisse, si quid ejusmodi scripsisses, nec me literas vel tuas vel aliorum diu asservare solere. Dicebat Lucam tuam apud me legisse. Petebam eum ad me mitti, ut mihi revocaret in memoriam, ubi & quando illi tales legendas literas ostendissem. Sciebam enim me Lucæ illi intra anni spatium nullam epistolarum, nedum tuarum aliquam, quas studiose premo, monstrasse. Id quod Lucas ipse falsus est mihi ita esse. Ita quievit D. Pastor. Aliquoties jam de hac controversia diebus Mercurii verba fecit ex suggestu, ubi palam rejicit transubstantiationem, & his verbis usus „ est; Accepit panem; & cum gratias egisset, fregit, quid? „ panem, ac dedit illis, quid? panem, dicit, accipite, quid? „ panem, comedite, quid? panem, nimirum hoc quod „ comeditis, est corpus meum, non imaginarium, phantasticum, significativum, sed quod pro vobis datur; Et usus est etiam aliquoties hac formula; *So war du das Brod ißest, so war emphabestu den waren Leib unsers Herren* Et tamen nihilominus invehitur in sacramentarios, & pugnat de ubiquitate. At illa conciliare non possum, & profecto existimo tantum deesse multis, quorum & eruditorum placida colloquutione ejus magis verbis, quam re dissidere videntur. Deum igitur rogo, ut ipse occasionem det ejusmodi, ut sanari hoc tantum malum possit. Tuum Vintonientem me habere adhuc plane ignoravi, ignosceas meæ negligentiae. Emi etiam hic Cranmeri Cantuariensis confessionem de eadem causa, quam inspiciam, & ubi vel parum otii nactus fuero, præstabo, quod promisi. Illyricus cum familia concessit Jenam, ubi *Georgius Roxarius* mortuus est, & inter Amsdorfium & Victorinum

X x x x

acris

acris est disputatio de bonorum operum necessitate. ubique furit Satanas, & conatur opprimere ministrorum dignitatem variis occasionibus, cui decet nos resistere spiritu & oratione. Deus te confortet & adjuvet Spiritu S. suo, ut actiones tuæ ad ipsius gloriam, & ædificationem ecclesiæ vergant. Bene vale cum conjugē tua honestissima, & ei fraternam salutem dicito. Salutant vos etiam omnes mei domestici, & convictores tuorum piorum sermonum adhuc bene memores. Datæ Wittebergæ XII. Maji a. 1557.

I.

EJUSDEM ad EUNDEM.

A. 1558.

Eum consolatur ac confirmat. De munere concionatorio sibi imposto scribit. Conventum Imperialium & colloquia Theologorum extimescit. Voto ad Deum finit.

S. D. **R**everende Domine Doctor, frater carissime. Quod unicum hoc tempore possum, ago Deo gratias, quod te in tantis adversitatum fluctibus, clementer protexit, eumque toto pectore oro, ut porro tibi periclitanti adesse velit, teque roborare, & instruere sapientia cœlesti, animo, & facundia, ut possis retundere audaciam eorum, qui dum volunt videri acerrimi hostes Pontificis Romani, ejus tetram idololatriam stabilire. conantur. Ego hic pæne conficior curis, & insuetis laboribus concionandi in auditorio erudito & delicato, ad quod ego omnium maxime imperitus & inexercitatus sum productum præter spem & voluntatem meam, hoc tempore periculosissimo, quo recrudeſcunt certamina pro-

propemodum jam sopita, & exoriuntur nova. Metuimus etiam conventum Imperialem, qui inchoabitur Kal. Januarii. Is nobis haud dubie vel initio vel sub finem pariet nova Theologorum colloquia, quæ ut horreamus, proxima *Wormatiensis* a) infelix collocutio facit. Sed orandus est Deus, ut ipse mentes & voluntates docentium coalescere faciat, & sinat vincere veritatem. Deus nos omnes clementer tueatur, & conserve, & dirigat in veritate sua. Saluta tuam conjugem nostrum omnium nomine & in Christo felicitate vale. Data festinanter ad lucernam 17. D. Novembris a 1558.

P. EBERUS.

K.

EJUSDEM ad EUNDEM.

A. 1660.

Dolet vices Hardenbergii & calamitosum Ecclesiæ Protestantium statum delineat. Precibus utrinque ad Deum fufsis restitutionem unice parari posse confidit. Orationes quasdam transmittit.

S. D. **R**everende Domine, frater carissime. Facile credo in te in maxima angustia constitutum esse, cum in te unum isthic magni fluctus impetum faciant. Sed vero credas mihi, nos hic non minus premi & urgeri, cum hac ipsa causa, quæ te adfligit, tum aliis quoque & iis subinde novis. Vere enim jam hæc schola & ecclesia constituta est in signum contradictionis, unde sequitur id, quod S. Simeon virgini Matri prædicit, ut *pertransiret* transeat per animas nostras, productas in hæc certamina ab aliis mota & exulcerata, & non invenien-

X x x x 2

tes

a) De *Wormatiensi* illo colloquio conf. SALIG. in Hist. Aug. Conf. Vol. III. Lib. IX. cap. 1. & II.

tes modum, quo sanari ac leniri possint. Interea cernimus cum ardentissimo gemitu, dimicantibus doctoribus, crescere prophanitatem & infrunitam licentiam vulgi, alios dubitationibus paulatim abduci ab amore & veneratione ministerii. His diffidiis si velimus etiam ipsi addere distractionem docentium & auditorum in his ecclesiis, motam per eos causa *περι δειπνῶ*, cogita quæso, carissime Frater, qualis status futurus sit in his regionibus in quibus qualiscunque consensus Ministrorum hætenus sustinuit & repulit graves insultus & oppugnationes Flacianæ factionis. Commovearis igitur cum miseratione obsecro harum ecclesiarum, quarum cura nobis commissa est, & credas, nos causas habere, cur non judicemus adhuc quidem eas turbandas esse & tamen simul tibi hoc persuadeas, hujus moderationis, quam alii tergiversationem, alii durius appellant, usum nobis non diu concessuros eos, qui omnem lapidem movent, ut vulgo nos, cum Zwinglianismi, tum nescio cujus non hæreseos reos faciant, ut nihil sit certius, brevi coactum iri Synodum hujus partis, in qua de multis partibus doctrinæ quæ nunc sophismatis & subtilitatibus quorundam labefactatur, clare καὶ διαφανεῶς, pronunciandum erit, non quærenda, ut hætenus factum interdum est, palliativa, ut vocatur, vulnere curatio. Interea nos tibi precibus nostris adstitemus, quod tu pro tua pietate similiter facies, nostram ecclesiam & scholam tuis precibus Domino diligenter commendans, quæ profecto multis de causis in magno periculo est. Deus te cum tua piissima conjugē & ecclesia clementer protegat, regat, & conserve, & hunc ineuntem annum vobis omnibus largiatur felicem, & tranquillum. Mitto oratiunculus recitatas in illo actu in quo ceu ovis ad locum mactationis productus imprimis diaboli ac satellitum ipsius ictibus expositus fuit. Deus nos clementer adjuvet, & defendat, & per nos miseros homines quantulacunque utilitate juvet eccle-

clesiam, ut simus vasa beneficentiæ, non iræ, non errorum, non perditionis aut vastationis. Alterum exemplum dabis tuo Comiti, tertium cui voles amico. Datæ Witteb. Idibus Januarii, 1560.

P. EBERUS tuus.

L:

EJUSDEM ad EUNDEM.

A. 1560.

Hardenbergii pericula imminencia ac statum miserrimum deplorat. De sua circa doctrinam de S. Cœna sententiam quadam monet. Francofurtani recessui se cum suis inbarere affirmat. Vocationem Hardenbergii Heidelbergensem exoptat. Voto finit.

S. D. **R**ever. D. D. tibi fideliter assistimus precibus, ardentem petentes, tibi in isto periculoso certamine adsit Filius Dei suo sancto spiritu, & reprimat Diabolum homicidam, quærentem cæde & sanguine turbare ecclesiam vestram, & deformare totum ministerium & ecclesiam. In quo nos metu tua causa sumus, cognosces ex horum latore, ex quo etiam disces, quid censeamus à te fieri debere, ut periculum estugias, si sine ecclesiæ tuæ summo periculo id facere possis. Molitiones enim illæ occultæ & magnæ sunt, quarum eventum tristiore tibi deinde imputari gravissimum foret. Sed id apertius forte & prolixius ex aliorum literis cognosces. Me pro eo ac cuperem, scribere copiosius, etiam occupationes assiduæ non sinunt, quæ profecto occident me, nisi aliquam levationem oneris adhibebunt mei collegæ. Meam sententiam, ut eam proxime in patriam meam, & petentibus quibusdam Lunenburgam scripsi de S. cœna, de qua, ut scribas

X x x x 3

judi-

judicium tuum, te oro. Cuperes tu fortassis me illam plenius dicere, sed puto satisfieri illis, qui non prorsus *παπιστικὴν μεταβολὴν* defendi requirunt. Electori petenti scripsimus nostram sententiam de controversis articulis in his ecclesiis, & de cœna diximus nos sequi confessionem Electorum ac Principum editam Francofordiæ, quam calumniator ille, *Samaritanum interim* nuncupare solet; & iterum clare professi sumus nos abhorrire à propositione illa, *Panis est essenziale corpus*. Heri literas accepimus ex aula, in quibus D. Mordisius his ipsis verbis scripsit de illo nostro scripto. „ Scriptum „ vestrum huc missum Illustriss. Electori obtuli, nec „ dubito, quin Celsi ipsius operam vestram clementer „ bonamque in partem sit acceptura. Mihi vero etiam „ sententiæ vestræ de controversis articulis non impro- „ bantur. Idem tamen vobiscum sentio, satius esse „ ne subito spargantur, aut in publicum edantur. De „ quibusdam enim colloquio & collatione opus esse „ iudico. Hactenus ille. Ad Rectorem nostrum *E-* „ *delberga* scriptum est, te illuc vocatum iri. Id si fieret, profecto tibi occasionem dari putarem discedendi ex isto periculo. Sed Deum, æternum Patrem D. N. J. C. toto pectore oro, ut tua consilia regat spiritu S. suo, ut serviant ipsius gloriæ, & sint salutaria ecclesiæ. Salutant te omnes mei domestici. Data festinatissime die 6. Oct. 1560.

PAULUS EBERUS.

Num. V.

Alb. HARDENBERGII

Scriptum Apologeticum ad Capitulares
Bremenses. A. 1557.

.*.*

* * *

Eò jam res devenerat cum A. HARDENBERGIO, in Ecclesia BREMENSI, ut, nisi is, *Ubiquitatis* dogmati adsti-

adstipularetur, atque, cum *Farragini* Timannianæ tum *Confessioni* reliquorum Concionatorum subscriberet, eum templo cathedrali exterminandum, atque urbe ejiciendum ceu sacramentarium, decernerent ejus Antagonistæ, qui & Regem Daniæ CHRISTIANUM III. adversus eum animaverant, & vicinarum civitatum Magistratus instigaverant, ut communi nomine ad Capitulum Brementse, cui suberat Hardenbergius, de eo, minime, amplius tolerando, scriberent ^{a)};

Capitulares igitur, quos appellant Canonicos, ea de causa ad Senatus Bremensis petitum cum Hardenbergio propius egisse, atque illi silentium, tantisper dum lis decisa esset, imponere voluisse videntur, simul vero etiam eundem commonesecisse, ut ad Regem Daniæ semet exculpatum proficisceretur;

At vero, tum HARDENBERGIUS Scriptum hoc d. 23 Junii 1557. Apologeticum ad Dominos suos exarare, atque in eo omnem rem gestam breviter & nervose commemorare; Quod cum in Mss. lingua vernacula ejus temporis, sive Saxonica vulgari/conscripsum, inter reculas meas servem, satis accuratè uti videtur ex Archivo Bremensi descriptum, cumque illud hætenus quantum scio publicatum sit à memine, & notabili tamen illi controversiæ, quæ tum Ecclesiam Bremensem & exercebat & discerpebat, proprius cognoscendæ magnopere inserviat, illud huic SCRINIO nostro inserere causæ Hardenbergianæ, ad illud, ceu ad Documentum quoddam, quod nec rejectum nec refutatum est unquam, provocare possemus, ipsaque posteritas jam de Hardenbergio melius informata, pervidere queat, qua ratione, plenior Ecclesiæ BREMENSIS *Reformatio*, nec dolo ulli aut ver-

^{a)} Fas literas Senatus Lubecensis, Hamburgensis & Lüneburgensis ad Capitulum Brementse exhibet Rev. GREVIUS in *Memoria Pauli Eitzenii*, inter Docum. num. XXI. p. 121, 122.

versutæ, nec Calvinistarum, semet intrudendi, fervori nec Hardenbergii seditiosis consiliis, nec ejus assēclarum violentiæ, nec ullis malis nostrorum artibus, sit accepta ferenda, quin potius, importunitati adversariorum ac pertinaciæ Zelotarum, qui, ad instar eorum qui *castra Pompeji Senatum* appellabant, suam sententiam pro Ecclesiæ doctrina venditabant, cum primis autem, benignæ illius Numinis Providentiæ, quod ex tenebris lucem elicere voluit, atque ut ejus irradiationes civitatem BREMEN-SEM proprius collustrarent perficere non est dedignatus.

ERWERDIGE GUNSTIGE HERREN !

§. I. **I**ck hebbe van U Erw. vernamen, dat des Ehrbahren Rades begehren sey, dat ick stille holden scholde van den hilligen Sacrament, unde darvan nicht mehr leren, beth up ein colloquium, welches doch verhindert wert, un wohl lancklam einen vortganck gewinnen wert.

§. II. Nu weten U. E. ahne twifel sick tho bedencken, wo ungerne ick daran gekahmen, wente also de Ubiquiter hir so heftig gedreven wert, ock in opentlichen druck uthgegan, unde ick mi verluden late, dat de lere in de Kercken nicht gebrucklick were, also ick van veelen geleerden berichtet was, ende ook sulvest gelesen hadde, wort ick voorth vast in al den principalen Predicken voor einen Ketter, Swermer, Nestorianer, unde Sacramentschaender, so heftigen uthgeschriet, dat idt ook den anhorers verdroth, darup ik einen der Borgermesters in minem huse anredede, un sede, wo ick ambtes und gewetes halven darhen gedrenget werde tegens sulckene lere unde bouck tho seggen un schryven, darup mi nicht altho gnedigen antwort wederfoer, " ten scholde mi nicht upgan. " Men scholde sick dartegen setten, ja he wolde sick
- ful-

„ vest dartegen setten, unde wat he alleine nicht don
 „ en konde, wolde he dar meer tho ropen, als leider
 „ al tho veel geschehen.

§. III. Doch drukkede ick mi noch, und fede nicht mehr dan twe mahl tegen de vornümde alweselickheit des waren naturlicken lives Christi ohne dem gebrucke des Herren Nachtmahls; de erste reyse drucker unde hemscher mathe, darop ein Flamingk edder Brabander, de doch een ungelehrt wever was, mi so hefftig nottdrengende ende drewde, dat ick vort mosch und in ap negster predike apentlick tegen de Ubiquiter prædiken. Nu weren der Predicanten thwe vorhen all tegen my hen to *Hamborgh* geweest, ende mi met einer fremden schrift verclager, als scholde se de mine sin, wie se nicht en was, unde rogen darna wedder mi tho *Mollen*, dar ick alle dinge nichts van en wuste, ende mengede sick vort ein Ehrbare *Rabdt* darin, ende vorderde van mi ein confession van h. Avontmahl, ende off ick schon mi des geutert, ende mit allem flide bedinger, dat ick in mine sermone van des H. Avontmahl es nicht wolde vorstahn hebben, dat darmede ook nicht gemeint, wie ick inder warheit nicht gedahn, en hadde ook betuget, dat ick van den H. Avontmale met nemanden nenen zanck en hadde, were ock eine andere wise, dat unse Leve Herr in den H. Avontmale uns sin ware Lyff ende blot thom Testamente to etende, ende tho drinkende gisst, unde hadde dat so angetigt uth den hilligen Gregorio ende anderen, ten hefft averst alles nicht helpen mogen.

§. IV. Dann dar ist je laenger je hefftiger op mine Confession gedrungen geworden, ende ick allenthalven vor einen Ketter uthgeropen, op predickstohl, in hufen, en straten, ock over mi grauwsam laster geschreven ende noch huden am dage mer ende mer gedreven wert, ende wort so genodigt, dat ick mine confession

Y y y

ge-

geven moſte, de ick ock *mer dan ſefferley* gav, ende wiſede uth Luthero ende anderen allermeit uth den *farragine* dar de zanck van was der Ubiquiteren halven, up ſulcke mate en wyſe, dat ick gehopet hadde, de Predicanten ſollen geſedigt ende ein Ehrb. Radt mit mi tho freden geveſt ſin, wente ick referirde mi up den *farrago Amſterdam*, und gav van den minen nicht, dann dat ick daruth den probathen *authoribus* antigede, welck dog all uthgeſchlagen, ſo hebbe ick tom lateſten uth den *farragine*, des *Musculi ſententia* an mi genamen, ende davor geſtellt *de poſitiones* wedder *de Ubiquites* met pro-
vocation ſo dar tho ſende.

§. V. Nuh was deſe mine Confession (als ick de ock uth den latine mede in dūdiſch geſettet hadde,) am er-ſten by dem E. Rade vor guds gerekent, off jo, tuſchen den Erw. Capittul ende enen Erb. Radt beredet, *dat man de beneven unſere predicanten Confession ſcholde na Wittenberg ſonden*, ende ſus unpartheiſche Univerſitæten, welcken darna gantz wedder afgeſchlagen by den E. Rade, ende tegen mi dorthin geſandt, ock mine Confession nicht mede geſandt, dan alleine der andern Predicanten, nit ohne grote beſchwaringe miner Lere ende Perſonen.

§. VI. Wat overſt de Wittenbergiſchen Gelehrden up der andern Predicanten Confession, welke ſulcker vorigen beredunge tho weddern, alleine darhen geſandt was, geordelt hebben, is am dage, oft ſchone welke ſick verluden lathen, idt ſeile an der einen forme van reden up dat wort *essentiale*, dar doch de twiſt inne gelegen, ende geven vor, ſe hebben dat wordecken dar geſettet tegen de Schwermer, gelick de Niceni patres dat wordecken *homoſus* conſubſtantialis tegen de Arrianer (wodeſſen dat vōge, en wo gelick dat ſi, late ick hir ungediſputirt, ende geve et einem jeden gelovigen Chriſten.

te

te ordeelen), wie ock etlicke sacramentalem unionem cum hypostatica personæ Christi vergelicken.

§. VII. Middelertydt sonde men allenthalven breve, bade en bodeschop, an de benaberden steden ende Predicanten, ende leth der andern Predicanten Confession bestaedigen; dar ohne twivel de Gelerden in den naberschafft sich hadden in tho bedencken weten, als ick nit lasterlick bi se vorhen war angegeben worden, ende ere sinne so waren praeoccupert geworden, durch mine misgunners. Wat averst en allenthalven van mi ingebildert geweest, is klar am dage te sehen in enen schryvende, so se hier tegen mi ingesant, do se doch mine lere noch min regenbericht nicht gehört noch en wußten, ende is jeder maenniglick woll bewust, wo de Her *Marten Schutte* in seiner *Mannsfeldischen Reise* mi angegeben, wie ock de anderen anders wor, alles ohne warheit, ende hebben nicht van mi gesecht, dat mine was, sonder wat se gehört, odder in den Kieffboeken gevonden hadden, ende fus uth inniger bitterheit in minen reden verkeren konden, al dat ick tegen de ubiquitet geredet, up dat Avontmahl treckende.

§. VIII. Wo man mi men middelertydt in *Denemarcken* angegeben, bringen des Koniges Schrifte genogsam mede, so en is mi ock nicht heel onbewußt, wo, welcker wise, ende dorch weme sulckes tho wege bracht. Wo ick ock alle lande durch herom getogen, is ock am dage. Wie ock alle straten, huse, predickstole ende geselschuppe van mi geklangen hebben, is mer denn allthewoll bekant, ende en istor nochto kein wordt van all den stucken aver mi bewesen, schal wilt Godt ock in der dath ende warheit nicht bi mi gevonden worden, ende is minen misgunnern nicht genog geweest, erse ock in allen steden ende flecken de predickstole vull klagendes wedder mi gemaket hebben.

§ IX. Hebben erer nicht weinig ander nothwendige sacken vergeten, ende is hen ende wedder so ein rhu volck geworden, voll haders, kives, ende mottwillens, so hefft eme Godt ock hier in der Naburschup ock einen thogefandt, dar wi allthofahmen genug tegen tho donde hadden, als de Christum unde alle syne wolthtat verlochent unde voll lasters is. Avert de, ende alle bose seten, hebben guden frede, ock alle funde, ende laster steit ahne straffenst vry, allene dat men de moed an mi arme elende, einsame koelen moge.

§ X. Ick swige dat se nu eine schrift stoffert hebben, de quanswyse, van ein *Bodecker* van *Hamborch* hir hen ingesandt is, doch wi men secht, van hier affgeverdigt, dar mer lasters tegen mi inne steit, dan ick gelove de Juden tegen alle de Christenen nimmermehr gebrucken mogen, ende wert mi darinne Gade loff nene schult gegeben, konne ock nicht, dann „dar „ ick idelicke Lude nicht opentlick verdammen will, „ ende ere Confession onderschreven, ende dann dat ick „ uth den Musculo mine Confession gesteller mit idt- „ licken grausamen geswinden positionibus sed contra „ ubiquitatem humani corporis Christi; darup ick in duffer schrift nicht antworden en will, dann, dat ick thom verdomenden nich so ilich bin, als erer edeliche, als averst de christlicke Kercke jemandt verdomet, uth grunde der hilligen Schrift, so schal sulcken bi mi mede verdomet wesen, he si woll er will. Ick wolde averst lever einem tho recht helpen, dan ein verdomen, ende wedderumme em thorechte wisen, dan einem verdomen.

§ XI. So vele ere Confession belanget, dar ist de twist umbe, ende is tegen mi ende umb mi tho beswaren gesteller, sus weren hier Confessiones genug, so is se ock hinder mi hen gesteller, mi ungevraget, de ick doch

doch in des Ertzbischofs stede hir in rechten waren ordentlichen beroepe lere in de Ertzstifts Kercke, ock ein promotus Theologus ahne rohm sin, so scholden se ersten mede mi dartoe getogen hebben, als se deden, do se schreven tegen der *Hamborger* opinion *van de bellefart Christi*, ende tegen den *Osiander*, welker ick em stellen moesse, ende dardurch ick ahne twivel bi den Hamborger op mi den ersten onwillen geladen hebbe, ende se de koppe uth der sulvigen rogen.

§. XII. Dat ick uth den *Musculo* mine Confession gestellet, dar heft *Amsterdami sarrago* mi hen gewiset, ende hebbe nicht anders geweten, ock noch nic, dan dat he rechte sententie hebbe ende holde, ock nahdem dat de Predikanten Confession darume gemacket, dat men mi vangen wolde, wo ick dat mine angestellet hadde, als ick de *Ubiquitet* unde *Essentialitaet* darbuten gelaten hadde, so nahm ick mine Confession uth den bocke, dar de zanck ume was, ende schloch se mit eren egenen swerde, dat illet, dat eme weh doth. Went nemand kann mine Confession verdomen, he mot dan den *sarraginem* erst verdomen, oft schon de *Bodecker* sicks fulks anmatet, unde doch nicht ein stücke uth en drucket, kan ock wol nicht.

§. XIII. So vele mine *Positiones* belanget, de hebbe ick allen Universitaeten to rechten vorgeteller, ende wolde man, dat de *Bodecker*, of desse anderen, doch met einem worde angeteekent hadden, wat er in dem *Musculo* edder in minen positionibus misvallt, dar en steit in eren latterschrivende nicht ein wort van, averst idt het, als man secht: *sic volo sic jubeo sit. pro ratione voluntas.*

§. XIV. Ick late averst dit altomahle sinen ganck gan, ende kame wedder uppe de *Wittenbergische* besendinge ende *Censura*, daran ick mi noch benögen late. Dewile averst de so ungodtlick wedder mi vor de Predi-

canten gedudet, ock tegen ehren egen sin, ben ick do thor tydt notwendig verorsackt worden, dar in to seggen, unde denselven Wittenbergischen Radtschlag edder Censuram uth tho leggen, so ick dar gehört hadde, ende insundern na S. Pauli meininge 1 Cor. 10. de *fractionem panis, communionem corporis* nomet, darup sich de Wittenbergische radtschlag referende; ende ick ohne dat doch dat 10 Capitel 1 Cor. in minen ordentlichen texte muste uthleggen, ende werth nicht, dat ik darin geleert hebbe, dan in uthlegginge des textes, edder wanneer ick sus durch untidich ende onstuimig ropen miner jegendele verorsacket bin, mine meininge tho repeteren.

§. XV. Unde hebbe doch in deme meines wetendes nicht darinn gelehrt, dat der hilligen Schrift unde der olden Christlichen Kirchen ende dezen besten scribenten, ock der Wittenbergischen Catechismus tho weddern si, want se setten in er Censura, ehr se schonne sus oder so mogen wol geredet hebben, schalt doch de meinunge syn, dat mit brod ende wyn sit *κοινωνια*, ende so lere ick ock, wo ick des mit warheit overtuget ende berichtet worde, wolde ick dartho don, wat billick; als averst lasterent en anbringent, ende anklagent alleine schal genoch wesen, wol kann alsdann unschuldig gevonden werden? scholde ick mi dann vorseggen, darvan heel ende all stille tho holden, so wolde daruth folgen, als kende ik mi schuldig, welckes Godloff noch bi mi nicht gevonden en wort, ende leté sick ansehen, als hedde ick wat gelert, dat der warheit tho weddern: als ik averst de warheit hebbe gelert, wie ick verhope, ende noch nicht anders en weth; so en mag ick deselvigen nicht begeben, den vor als na dezulve voorstahn, wie dann eenen jeden Predicker amtshalven tho steit.

§. XVI. So weren ock mine jegendele nich viren,
fulc-

fulckes vele mehr en anderswor, up den Predickstol tho driven ende op tho nutzen. Derhalven is mine dienstlicke bitte, mi mit fulcken, dat minem ampte en lere tom hogsten vorvencklick, tho verschonen, un nicht tho verswaren. Ein Erb. Radt handele mit eren predikanten, dat de van eren dagelikesken ropen aver mi afflaten un stille holden, an mi schal nen mangel sin an alle deme, wat tho guden Christlicken un bruderlicken freden denlick, ende ick ane verlettinge mines amptes ende gewetene don ende laten kann, edder ock nageven mach.

§. XVII. Ich en weth ock up minen doth noch nit, wesses de predickers mi thien, edder warumb se mi schult geven, anders, dann dat nu in des *Bodeckers* lasterschrift gesecht is, wie ick hier vorgesetzet, ende stelle dat tho aller Christen ordel, oft wann mi darumb sus radbrocken scholde, want *Musculus* is alle tidd ende in allen colloquiis under den unsen de unvordachte droplickeste gewest, ock in den *Wittenbergischen verdrage* ende ock do he dit bock schref, dar de *sarrago* dit uthgenommen hefft, so is mine korte *Confession*, als de *Buceri* en der Kercken tho *Strasborch* is, tho *Schmalckelt*, van *Luthero* ende allen, de der weren, vor gut gekant ende de Strasburger darup in 't bundt angenamen.

§. XVIII. Wat mi overst in erer den unsen definition seilet, dat hebben de van Wittenbergh angetigt, so en kann ick ock *absolutam ubiquitatem in genere* noch nicht annemen, eer de bewesen is. Se ropen op den *Lutherum*, de en hefft se soo absoluut nich asserirt, dann alleine darover disputirt, ende schlut nicht mehr, dann *Ergo Christus est ubique*, dat doch nemandt verlochent, ende in den bocke, dat de worde *Hoc est corpus meum*, noch *vasse slahn*, secht he nicht mer dann, were 't nicht ein meister edder *David*s stucke, dat man den *Goliad* mit sinen eigen swert schloge, ende seide, *dextra Dei ubi*.

ubique est, ergo &c. He en wilt overft nicht categorice ſchluten, dann ſecht oft mannet dede; mi duncket overft, em hebbe wat anders in den wege ſtaen, dat he nicht ſchluten en wolde als nu idelcke jungern vort fahren. Godt wet wo!

§. XIX. Ick hebbe geſegt, wat mi feilet, ſe en hebben mi noch nichts gelecht, dat ick bekand ſtae, wante de ſtucke, de ſe uth minen predicken verſamlet, en ſint nich mine. Dann ſe hebben ſe alſo ſtucken van gebracken, Iperſen upgegautert uth den bocken, dar de parthen mit den andern geſtreden hebben, un kan de gantze gemeinte mi darthu tugeniſſe van geven, dat ick ſo nicht geleret, dann mit deſſer wiſe en kamen we tho nenen ſreden.

So wäre dit min entvoldig bedenckent, dat men noch (als vorhen vor gut angeſehen was) mine Confellion, der ick principal twe gegeben uth den *Musculo* ende der *Strasburger* neme, mit minen *poſitionibus* ende der andern confellion darbeneven. Unde hoere noch der Gode gelerden Wittenbergiſchen meinunge darup, de unſe præceptores heten, unde gewelt ſint, ende noch billig gehalten ſcholden werden. Wilt ſe averft ſick des utheren, dat ſe ons darna eine ſchlichte forme vorſchripen, dar wie uns an beiden ſeiten mede genogen ſaten. Bewaren ſe ſick dat ock, ſo neme men eren vorigen rathſchlag, ende nemer der beiden parthen Confelliones und meine poſitiones darbeneven, ende ſende ſe erſt na Wittenbergh, ende hore erer meinunge, want de onſe ropen doch, Ick mach weten, wo ick de Cenſur to wegen gebracht hebbe de, dat fraage men dar, ende var den vorth an alle de anderen univerſiteiten der Auspurgiſcher Confellions verwandten, un latet de ſamtliche van unſere Confellion ordelen, edder ons eine gute forme ſtellen, na lude der H. Schrift, dar wi in frede mede beſtan mogen.

§. XX.

SCRIPTUM APOLOGETICUM. 733

§. XX. Unde dat dit werk der unkosten halven nicht vorlettet en werde, so wil ick an miner siden dar ein jahr besoldinge tho komen lathen, so ick de vom einem Ehrw. Domcapitel tho bören gewöhnlich:

Unde latet uns Predicker middeler tidt tho freden wesen, unde nenen zanck reppen edder vören, dartho erbede ick mi, so vör dat bi den andern tho erholden, welckers nicht sware, als ein Ehrb. Raedtse dar mit ernste tho vermahnen will, ende late middeler tidt thom aventmale, mi, unde alle de bekant staen, dat *dat brodt* in Gottes worte vervattet, si in den rechten gebrücke, *dat wahre liff Christi vor uns gegeben*, doch *in einem hilligen Sacramente*, wente dardurch en mede wart uns dat wahre natürlicke liff Christi gegeben sichtbarer wise, sacramentlick, doch warhaftig, unsichtbarer wise, natürlich ende eigentlick. Als men averst darby segt *dorch den glauben*, wil man nicht dar dat muntlicke ethen im sacramente nenen, averst seggen nicht, na dem roecke, schmacke, gesichte, edder fleischlicker gestalt, dan durch den gloven, ith schmaeket uth dem worde also, dattet brot in siner substantie brot blive, ende menschlicker wise gegeten werde, averst in den gebrück ende worden si idt dat ware liff Christi vor uns gegeben na der hilligen Sacramenten ahr. De dith geloven, de lathe men tho dat H. Aventmahle middeler tydr, ohne mehr disputiren unde fragen.

§. XXI. Dith will ick ock einem Ehrw. Domcapitele vor Gott ende in der warheit gesecht hebben, „dat ick „min levedage nicht einig geweest bin mit den jenen, „de alleine *analogiam* stellen tuschen den brode ende „liff Christi im H. Avontmahl, als doch de Predicanten wall weten ende gehort hebben, als ock Dr. *Rollwagen*, de mi nu uth mager affgunst deze sacke sus „tho wege bracht hebben, den welcken huden off „morgen er egen geweten nicht viren en schall.

Z z z z

Ick

Ick late de worden des hilligen Aventmahls schlichte ende einfoldig in eren simplen verstande alle *voces & verba*, allene dat ick segge, dat de *prædicatio panis est corpus Christi* nicht *regularis* schint tho wesen, gelick ick segge *rosa est flos*. Averst dat de *prædicatio panis est corpus Christi*, quodammodo *irregularis* sey, ende derhalven sacramental, ende de worden nicht anejenige uthlegginge tho verstan (*dat isset*) en sint. Went Lutherus velen synecdochen togelaten hefft, *dat isset*, dat ick van jenigen tropo scholde geredet hebben, ock nenen tropum nomen wollen, vilweniger ein figurisch, fantastisch edder geistlich liif, oif schone de spise geistlicke wise hefft, ende nahdeme dat liif Christi in einem hilligen Sacrament gegeten wart, ock muntlich, so konent ock de unwürdigen ende unframen ethen, doch nicht in siner leventmacken, naturlicken kracht, want id is jo ein sacrament.

Ik late de proposition vast staen: *brodt ende win im rechten gebruck des H. Aventmahls is dorch dat wort ende de Insetzunge des Heren dat wabre liif Christi, dat vor uns gegeben is*. Ick sette alleine dartho vor eine uthlegginge, datter *Sacramentlick* si, edder in einem *verborgenen billigen sacramento*, *dat si*, wol dat nicht tho en steit, de kan woll er ein Sacraments schaender wesen, dann ick.

§. XXII. Als ock unse Predicanten ere wesentliche definition gerne beholden willen, so setten si darby *eucharistice* edder *sacramentaliter*, oif in einem verborgenen hilligen sacramento, so en schal se mi nit sunderlick vordacht wesen. Ick en kan mi overst nicht nemen laten; datter ein sacrament sy, dartho verscheidene dinge inne sint, als woll bewust.

Als dit nu so vereniget, zo moesten wi dat beste reden, ende de Lude mit allen fiete thor einigkeit berichten, un allenthalven roemen, dat ons Gott eine salige eindracht verlehnt, ende dat ein untidich iver darinn

inn gevallen geweest waere, ende de sacke doch in dem grunde valthe eins, wante ick holde, als men dan *Musculum* recht ansehen will, so schal hem nene schult gegeven werden, noch ock *miner korten Confession*, de ick so vacken afgelichreven ende van den *predigtstol* ende sus verklaret, ock op den *Raedtkuse*; ende wete nicht anders, dann se si recht, doch dat will ick bi de unpartheische rechte ende gegroundete gelerde in den universitaeten gestellet hebben, wie ock dat ordell van min positionibus; de anderen stellen dat ere dar ock hen, wat ons dann tho, edder al gewesen werdt, darmede laet ons tho freden wesen. Will mann de gelickenisse *Musculi*, ende der andern nicht gern hebben, wol, in Gottes namen. Ick en stah darup nit verder, dan *ad declarationem materiae*. Ende do ick doch dan *Musculum* hel uth Predickede van den H. Sacramenten als he im 26. Matth. darvan schriefft, de universiteten ordelen darvan. Ock is wohl mennich hart wort gefallen, als ick den untidigen ropen der parthien antworten muste, dat gah ock sinen wech, und laet uns fort ane faction ende ropen unze anhörsers leren ende stichten, tho Gottes ehren. Ick wil alles dohn unde lathen, dat mi mogelick is thor ehre Gottes.

§. XXIII. Ick entlah averst nicht dat gene, dat se mi aversehret hebben, und scholdens noch nu noch nimmermehr goett don, des berop ick mi op de anhörsers intgemeine, ende vor mi entschuwe nicht, de den hader sus leven ende driven, ende met onvreden mogen swanger gaen. Dan ick sehe den onwillen under dem volcke, de bedrovet mi, unde ock mennich rhu en unverstandig wort an beiden seiden, den saege ick gerne vorgelkomen in tyden.

§. XXIV: Insonder bedrovet mi, dat dese losslicke Stadt *Bremen* in sulcken geschrey durch unse sulvest lude ende lerer gevört wart aver de gantse Christene welr;

Z z z z z

dar

dar se oppet erste nicht wol uthkamen en wert, als: wi sus vortvaren scholden, dat Godt verhode mit gnaden. Wen men mi schone jo drunge, dat ick sterven, lopen edder swigen muste, so en wolt dar noch nicht beter mede werden, ende ick finde mi unschuldig, *ick en hebbe nit angefangen; han idelicke jaren mi plagen laten mit ungenugen ben. thor tydt, dat ick gedrenget wort, videat Dominus & judicet.*

§. XXV. Derhalven erbede ick mi hir zo hoge en de vele; dat ick averst belaven scholde, darvan nicht tho reden, dat is onbescheden mines erachtens ende mi unmogelick; Ende so vele op dat erste stücke als van der loifte des schwigens van sulck artickel der religion. Insundern de in sulcke zanckhandele ende doch in dagelicken gebrucke wesen moth, *doch so bedene ick de Sacramenten nicht*, hebbe ock mine capitelen schon uth, dat ick dan so balde nit vele van behove tho reden, des ick ock weinich geneiget, so ver de wedderparten mi nicht andringen.

§. XXVI. Dat andere stücke so U. E. mi wohlmeinder wise vorgestellet, als dat ick na den *Konning van Dennemarcken* trecken, ende mi entschuldigen scholde, darop is dit min antwort, dat ick dar allerley bedenckent inne hebbe, nahdeme uth des Konings schryvende genochsam tovernemende, dat he schone also pracoccupiret sy durch miner jegendele hefftige ende partheische anbringent, dat sine radtschlaege allerdinge darhin gerichtet sindt, men scholde mi nicht to gehör staden, sunder, ungehort vortwisen, ende de *Ertzbißis Kircke tho Bremen*, (de doch eine moder is ock aller Daenischen Kercken) *lever tha einen steenhopen maeken, dat Godt vorhode*, unde dat alleine darumb, dat mine lere *schwärmerisch* ende *verführerisch* sy, durch welcke ick (*als ein Wolf*) dat hillige Sacrament des wahren lifes ende blodes Christi unseres Heylandes mit voren tho,

tho treden, und doch, *sine* Bekentnis ende mine sehir aver-
 einstimmet, so be se achter in sinen ersten breff settet, dar
 nicht eine sententz inne is, oft ick stade mede vor
 Godt, engelen ende menschen bekandt, rede, lere ock
 jo so, ende is mine Confession der nicht ungemeten,
 de alle tydt ende noch allzo geluddet hefft.

§. XXVII. „ Brodt ende win im worde Gottes ver-
 „ vattet, findt im rechten gebrucke des Aventmals dat
 „ wahre Liff en blot Christi vor uns gegeben, in ei-
 „ nem verborgenem hilligem Sacramente, dar uns dat
 „ sulvige mit allen sinen verdiensten ende gnaden tho
 „ einem testament overgeven wert, wie dat de art der
 „ Sacramenten is, dat ons mit sichtbahren teekenen de
 „ unsichtbaren gnadengaven Gottes mede gedelet wer-
 „ den, durch den dener denstlicker maten, durch den
 „ Herren sulvest vornemlick. Dit bekennet also ock
 „ de H. Apostel Paulus, dar he dat brod breeken de
 „ gemeinschup des lives, den Kelck de gemeinschup
 „ des blodes unseres herren noemet 1 Cor. 10. tho dem
 „ ende zeigt also dat wordecken (*dasb*) *Hoc* in den
 „ worden des Herren (*Hoc est corpus meum*) op twe
 „ dinge, de ogen ende der vernunft uppet brodt, der
 „ geloven, de upt worth sucht, up dat ware naturlicke.
 „ Liff des Herren.

§. XXVIII. Ick en hebbe anders nene lere gevort,
 ende weth se noch nicht anders, doch so stelle ick, wo
 gesecht, se den Unversitaeten vor de hand, wie ock de
 ander unde alle mine lere. Un is dusse ock den Ca-
 techismus Lutheri nicht tho weddern, als de wedder-
 seggers, *in pane, sub pane & cum pane*, nicht, *inpanationem,*
suppanationem, companationem localem edder *consubstantia-*
tionem &c. maeken willen, welcker ick nicht ent-
 holde noch approbere, wo ock nicht, de *Transsubstantia-*
tion, ende is de D. Lutheri meinunge ock nicht gewest,
 de allene *Sacramentalem unionem* gedreven hefft, ende

Z z z z }

will.

will in pane & sub sacramento panis per verbum &c. dat lere ick ock; *Sed nostrorum delermnatio non tantum videtur determinare predicatum, sed etiam cadere in copulam,* ende dat mi ein bedencken macket in der Auspurgischen Confession, dat de dütsche hefft *under gestalt brodes ende wins*, dat riecket na der Transsubstantion, want gestalt is species, nu en is species in den scholen nicht dann pro accidente genamen, ende so islet ock in dudisch gesetzet, want *gestalt* is mann accidens, so schmacket die Apologie ja gantz na Transsubstantiatio.

§. XXIX. Als de *Koningk* averst nu dessē mine Confession liden kan, so sin ick em balde genug excusirt, ende werden mine anklager up de dure nicht bestaen konnen, ende kan de Excusation nemandt buthen, dan de de klage uthgegeven hebben, off sus ein Ehrw. Dom Capittel.

§. XXX. Ick bin ock so verfwacket, dat ick ohne *lives* gevhaer nit reisen en kan, dann mi doch allenthalven nae getrachtet wert, ock in minein huse nicht frei geweest en bin. So en hebbe ick ende werde woll de Wittenbergische reise nicht balde vorwinden, derhalven ick wegens schwackheit nicht so einen weg reisen kann, als ick vorhen woll geneigt geweest sin. Denn ick en kan nu nicht, so en wardt idt mi ock wohl nemandt vele weten tho raden.

§. XXXI. Doch nicht destomin, also dessē freundliche van mi vorgeschlagene handel dardurch nicht verhindert, uthgeschlagen edder vertogget en wert, ende ick vrey geleide hen ende wedder hebben moge, ock onder wegens, ende in einiger tidt van mines *lives* schwackheit halven de reise vormoge, sin ick dennoch tho donde unbeschwert, den Koninge ende der sacken ock eines Ehrw. Dom Capittels wohl meynende tho eren, off ick schone wohl nicht sehen en kan, wath dar vele vordels uth kommen konnen, so wil ick doch

doch meines eigenen hovedes nicht altovele vertrouwen.

§. XXXII. Ick sege dann ock nu vor guth ahn, dat man dessen vorschlag inginge, ende middeler tydt an den Koningk schreve, scholde ick idt aver alle bewysen, daer ick valschlick angeklaget bin, so hadde ick es min leventlang genogh tho donde, want ick weht gewisse, dat noch mehr der breve vorhanden sindt, so mag ick mi des trosten ende dencken, wattet si: *Beati cum maledixerint vobis homines.* Ick swige mer orfacke, de mi fulck ene reise iertzunder afraden. Ick hadde gehapet, de Koningk scholde vorvordert hebben, dat ein frey Christelyk colloquium mochte beramet werden, dar mann manneere ende forme gestellet hadde in deeser ende anderen sacken, dat man de, de sus unde op anderer opinion sindt, mochte gehort hebben, under malckander mit godelicken gnaden berichtet, dat wi alle ein volck Gottes ende ware christen mit den anderen wesen ende blyven mochten, darna hebbe ick gestan, und noch, ende holde dat beter, dan vorth tho verdömen, doch dit en is in miner handt nicht. Godt gebe sine gnade.

§. XXXIII. In geval dat men na den Universitaeten wolde senden, wie hier vorgemeldet, so bidde ick dat men *dusse schrift* darmede hen sende, dar *mine Confession* genogsam inne is, ock nahne des *Musculi* ende *Strasburger*, ende is ock mine meinunge darinnen van den stücken, de de wiederparthe mi unrecht gedudet hebben, al wat ick geslegt tegen die *ubiquiteit in genere*, dat hebben se, ende ick nicht, up het H. Avontmahl gedudet Wolde Godt, de heren van Rade hadden mi sulvest recht willen tho horen, so en haddet nein mangel gehadt, ende wo dit min milde erbedent, noch nene stede hebben en konde, wolde ick ende will mi weder referirt hebben up mine vorige schriften, ende dese

deſe ſchrift, alſe vor mi ſulveſt gehalten, geſteller,
 oock gereckent hebben, ende in bequemer tidt alle
 wat ſich in deſe handel togedragen, oock alle mine lere,
 predicke ende ſchrirent, darvan an den tag to brengen.
 Godt geve ons averſt eine Chriſtliche frede, den ick
 van herten wunſche un begehre, oock alles darumb tho
 donde un biddende willich, wat ick mit gade mach,
 und wenſche allen den genen, de mede tho ſchaffen
 hebben, den hilligen Geiſt Chriſti, den ſi recht ſehen
 und folgen mogen. Amen!

Hiermede wil ick de ſaeke den lieven Gode beſah-
 len hebben, beneven J. Chriſto, deme ick allein vor
 mogelick denſt tho leiſten willig.

Datum den 23ſten Junii 1557.

U Ehrw. Dener

Albertus HARDENBERG
 Doct̃or in d. S. Domkerck
 tho Bremen.

Num. VI.

CONFESSIO *Romano-Catholica* in HUNGARIA.

Evangelicis publice præſcripta & propoſita.

* * *

Quam miſeranda ſit *Evangelicorum*, ſive Saxonica ſive
 Helvetica ſequantur Confeſſionem, in regno
 HUNGARIÆ facies, ii cumprimis norunt, qui ut Ec-
 cleſiæ fata ſive proſpera ſive calamitoſa, rite cognoscant,
 atque, ut hujus quoque Eccleſiæ, ceu manipuli elon-
 ga-

gatarum columbarum quoque rationem habeant, sui judicant officii. Certè, afflictiones illæ ac persecutiones Papistarum ita non deferbuerunt, ut etiam nunc omnem quoque excedant fidem: Et quomodo in conscientias hominum sibi dominium arrogent sævum planè atque tyrannicum, non plenius cognosci potest, quam ex hisce articulis, quos ante hos viginti annos Pontificii composuerunt, & ad quos jurato recipiendos adigunt Evangelicos, quotquot illorum artibus seduci se patiuntur, ut Protestantium fidem abnegent, prouti ii nobis suppeditantur in *Actis* ita dictis *Historico-Ecclesiasticis Vinarienfibus*, Volum. III. Part. XIII. pag. 21. &sq.

Ne quis autem iis, (quod vix credibile sit ad tantam insaniam ac impudentiam quenquam delabi posse, ut hæc talia à sanæ mentis hominibus exigat) fidem deroget, effecit *Auctor* illius *Collectionis* l. c. p. 25. sq. indicando, quam iidem articuli jam quoque A. 1673. sint scripto consignati, atque iis, qui à Protestantibus ad Pontificiorum castra transibant propositi, quippe qui & tum jam à Protestantibus typis sint editi, cum hac addita epigraphæ sive clautula: *Istorum perverforum præcipuus primipilus & antesignanus fuit Elias Gresner, Pastor primarius civitatis Montano Neosoliensis, impius Apostata & seductor, cujus Deus venter est.*

Ceterum, vel ita ex horum articulorum lectione colligi potest, quam nihilo sint æquiores nec faciliores hodierni Papistæ, quam qui superiori seculo eadem & minas spirabant: Tu, Lector Benevole, hos articulos lege & exhorresce!

- I. Fatemur & confitemur, nos singulari cura supremi nostri magistratus spiritualis & secularis, diligentia & ope Minorum Patrum Soc. Jesu, ab hæretica via & fide ad veram Catholicæ-Romanæ salvificam deductos esse,

A a a a a

cam.

eamque ore nostro & lingua, universo mundo aperte ad notitiam velle dare.

II. Confitemur, Papam Romanum caput esse Ecclesiæ, nec errare posse.

III. Confitemur & certi sumus, Papam Romanum esse Vicarium Christi, plenariamque habere potestatem omnibus hominibus pro voluntate sua, peccata remittendi, retinendi, in infernum detrudendi, excommunicandique.

IV. Confitemur, quicquid Papa instituerit novi sive extra Scripturam, quicquid etiam demandaverit, esse verum, divinum & salvificum, ideoque à Laicis majoris æstimari debere Dei vivi præceptis.

V. Confitemur, Papam Sanctissimum ab omnibus honorari debere, majori cum genuflexione, ipsi Christo debita.

VI. Confitemur & asserimus, Papam ab omnibus tanquam Patrem sanctissimum, in omnibus esse audiendum sine omni exceptione, ejus institutis dirigentibus contrasacientes; sine omni misericordia, tanquam hæreticos, non solum igne tollendos, sed & cum corpore & anima inferno tradendos.

VII. Confitemur, lectionem Scripturæ sacræ, ortum esse hæresum & sectarum, scaturiginemque blasphemiarum.

VIII. Confitemur, mortuos Sanctos & Sanctas invocare, imagines eorum honorare, coram eis genua incurvare, ad eos peregrinari, vestire, lumina iis accendere, bonum, pium, sanctum, utile & salutare esse.

IX. Confitemur, unumquemque Sacerdotem multo majorem esse Deipara B. Virgine Maria, quæ semel solum peperit Christum nec amplius parit. Sacerdos autem Romanus non solum dum vult, sed & quandoque vult, offert & facit Christum, imo & creatum absomit.

X. Confitemur, pro mortuis missas celebrare, eleemosynas distribuere, orare, utile ac salutare esse.

XI. Confitemur, Papam Ro. habere potestatem, scripturam

- ram immutandi, pro voluntate sua augendi & minuendi.
- XII. Confitemur, animas post mortem in purgatorio purgari, ac missas sacerdotum eis auxilium cum liberatione esse.
- XIII. Confitemur, sub una specie Eucharistiam percipere, bonum & salutare, sub utraque, hæreticum & damnabile esse.
- XIV. Confitemur & asserimus, hos, qui sub una specie utuntur, totum Christum cum carne & sanguine, cum Deitate & ossibus, uti, vel percipere, qui vero sub utraque, solo nudo pane frui & vesci.
- XV. Confitemur, septem esse vera & realia sacramenta.
- XVI. Confitemur, Deum in imaginibus honorari, ac per eas ab hominibus agnosci.
- XVII. Confitemur, Mariam Beatam Virginem, majore honore dignam, ab Angelis & Hominibus, ipso Christo, Filio Dei.
- XVIII. Confitemur, beatam Virginem Mariam, esse Reginam Cæli, simulque cum Filio regnare, cui filium omnia ad voluntatem ejus facere debere.
- XIX. Confitemur, ossa Sanctorum magnam habere virtutem, unde ab hominibus honoranda esse, ipsisque facella exstruenda.
- XX. Confitemur, Doctrinam Romanam esse Catholicam puram, divinam, salvificam, antiquam & veram; Evangelicam autem, falsam, erroneam, blasphemam, maledictam, hæreticam, damnosam, seditiosam, impiam, excogitatam ac fictam. Cum igitur in totum & plenarie, in omnibus explicationibus, Religio Romana sub una specie bona sit & salutaris, ideo maledicimus omnibus illis, qui nos in hæresi adversa & impia sub utraque erudierunt. Maledictos pronunciamus Parentes nostros, in fide illa hæretica nos educantes, maledicimus quoque & illis, qui nobis Romano-Catholicam fidem in dubium vocarunt, sicut
- A a a a a 2
- &

& DUOBUS illis, qui nobis maledicto illo calice subservierunt. Imo nobis ipsis maledicimus, maledictosque nos pronunciamus, eo quod ex maledicto illo calice hæretico (ex quo nobis bibere non licebat) participavimus.

XXI. Confitemur, Scripturam sanctam esse imperfectam, & litteram mortuam, quousque à Summo Pontifice, ea non fuerit explicata & Laicis ad legendum concessa.

XXII. Confitemur, unam missam Sacerdotis Romani utilioiorem esse centum & pluribus concionibus Evangelicorum. Ex eo maledicimus libris illis, quos legimus, doctrinam illam hæreticam & blasphemam comprehendentibus; Maledictionem etiam superinducimus super omnia opera nostra (in fide illa hæretica existendo) patrata, ne in extremo die coram Deo nobis aliquid mereantur.

Hæc omnia ex candido pectore facimus, asserentes, Romanam Ecclesiam in his & similibus articulis esse verissimam, cum solenni hæreticæ illius doctrinæ, coram Vobis, Viri honorati, Matronæ honoratæ, Juvenes & Virgines præsentibus, renuntiatione.

Juramus insuper, nunquam amplius nos ad hæreticam illam sub utraque (etiā si licitum esset vel fuerit) vita durante conversuros.

Juramus etiam, donec una gutta sanguinis in corpore nostro extiterit, doctrinam maledictam illam Evangelicam, nos omnimode, clam & aperte, violenter & fraudulenter, verbo & facto persecuturos, ente quoque non excluso.

Ultimum juramus (immutatione fors in statu seculari vel spiritali subsecutura) nos coram Deo, Angelis & vobis præsentibus, neque metu aut gratia, ab hac salvifica Romana Ecclesia & divina discessuros unquam, & ad hæresin Evangelicam maledictam redituros & reversuros vel amplexuros.

I N-

I N D E X. I.

Tractatum Tomis hifce quatuor contentorum.

- P**ro Leone ALLATIO instructio de transportanda Romam bibliotheca *Palatina*. A. 1622. Tom. IV. pag. 575. 1q.
- AURIFABRI** (70.) Ep. ad P. *Vergerium*. T. III. P. II. p. 350.
- BEZÆ** (*Theod.*) Ep. ad Phil. *Marnixium*, D. de Aldegonde 1566. T. II. P. I. p. 549 1q.
- BORTWICHII** (*Job. Equitis Scoti*) Apologia adversus *Pontificiorum* processum contra se. A. 1541. T. III. P. I. p. 137 1q.
- BUCERI** (*Mart.*) Ep. ad Alb. *Hardenbergium*. A. 1549. T. IV. P. II. p. 692.
- BULLINGERI** (*Henr.*) Epistolæ duodecim ex Mss. T. IV. P. I. p. 431 1q.
- BUSDRAHI** (*Nic.*) Ep. ad Franciscum Cardinalem *Pisanum*, de ratione qua præservari possit *Italia à Lutheranismo*. T. I. P. II. p. 319 1q.
- de CALVINI** (*Job.*) Institutione Religionis Christianæ, historia litteraria. T. II. P. I. p. 451 1q.
- CARFENNÆ** (*Balei*) Oratio de pacanda & componenda republica ad *Belgas*. A. 1578. T. III. P. II. p. 201 1q.
- CAROLOSTADII** (*And. Bod.*) Vita. T. I. P. I. p. 156.
- COLONIENSIS** Facult. Theol. determinatio super articulis *Monafterienfis*. A. 1532. T. II. P. I. p. 424.
- CONSILIUM** Theologicum de Pace inter Catholicos & Reformatos. T. II. P. I. p. 431 1q.
- CONFESSIO** Romano Catholica, Protestantibus *Hungariæ* præscripta. T. IV. P. II. p. 740 1q.
- EBERI** (*Pauli*) Epp. ad A. *Hardenbergium*. T. IV. P. II. 756. 1q.
- EMMII** (*Ubbonis*) Epp. ad Petrum *Scriverium* decas inter quas una ad *Abelem Coenders* van Helpen. Tom. I. P. II. p. 299 1q.
- A a a a 3
- EM.

I N D E X. I.

- EMDENSIUM Ep. ad *Johannem Nassavium* A. 1597.
 T. I. P. I. p. 101 sq.
- GERDESII (*Dan.*) descriptio vitæ Andr. Bod. *Caroloſtadii*.
 T. I. P. I. p. 1—56.
- — Historia Litteraria Institutionis religionis Christianæ
Johannis Calvinii. T. II. P. I. p. 451 sq.
- — Relatio de Reformatione Ecclesiarum *Nassavica-*
rum. T. II. P. I. p. 605
- — Nova Litteraria. Tom. I. part. II. Tom. II. P. I.
 & II Tom. III. P. II. Tom. IV. P. I.
- GONSALVI (*Reginaldi*) Relatio de Martyribus *Protestantium*
in Hispania. T. IV. P. II. p. 581 sq.
- GULIELMI I. Principis *Araussonensis* Ep. ad peregrinos
Belgas Londini verſantes 1572. T. I. P. I. p. 89 sq.
- — Ep. ad eosdem. 1573. T. I. P. I. p. 95 sq.
- — Ep. ad ecclesiam *Londinensem* 1573. T. I. P.
 II. p. 292.
- — Ep. ad ecclesiam peregrinorum *Angliæ* 1575.
 T. I. P. II. p. 297 sq.
- HADDONI (*Gualth.*) Ep. Apologetica ad Hieron. *Oſorium*,
 pro Retormatione Anglicana 1561. T. IV. P. I. p. 491 sq.
- HAMELMANNI (*Herm.*) Ep. ad Alb. *Hardenbergium* 1558.
 T. IV. P. II. p. 704.
- HARDENBERGII (*Alb.*) Encomium & Ejusdem Epistolæ ad
 varios. T. IV. P. II. p. 678 sq.
- ad Alb. HARDENBERGIUM Epistolæ variz.
 T. IV. P. II. p. 699 sq.
- EJUSDEM Scriptum Apologeticum ad Capitulares *Brem-*
ſes. T. IV. P. II. p. 722 sq.
- HESHUSII (*Tilem.*) Ep. ad A. *Hardenbergium* A. 1556.
 T. IV. P. II. p. 701.
- JOHANNIS (*Nassavii*) Gubernatoris *Gelriæ*, Literæ ad Cœtum
Embdanum 1579. Tom. I. P. I. pag. 101 sq.
- ISINGII (*Ad. Menſ.*) Oratio de meritis Principum *Arauf.* &
Nass. in Remp. Belg. T. I. P. I. p. 56 sq.
- JUNII (*Franc.*) Vita ab ipſo conſcripta. T. I. P. II. p. 201
- — Epistolarum quaternio ad Joh. *Marguinum* V. D.
 M in Eccl. Belg. Lond. T. I. P. II p. 270 sq.
- KERSSENBRÖCK (*Herm.*) Carmen de Bello *Monasterienſi*
 adv. *Anabaptiſtas*. Tom. II, P. I, & II. p. 377. & 569 sq.
- LAS

I N D E X. I.

- LASCO** (*Job. d*) Epistolæ, quotquot reperiri potuerunt ;
 numero LXXIX. Tom. II. P. I. & II. p. 477. 619.
 Tom. III. P. II. p. 61 sq.
 Tom. IV. P. I. p. 416.
- LAUSANNENSIIUM** Ep. ad Cost. & Senat. *Bernensium*
 1555. T. II. P. I. p. 472 sq.
- LEONINI** (*Elberti*) Oratio in conventu Ordinum Generali-
 um. 1579. T. I. P. II. p. 309 sq.
- LIPOMANNI** (*Aloyfii*) Ep. ad Nic. *Radzivilum*, Ducem
 &c. T. III. P. II. p. 300sq.
- LONDINENSIS** Dilp. 1553. Acta. T. III. P. I. p. 163 sq.
- Ecclesiæ Belg. peregrinorum Ep. ad *Bartboldum*
Wilhelmi V. D. M. 1573. T. I. P. II. p. 289
- LUTHOMIRI** (*Stanislai*) Epistolæ quædam ad *Jo. Utenhovium*
 & al. 1560. 1563. 1565. T. IV. P. I. p. 543.
- MARNIXII** (*Phil. Du. de Aldegonde*) Ep. ad Th. *Bezam*,
 T. II. P. I. p. 542.
- Ep. ad P. *Delanum V. D. M.* Ecclesiæ Lon-
 dinensis. 1561. T. III. P. I. p. 135
- MARTYRIS** (*Petri*) Vita per *Jos. Simlerum* T. III. P. I.
 p. 1—60
- Epistolæ ad *Joh. Utenhovium* & *Henr. Bullin-*
gerum Tom. IV. P. II. p. 661 sq.
- MELANCHTHONIS** (*Phil*) Ep. ad *Sigismundum* Regem
 Poloniæ. T. III. P. I. p. 133
- RADZIVILI** (*Nicolai*, Ducis de) Apologia fidei, sive Re-
 sponsum ad *Al. Lipomanni* Epistolam. 1556. T. III. P. II.
 p. 307 sq.
- ROTHMANNI** (*Bern.*) Epitome confessionis fidei. 1532.
 T. II. P. I. p. 403 sq.
- Epitome abusuum, qui in ecclesiâ Pontificiam
 irrepleverunt ibid p. 418 sq.
- Epistolæ quædam ex *Mss. Kerstenbrockiano*
 T. IV. P. I. p. 523 sq.
- SARCERII** (*Erasmi*) Relatio de *Nassavicarum* Regionum re-
 formatione sub Illustriss. Comite Gulielmo T. II. P. II.
 p. 605 sq.
- TRICESII** (*Andrea*) libellus de Evangelii in *Polonia* post re-
 velatum Antichristum origine, progressu & incremento.
 1556. T. III. P. II. p. 355 sq.

VII.

I N D E X. I.

- VILLIERS (*Petri de Poyseleur*) Apologia Ecclesiarum Reformatarum in Belgio. 1579. T. I. P. I. p. 121—200
 ——— & Tassini Responsum de Pace religionis cum Pontificiis ineunda. T. I. P. II. p. 328 sq.
 ——— Ratio ineundæ concordæ inter Ecclesias Reformatas. 1579. T. IV. P. I. p. 391 sq.
 VLISSINGENSIUM Ep. ad peregrinos Belgas Londini versantes. 1572. T. I. P. I. p. 87.
 WALACRIÆ Classis Ep. ad Ecclesiam peregrinorum Lond. 1575. T. I. P. II. p. 194
 WILHELMI (*Bartholdi*) Ep. ad Ecclesiam peregrinorum Lond. 1573. T. I. P. II. p. 284

INDEX. II. RERUM

Litera A. Tomum I. & II. B. Tom. III.
& IV. denotat.

A.

de **A**bnegatione sui ipsius
 sententia Caroloftadii limites
 excedit. A. 37.
 de *Adolphi* Naflavici cæde A. 66.
 de *Aduardienfi* monasterio. A.
 479. Abbate Jo. Reekamp.
 B. 451.
 Jo. *Ægidius* Canonicus & Mar-
 tyr. B. 635 sq. Concionator
 factus, primo non fatis aptus
 erat, deinceps aptior redditus
 Evangelicam Doctrinam
 annuntiavit. 641. 637. sq.
 in Episcopum Dorteffenſem
 electus. 642. Ejus Confes-
 ſio laudatur. 643. mors, &
 poſt eam Inquiſitio in ipſum
 inſtituta. 646.

Æmilia Comitiffa Solmenſis
 Frid Henr. uxor. A. 732
 Jo. *Æpinus*. A. 652. 678.
 Ejus Vita. 564.
 Jo. *Agricola* Islebius. B. 601
 de *Albano* Duce & ejus tru-
 culentia. A. 85.
 Jo. *Alberti* Heſychius. A. 371.
Albertus Brandenburgicus, pri-
 mus Dux Pruſſiæ. A. 515.
Alcmarienſem obſidionem Hi-
 ſpani ſolvunt. A. 288.
Alcuini nomen à Calvino uſur-
 patum. A. 457.
 Petr. *Alexander* V. D. M.
 in Eccleſia Gallica Argen-
 toratenſi. B. 670.
Alguazil Vox Hispanica. B.
 656.
 Leonis *Allatii* inſtructio de
 trans-

R E R U M.

translocanda Bibliotheca Palatina. B. 575 sq.

Alemanni Meletemata Critica. B. 575

Ammensdorfii Theol. Duisb. Dissert. B. 574.

Halo *Amswirus* laudatur. A. 517.

Anabaptistæ cursum Evangelii impediunt. A. 257.

Jac. *Andrea* Belli Sacramentarii fax & ruba. A. 140.

errores denudantur. 188. odium Theologicum indicatur. 190. 197.

Angli sub Mariæ regno minime contenti. B. 669.

Anglia Confessores quosdam Hispanicos propter Evangelium profugos suscipit B. 617

pro *Anglicana* Ecclesia Apologia G. Haddoni. B. 492 sq.

Anglicana. Retormationis principia. A. 643 sq.

Anglorum quorundam versus Argentoratum perflugium. B. 669.

ap. *Anglos* terræ motus raro. A. 676.

Anna Comitissa Oldenburgeris & Oostfrisia laudatur. A. 492 535. ad Eam Epistola Jo. à Lasco 494.

pro *Antiquitatis* Scientia Oratio Christ. Saxii laudatur. B. 575.

Antwerpiensis iconoclasmus. A. 247.

Apoc. XVII. 9. A. 561.

— V. A. 562.

B b b b b

Apostolos petere, phrasis ad jura Appellationum spectans. A. 44.

Arausionensis Principi est à Concionibus Junius. A. 160.

Arausionensium Principum merita in Religionem Reformatam. A. 138.

de *Arbitrio* libero. A. 618.

Archontum Atheniensium nomina. A. 307.

Christoph. *Arellanij* Monachus S. Ildori & Martyr. B. 621 sq.

Argentinenfis Ecclesiæ status 1552. B. 670

ii Belgis cum primis Evangelii Ministros ab antiquo dederunt. A. 174 usque ad annum 1548.

Reformatis erant addicti, à Saxonum doctrina diversi. 515.

Joh. *Arnenii* Comment. in Pacati Panegyricum. B. 572.

ab *Arrianis* & Servetianis ut sibi caveant Poloni monentur. B. 443.

Arundelli Comititis eruditio. B. 168.

Joh. *Aurifabri* Ep. ad P. P. Vergerium. B. 350.

Joh. *Austriaci* inter Belgas Acta. B. 180. 1.

B.

Batius (Petrus) notatur B; 579.

Balduini (Francisci) procacitas notatur. A. 553.

Bap-

I N D E X. II.

- Baptismus* & Coena in quantum differant A. 278.
 de — mi mysterio sententia Jo à Lasco. A. 499.
Barbatus Annæ Comitissæ Oldenburgicæ minister A. 642.
E. Baringii Vita Ant. Corvini. A. 565.
Barlaami Monachi liber de primatu Papæ. A. 271.
 de *Bartoldo* Wilhelmi V. D. M. Dordraceno, deinceps Hornano, postea Beverovicensi. A. 282. Ejus Ep. ad Eccl. Belgico-Londinensem. 284 lq.
Bartholomæus Zamorensis Monachus, & dein Archiep. Toleranus Evangelicæ Doctrinæ favet. B. 644.
Jerem. Bastingius Theol. Leidensis A. 123.
C. S. Baumgarten Th. Halensis opera quædam A. 362.
Baumgarten (Sig. Jo.) in Ep. Jacobi. A. 749. Bibliotheca Halensis. B. 558. Mestemata varia. 560.
C. L. Beaufobre filius moritur. B. 379.
Belgiæ Reformationis exordia A. 134 lq. Persecutionis gravitas. B. 581. pro-Belgis adv. Hispanos Apologia. 275 278 lq.
Belmer (Lud.) Consul Bremensis. B. 698.
Benedictus Gulanus P. Martyrjs amicus & Collega. B. 9. 10. 14. 16.
Joach. Beringer veram nomen Joach. Ursini. B. 583.
Bernenfis Disputatio 1528 laudatur. A. 331.
J. B. Bernbold Theol. Altorfinus. B. 378.
H. W. Bernsau Theol. Prof. Franeq. A. 356. Theses selectæ. B. 386.
M. Bertling Orat. inang. B. 389.
Bertling E. A. Ep. ad Quirinum Card. B. 568.
Th. Beza responsio ad Mar-nixium A. 549.
Biblici studii neglectus ap. Pontificios A. 7.
 inter *Biblicos* Libros minoris & majoris auctoritatis, utrum discernere liceat? A. 47.
Bibliotheca Monasteriensis ab Anabaptistis combusta. A. 399.
Ant. Birrius Prof. Ling. Græc. ap. Basilientes. A. 349. Ejus Editio N. T. Græcæ. A. 714.
Gregor. Blandrata Cracoviensis Minister laudatur. B. 549 552.
 de la *Bletterie* Vita Juliani & Joviani. A. 554.
Bodmeri Tigurini Noachus. B. 556.
C. F. Boerner de Literatis Græcis Liber. A. 751. Ejus de Wetstenii Novo Test. Judicium. B. 562.
 de Johanna *Boorquia* nobili matrona Hispana in inquisitione.

R E R U M.

- tionem traducta. B. 592
Maria Boborquia Martyr. B. 609.
Joh. Bonarus Evangelii apud Polonos patronus & Bullingeri amicus. B. 369. 441. contra **Joh Bortwichum** Scutum processus. A. 1541. B. 138 sq.
 de **Brabantia** Reformatione. A. 245.
 de **Herm. Brassio** Ecclesiaste Emdano. B. 447
J. J. Breitingeri Ep. ad Quirinum de Codice Turicensi Psalmorum. A. 374. Idem laudatur. B. 445
Bremensium adv. Hardenbergium odia. B. 716. 723
Brentius accusatur calumniæ. A. 178. Ejus errores redarguuntur. 187. ad eum Ep. Jo à Lasco 728. 734
Bressa Majoris Poloniæ civitas reformationi addicta. B. 357
Johanna de Brichanteau, uxor P. Villerii. B. 392.
Brila die Kalend. April 1572. occupata. A. 86.
Br. Brouweri Comment in Pl. LXVIII. B. 378. (P. Filii) Disp. de scriptis, unde Moses sua hauserit? B. 573.
I. I. Bruckert Vitæ Clarorum Virorum. A. 346 & 556.
J. Henr. Bruckeri Basileensis Sylloge Scriptorum de rebus Basileensibus B. 557
ap. Brungenjes concionatur Ju-
 nius. A. 150. 252
C. Bruinings Th. Heidelb. A. 750. Ejus obs. ad Orar. Dom. B. 569.
Buceri, Zwinglii, Erasmi & aliorum Libri à P. Martyre lecti ejus animum reformatarunt. B. 14
 — Epist. ad Hardenbergium. B. 699. 700
 — Ap. Anglos expectatio. A. 644. Epitaphia. 676
 — Laus. B. 23
 — Mors. B. 470
 — de ejus circa Eucharistiam sententia. B. 473. 700
 de **Bugenbagii** captivitate Wirtembergensi A. 647. Ej. Sententia de S. Cœna. B. 717
 ad **H. Bullingerum** Ep. Jo. à Lasco. A. 736 Ejus Epistolæ varix ex Mss editæ. B. 419 19. de ejus Libro adversus Cochleum. 451. Liber ejus de Sacramentis Londini editus. 472
Edm. Bunney Anglus. A. 461. 466.
Burberus Anglus. B. 430. 437.
Gul. Burdo F. Junii amicus. A. 233
Jac. de Burgundia Dn. de Falais. B. 472
Nic. Burtonus Anglus, misere in Hispania ob religionem vexatus. B. 588
Mein. Buscheri Stratagemata Biblica. B. 300
Jac. Buschmanni labores Exe-
 ge-

I N D E X. II.

getici. A. 745. B. 351
 Nic. *Buscoducensis* V. D. M.
 ap Emdanos. A. 661
 G. *Busdragi* Ep. de Italia à
 Lutherismo præservanda.
 A. 310 sq.

C.

Jo. **C**alvinus defenditur.
 A. 459. 474. 476 544.

— De ejus Institutione Religionis Christianæ historia literaria. A. 451 sq. successive in eam redacta est forma, in qua legitur. A. 460 Variæ ejus Versiones recensentur, Gallica, Italica, Hispanica, Hungarica, Græca, Arabica. 462 sq.

— cum eo Johannis à Lasco consensus B. 477. 481. de ejus adv. Westphalum Scriptis 490.

— Ep. ad Phil. Melancht. in causa interimitica laudatur. B. 639.

G. *Camdenus* Villerio inimicus. B. 393.

J. *Campanus* Anti-Trinitarius. A. 654.

de Gerh. *Campio* sive tom Camp. A. 488. 705. & B. 459.

H. *Cannegieter* laudatur. B. 386. 7.

Wolf. Fabr. *Capito* & Sim. Gryneus Theologi Basileenses. A. 452

Galeazius *Caracciolus*. B. 14.

Balei *Carfenna* hylandri Oratio de pacanda & componenda republica ad Belgas. B. 101 sq.

A. B. *Caroloſtadius*. A. 1 sq.
 Nomen ejus à civitate patria. 4 Iter ejus Romanum. 5 & 8. Doctor Wirebergenſis. 6. num ingenium habuerit contumax? 8, 9. inde ab initio Reformatio- nis Lutheri amicus & assecla fuit. 9. 10 13. & Lutherus pariter per bullam Leonis X. Anno 1520 condemnati sunt. A. 11. 38 Eum W. F. Capito Luthero commendat, cujus consilia sequeretur. 11. 12. jam die 18 April 1517. Theses pro Veritate Evangelica publicavit. 12 jam 1514. se Pelagianismo opposuit, aique Eccium oppugnavit. 13. Ejus adv. Eckium Positiones 1518 15 Doctrina ejus Theologica ex ejus Positionibus eruitur, itemque ex ejus defensione. 16 17 101 Ejus Primitiæ laudantur. 22. Augustini Lib. de Spiritu & Litera edidit. 22. 23. Ejus Opus curru recensetur. 23 sq. Literæ ejus ad Ge. Spalarinum. 26. eum Lutherus præceptorem agnoscit. 27. laus ex Colloquio Lipsiaco. 29 eundem Lutherus laudat ob Disputationem Lipsiacam. 31. 32. Libellus de

R E R U M.

- Justificatione impii. 33. Lis
ejus cum Eccio de boni
Operis totius Auctore Deo.
34. 35. de Abnegatione sui
ipsius sententia ultra limites
progreditur. 37. Conclusi-
ones ejus decem 1530 39.
40. Appellatio à Bulla Pa-
pali ad Concilium. 43 Idem
& Lutherus amici intimi.
44 45. Luthero contradi-
cit. 46. Liber ejus de Vo-
tis &c 48 Idem Seidlerum
defendit *ibid.* de Legis li-
tera edit Tractatum. 49.
per A. B. *Caroloſt* & ejus
Collegas Witebergenſis Re-
form. 50 Iq Idem Doctri-
nam de Sacramento Eucha-
riſtiæ repurgat editis libellis
quibusdam 1521 51. Varia
ejus Scripta 1521. 55 Scri-
ptum ejus de abolitione i-
maginum. *ibid.*
Carolus V. Imp paulo ante
mortem Lutheraniſmo fa-
ver. A. 322 B. 647. 650
— Juliacenſem ditionem
occupat 1543. A. 490
J. B. Carpzovii Exercit. in
Ep. ad Hebræos ex Philo-
ne. B. 568
Cafalla Doctör, Martyr Hi-
ſpanus. B. 619. 646
Ern. Caſmirus Ludov. Wilh.
frater. A. 77
Henr. Caſmirus Wilh. Frid
Filius. A. 79.
de *Caſtatione* in Angliam vo-
cando conſilium. B. 470
Jo. Caſtillonæi Diſſ. recenſe-
tur. B. 575.
Gerh. ten Cate Th. Hardero-
viceni obitus. A. 566 749
Celfus Prof. Luccenſis, dein
Eccleſiaſtes Genevenſis. B.
17 18 44.
de *Ceremoniarum* in Eccleſia
multitudine queruntur Pa-
tres jam Eccleſiaſtici B.
499.
Car. Chais Theol. Hagani
Tractatus de Jubileis recen-
ſetur. B. 573
Arm. de la Chapelle de neces-
ſitate cultus publici. A. 366
Franciſca Chaveſia Martyr Hi-
ſpana. B. 620
Mart. Chelſinski Bulleri ami-
cus. B. 441
P. Chevallier Orat. inaug. B. 389
J. M. Chladenius de Redem-
tione. B. 574
Joh. Chodkevicius in Evange-
licos pronus. B. 368
de *Chriſti* perſona liſ compo-
nenda. B. 405
Fideliſſimi titulus Regi Luſi-
taniæ tributus, idem dicit,
quod *Chriſtiſſimi* A. 562
Joh Chryſoſtomus Monachus
Hiſp & Martyr. B. 623
Dav. Chytraus laudatur. B.
433.
Stan. Cikovius Reformationi
ſtudet.
Alex Citolinus, Italus A. 744
Jo. Clauburgi Studium concor-
diæ laudatur. A. 708
Bb bbb 3 de

I N D E X. II.

- de *Cælibatu* Sacerdotum Opus
Martyris adv. Rich. Smithæum. B. 54. 55. 146
Cæna & Baptismus in quantum
differant. A. 278
de — Domini Io. à Lasco
Sententia. A. 637
De ritibus in celebratione S.
Cænæ observandis. A. 656sq.
ad Abelem *Coenders* van Hel-
pen Epistola Ubb. Emmii.
A. 300.
Cokii fratres nobiles Antver-
piani capite pleantur A.
242.
Colinii laus. A. 177
Nic. *Colladonius*, Gallus. A.
461.
de *Coloniensi* Pacificatione 1579.
A. 318
Coloniensis Facultatis censura
super Articulis Monasteri-
ensibus. A. 426
Coloniensis Reformatio dissipatur.
B. 683
Petr. *Colonus* V. D. M. Me-
tensis. A. 239
Dan. *Colonus*. A. 467
de *Communicatione* ita dicta
Idiomatum. A. 1671q.
Compromissi Belgici primum
exordium. A. 244
Ant. *Concius* Jureconsultus in
Academia Bituricensi. A.
221.
Concordia Liber, discordiæ to-
nies est. A. 121. t. jus Au-
ctores. 133. variorum de eo
Judicia. 189
P. *Conradi* Oratio de Ratio-
nis usu &c. B. 386
Consensus Orthodoxi liber lau-
datur. A. 178
de *Consensu* Tigurinorum cum
Calvino in re Sacramenta-
ria. B. 430
Constantinus del Fuente, Mar-
tyr Hilt B. 647 1q. ejus
Laus & eruditio 648. Con-
cionator & Confessionarius
Imp. Caroli V. 647. 650.
Mors ejus in carcere. 648.
Hispalensis Ecclesiæ minister
eximius. 651 1q. Libros
suos abscondicaverat. 656
in Inquisitionem ductus 655.
ejus Scripta & Confessione-
cententur. 660.
Casp. *Contarenius* Martyris ami-
cus. B. 17.
de *Controversiis* inter Ecclesias
Evangelicas præcipuis. B.
398.
1 Cor. XI: 27 & 29. A. 163 1q.
— XIII: 12. A. 561
Cornelia Martyr Hispana. B.
609.
Corranus Inquisitor moderatus.
B. 643
Ant. *Corvini* Vita. A. 565
Petr. *Cottonus* Calvini adver-
sarius. A. 468
Cracovia Poloniæ metropolis.
B. 258
Cracoviensis Pseudo-Synodus
1562. B. 550
de *Cranmeri* Archiep. Cantu-
ariensis martyrio. A. 695
Th. *Cranmerus* Petri Marty-
ris amicus. B. 34.
B. S.

R E R U M.

B. S. Cremeri Harderov. Th. Scripta ad Theol. Prophet. spectantia. A. 363

— Mors. A. 749.

J. H. Croeseri Medici Gron. mors. B. 389

Heilm. Crombachius V. D.

M. Dillenburgeris. A. 626.

612.

Io. Crotocius Polatinus Vlodislaviensis. B. 363

I. P. de Croufaz mors A. 750

Conr. Crupca nobilis Polonus

Evangelio favet. B. 361

C. A. Crussii Opuscula philosophica. A. 750

Ioh. Cubus V. D. M. Eccl.

Belg. Londin. A. 286.

de Cultu Dei. A. 616.

Curienfis Synodi in Rhætia

Acta 1511. A. 744.

C. S. Curionis Scripta. B.

556.

Curtoppus Petri Martyris ami-

cus & Evangelii Assecla,

sed minime fidus B. 32.

Ern. Sal. Cypriani mors. A.

563.

D.

Dammense oppidum Brugis propinquum. A. 251.

— *ses* Junio favent A. 252

Cath. Dampmarisia P. Marty-

ris uxor. B. 26.

Danicum Iter conscribit Mi-

cronius. B. 485.

de **Danorum** immiti erga pe-

regrinos Anglos animo. B.

482.

de **Davide Georgii** vulgo **Da-**
vid Joris. A. 503. de ejus
asseclis & erroribus. 520.

503-512.

de **Decalogo.** A. 618.

ad Petr. **Delannum** Ep. Mar-

nixii. B. 135.

Valentinus Dembinski, Polo-

nus, Evangelicorum patro-

nus. B. 369.

Deum in nobis habitare essenti-

aliter, dici nec potest, nec

debet. A. 551

Deut. XVIII: 15. A. 347

— — — 15 18. A. 562

— — — XXII. 6. 7. *ibid.*

Deylingii Obsl. Sacr. L. V.

editus B. 369

Florent. à Diaceto A. 673

Petr. Diazus Inquisitor. B.

646.

Diffidentia sui ipsius, sæpenu-

mero scientiam promovet.

A. 215 sq.

de **Disciplina Ecclesiastica** quæ-

dam monet Jo. à Lasco B.

476.

Diffensio Reip. est noxia A.

316.

Gualt. van Doeveren Prof.

Groninganus. B. 568

C. Ant. Dolle Vitæ Theolo-

gorum Rintelensium. B.

561.

Dominicus à Soto Doctor Sal-

manticensis cum **Ægidio** dis-

putat, eumque fraude cir-

cumvenit. B. 648

Hugo Donellus Iureconsultus in

Acad. Bituricensi. A. 221

Ant.

I N D E X. II.

Ant. *Driesenii* obitus. A. 362
Franciscus *Dyander*. A. 525.

644. B. 666

Dubiecia urbs. B. 360

F. *Dugrenus* Iureconsultus in
Acad. Bituricensi. A. 221

de *Duisburgi* urbis antiquit.

Oratio I. H. Withofii. A.
558.

Dzialinii fratres Evangelio sa-
vent. B. 371.

E.

Eberi (Pauli) *Epistola* ad
Hardenbergium. B. 706 712.

Eckius Carolost. & Lutheri
adversarius, homo versati-
lis. A. 13. Ejus *Epistola*
ad Carolostadium. 14. Pela-
gii hæresin sequitur. 20.

adv. *Edelmannum* F. Wagneri
Th. Hamb. Scriptum. A.
363.

Eduardi VI. Reformatio An-
gliz. B. 28.

W. ab *Eenboorn* laudatur. A.
744 & B. 378. 564.

— *Eusarasia* & *Euzia* lau-
dantur. A. 345

van *Eitzen* (Paulus, senior)
Doctör Lutheranus formulæ
Concordiæ subscribere re-
nuit. A. 179.

Iac. *Elsneri* quædam scripta.
A. 350. Obitus. 745.

Th. P. *Elsner* in Ep. 1. Jo-
hannis. A. 375.

Emdani duas peregrinorum Ec-
clesias, alteram Anglicam

alteram Gallicam habent.

B. 668

de *Emdeni* Catechismo. B.
487 1q.

Emdensium ad Johannem Nas-
sav. responsio. A. 108 1q.

erga Lascum affectus. B. 489

Ubb. *Emmii* Epp. ad P. Scri-
verium. A. 299 1q. Ep. ad

Abelem Coenders van Hel-
pen. 300.

Lud. *Enocus* V. D. M. Ge-
nevensis. A. 237

Enthusiastici errores de Omni-
præsentia Divina. A. 545 1q.

Erasmii in Doctrina de Cœna
Domini fluctuatio. A. 230

1q. Zwinglii, Buceri & al-
iorum libri à P. Martyre

lecti ejus animum reforma-
runt. B. 14.

Erici Episcopi Monaster. ad
Senatum Monasteriensem

Ep. 1532. B. 536.

Th. *Erpenii* Gramm. Arab.
cum notis Schultensii. A.
370.

B. L. *Eskuche* Th. Rintelien-
sis Opuscula. A. 372

de *Essentie* Divinæ Ubiquita-
te. A. 551.

de *Eucharistia* Sacramento
Doctrinam Carolostadius re-

purgat editis libellis qui-
busdam 1521. A. 51. de

Eucharistica Controversia
scriptores. 140. In Verbis

Institutionis num tropus lo-
cum habeat? 157. Utrum

impii edant corpus Christi?
162.

162. To *pslov* institutionis non
servatur à Luthero & Lu-
theranis. 171. de Eucharis-
tia infantibus non danda.
273 1q de Eucharistiæ Sa-
cramento Opus P. Martyris
adv. Step. Gardinerum. B.
53. 54. de eo disputatio
169 de controversia Eucha-
ristica lopienda. 399. 400.

F.

Th **F**abricius & Jo. Melfin-
gerus ad Monasterienses
missi Evangelium annuncian-
t. A. 392.
Jac. de Burgundia Dn. de *Fa-
lais*. B. 472.
J. Fr. *Falckii* Jenensis Th.
Orat de Reformatore primo
Luthero. B. 569.
Fames Monasteriensium terri-
bilis describitur. A. 595.
Fengueraus (Guliel.) Theol.
Leidenfis. A. 432.
Ib. *Fennema* Th. Leovard. A.
366.
Ferdinandus à S. Johanne,
Martyr. B. 611
Julian. *Ferdinandus* dictus Par-
vus, Martyr. B. 613.
— Libros Evangelicos in
Hispaniam transferri curat.
ibid.
Fidelissimi titulus Regi Lusita-
niæ tributus, idem dicit, quod
Christianissimi. A. 362.
Domus *Firleja* Reformationi
favet, B. 370.

Jo. Conr. *Fuessli* Documenta
ad Hist. Reform. laudan-
tur. A. 372. B. 555.
Flacii Illyrici cum Melanch-
thone contentio. B. 714.
Constant. *Fontius* vid. del
Fuente
Sam. *Formey* Vindiciæ Refor-
matorum adv. Quirinum
Cardinalem. A. 746.
Hub. *Franciscus* V. D. M.
Arnemuydæ. A. 296.
Franciscus Comes Waldecken-
sis, Episcopus Monasterien-
sis. A. 379. B. 683.
Francosurtani Magistratus erga
peregrinos Angliæ benevo-
lencia. B. 491.
de *Francosurtana* Ecclesiæ Ref.
peregrinorum rebus. A.
707. 709. 716.
Francosurtum Lascus Emida re-
lictæ concedit. B. 486.
Fratrū nomine cur insigni-
antur Lutherani. A. 132.
Freytag *Analecta* de libr. rar.
A. 751.
Fridericus Henricus & ejus
gesta. A. 72 1q.
— de *Weda* Episcopus
Monasteriensis. B. 525
in *Frisia* Orientali Saxonicorū
Theologorum suscitatz
lites. B. 486.
de *Frisorum* & Groningano-
rum ad Evangelium con-
cursu. B. 499.
Jo. Wilh. *Friso* Frisiæ Guber-
nator hæreditarius. A. 79.
Ejus obitus funestus 83. E-
jus

C c c c c

I N D E X. 11.

jus gloria vindicata adversus improbum Poëtam. 81 sq.
del' *Fuente* (Constantin.) confessionarius Caroli V. Martyr Hisp. B. 647 sq. Laus & eruditio. 648. mors in carcere. 658. Ej. vaticinium de Garfia Aria 645. consilium Ægidio datum, 641.

G.

Gallius multos habet Confessores. B. 673.
adv. Steph. *Gardinerum* Opus P. Martyris de Sacramento Eucharistiæ. B. 53 sq.
Jo *Garnetius* V. D. M. Mentensis. A. 239.
Gedanensis Civitas. B. 363.
Geddes (Mich.) Miscellanea laudantur. B. 582.
Gellius Faber. A. 697. Ejus Catechismus. *ibid.* & 699.
Gelrica Reformatio. A. 104.
Gen. XLIX. 10. A. 363.
de *Genealogia* Christi sententia Junii. A. 279.
Genevam se recipiunt Hispani Confessores. B. 673.
Dan. *Gerdesii* Hist. Reform. Tom. II. recensetur. A. 361 sq.
——— Tom. III. recensetur. A. 363.
——— Tom. IV. recensetur. B. 387. Idem novos Professores inaugurat. 388. Ejus Diss. ad 1 Cor.

XV. 389. Oratio & Dissertatt. quædam recensentur. 366.

Jo. *Gerobulus* V. D. M. Vlis-
singanus. A. 296.

Æg. *Gilissen* Th. Prof. Fran-
neq. A. 356. Oratio inau-
gur. laudatur. 558. Diss.
de Evangeliiis ad Apocry-
phos quosdam Libros non
emendatis. B. 572.

de Gul. *Gnaptheo* & ejus ad
Emdenles reditu. A. 634.

Reginæ *Gonsalvi* Hispani laus.
B. 582. Relatio de Marty-
ribus Protestantium in Hi-
spania. 582.

Joh. *Gonsalvus* Concionator,
Martyr in Hispania. B. 607
sq.

Luc. *Gorcanus*, Polonns Re-
formatis favet. B. 368.

Jana Suffolcia *Graja*. B. 4.
Gregorii XIII Bulla Joh. Au-
striaco data adv. Belgas. B.
284.

Arn. *Grevii* Vita Jo. Æpini.
A. 564.

Groninga liberatio & in so-
cietatem reliquarum provin-
ciarum assumptio A. 69. ci-
vitatibus status calamitosus,
300. de Groninganorum &
Frisiorum ad Evangelium
concurfu. B. 459.

Io. *Gropperus* Reformatorum
hostis. A. 518.

Steph. *Grosius* Junii familia-
ris. A. 237.

Jan. *Gruterus* de rebus Bel-
gi-

R E R U M.

gicis collectionem molieba-
tur. A. 305.
Sim. *Grynæus* & *Wolff* Fabr.
Capito Theologi Basileenses.
A. 452.
Jo. *Grynæi* Opuscula cum ej.
Vita laudantur. A. 347.
Sam. *Grynæi* Scripta quædam.
B. 557.
Gulielmus *Gulielmi* I. Arau-
sionensis Pater, Nassaviæ
reformat. A. 605 615.

H.

G. **H**addoni Apolog. pro
Eccles. Anglicana. B.
492 sq.
Hadriani VI. P. R. ad *Zwing-*
lium Epistola. A. 3.
Hamelmanni (Herm.) Ep. ad
Hardenbergium B. 704 sq.
Jo. ab. *Hamm* Th. Duisburg.
B. 381.
Hardenbergus Alb. A. 478 sq.
B. 678 sq. 685.
— Ejus mora Argentinenſis
A. 512. Adventus Bremæ.
632. Idem cum *Druſilla*
Syſſinge matrimonium con-
trahit 1547. 635. Cum eo Bre-
menſium lites A. 636. 642.
— Ep ad *Utenhovium* B.
680. ad Decanum Capituli
Monasterienſis. 682. ad Pel-
licanum. 686. ad Melanct.
688. ad Canonicos Bremen-
ſes. 695.
— Septentia ejus de Cœna
C c c c c 2

Domini. A. 642. 726. B.
696. 1q. ad Hardenb. Epp.
variaz. B. 699-722. Harden-
bergii Apologeticum ad Ca-
pitulum Bremenſe. 1557. B.
724 1q.
— in gravissimis verſatur
periculis. B. 719 sq.
Heemskerke (Jac.) A. 70.
Hemmingius (Nic.) laudatur in
materia de persona Christi. A.
167. Ejus Tractatus adv. Jac.
Andreæ laudatur. 192.
de *Henrici* Nassav. obitu A.
67. de *Henrico* Ern. Caſimiri
filio. 78. de *Henr.* Caſim.
Wilh. Frid. filio. 79.
Henricus VII. Imp. veneno in
Eucharistia periit. B. 496.
Levin. de *Herde* V. D. M.
Verenſis. A. 256.
Hernbutanorum impuritas A.
365. Adv. eos Ep. pastora-
lis Amſtelodamenſium 744.
Scriptum Ultraj. Genſe 745.
Herbuſii (Tilcm.) inſeſtus in
Calvinum animus. A. 553.
Ej. Ep. ad Hardenbergium
B. 701. 1q.
Heumannii (C. A.) ſententia de
Propheta ſicut Moſes A. 347.
Labores quidam recensentur
358. 9. N. T. laudatur 560.
Sylloge laudatur. 747.
Caſp. *Heydanus* V. D. M.
Middelburg. A. 296.
Heynius & *Trompius* Thalas-
ſiarchæ. A. 73.
Hieronymus *Friderici* Gronin-
ganus laudatur. A. 479.
His-

Hispalensis Inquisitionis Acta
nefanda. B. 387. 391. civitas
piorum Confessorum & Mar-
tyrum alitrix & nutritrix. 614.

616. Reformatio mirifica.
630 sq. Ecclesiæ Minister
eximius Constantinus 651 sq.
in *Hispalensi* civitate duæ Con-
cionatorum factiones erant.
B. 614 sq.

Hispaniam à Lutheranismo
præservavit Inquisitio. A.
39. de Hispanica Ecclesia-
rum Evangelicarum Confe-
sione. 149 151. Hispanicos
quosdam Confessores prop-
ter Evangelium profugos
suscipit Anglia & Geneva.
B. 617. 673. Hispani Prote-
stantes numero plurimi 381.

Hollandiæ Salus & Libertas
per Principem Arausionen-
sem parata. B. 194.

Ew. *Hollebeck* Orat. inaug.
B. 389.

S. C. *Holmanni* Logica & Me-
taphysica uberior. A. 359.
Honerti & de *Moor* de descensu
Christi ad inferos contro-
versia. A. 371.

de Joh. *Hooper* Episcopo
Glocestriensi A. 655 B. 431.
de ejus liberatione. B. 470.

de Andrea *Hovemanno*. A.
676. 679.

Jo. D. van *Hoven* Prof. Lin-
genfis. B. 565. 6.

Hugo Constantiensis Zwingli-
um excitat. A. 2.

Jo. Casp. *Huldrici* Theol. Tig.

libellus de Canticis sacris A.
373.

I.

P. E. *Iablonskii* *Dispp.* A.
356. Pantheon Mythicum.
A. 745. & B. 382.

Jacobus Spreng dictus Præpo-
situs. A. 652.

P. *Janßenius* in Cl. Loersii lo-
cum electus Prof. Duisbur-
gensis. A. 354. & B. 381.
Ejusdem Diss. variaz. B. 574.

Iburgum Oppidulum West-
phaliæ. A. 533.

de *Idiomatum* ita dicta com-
municatione. A. 167 sq.

Idolatriæ malum exaggeratur
B. 203 Pontificia. B. 208 sq.

Jenensis Facultatis Acta Lati-
na. B. 569.

Jo. *Jetzlerus*. A. 467.

C. *Ikenii* Dissertationes A.
351. & 556. inter eum &
Millium lis philologica. 351.
Diss. de ceremoniis ante Mo-
sen. B. 380. Mors. B. 173.
G. de *Ilefcas* Scriptor *Hispa-*
nus. A. 319.

Illyricus v. Flacius
de *Imaginum* abolitione Scri-
ptum Carolostadii. A. 55 sq.
de *Imanno* Ortzenio dicto Ze-
lando. A. 672.

Impii utrum in Sacramento
Eucharistiæ edant corpus
Christi? A. 162.

de *Indulgentiis* Papalibus B.
144 sq. 219 sq.
de

de *Inquisitione* in Belgio stabilienda. A. 241. Inquisitio Hispaniam à Lutheranismo præservavit. A. 319. le Pontificis decreto opponit. B. 597 aduersus illam. A. 323.

Inquisitionis Tyrannidis Exemplum. B. 587 & 590 sq.

Interim ab Argentinenſibus Auguſtanis & Noribergenſibus repudiatur. A. 644. de eo conſilium Witebergienſium cum præf. Melancthonis. A. 644.

de *Invocationibus* Sanctorum. B. 111 sq.

Jobannes Naſſavius magnam reliquit progeniem. A. 67. Ejus poſteri Belgii Gubernatores 76 Literæ ejus ad Cœrum Emdanum 1579. 101.

— Mauritiuſ Gubernator Clivenſis. A. 78.

Jobannes Angliæ Rex num veneno ipſi in Euchariſtia propinato interierit, incertum. B. 496.

Jobannis Comitſ Ooſtfriciſci inſeſtus in Jo. à Laſco animus. A. 534. 536. B. 607.

— Auſtriaci inter Belgas acta. B. 280. 1. Ei Bulla Gregorii xiiii data adv. Belgas. B. 284.

Jobannes Legionenſis, Monachus S. Iſidori, Martyr. B. 616. 1q.

Juliani Parvi in ipſa morte conſtantia. B. 615. 1q.

Julius Terentianuſ P, Martyr

riſ domeſticuſ. B. 664.

J. E. *Jungii* Comm. in Zach. xiv. 1. 2. laudatur. A. 745.

Franciſci *Junii* Vita ab ipſo conſcripta. A. 201. 1q. Parentes nobilitati 210. Mater laudatur. 212. pueritia & adoleſcentia. 214. Præceptores duriores quam par erat 216. 219 à peccatis juvenutis præſervatio. 222. ab Atheiſmi macula liberatio. 223—229. profeſſio Genevenſis. 230. inopia & egeſtas. 232. indeque contractuſ morbuſ. 235. Pater cruenta morte occidit. 236. ad munuſ Eccleſiaſticuſ Genevæ obeundum vocatuſ renuit. 238. Antwerpiam ad Eccleſiam Gallicam miniſteriuſ Verbi ſuſceptuſ migrat. 239. apud Mentenſes fratres concionatur. 239. Liber, cui tituluſ *Monaſta Politica* ab eo conſcriptuſ. 242. Orationem ad Hiſpaniaruſ Regem pro deſenſione Belgii ſcribit. 243. 268. ejus imago ad eum capienduſ conſecta. 243. quod peregrinuſ eſſet, majori periculo in Belgio obnoxioſuſ erat, quam reliqui. 244. 246. concionatur ap. Brugeſes. 250. 252. Dn. de Wackenheim ut Juniuſ deprehenderet operam navat. 249. ejus inter Limburgenſes Acta. 253 1q. pietas &

INDEX. II.

prudencia scœminam misere
vexatam (snat 256. cum eo
Colloquium religionis refu-
giunt Jesuitæ. 258 Heidel-
bergam venit. 259. ap.
Schoenavientes In Palatinatu
fungitur ministerio sacro.
260sq. ap. Lugdunenses lyb-
fissit, ibique ad Cathedram
Theologicam vocatur. 262.
de ejus obitu narratio. 263
sq. Scripta 268. Epp. ad
Joh. Marguinum 270 sq.
Idem Arausionensi Principi
est à Concionibus 260.
de *Justificatione* impii Carolo-
stadii Libellus. A. 33.
Jsingii (A. M.) Oratio de
Principum Araul. & Nassav.
meritis in Belgium foedera-
tum. A. 56 sq.
de *Italia* à Lutheranismò præ-
servanda Ep. G. Busdragi
A. 320 sq.
in *Italia* Lux Evangelii renata
B. 1.
Italarum Evangelicorum de S.
Eucharistia Confessio.
de Joh. *Juello* Episcopo Saris-
buriensi. B. 42. ejus Apo-
logia Eccl. Angl. laudatur.
517.

K:

J. G. **K**alinskii in Habac.
Nahum & Jeremiam.
A. 375.
Kerffenbrock (Herm.) Carmen

de Bello Monasteriensi. A.
377 sqq. & 569 sqq.
J. J. *Kesslerus* Theol. Doctor
renunciatus ap. Groninga-
nos. A. 361
J. R. *Kiefling* Th. Lips. de
Gestis Pauli 111. A. 367. e-
jus cum Quirino Cardinali
lites. ibid B. 571.
Jo. Sig. *Kirchmeieri* Th. Mar-
burg. mors. A. 566;
Eb. *Köchlini* Th. Schaphus.
mors. A. 744.
G. *Koolhaas* de Analogia tem-
porum laudatur. A. 343.
Prof. Amstelodamensis B.
378. Oratio. B. 563.
Kraftius Theol. Marburg. A.
371. ejus vocatio Marburg.
567. ejus de Mysterio diei
expiationum sententia ibid.
Ger. *Kulenkamp*, laudatur A.
744.

L.

Paul. **L**acifius Veronensis,
Reformationi addictus. B.
17. 20. 22.
Ad. H. *Lackman* Th. Kiloni-
ensis Diss. ad Novellam c.
46. B. 571.
Tib. *Lambergen* Prof. Gron.
B. 568. Or. inaug. 386.
Henr. *Langenes* in Threnos
Jeremiæ. B. 379.
de *Lapsu* & restitutione homi-
nis, singularis Jo. à Lasco
sententia. B. 447.
Job,

R E R U M.

Joh. à Lasco Epistolæ variæ leguntur. A. 477 lq. 619 lq. Ejus frater Hieronymus Las-
cus. 480. Hardenbergum
excitat, ut se separet à Pa-
pismo. 482. 487. 8. de sa-
lute infantum disserit. 498.
300. singularis modestia circa
dissentientes. A. 507. visi-
tationem Ecclesiasticam ap.
Frisios Orientales instituit.
527. Vocatio in Prussiam.
528. Ej. iter Prussicum 624.
625. Westerbürgium com-
mendat. 626. prædium à se
coëmtrum Abbingwerense
commemoratur. 631. Vocatio
ejus in Angliam. 635. Ham-
burgum venit, dum iter
Prussicum meditabatur 646.
reditus ex Anglia 1549.
647. ap Dantiscanos mora-
batur 1549. 649 Cate-
chismus major. 674. 676.
Ep. ad Christianum Daniæ
Regem, posteaquam à diu-
tina peregrinatione hyemali
Emdam pervenerat 682. lq.
suum ex peregrinatione Da-
nica reditum Emdanum lau-
dat. 696. cum Hardenber-
gio contentio amice compo-
sita. 704. ab Augustana con-
fessione non dissentit. 729.
Ep. ad Senatum Regni Po-
loniæ. B. 62 lq. Ep. ad Si-
gismundum Poloniæ Regem
119 lq. reditus in Poloni-
am. 120 lq. ad Platnum
secundum quendam de Regno

Christi commentatur 72 lq.
vertatur in Polonia 440. 413.
variæ Epp. ad Bullingerum
446 lq. de hominis lapsu &
restitutione singularis len-
tentia. 447. animus mansue-
tus. 451. de rebus ejus quæ-
dam singularia 455 & 462.
Wormatiam versus ac Co-
loniam profectus est. 457.
Helvetios ad moderationem
hortatur. 461. de ejus
consensu cum M. Bucero in
causa Sacramentaria. 462.
Superintendentis Oostrefici
munus deposuit, Pastoris
Emdani retinuit. A. 1546.
462. Nuptias secundas init.
475. cum Calvino consen-
sus. 477. 481. adversus
Westphalum commentatur.
484. Emda relicta Franco-
furtum concedit. 486. de
ejus filiis eorumque for-
tuna & rebus domesticis,
itemque de ejus Testamen-
to. 545. in Daniam profici-
scitur ac dein in Frisiam ap-
pellit. 668. de ejus collo-
quio Wirtemburgico. 671.
Stanisb. *Lasocius* Polonus Re-
formationi studet. B. 359.
Laufannensium Theologorum
Ep. ad Magistratum Bernen-
sem 1555. A. 471 lq.
J. S. *Lavateri* Diss. ad Rom.
111. 25. B. 556.
de *Legibus* Angliæ Ecclesia-
sticis. B. 35.
Johannes *Leiden/sis* Rex Ana-
bap-

I N D E X. II.

- baptistarum. A. 587.
- J. D. van Lennep** Orat. inaug. B. 389.
- Herm. Lenthius** Consul Emdanus. A. 615.
- de Elb. Leonino** Jcto & Cancellario Gelriæ. A. 309. Ejus Oratio 1579 habita in Conventu Statuum Generalium. 310 sq.
- Leupolis** urbs Russiæ rubræ. B. 363.
- de Lepre** ædium mysterio sententia N. Nonnenii. A. 352.
- S. L. Lerber** JCrus Bernensis. B. 380.
- Raph. Lescinski** Evangelii patronus. B. 362.
- Letse** in Canticum Deborah. A. 371.
- de Lihero** arbitrio. A. 618.
- de Libertate** Evangelica. B. 507.
- Gul. Lindanus** & Staphylus Scriptores Pontificii Reformatis discordiam exprobrant B. 441.
- Al. Lipomannus** nuncius Palis. A. 741. B. 301. ejus Ep. ad Nic. Radzivilum. B. 301. de eo querela Jo. à Lasco. 115.
- Lipfici** Colloquii 1519 historia. A. 27.
- de Lismanino**. A. 742. Idem pro Vergerio testimonium dedit. B. 437.
- Littleton** Observ. ad conversionem & Apostolatam Pauli. A. 565.
- Loescherus** προσηπολητης. A. 24.
- Ejus obitus. A. 745.
- notatur, quando P. Martyrem simulationis in Religionem accusat. B. 38.
- Londinensis** Disput. Acta A. 1553. ex mandato Mariæ Reg. B. 163 sq. de *Londinensi* Ecclesia peregrinorum 468. ap. *Londinenses* 1549. Conciones privatæ habebantur in Ecclesia peregrinorum. 665.
- Christoph. Losada**, Medicus Hispanus, Martyr. B. 611.
- de P. Loselerio** dicto Villiers. A. 112, & B. 391 sq.
- Lotbaringi** Cardin. Oratio in Colloquio Possiaceno. B. 49.
- de Ludovici** Naslavici fati & morte. A. 66.
- Joh. Lufenski** Bull. amicus. B. 441.
- Lutheri** Theses adv. Indulgentias. A. 1. Disputatio Heidelbergenfis. 2. Idem gradum Doctoratus à Carolostad. recipit 7. Carolostadium præceptorem agnoscit. 27. Carolostadium laudat ob Disputationem Lipsiacam 31. 32. de Libris Bibliis sententia 47. Lutheri Captivitas Wartburgenfis 49. successiva in agnoscenda veritate incrementa 53. Ep. ad Helvetios moderata 1537. 153. B. 313. Idem ante certamen Eucharisticum saniora do,

R E R U M.

docuit de Sacram. Coenæ.
 A. 166. nomen non est ob-
 vertendum in rebus fidei.
 176. adv. eum & ejus in-
 commodas locutiones dis-
 putatur. 186. circa Doctri-
 nam inter eum & nos con-
 troversiam fluctuario. 179.
 de Confessione ejus parva
 Helvetiis intesta, & ab
 Helvetiis confutata. B. 460.
 de ejus fervore in re Sa-
 cramentaria. 463.
Lutheranum Schisma post Lu-
 theri mortem erupit vehe-
 mentius. A. 144.
Lutheranorum inter se circa
 ubiquitatem corporis Chri-
 sti dissensus. A. 183.
 G. Busdragi Ep. de Italia à
Lutheranismo præservanda.
 A. 130. sq.
 Stan. *Luthomirscius* Reforma-
 tor Polonus. B. 370. 543.
 Jo. *Luydus* Th. Doctor. A. 271.

M;

inter **M**agistratum Supre-
 mum & subordi-
 natum discrimen. A. 110.
 ad Jo. *Marguinum* Junii Epp.
 A. 270 sq.
 Aug. *Marloratus* Lotharingus
 editor Institutionis Calvini.
 A. 461.
 Ph. *Marnixii* Ep. ad Bezam.
 A. 544.
 — Ep. ad Petr. Delce-

num. B. 135.
Isabella Martinia pia scemina
 in Inquisitionem ducta. B.
 656.
 de *Martyribus* Belgicis. A.
 135. Hispanicis. B. 587 sq.
 Petri *Martyris* Vita per Sim-
 lerum. B. 1-59. ab Histo-
 rico ejusdem nominis distin-
 guendus. 3. Italia profu-
 gus in Germaniam secedit.
 20. Ep. ad Luccenses & ad
 Reg. Polum commemora-
 tur. 20. 1. Ejusdem Epistolæ
 variz ad Joh. Utenhovium.
 B. 662 sq. ad Tigurinam
 Ecclesiam vocatio. 671. O-
 pus adv. Gardinerum. 675.
 678. comm. in Ep. ad Rom.
 678.
 de *Mauritio* Principe Arauc.
 & Nassav. A. 68.
 Job. *Mauritius* Gubernator
 Clivensis. A. 78.
 Petr. *Medmannus* Reformator
 strenuus ap. Emdanos &
 Consul. A. 519. 705.
 Zenonis *Meilingii* Theol. Ling.
 mors. A. 366.
Melanchthonis Antitheses do-
 ctinæ Papiasticæ & Evang.
 laudantur. A. 485. 6. quæ-
 dam carmina laudantur. 502.
 Idem ad Ecclesiam Emda-
 nam invitatur. 633. Ep.
 ad Reg. Pol. Sigism. B.
 133. ad Eum Ep. Alb. Har-
 denbergii in causâ Interimi-
 stica 688. 1q. Ej. con-
 stantia in ferendis malis &
 in

D d d d

I N D E X. II.

- in vita temperantia laudantur. B. 711.
 Nic. Melecius laudatur. B. 368.
 Jo. Melfingerus & Theod. Fabricius ad Monasterienles missi Evangelium annunciant. A. 391.
 de Mennone Simonis A. 516.
 Minnonitarum in Frisia progressus A. 527.
 Cath. Merenda secunda Martiris uxor. B. 43.
 Pauli Merula laus biographiæ Julianæ. A. 202 lq.
 ap. Mctenses fratres concionatur P. Junius A. 239.
 Petrus Mexia, Evangelicorum inimicus. B. 646.
 Jo. G. Michaelis Dissertationes quædam recensentur. B. 559.
 Mart. Micronius. B. 433. ejus quædam imprudentia amice à Lasco & Collegis correctâ 478 lq. Iter Danicum conferibit. 485. Ecclesiæ peregrinorum Concionator. 667.
 Jo. C. Miegius Prof. Ling. B. 566.
 Jo. Miervotus V. D. M. Verensis. A. 296.
 Millii Dav. querelæ retunduntur. A. 568 743. inter eum & Ikenium. lis philologica. A. 351.
 Stan. Miscovius & Nic. Miscovius Evangelio favent. B. 369.
 Missæ privatæ apud Augustinianos Witebergenses abrogatio. A. 55.
 de Monachali Vita quædam. B. 6.
 de Monachatus abolitione ap. Anglos. B. 501.
 Monachorum Hispaniæ impudicitia detegitur. B. 594 lq.
 de Monasteriensibus Anabaptisticis turbis auctores. A. 371. 377.
 de Monasteriensi Reformatione. A. 384.
 de Moor & Honerti de descentu Christi ad inferos controversia. A. 371.
 Morzillus Juvenis monachus, Martyr. B. 612.
 Mosellani P. Ep. de ratione disputandi. A. 27.
 Jo. Laur. Moshemius ad Acad. Göttinganam vocatus. A. 357. Ejus historia Hæreticorum. *ibid.* Anecdota nova de Serveto. 747.
 Muncbausen C. Rudolphus. B. 707.
 Joh. Muntenfis Evangelii præcoap Gandavenles A. 250.
 de Museo Helvetico A. 373.
 Ejus pars XXVIII. recensetur. B. 556.
 Myssicorum phrasæ non sunt usurpandæ. A. 252.
 N.
 Ph. Conr. Nadii obitus. A. 356.
 J. A. M. Nagel Prof. Altorfinus. B. 377.
 Nas.

R E R U M.

- Nassavica* stirpis Antiquitas. de *Omnipraesentia* corporis Christi. B. 172 sq. 194.
 A. 62. Reformationis exordia. 605. Synodi A. 1538. de *Oostfrisica* Reform. A. habitæ Historia. 607 sq. 513 sq.
 de *Neapolitana* Ecclesia Evangelica. B. 14. *Oppositio*, quid significet ap. Scholasticos Hispanos? B. de *Neoportuensi* Victoria 1600. 654.
 A. 68. *Orthodoxi* Consensus Liber laudatur. A. 178.
Nicolaus Buscoducensis, V. de Imanno *Ortzenio*, dicto Zelando. A. 672.
Nomen Viris Doctis sæpessubministrat Patria. A. 5. J. Ph d' *Orville* obitus B. 379.
 N. *Nonnenii* de mysterio lepræ ædium sententia. A. Lucæ *Oshandri* libellus male- 352. Meditatio de summo dicus. A. 333.
 dominio *Seandegwæ* exaltati de Andr. *Oshandro* quædam. A. 678.
 in univ. 353. Dissertationes. 556 Diss. de donis extraordinariis. B. 380. & 573.
 de *Norica* Ordinatione. A. 615.

O.

- O**bsignationis vocabulum in re Sacramentaria urge-
 tur. B. 463.
 Bern. *Ochinus*. A. 652. & B. 21. 28.
 J. C. Contr. *Oebtrichs* de Bot-
 ding & Lodding. A. 746.
 — Prof. Stettinensis B 379.
 L. *Offerhausii* Comp. Hist. Univ. laudatur. A. 748.
 Nic. *Olesnicius* Reformationis patronus. B. 359.
 Calp. *Olevianus*? A. 466.
Olympia Morata. B. 4.
 de *Omnipraesentia* Divina erro-
 res Enthusiastici, A. 545 sq.
- Jo. Fr. *Ostervaldi* Th. Neo-
 burgensis obitus. A. 372.
 — Colloquia pia laudan-
 tur. B. 557.
 D. *Ostrorog* Bullingeri ami-
 cus. B. 438. 441.
Ostrorogorum familia ap. Po-
 lonos nobilis & Evangelio
 favens. B. 361.
 de *Ottone Henrico* Electore
 Palatino. A. 721.
 — ad eum Ep. Jo. à Las-
 co. *ibid.*
Oxonienfis Disputatio inter
 P. Martyrem & Pontificios.
 B. 29 sq.
 P.

D d d d d

I N D E X. II.

P.

Sebast. Pecbicus. B. 438. 439

de **P**acificatione Gandavenfi
1576. A. 103. Colo-
nienfi 1579 310.

H. Th. *Pagenstecheri* mors.
B. 381.

S. *Pagnini* testimonium de Lu-
theranis in Italia A. 1525.
A. 319.

Christ. *Pantoppidani* Diss. in
Jes. XLVIII: 10 B. 566.

Erici *Pantoppidani* Introd. in
Hist. Natural. Danicæ. *ibid*.

Papa Rom. num sit Christi vi-
carius? B. 140 sq.

Papsticorum abusuum Epito-
mo. A. 421 sq.

Pappus Argentinenfis Doctor
notatur. A. 174

Patria Viris Doctis sæpe no-
men subministrat. A. 5.

ad *Pauli* Conversionem & A-
postolatam Observ. Little-
ton. A. 565.

Herm. Reinh. *Pauli* mors.
A. 749.

Pax honesta ut impetretur,
opus esse armis. A. 312.

— publica cum Pontificiis
in eadem Republica degen-
tibus colenda. A. 330.

de *Pace* Religionis. A. 106
sq. 113. cum Pontificiis

Responsum Villerii & Taf-
fini. 329 sq.

circa *Pacem* Religionis etiam
Pontificiis præstaudam agi-
tur ap. Gelros. A. 103.

330. 336.

ad *Conr. Pellicanum* Ep. Las-
ci. A. 529. Hardenbergii
B. 686. De filio ejus quæ-
dam. 459. Ejus mors. 1556.
670

de *Peregrinorum* ap. Anglos
Ecclesia A. 654. Ecclesiam
Londinensiss dissipatione Ep.
Jo. à Lasco. B. 481 sq.

Persecutionis Pontificiæ tyran-
nis. A. 323. sub Carolo V:
gravitas. B. 230 sq. 235.

Personarum Divinarum Ope-
rationes non præcile de Es-
sentia Divina exponi pos-
sunt. A. 552.

1. *Petr.* II: 13. A. 561.

2. — I: 3. A. 562.

Petricoviensis Synodus 1567
in Polonia. B. 548.

Philippi II. Regis in filium
Carolus tyrannis. B. 263.

Hier. *Philippovius* Evangelicis
charus. B. 359.

Joh. *Philippovius* Retformatio-
nis amicus. B. 360.

Philippus Wilhelmus Princeps
Arausio, Wilhelmi I. filius &
Lud. Wilh. frater. A. 71 & 77.

Philippus Hassiæ Reformatio-
nem Monasterientem pro-
movere studet. A. 392.

P. *Pieberellus* Th. Pontifici-
us. B. 50.

Alb. *Pigbius* Calvini adverla-
rius. A. 468.

Piruzovia urbs Poloniæ, Evan-
gelicæ doctrinæ addicta. B. 358.

ap.

R E R U M.

- ap. *Pisanos* Reformati Eucharistiam celebrant. B. 10.
P. Plessen Diss. de Patrimonio Henrici Leonis. B. 573.
 de *Pana* peccati. A. 617.
 Liber cui tit. *Monita Politica* a F. Junio conscriptus. A. 242.
 de *Polo* Reginaldo. B. 27.
Poloni, ut sibi ab Arrianis & Servetianis caveant, monentur. B. 443.
 de exorta in *Polonia* Evangelii luce. A. 702. 709. B. 673. 676.
 de *Polonica* Reformatione instruenda consilia quædam. A. 714 sq. B. 444.
Polonorum Reformationi faventium nomina. B. 372.
Valerandus Pollanus. B. 163. 665.
Polygamia Monasteriensibus Anabaptistis exprobratur. A. 578.
Joh. Ponetus Episcopus Rossensis dein Wintoniensis. B. 663.
Pontificii Doctrinæ Variatio merito exprobratur. A. 277.
 de iis tolerandis consilium. 432 sq.
Joh. Pontius Legionensis, propter Religionem Protestantium Martyr 1559. B. 603 sq.
Posnania metropolis majoris Poloniæ. B. 361.
 de *Possiaceno* colloquio 1561. B. 45.
 de *Prædestinatione* doctrina asseritur. A. 475. lis sapienda. B. 404.
Prædicatorum in Italia ratio & munus. B. 10.
Præfationes tres eximie. A. 454.
 Laurent. *Prasnicus* Reformatorum in aula Regis Poloniæ patronus. A. 680.
 Claud. *Prevotius*. A. 2352.
Princzoviensis Synodus 1561. B. 548.
 de *Propheta* sicut Moyses, Heumannii sententia. A. 347.
 ad *Psalmum* secundum quædam de Regno Christi commentatur Jo. à Lasco. B. 72 sq.
Publica Pax cum Pontificiis in eadem Republica degentibus colenda. A. 330.
 de *Purgatorio* quædam. B. 156.
Pynackerus Ubb, Emmii Collega. A. 306.
- Q.
- H. Quirini** sive de Quiros Philalethis Scripta adv. Ecclesiam hodiernam Romanam. B. 570.
- R.
- Nic Radzivilius** Palatinus Vilnensis, Princeps eximius, Reformatæ Religionis parastata. B. 300 sq. 366.
 Ejus ad Alb. Lipomannum Ep. 307 sq.
 D d d d d 3 *Rat-*

I N D E X. II.

- Rassenguien* (de) ut Junium captivum duceret, omnem navat operam. A. 244 sq.
- Seb. *Ravii* vocatio Ultraje-ctina. A. 568. Ejusd. Ora- tio inaug. de monumentis Veteris Ecclesiæ Orientalis. 745.
- Ioh. *Reekamp* Abbas Aduar- diensis laudatur. A. 479. 517. B. 481.
- Reformatio* Colonienfis. B. 684.
- Reformatio* Witebergenfis per Carolostadium & ejus Col- legas. A. 50 sq.
- Reformationis* Belgicæ exordia. A. 134 sq. defensio. B. 102-113.
- Reformationis* Anglicæ defen- sio. B. 491. sq.
- Reformationem* Poloniæ tuadet Ioh. à Lasco. B. 67 sq. pro ea Apologia Radzivilli. B. 316 sq.
- Reformatos* inter & Luthera- nos Dissensus breviter pan- ditur. A. 144-147.
- Reformatores* num eruditione cedant Pontificiis? A. 425.
- Cl. *Reiskius* Orient. LL. Prof. Lips. Abultedæ & aliorum Scripta publicat. A. 368.
- Nic. *Rejus* Oxa. B. 364.
- in *Religione* Consensus conjun- git animos. A. 314.
- Lud. Ger. à *Renesse*. A. 122. 124.
- Representandi* vim semper habet Verbum subst. sum in Sa- cramentis. A. 157, 158.
- J. L. *Reusmanni* Diss. de Mose resuscitato laudatur. A. 560.
- G. H. *Ribovii* programma de Oeconomia Patrum & me- thodo disputandi κατ' οἰκονο- μίαν. A. 559.
- F. Ulr. *Ries* Theol. Marburg. A. 371.
- Jo. *Rolwagen* Syndicus Brem. Hardenbergii adversarius. B. 695.
- Arn. *Rotgerfii* J. Cti Gron. mors. B. 389.
- Fr. *Rothfischeri* Th. Helmsta- diensis Apologia. B. 568.
- de Bern. *Rotomanno*. A. 381. 389. 403 sq. ejus Confessio fidei. 404 sq. Epistolæ. B. 523 sq. Idem in itinere Ger- manico constitutus suppetias pecuniarias petit. 523 sq. doctrina sanior 530. pro li- bertate Evangelica ad Fri- dericum à Weda Ep. 533 sq. ad Ericum Episcopum Epi- stola. 538.
- Abr. *Ruchat* Th. Lausanensis Synopsis Prophetica. A. 365. ejus mors. B. 380.
- J. G. *Rucker* Or. inaug. B. 389.
- A. F. *Ruckersfelder* Diss. ad Canticum Deborah. B. 567.
- Oratio inaug. Daventriensis. ibid.
- Gregor. *Ruizius* Martyr Hi- spanus. B. 627.
- Lud. *Russardus* Jureconsultus in Acad. Bituricensi. A. 221. 229.

R E R U M.

S.

- Aug. F. W. Sack** opus pro fide Christianorum. A. 350.
de Sacramento Bello, Reformationis obstaculo maximo. A. 4. de eo Jo. à Lasco sententia. 619. in re Sacramentaria Tigurinorum cum Calvino consensus. B. 430.
De Colloquio in ea causa ineundo monita Jo. à Lasco. 465.
Jo. Rod. Salebli Prof. Bernens. A. 1746. obiit. A. 349.
de Salute Gentilium Joh. à Lasco sententia. A. 489.
Infantium disserit idem 498. 500.
Sambenitum quid? B. 599.
Erasmi Sarcerii icon. A. 569.
 — in Rem Reformatam merita. A. 606.
Christ. Saxii Oratio pro Scientia Antiquitatis laudatur. B. 575.
Sbarroga Sophista Dominicanus. B. 646.
J. G. Schelbornii Ep. de consilio, de emendanda Ecclesia à Paulo III. P. R. &c. A. 374. Idem de Mino Celfo Senensi. 744.
Th. Scheltinga in Habacucum. A. 345.
J. A. G. Schniebert Rector Fran. ad Viadrum A. 747.
Schobartius, Constantini amicus, Juventutis informator ap. Hispalenses. B. 653.
Chr. Schoetgenii mors B. 381.
Schröder (N. G.) Ling. Or. Prof. Gron. A. 361. de Vestitu mulierum Hebr. 270.
 Or. de Consul. Sermonis Babelica. 388.
Schröder (Jo. Joach.) de Urim & Thummim. A. 372.
Alb. Schultens in Proverbia Salomonis. A. 370. mors 566.
Io. Ia. Schultens, Vocatio Leidensis. ibid.
Corn. Schultingius Calvini hostis, ejus tamen Institutionem laudat. A. 462.
C. G. Schwartzius Prof. Altorfinus moritur. B. 377.
J. J. Schwartzii Or. inaug. B. 389.
Scotorum pro Doctrina Evangelica conatus A. 1559. B. 675.
Scriptura Auctoritas potior quam Ecclesiæ. A. 242.
 ad P. *Scrivarium* Epp. Ubb. Emmii. A. 199 1q.
J. P. Secretanus Prof. Laufingensis. B. 380. Orat. inaug. B. 571.
Seidlerus (Jac.) uxorem ducit A. 48.
J. S. Semlerus in 2 Tim. III. & IV. B. 559. In Sessionem VI. Concilii Trident. ibid.
 de *Sensuum* judicio. B. 192.
Dn. de Sescbellis ap. Francofurt.

I N D E X. II.

- furtanos cum Valerando Polano contendit. A. 707.
- Joh. *Stenicius* Reform. Relig. additus. B. 364.
- de *Sigismundi* Aug. in Reformationem affectu. B. 364.
- ad eum Ep. Jo. à Lasco. A. 710. sq. B. 119 sq.
- Jos. *Simlerus* Th. Tigurinus B. 21. laudatur. B. 445.
- Joh. *Simonis* Grammatica Græca & Hebr. B. 559.
- Joh. *Sloengrave*. A. 703.
- Agnes *Slupka* Matrona Bullingeri amica. B. 441.
- Lælius *Socinus* Bullingeri & Utenhovii amicus B. 436.
439. 444.
- Dominicus à *Soto* Doctor Salamanticensis cum Ægidio disputat, eumque fraude circumvenit. B. 645.
- de *Spoletana* Rep. in factiones divisa, sed à P. Martyre, tum Abbate Spoletano redunita. B. 12 sq.
- Stan. *Stadnicus* Reformatorum in Polonia patronus B. 360.
- de Franc. *Stancaro* & ejus erroribus. B. 544 sq.
- I. F. *Stapferi* Theologia Polemica. A. 349. Opus Dogmatico Practicum. ibid.
- Staphylus* & Gul. Lindanus, Scriptores Pontificii Reformatis discordiam exhibent. B. 441.
- E. H. D. *Stofchius* Theol. Prof. Duisb. A. 355. Votatio Francofurtana. 558.
- Oratio & Dispp. recensentur 746. de Canone N. T. de revelat. ante Moysen & de Martyribus Diss. B. 383. 385. 558.
- Ferd. *Stofchii* Opuscula varia. A. 366. Liber de Epp. Apostolorum idiographis laudatur. B. 564. Lib. de Epp. Ap. non deperditis. B. 565.
- Stryker* (Herm.) V. D. M. A. 387.
- Arnold. de *Stuer* V. D. M. ib. de *Stutgardienfi* Colloquio inter Lascum & Brentium. A. 728. 732.
- Succorum* Regis in Evangelicos favor. A. 703.
- C. Th. *Summermanni* mors. B. 381.
- de *Synodo* λησεικη. A. 143. 449.
- Universali Ecclesiarum Reformatarum consilia 1579. A. 193. Evangelicorum generali convocanda. B. 420.
- Drusilla Sysfinge* Virgo Groning. nobilis, deinde Io. à Lasco uxor. A. 491. 512. 537. ad eandem Ep. Io. à Lasco. A. 619. 621.
- T.
- Joh. *Taffinus* V. D. M. Metensis. A. 239.
- ejus & Villerii Responsum de Pace Religionis cum Pontif. 329 sq.
- Joh. Comes de *Tarnow*, Reformationi additus. B. 365.
- Bul-

R E R U M.

Ballingeri amicus. 439 441.
Tauleri Scripta Luthero laudata. A. 38.

de **Templorum** Pontificiis ablatorum restitutione agitur.

A. 341.

Tenciniorum familia ap. Polonos celeberrima. B. 367.

Jul. Terentianus Martyris discipulus. B. 2 20.

Terra motus ap. Anglos rarior. A. 676.

W. Themmen Conciones laudantur. A. 345. 749.

Theodoretus Nestorianismi insimulari nequit. A. 161.

I. A. Thuanus de Martyribus Protest. Hispaniæ. B. 584.

Eitzo Tiarda Ubb. Emmii amicus. A. 302.

Tigurinorum Reformatio. B. 440 de eorum cum Calvino consensu in re Sacramentaria. 468.

Tomitius (Iohannes) B. 370.

Tossanus cœnobii Uxellodunensis Gardianus, homo impurus. A. 211.

Christ. Trenta patricius Lucensis. B. 20.

Andr. Tricepsi Equitis Elegia de Reformatione Poloniæ. B. 357 sq.

Trompius & Heynius Thalassiarchæ. A. 73.

Tropus num locum habeat in verbis Iustitutionis Eucharisticæ? A. 157.

Trotzii Or. in laudem Wilhelmi IV. B. 386.

Tyrannidis inquisitionis Exemplum. B. 599. 600 sq.

U.

Ubiquitas corporis Christi novum inventum A. 165. Ejus nomen licet quidam refugiant, tamen recepit Selneccerus. 182 de ea adv. Brentium disputat Martyr. B. 55. de ea litem Hardenbergio movent Bremenses B. 696. 714. 722. 714.

Ubiquitarum consilia permixta. B. 423.

Iac. Uchanius Archiep. Gnesensis Reformationis negotium promovet. B. 374.

Iac. Uchanski Episc. Uladislaviensis. B. 441.

Unitatem Doctrinæ exoptat Lascus. A. 627.

Ioach. Ursini Inquisitionis Hispanicæ Secretiora, Lib. rarus. A. 320. is vero nomine Ioach. Beringer. B. 583.

Io. Utenhovii narratio de instituta ac demum dissipata Belgarum in Anglia Ecclesia laudatur. A. 137. 655.

— Iter Aquisense cum Virginitibus quibusdam. B. 680. ad Eum Epistola Alb. Hardenbergii *ibid.*

V.

Isabella Venia Martyr Hispana. B. 609. *Va-*

E e e e

I N D E X. II.

Valacrensis Classis Ep. ad Eccl.
peregrinorum Angliæ 1575.

A. 294.

Jo. *Valdesius* Hispanus. B. 14.

— Archiep. Hispalensis B. 654.

ap. *Vaiencenates* propter Evan-
gelium excitatus tumultus.

B. 135 sq.

cum *Valerando* Pollano con-
tendit Dom. de Sesehellis

ap. Francofurtanos. A. 707.

— de eodem. B. 665.

Roder. *Valerius* Nebriffensis
Hispanus & ejus Conversio
singularis B. 639.

Variatio Doctrinæ merito ex-
probratur Pontificiis A. 177.

Varietas in ceremoniis non
tollit unitatem in fide A. 532.

H. *Venema* Dissert. A. 356.

— Diss. ad Gen. XLIX.
B. 386 Idem contra Wet-
stenium. 563 572.

Veneri ceteris Italis moderati-
ores. A. 326

Verenfes se Araufionensi 1572.
dederunt. A. 293

Marc. *Vergilius* P. Martyris
præceptor. B. 4.

de P. P. *Vergerio* quædam.
B. 415. 6 713.

Cl. *Vernetus* de Verit. Relig.
Christi A. 357.

de *Vestibus* Sacerdotalibus
num in cultu Sacro sint re-
tinendæ A. 662 sq.

Petr. *Vistorius* P. Martyris
amicus. B. 4.

P. *Villerii* Apologia Reforma-
tarum in Belgic Ecclesia-

rum. A. 125 sq. & Tassini
Responsum de Pace Religio-
nis cum Pontif. 329 sq. Me-
moria & Scripta referuntur.

B. 391. 395 ratio in eundem
concordiæ inter Ecclesias

Reformatas 1579 1597 sq.

Idem Alenconii consilia pri-
mus detexit 394 Galliæ

erat propensior quam An-
glis *ibid.*

Vilna urbs Lithuaniz. B. 362.

Maria *Virasia* Martyr. B. 609.

Vlissingensium Ep. ad Ecclesiam
Belgarum in Anglia A. 87.

Corn. Valer. *Vonck* laudatur.

A. 751.

E. L. *Vriemoet* Disca Classica
&c. A. 356. Theles lau-
dantur. 559. B. 385. Diss.

ad Decalogum. 573

W.

Leon. *W*agener Pastor 'Si-
genensis. A. 608.

F. *Wagneri* Th. Hamburg.
Scriptum adv. Edelmannum.

A. 363 364

Waldenses Reformatorum pro-
dromi. A. 172.

J. G. *Walchius* Th. Jen. adv.
Hermhuranos. A. 364.

J. E. Im. *Walchii* Diss. de per-
secutione Diocletiana &
Neroniana laudantur B. 569.

G. *Wallii* Hist. Baptismi in-
fantum. A. 354. B. 560.

Walsii Opuscula laudantur. A.
325.

— Obi-

R E R U M.

- Obitus. A. 369.
Herm & Weda Archiep. Colonienfis Reformationi fa-
 vet. A. 515. B. 682.
C. Eb. Weismanni Th. Tubing.
 mors. A. 371.
Wernsdorffii Disp. adv. Huetium B. 574.
P. Wesselingii variz Diss. recensentur. B. 575.
Joach. Westphali Farrago &c.
 A. 698. de ejus furore con-
 queritur Lascus. 701. 740.
 — ejus libellus in Reformatos vehemens. B. 483.
 adversus eum commentatur
 Jo. à Lasco, 484. & Calvinus. 490.
Westenii J. J. calumnia refellitur. A. 471.
 — N. T. recensetur. B. 561 sq.
G Whitakeri obitus. A. 272.
Wilhelmus I. Princeps Arau-
 sionensis, Reip. Belgicæ
 Strator, & Religionis Re-
 form. Assecla. A. 63 sq.
 123 128. 129 De Ejus vo-
 ce ultima, cum lethaliter
 vulneratus esset. 64 sq.
 — Epistolæ ejus ineditæ.
 1572 1573. 1575. 85 sq.
 & 192 sq. 197.
 — II. Princ. Araus. &
 Nass. 73.
 — III. dein Rex Britanniz. 74.
 — Ludovicus & ejus Acta.
 76.
 — Fridericus Guber. Fri-
 siz. 72. Carolus Henr. Fri-
 so, & ejus nativitas cele-
 bratur. 57. 58.
Wilhelmi Arausionensis confis-
 sium in extremo necessita-
 tis casu datum Belgis. A.
 123.
 ad *Wilnensem* cœtum Epist.
 1565. B. 552 sq.
J. D. Winkleri Dissertationes.
 A. 571.
 — *αἰνολογία* Æthiopica.
 B. 574.
 de *Wirtzburgico* Colloquio
 Jo. à Lasco. B. 671.
 Corn. de *Wit* de clavibus regni
 cœlorum. A. 556.
J. H. Witboffii Oratio de An-
 tiq. urbis Duisburgi. A. 558.
J. P. L. Witboffii Oratio de
 Religione Medica. B. 560.
Nic. Wolskii Eques Polonus
 laudatur. B. 370.
 de *Wormatiensi* Colloquio 1557
 abrupto. B. 672.
J. J. Wund Th. Heidelb. A.
 750. Disp. inauguralis B.
 568.
Dion. v. de Wynperffe Orat.
 inaug. B. 389.
Dan. Wyssenbach Prof. Ber-
 nensis. A. 349.

X.

Claud. de **X**aintes, Mona-
 chus, Calvini
 obitrefactor. A. 471.

E c c e e s

Z.

I N D E X. II.

Z.

Hier. Zanchius Petri Martyris Collega. B. 40. Mart. & Petr. Zborovius, Reformationi favent. B. 367. de Zelo circa Religionem, quædam observata. A. 334 lq. Zelota quidam rigidiores corriguntur. B. 417 lq. J. J. Zimmermanni Diss. de usu S. Cœnæ. A. 374. ejus Opuscula. A. 743. B. 555.	Comitis Zinzendorffii Ep. ad Pap. Rom. A. 365. in Zinzendorffium Comitum Epigramma. A. 555. E. F. Zobelii Acta Academia. B. 377. Zwinglii Reformatio varios habebat Asseclas. A. 2. Idem Luthero prior. A. 173. Ejus, Bucerii, Erasmi & al. Libri à P. Martyre lecti animum ejus reformatunt. B. 14.

F I N I S.

